Magyarságkutatás Vajdaságban

MTT Könyvtár 14.

Kiadó:
Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka
Felelős szerkesztő dr. Gábrity Molnár Irén, az MTT elnöke
MTT, Szabadka, Branislav Nušić utca 2/I.

Magyarságkutatás Vajdaságban

Szerkesztő
Dr. Gábrity Molnár Irén

Nyelvi lektor, korrektor
Farkas Zsuzsa

Recenzens
Dr. Josip Ivanović
Dr. Szlávity Ágnes

Tördelés és borítólap
Grafoprodukt, Szabadka

Nyomda
Grafoprodukt, Szabadka

Szabadka, 2011

Magyarságkutatás Vajdaságban

„Aki küzd, az veszíthet. Aki nem küzd, az már veszített is.”
(Bertolt Brecht)

Szerkesztette:
Gábrity Molnár Irén

MTT Könyvtár 14.

A kutatásokat és a könyv megjelenését támogatta

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

TARTALOM

Bevezetés 7

Kutatásaink – Identitás – Multikulturális együttélési hajlandóság

Dr. Mirnics Zsuzsanna, Nacsa Nella: Vajdasági magyar identitás a Volkan-elmélet tükrében 11
Dr. Gábrity Molnár Irén: Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei 34
Dr. Dimitrijevics Anna: A többnemzetiségi együttélési hajlandóságot és a toleranciakészséget befolyásoló tényezők Vajdaságban 88

Intézményeink, kapcsolataink hálózata

Dr. Gábrity Molnár Irén, dr. Csányi Erzsébet, dr. Takács Márta: A magyar tudományos hálózat szereplői Vajdaságban 111
Takács Zoltán: Felsőoktatási intézménykapcsolatok egy határral szabdalt régióban 128
Ricz András: A határon átívelő európai uniós programok hatása a vajdasági magyarság helyzetére 151

Közpolitikai elemzések

Mirnics Károly: A nélkülözhetetlen magyarságkutatás – A magyar kisebbségi közösség a szerbiai politikai joghelyzetben . 173
Pap Tibor: Az MNT szerb nyelvi középiskolai felzárkóztató programjának közpolitikai elemzése 199
Mátyus Ákos: Vtajdaság a magyar kormányok tükrében 223

Mellékletek
Kisebbségkutatások Vajdaságban – Az MTT 20 éves tevékenysége . 253
Az MTT 20 éves munkájának állomásai 277

Sadržaj 311
Contents 312

Bevezetés

A Vajdaságban végzett társadalomtudományi kutatás és a magyarságkutatás figyelemre méltó eredményeket ért el, de több kérdés még mindig megválaszolatlan maradt. A vajdasági és az anyaországi kutatók (sokszor egymástól függetlenül) alkalom szerint, az adott lehetőségekhez és a megrendelő igényeihez igazodva végezték munkájukat. E kutatások eredményei nem hasznosulnak kellőképpen. Amennyiben publikálhatók (tanulmánykötetekben, folyóiratokban, újságokban, honlapokon), akkor legalább felfigyel rájuk a közvélemény (esetleg a politika), és a különféle jelenségvizsgálatokkal/szakelemzésekkel foglalkozó szakemberek, egyetemi hallgatók hivatkozásul használhatják fel őket. Természetesen az identitás, a migrációs hajlam és a médiafogyasztási szokások témában az empirikus elemzéseket 3-4 évenként meg kellene ismételni éppen a tendenciák felfedése végett. Ehhez újra és újra pályázni kell, mert többnyire nincs hozzá anyagi támogatás.

Vajdaságnak van kutatógárdája a társadalmi jelenségek elemzésére néprajzkutatók, hagyományápolók, irodalomkritikusok, irodalomtörténészek, helytörténészek személyében. Nincs viszont elég szociológus, pedagógus, jogászkutató, közgazdászkutató, művelődéstörténész stb. A meglevő kutatógárda nagy hozzáértéssel és akarással dolgozik. A szociológiai és szociálpszichológiai kutatások hiányát annál jobban érezzük, minél több a társadalmi válságból, a dinamikus változásokból eredő probléma. Fontos lenne, hogy a magyarságot érintő tudományos kutatások eredményei és értékei beépüljenek a köztudatba; a köztudatformáló tényezők között ugyanis ott van a média és a politikai propaganda, de hiányoznak mint hatásos tényezők a tudományos eredmények.

Ma a Kárpát-medencében nem folyik folyamatos és hálózatilag megtervezett magyarságkutatás, ezenkívül a tudományos műhelyek is csak elszórtan, alkalomadtán működnek együtt. Emiatt a magyarság történelmi emlékei vagy aktuális jelenlétének pótolhatatlan tárgyi és szellemi értékei veszendőbe mehetnek – nemritkán azért, mert a kutatók nem gyakorolják a csapatmunkát sem saját tudományos diszciplínájuk keretében, sem interdiszciplinári-

san. „A magányos kutató is dolgozhat tudományos módszerekkel a kutatásai során, de gyakorlati eredményt csak a csapatmunkában végzett multidiszciplináris feldolgozás nyújthat. (…) A kutató a körülmények kiszolgáltatottja. (…) Az általánosítás jelensége akkor áll elő, ha megszűnik az intézményesített folyamatosság gyakorlata a kutatásokban." (*Mirnics, Aracs 2009/3*) A szerb állam kevés adatot szolgáltat a magyar kisebbségről. Ez lehetetlenné teszi a kutatásokat a „kemény" társadalomtudományok területén. Magyar vonatkozású gazdasági kutatások nincsenek. A népszámlálási adatok lehetővé teszik ugyan a demográfiai rálátást a magyar kisebbség jelenére és jövőjére, de ezek az adatok a szociológiai kutatásokhoz csak kis mértékben nyújtanak támpontot. Ezt a hiányosságot drága terepjárással, kérdőívezéssel és mélyinterjúkkal kell pótolni.

Ebben a kötetben a vajdasági magyar közösség társadalmi magatartását, és kommunikációs hálózatát elemezzük. Témaköreink: Identitás – multikulturális együttélési hajlandóság; Intézményeink, kapcsolataink hálózata; Közpolitikai elemzések. A mellékletben megtalálható a Magyarságkutató Tudományos Társaság 20 éves tevékenységének a „leltára".

A szerkesztő

Szabadka, 2011 augusztusa

KUTATÁSAINK – IDENTITÁS – MULTIKULTURÁLIS EGYÜTTÉLÉSI HAJLANDÓSÁG

Vajdasági magyar identitás a Volkan-elmélet tükrében

DR. MIRNICS ZSUZSANNA, NACSA NELLA

Az *etnikai identitás* az egyén szubjektív, történelmi, kulturális, politikai, társadalmi tényezőkön alapuló tudata, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz tartozás tudatából és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával, valamint viselkedési diszpozíciójával együtt. A személyiség és a társadalmi struktúra közé elhelyezhető közvetítő kategória ez, mely az egyén és a társadalom viszonyát reflektív módon és szimbolikus formában jeleníti meg, és más csoportidentitásokkal együtt a társadalmi identitás része (Tajfel, 1980). A nemzeti-etnikai identitás megléte, megélése és felvállalása fontos része személyiségünknek (Pataki, 1998).

Pataki (1998) szerint az én két pont körül szerveződik: az egyik a *személyes*, a másik a *szociális identitás*. Az újabb megközelítések előbbi működésmódját a narratív elvvel szemléltetik. Az én az önmagára vonatkozó tapasztalatokat a történetszerkesztés logikája szerint dolgozza fel; megszerkeszti személyes élettörténetét s annak szervező középpontját. A szociális én ezzel szemben az egyén társadalmi minőségét tartalmazza, olyan sajátosságokat képvisel, amelyekben másokkal is osztozik. A szociális ént leginkább önmeghatározó kategóriákkal és a hozzájuk fűződő értékelésekkel, érzelmi-indulati jellemzőkkel és viselkedési készletetésekkel írjuk le. Az identitáselemek (Pataki, 1998) tartalmukban rendkívül sokszínűek, és a következő csoportjaikat ismerjük: *antropológiai* (pl. nem, életkor, etnikum), *pozicionális* és *csoportokkal összefüggő* (pl. osztály-, réteg-, szakmai hovatartozás, társadalmi szerep); *társadalmi minősítés és beszédaktusok* révén előállított

(pl. jogi, kulturális, környezeti minősítésekből keletkező); *ideologikus* (eszmerendszerek, mozgalmak); és *embléma* (pl. azonosítási szimbólumok). A társadalmi identitásminták a kollektív identitásalkotás és mintaszelekció termékei, s a társadalom szellemi életének, kulturális objektivációinak szerves részei.

Gereben (1999) az identitástudatot vertikálisan és horizontálisan rétegzett fogalomnak tartja. Vertikálisan az egyén önmagát a lépcsőzetesen emelkedő társadalmi erőtérben helyezi el, a családtól az egész emberiségig. A szintek jó esetben harmonikusan egymásra épülnek, de ellentmondásban is állhatnak. A horizontális megközelítési mód az egymás mellett elhelyezkedő társadalmi színtereket és dimenziókat – csoport-hovatartozás, csoportönkép, kulturális és vallási identitás – vizsgálja. A kisebbségi identitás e téren egyedi sajátosságokkal bír: bizonyos csoport-hovatartozási és identitásjegyek fennmaradására való törekvés jellemzi, a lényegesnek ítélt jegyek, tulajdonságok megőrzésének vágya, amely e közösségek önazonosságának alappillére. A határon túli magyar közösséghez való tartozás szükségessé teszi annak tisztázását, hogy melyek a megőrzendő szociális identitásjegyek, gyökerek és csoportidentitás-elemek.

Természetes esetben a csoportidentitás igazodik a befogadó társadalmi közeghez, és fokozatos asszimilációs folyamatok zajlanak, új identitáskomponensek befogadásával. Erre azonban nem mindig van lehetőség, mert egy adott csoport – etnikai alapon – kirekesztett, depriválti állapotba is kerülhet. Breakwell (1986) szerint fenyegetett identitásról akkor beszélünk, „amikor az egyén identitásfolyamatai (az új komponensek felvételére irányuló asszimiláció és az így kialakuló struktúrához való akkomodáció, valamint a régi és új identitástartalmaknak jelentést adó értékelés) nem felelnek meg a személyes identitást szabályozó univerzális elveknek, a kontinuitásnak, az elkülönültségnek és az önbecsülésnek. Ilyen helyzet áll elő, amikor egy adott csoportra túl sok negatív minősítés hat, vagy nincs esélyegyenlősége az adott társadalmi közegben. Breakwell a fenyegetett identitás állapotában többféle megküzdési módot különít el, köztük egyéni és csoportszintűeket. A már említett identitás-megőrzés a breakwelli modellben az aszszimilációs nyomással való szembeszegülést is jelenti.

A kisebbségben élő, határon túli magyarság nemzetitudat-zavara a trianoni békeszerződéssel vált súlyossá, amikor Magyarország területe harmadára csökkent, és az egykori nemzetiségekkel együtt mintegy hárommillió magyar került határon kívülre. E döntés jelentőssé tette a határon túli magyar közösségek fogalmát, és megteremtette a speciális kisebbségi önmeghatározást. Papp (2004) tanulmánya szerint a Vajdaságban élő magyaroknak sajátos délvidéki személyiségszerkezetük van, amely egy kisebbrendűségi érzéssel átitatott mátrixba ágyazódik be. A személyiségjegyeket elemezve két kiugró tulajdonság: a kisebbrendűségi érzés és a depresszió figyelhető meg, amelyekből arra következtethetünk, hogy a személyiség a folyamatos sebzettség állapotában él, amiből specifikusan megváltozott pszichés működések, inadekvát érzelmi reakciók fakadnak (idézi Papp, 2004: 240). Hódi (1989) *Táj és lélek* című könyvében ezzel szemben nemcsak negatív jelzőkről és patológiákról számol be. Felmérésének eredményei szerint a vajdasági magyarok önmagukat barátságosnak, szorgalmasnak, békés természetűnek, becsületesnek, nyíltnak, hűségesnek, áldozatkésznek és bátornak látják. A negatív tulajdonságok körében a széthúzás, az anyagiasság és az irigység jelent meg. Egy későbbi vizsgálatban a vajdasági magyarok hasonló tulajdonságai kaptak hangsúlyt, gyakoriság szerint csökkenő sorrendben: szorgalmas (munkaszerető), alkalmazkodó (türelmes), kitartó, széthúzó, félénk és barátságos. A pozitív és negatív jellemzők aránya alapján Gereben és Tomka (2001) azt a következtetést vonták le, hogy a nemzeti önkép Vajdaságban bizonytalanabbá, de pozitívabbá is vált. A vajdasági magyarokról alkotott kép a körülmények feltételezhető nyomására „a korábbinál alkalmazkodóbbnak, szerényebbnek, sőt megfélemlítettebbnek” tűnt.

A határon túli identitás jellemzőiről írva Gereben (1999) kb. 2500, különbözú határon túli területekről származó személy kérdőíves válaszairól számol be. Adataiból kiviláglik, hogy Vajdaság és Magyarország tűnik a magyarságtudat legkevésbé pozitív hangoltságú régiójának, a legaktívabb identitással az erdélyi, a legpozitívabb magyarságtudattal pedig a kárpátaljai magyarok rendelkeznek. A nemzeti identitás legmeghatározóbb tényezőinek az anyanyelv és a család bizonyult. Az állampolgári keret mint

identitás-meghatározó tényező kevés említést nyert. A szimbólumok körében a legerősebb kötődést a magyar himnusz hívta elő, ezt a Szent Korona és a piros-fehér-zöld zászló követte. Gyakori előfordulással jelent meg Petőfi Sándor *Nemzeti dala*, illetve a nándorfehérvári győzelemre emlékeztető déli harangszó. A vajdasági magyarok pozitív megítélésű történelmi személyiségeinek listáján a legelőkelőbb helyet Tito marsall foglalta el, szimbolizálva az évtizedeken át kialakult adaptációs stratégiákat. Az interkulturalizmus ideológiájának nosztalgiája párosulhat az akkori időkre jellemző viszonylagos jólét emlékével (Papp, 2004). A többségi magyaroktól származó válaszok szerint viszont az idealizált személyek, híres emberek listájának élére Szent István és Mátyás király, valamint Kossuth, Széchenyi, Petőfi és Rákóczi kerültek. Az idealizált személyek indoklásában szerepet kapott, hogy „kiépítettek és megvédelmeztek egy biztonságos, erős, európai jelentőséggel bíró Magyarországot, valamint sokat tettek a nemzeti szabadságért" (Gereben és Tomka, 2001).

Volkan elméletének ismertetése: a nagycsoport-identitás hét fő eleme

A Vamik Volkan, a Virginia Egyetem pszichológiaprofesszora által kidolgozott társadalmiidentitás-elméletet (Volkan, 1988, 1997) egyrészt a szerző pszichoanalitikus szemlélete, másrészt pedig aktív mediációs és pszichoterápiás, társadalmiidentitás-krízisekhez kapcsolódó tevékenysége teszi különlegessé. Elgondolásait politikusokkal végzett tanulmányai tették hitelessé. Szemléletét híven tükrözi, hogy munkáiban Anvar Szadat egyiptomi elnök kijelentését idézi, mely szerint „a nemzetközi konfliktusok mintegy 70 százaléka a népcsoportok közti 'pszichológiai határok' következménye".

Volkan Eriksonhoz hasonlóan az egyéni identitást „egy adott személy saját magáról kialakított szubjektív tapasztalataként" határozza meg (Mirnics, 2008). Legelemibb része az identitás-mag, mely magában foglalja a „realisztikus testképet, a világos nemi hovatartozást, a lelkiismereti funkciókat és az érzelmi alapú nemzeti-

etnikai önbesorolást". Az identitás-mag minden egyes részének megóvása feltétele az egészséges lelkiállapotnak. A nemzeti-etnikai identitás csoportközi konfliktus vagy háború esetén veszélybe kerülhet, e történések mentén súlyos lelki sérülést okozhat, s az akár generációkon keresztül átadódhat.

Volkan szerint a nemzeti-etnikai identitás hét, tudatos vagy tudattalan összetevőből áll. Az első jellemző, az *érzelmi jellegzetességek* csoportja már nagyon korán, a gyerek 3 éves korában kialakul, az énünkkel egyidejűleg, lényege pedig a jó és rossz belső tárgyakhoz fűződő viszony, illetve azok integráltsági foka. Volkan egyúttal arra is utal elméletében, hogy az a személy, aki nem rendelkezik megfelelő belső tárgyképzetekkel, a későbbiekben sokkal hajlamosabb az előítéletes gondolkodásra, a rasszizmusra, az etnikai indíttatású gyűlöletre, a radikalizmusra. Mindennek az a gyermekkortól létező pszichodinamikus jelenség az alapja, hogy a személy – törekedve a rossz én okozta szorongás kivédésére – a nem kívánatos képzeteket externalizálja, azaz a külvilág tárgyaira vetíti.

Hároméves kora előtt a gyermek a gondozójával való korai identifikáción keresztül kezdi felvenni kortárscsoportja közös attitűdjeit, kultúráját, értékeit. Idővel kezdi elsajátítani a csoport összes gyermekére jellemző képességeket, a sajátos nyelvhasználatot és interakciós módokat, egyes kulturális szokásokat és hagyományokat (pl. étkezés, tánc, zene). Nagycsoport-identitását az egyre kifinomultabb identifikációk egyre specifikusabbá alakítják. Tudatos eligazítást kap a szülőktől és környezetétől ahhoz, hogy nemzeti-etnikai hovatartozásával összhangban döntsön és cselekedjen, útmutatást kap ahhoz, hogy milyen preferenciákat alakítson ki; ezzel együtt tudattalan befolyásolás is hat rá. A későbbiekben minden etnikai, vallási, nemzeti és egyéb nagycsoportnak megvan a maga jellegzetes szokás- és szimbólumrendszere, ilyen például a finnek szaunázása: olyan tapasztalat, mely összeköti őket, anélkül, hogy személyesen ismernék egymást. A nagycsoport-identitásban szerepet játszanak a közvetlen környezetben élőkkel való *pozitív identifikációk* is.

A nagycsoport-identitás alakulásában kritikus időszak a serdülőkor. A serdülő felülvizsgálja az általa ismert világról alkotott gyermekkori képzeteket, s ezen belül eldönti, más csoportokhoz való viszonyában a nagycsoport-identitás mely aspektusai lesznek tartósak és jelentősek, s melyek azok, amelyek elhagyhatók. Mindebben befolyásolja a nagycsoport-identitás harmadik alakító tényezője, a *más csoportoktól érkező minősítő jelzések*, például az előítéletek, kirekesztő és ellenséges megnyilvánulások, illetve a különféle asszimilációs nyomások. E jelenségeket a csoportokba való integrálódás időszakától, az iskoláskortól kezdve valamenynyien megtapasztaljuk. A csoporttagok közös identitását ennek megfelelően általában jelentősen alakítja egy domináns ellenséges csoporttal való interakció.

A negyedik identitásformáló szál lényege *a vezetőkről alkotott kép*. A vezető mint idealizált „apa", illetve szuperego-reprezentáns számos tekintetben modellhatást gyakorol. Az újító vagy karizmatikus vezetők a csoport érzéseit többféleképpen is magukra vonják – nyilvánosság előtti megjelenésükkel, beszédükkel vagy öltözködésükkel – ugyanakkor tükrözik is őket. Ezzel összefüggésben a vezetők projekciós felületként működnek, erősítve vagy szelídítve a vallási, nemzeti vagy etnikai érzelmeket. Összességükben tehát a vezető személyiségek minden esetben nemzeti érzelmeket mozgatnak meg – és ezeket nemes vagy kevésbé morális célok elérése érdekében használják.

Az ötödik szálat az ún. *választott dicsőségek,* történelmi események csoportja adja, melyek a vezető személyiségekhez hasonlóan „egy nemzet tagjaiban hasonló jellegű érzelmi átélést mozgatnak meg" (Mirnics, 2007: 81). A nagycsoportok hajlamosak ragaszkodni a siker érzését hordozó események egyes mentális reprezentációihoz. A történelmi győzelmek a későbbiekben, a köztudatban túlmisztifikált, mitikus, metaforikus jellegűvé válhatnak. A választott dicsőségek nemzedékről nemzedékre „öröklődnek", részben szájhagyomány útján, részben történelemoktatás és nemzeti ünnepekkel kapcsolatos szokások által. A nemzeti eredethez fűződő, önerősítő és a személyes önértékelést is emelő történetek tanulása spontán jellegű, például a szülők örömmel mesélik őket gyermekeiknek. Egész népcsopor-

tot érintő krízisekben, például háborús helyzetekben gyakran azzal a céllal idézik fel őket a médiában, hogy a csoportidentitást erősítsék. (Jó példa erre a *Szózat*, amely a magyar dicsőségek és jelentős vezérek alakjait hasonló „támaszként", intelmek kontextusában állítja elénk.)

Az előzőhöz szorosan kapcsolódik a hatodik elem, a *választott traumák.* Olyan hatalmas nemzeti veszteséget jelentő események mentális reprezentációjáról van szó, amelyek egy csoportban a tehetetlenség és elnyomottság érzését keltették. A választott traumák identitáserősítő szerepe általában jóval összetettebb, mint a választott dicsőségeké. Különleges jellemzőjük, hogy akár több generáción keresztül, a csoport kollektív emlékezetében „szunnyadva", rejtve maradhatnak. Amikor azonban a csoport identitása fenyegetve van, az egzisztenciális szorongás kapcsán változatos politikai eszközökkel „kelthetők életre", például politikai propagandával. A vezetők a traumát ilyen esetekben arra használhatják, hogy felszítsák az ellenség iránti haragot és gyűlöletet.

A hetedik szál a *szimbólumok* csoportja, amelyek összekapcsolják a nagycsoport-identitás többi jellemzőit, de legalább egy részüket. Egy szimbólum bármely, eddig ismertetett jellemzőt helyettesítheti. A nagycsoportok által kialakított szimbólumok többnyire egyediek, ha azonban ugyanazt a szimbólumot több csoport is használja, mindegyik igyekszik kisebb-nagyobb változtatást tenni, a saját képére formálni. Ilyenformán sokszor nehéz is meghatározni egy-egy szimbólum eredeti jelentését, hiszen rendkívül sok csoportspecifikus jegyük van.

A kutatás

Cél

Vizsgálatunk arra a kérdésre irányult Volkan elméletének fényében, hogy melyek a vajdasági magyar identitás specifikus alkotóelemei. Az az elgondolás vezetett bennünket, hogy e szociálpszichológiai modellben árnyaltabban, integráltabban megfigyelhetők a többségi és kisebbségi magyarok eltérő identitásjegyei. Hipoté-

zisünk szerint a vajdasági magyarok identitása (ahogy feltehetően más határon túli magyaroké is) eltér az anyaországban élő magyarokétól, és ez a már említett hét kategória mentén is nyomon követhető.

Mérőeszköz

A vizsgálatot Volkan elméletére épülő, annak nyomán kidolgozott, háromrészes kérdőívvel végeztük. Az első rész általános adatokra kérdez rá (kor, nem, végzettség, foglalkozás, jövedelem, párkapcsolati státus, elsődleges és másodlagos identitás.) A második részben nyílt kérdések szerepelnek a Volkan-elméletben megjelenő identitásegységekkel kapcsolatban (kulturális szimbólumok, pozitív identifikációk, más csoportok részéről érkező minősítések, vezetők, választott dicsőségek és traumák). Vizsgálati személyeinktől mindemellett nyílt kérdések formájában más jegyek megjelölését is kértük: általuk közismertnek tekintett irodalmi műveket, neves történelmi személyiségeket, csoportjukra vonatkozó jó és rossz tulajdonságokat. (Az utóbbi kérdések feltevésében Hódi, Gereben, Papp korábban ismertetett vizsgálatai vezéreltek bennünket.)

A harmadik részben – amelyet a Metamorfózis teszt nyomán dolgoztunk ki – a szimbólumok identitásegységével kapcsolatos kérdéskört bővítettük. A Jacqueline Royer-féle Metamorfózis tesztben a vizsgálati személyek különböző előre megadott kategóriák mentén (növény, állat, tárgy, gesztus stb.) adnak szimbolikus önmegjelenítést, és döntésüket indokolják. Jelen vizsgálat céljára ezt annyiban módosítottuk, hogy nem a saját személy, hanem a saját csoport szimbolikus önreprezentációját kértük: „A következő kérdéseknél arra kérjük, szimbolikus formában jelenítse meg, fejezze ki a vajdasági magyarokat/magyarokat mint csoportot.” Ezt a részt egy fantáziakérdéssel zártuk, amely a nemzet, a csoport életében kívánt változásra vonatkozott. „Ha egy varázsló három dolgot megváltoztathatna a vajdasági magyarság/magyarság életében, milyen három dolgot kérne tőle?” E kérdéssel a saját csoport életére, jövőjére vonatkozó vágyakat kívántuk feltárni.

Jelen tanulmány a vizsgálati anyagot csak részben elemzi, aminek az az oka, hogy az adatfelvétel 2008-ban, több évvel a jelen tanulmány publikálása előtt történt. Szelekciót végeztünk, mivel az egyes kérdésekre született válaszok ennek megfelelően már elavultak lehetnek.

Vizsgálati minta és adatfeldolgozás

A vizsgálati csoport részvevői Vajdaságban élő, 20 és 30 év közötti magyar egyetemi hallgatók voltak, a kontrollcsoport tagjai pedig Magyarországon született és ott élő, hasonló korú, magyar állampolgárságú egyetemisták. A magyarországi minta 19 százaléka interneten (elektronikus levélben) vállalta a részvételt. A többiek személyesen, többnyire egyetemi óra keretében vagy szüneteiben töltötték ki a kérdőívet.

Mindkét mintában többségben voltak a nők, a vajdaságiban valamivel nagyobb férfiaránnyal. A középfokú végzettség dominált, a többségi mintánál azonban az egyetemi végzettségűek aránya enyhén nagyobb volt, az átlagéletkor hasonlósága mellett. (Ennek oka vélhetően az lehet, hogy a tandíjjal kapcsolatos rendelkezések miatt Magyarországon jóval kisebb a túlfutó, tehát tíz félév után is egyetemen tanuló hallgatók aránya.) A többségi mintából 45 fő a fővárosban élt, a többiek pedig városban laktak. A kisebbségi minta nagy része szintén városlakó, azzal az eltéréssel, hogy sokan származnak magyarlakta falvakból. A kisebbségi mintába több egyedülálló válaszadó tartozott, mint a többségi mintába.

Az adatfeldolgozás tartalomelemzéssel, gyakorisági statisztikák készítése útján történt. A tartalomelemzésben két szakember vett részt, akik a nem egyértelmű válaszok besorolása tekintetében egyetértésre jutottak.

A két csoportra vonatkozó demográfiai adatok az 1. táblázatban szerepelnek.

1. táblázat

A vajdasági és többségi minta demográfiai adatai

Vajdasági minta			Többségi minta		
Férfi	Nő		Férfi	Nő	
27	45		22	50	
Lakhely					
Falu	Város	Főváros	Falu	Város	Főváros
24	48	0	5	22	45
Végzettség					
Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú	Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú
0	56	8	0	42	30
Tevékenység					
Tanul	Dolgozik		Tanul	Dolgozik	
56	8-		43	29	
Egyedülálló	Házas- vagy élettárs		Egyedülálló	Házas- vagy élettárs	
54	18		34	38	

A 2. táblázatba foglaltuk a vizsgálati csoportok vállalt elsődleges és másodlagos identitás-meghatározását.

2. táblázat

Elsődleges és másodlagos identitás

Elsődleges identitás			
Vajdasági minta		Többségi minta	
Vajdasági magyar	40	Magyar	46
Magyar	20	Európai	12
Európai	4	Világpolgár	8
Szerb állampolgár	2	Egyéb	6
Egyéb	5		
Másodlagos identitás			
Vajdasági magyar	30	Magyar	25
Magyar	17	Európai	34
Európai	7	Világpolgár	5
Szerb állampolgár	15	Egyéb	7
Egyéb	3		

A vajdasági csoport elsődleges identitását mindenekelőtt sajátos „vajdasági magyar”-ként definiálta. Sorrendben ezt követte a „magyar” kategória, amely viszont fedte a többségi minta nagy részét. Mindkét csoportban megjelent még számottevő, de kisebb létszámú kategóriaként az európaiság. A másodlagos identitás esetében a többségi minta azon tagjai is magyarként definiálták magukat, akik elsődlegesen az európai csoportot választották. A vajdasági csoportban másodlagos identitásként is a „vajdasági magyar” kategória volt a legszámottevőbb. Összességében a kisebbségi csoportban egy vajdasági magyar–magyar identitásötvözet, a többségi csoportban pedig magyar–európai identitáskombináció volt megfigyelhető.

3. táblázat

A saját csoport pozitívan értékelt tulajdonságai

Pozitív tulajdonságok			
Vajdasági minta		Többségi minta	
Szorgalom, munkabírás	29	Vendégszeretet	24
Kitartás	23	Kitartás	23
Barátságosság	15	Találékonyság	22
Tolerancia	13	Egyéb	6
Összetartás	12	Kreativitás	17
Találékonyság	12	Vidámság	14
Nyugodt vérmérséklet	9	Intelligencia	13
Segítőkészség	9	Szorgalom, munkabírás	11
Hagyományőrzés	9	Segítőkészség	10
Becsületesség	7	Barátságosság	10
Vidámság	5	Nyitottság	9
Intelligencia	5	Bátorság	5
Nemzeti öntudat	5	Hagyományőrzés	4
Szerénység	5	Humor	4
		Büszkeség	

4. táblázat

Negatív tulajdonságok

Vajdasági minta		Többségi minta	
Széthúzás	46	Depresszió, pesszimizmus	41
Passzivitás	20	Széthúzás	33
Félénkség	16	Passzivitás	19
Szűklátókörűség, műveletlenség	11	Panaszkodás	15
Depresszió, pesszimizmus	10	Önzés	10
Asszimiláció	14	Elzárkózás	10
Alárendelődés	9	Befolyásolhatóság	10
Önbizalomhiány	8	Agresszivitás	8
Tájékozatlanság	7	Szűklátókörűség, műveletlenség	6
Önzés	7	Önbizalomhiány	5
Panaszkodás	6	Erkölcstelenség	5
Elzárkózás	6		
Nacionalizmus	4		

A 3. és 4. táblázatból látható, hogy a vajdasági csoport tagjai jellemzőnek találták közösségük tagjaira a szorgalmat, dolgosságot, e tulajdonság a magyarországi mintában háromszor kisebb előfordulást ért el. A vajdaságiak a többségiekhez képest barátságosabbnak találják magukat, az összetartás és a tolerancia pedig egyedien az ő önjellemzésükben jelenik meg. Önmeghatározó elemként a hagyományőrzés és a nemzeti identitáshoz való ragaszkodás is megjelenik. A többségi csoport által megadott pozitív tulajdonságok közt – meglepő módon – első helyen áll a vendégszeretet, ezt követi – a kisebbségi csoporthoz hasonló arányban – a kitartás, majd pedig a találékonyság, a kreativitás és a vidámság (a kisebbségi csoporthoz képest jelentősebb arányban).

Látható, hogy a vajdasági csoport önjellemzéséből egy szorgalmas, szívós és barátságos, a többségiek önjellemzéséből pedig inkább egy vendégszerető és találékony (kreatív) népcsoport képe rajzolódik ki.

Másrészt, negatív tulajdonságok tekintetében a vajdaságiak visszahúzódóként (16), a többségbe beolvadóként (10) és alárendeltként (9) látják közösségüket. Az ezzel rokon tulajdonságok a kontrollcsoportnál harmadakkora arányban jelennek meg (behódolók, irányíthatók, összesen 10). A másik eltérést a pesszimizmus, borúlátás jellemzőknél tapasztaltuk. E jelzők aránya a többségi csoportban kiugróan magas (41), a kisebbségiben negyedakkora. A széthúzás mint jellemző a vajdasági csoport önjellemzésében szintén markánsabb.

5. táblázat

Minősítések

Vajdasági minta más csoport általi minősítése		Többségi csoport minősítése	
Idegenek, betolakodók	36	Agresszivitás	50
Lustaság	19	Kulturálatlanság	27
Félénkség, zárkózottság	17	Lustaság	26
Kulturálatlanság	13	Önteltség	17
Agresszivitás	7	Nacionalizmus	17
Szerb nyelvtudás hiánya	7		
Széthúzás	5		

A más csoportoktól származó minősítések kategóriáját vizsgálva a vajdasági csoportnak a következő kérdést tettük fel: „Írjon le három olyan negatív jellemzőt, minősítést, amelyet az Ön országában élő többségi csoporttól hallott, és amelyek a többségi csoport egyes tagjai szerint jellemzik a vajdasági magyarokat! (Akkor is írja le őket, ha nem ért velük egyet, vagy nagyon durváknak tartja őket!)”

A kontrollcsoport a következő kérdést kapta: „Írjon le három olyan negatív jellemzőt, minősítést, amelyet más kulturális csoporttól hallott, és amelyek a többségi csoport egyes tagjai szerint a magyarokat jellemzik! (Akkor is írja le őket, ha nem ért velük egyet, vagy nagyon durváknak tartja őket!)”. Nem tartottuk relevánsnak, hogy konkrétan mely csoporttól érkezett a minősítés, elsősorban a jelzők szubjektív megélésére, a legmarkánsabban megélt sztereotípiákra koncentráltunk.

A kérdésre adott válaszok az 5. táblázatban szerepelnek. A vajdasági magyar csoport kirekesztő, saját nemkívánatosságára, idegenségére utaló megnyilvánulásokat tapasztalt, kisebb mértékben más negatív tulajdonságait említettek, pl. lustaság, kulturálatlanság, illetve félénkség. Az előbbi két jelző azért is figyelmet érdemel, mert az önjellemzésben a nagyra tartott tulajdonságok sorában előkelő helyet foglal el a két ellenpont, a kulturáltság és a szorgalom.

A többségi csoport tagjai elsősorban saját, állítólagos agresszivitásukra utaló megjegyzéseket tapasztaltak. Kisebb mértékben érték őket kulturálatlansággal, lustasággal, önteltséggel és nacionalizmussal kapcsolatos megjegyzések. A két minta közt kétféle érdemleges eltérés tapasztalható. A kisebbségben élők igen ritkán találkoznak állítólagos agresszivitásukkal összefüggő előítéletekkel, sőt a domináns többségi csoport képviselői akár félénknek tarthatják őket. A többségiek esetében viszont a nemzeti identitás hangsúlyozása ambivalensebb színezetet kap, viszonylag nagy arányban tapasztaltak nemzeti önérzetükhöz fűződő negatív megjegyzéseket („nacionalizmus").

A következőkben a két csoport által becsült és nagyra tartott „értékadó" személyeket kerestük. Tisztában vagyunk azzal, hogy mintánk a korábbi kutatókéhoz képest kis létszámú, elvárásunk mindazonáltal az volt, hogy a korábbi vizsgálatok tanulságait megerősítő vagy azokat finomító eredményeket nyerjünk. A kisebbségi csoport által nagyra értékelt írók és költők 93%-a vajdasági származású. A válaszok azonban jelentősen szóródtak, a maximális kategóriagyakoriság nem volt több 10-15 válasznál. A leggyakrabban említettek közt szerepelt a szabadkai kötődésű Kosztolányi Dezső és Csáth Géza, továbbá Gion Nándor, Tolnai Ottó, Fehér Ferenc és Szenteleky Kornél.

A többségi csoport véleménye is igen változatos volt, a felsorolt személyek körében előfordultak klasszikus nagy magyar írók és költők (pl. Csokonai Vitéz Mihály, Weöres Sándor, Jókai Anna, Madách Imre, Déry Tibor, Nemes Nagy Ágnes, Ba-

lassi Bálint), csakúgy, mint a kortárs irodalom képviselői (pl. Sütő András, Konrád György, Krasznahorkai László, Lőrincz L. László, Nádas Péter, Garaczi László), és csak kisebb számban szerepelnek határon túli magyar szerzők (Tamási Áron, Wass Albert).

A népcsoport által nagyra értékelt történelmi személyiségek iránt érdeklődve rövid indoklást is kértünk a válaszokhoz. („Kérjük, adja meg három olyan fontos történelmi személyiség nevét, aki − Ön szerint − meghatározta történelme során a magyarság életét.") A vajdasági csoportban összesen huszonöt fő nem adott választ, közülük hárman egyértelművé tették, hogy nincs ilyen ideálképük. Néhány esetben az is előfordult, hogy pozitív helyett negatív tartalmú indoklást adtak. A kategória-gyakoriság tehát itt is igen alacsony. A részvevők összesen 31 nevet tüntettek fel, közülük 22 személy vajdasági származású, vagy ott tevékenykedő, 8 pedig magyarországi. Néhány személy a régmúltban munkálkodott a magyarságért (Széchenyi István, István király, Hunyadi Mátyás, Horthy Miklós), a többiek napjainkban élnek. A leggyakrabban említett személyek: Pásztor István (7), Orbán Viktor (4), Kasza József (4) és Sólyom László (2).

A többségi csoport által megadott 41 személy közt egyaránt találunk költőt, írót, zenészt vagy zeneszerzőt, egyházi személyeket, uralkodót, hadvezért, orvost és tudóst, feltalálót, mérnököt, sportolót, építészt és fizikust. Néhányan a történelem híres alakjai, többségük azonban a múlt század, illetve a jelen szereplője. A többször előforduló személyek: Petőfi Sándor (7), Széchenyi István (4), Deák Ferenc (3), Orbán Viktor (3), Klebelsberg Kunó (3), Göncz Árpád (2), Kodály Zoltán (2), Erzsébet királyné (2), Szent-Györgyi Albert (2), Hofi Géza (2), Bartók Béla (2). Az indoklásoknál megjelenik a hazafiasság, sokan valamilyen tettük miatt kerültek fel a listára: értékek teremtése és megőrzése, újítások, művészeti alkotás, sportban elért eredmények, közösségi szolgálat.

6. táblázat

A két csoport által megfogalmazott traumák

Vajdasági minta		Többségi minta	
Trianon	53	Trianon	52
Délszláv háború	26	1956	19
NATO-bombázás	15	Török hódoltság	17
Milošević hatalomra kerülése	9	Szocializmus, szovjet megszállás, morális válság	16
Jugoszlávia szétesése	8	Mohácsi csata és következményei	12
Gazdasági hanyatlás és megszorítások	6	Gazdasági krízisek	11
II. világháború	6	II. világháború	7
Megtorlás a II. világháború után	4	Tatárjárás	6
		Népességcsökkenés	5

A 6. táblázatba foglaltuk a két csoport által megjelölt traumákat. A kisebbségi csoportban a válaszok hatoda az I. világháborúra és annak az országrész elcsatolását okozó következményére, a trianoni békeszerződésre utal. A válaszok másik része a délszláv háborúkhoz kapcsolódik. Habár Vajdaság területét nem érintették a harcok, gazdasági és emberáldozatok formájában az ottani lakosság is megsínylette a „testvérháború”-t. Sokan említik még a délszláv háborúk időszakának végén történt NATO-bombázást, a volt szerb elnök, Milošević hatalomgyakorlásának időszakát és előzményét, a nagy Jugoszlávia széthullását. Traumaként felmerül a kisebbségi lét általános érzése és a világháborúk utáni megtorlások áldozatainak története is.

A többségi csoport hasonló arányban említi Trianont és az I. világháború következményeit, mint a kisebbségi. Elmondható tehát, hogy – számokban kifejezve – a kisebbségiekhez hasonló veszteségként élte meg a trianoni békeszerződés következményeit. A traumák sorában azonban a többségi csoportnál második és harmadik helyen az 1956-os szabadságharc és forradalom, valamint a 150 éves török hódoltság áll. Egyéb események is felmerülnek, például a mohácsi csata, a szovjet megszállás és 1948 is.

7. táblázat

A két csoport által megfogalmazott dicsőségek

Vajdasági minta		Többségi minta	
Nem válaszolt	16	1848/49	23
Zentai csata	21	Kulturális eredmények (pl. Nobel-díjak)	23
Fennmaradás, kultúra megőrzése	17	Rendszerváltás	15
Magyar nyelvű oktatás	8	Honfoglalás és államalapítás	29
Egyéb kulturális eredmények, pl. magyar nyelvhasználat	8	Törökök kiűzése	14
Politikai sikerek	10	1956	9
Nándorfehérvári győzelem	7	Fennmaradás, kultúra megőrzése	12
		Egri csata	8
		Sportsikerek	8
		EU-csatlakozás	8

A következőkben elemzett kérdés így szólt: „Mi volt a vajdasági magyarság/magyarság három fontos dicsősége (történelmi események, a története során elért célok stb.), amelyekre büszke lehet?" (7. táblázat) A többségi csoport, a kisebbséginél jóval jelentősebb arányban említett konkrét történelmi eseményeket (pl. 1848, rendszerváltozás, államalapítás), és láthatóan sokkal büszkébb a sportolói, művészei és tudósai által elért eredményekre. A többségi és kisebbségi válaszokban egyaránt megfogalmazódott a magyar identitás fennmaradására való törekvés, mégpedig a nyelv megőrzése, a kultúra ápolása által. Figyelmet érdemel, hogy amíg a többségi csoport valamennyi tagja válaszolt, addig a kisebbségi csoportban mintegy tizenhatan nem tudtak olyan eseményt, történést feltüntetni, amelyre büszkék lehetnének.

A magyarságot kifejező szimbólumok körében igen változatos kép született. A többségi csoport nagy arányban sorolt fel közismert szimbólumokat (pl. nemzeti zászló, korona, turulmadár, országalma). Az indoklásban többnyire utaltak arra, hogy ez a szimbólum mindenki számára egyértelmű. Hét személy a nemzeti zászlót tartotta legerősebb szimbólumnak, öten a Szent Koronát, az ál-

lamiság jelképét, hárman a turulmadarat, a honfoglalás és a szabadság jelképeként. Gyakori válasz még a csodaszarvas, illetve a lovas (az eredetmonda és a lovas múlt kapcsán).

A kisebbségi csoport a környezetében előforduló tárgyak, tulajdonságok alapján hozott létre „sajátos" szimbólumokat. Nagy előfordulást értek el az olyan jelképek, mint a kapa, sarló, búza, búzakalász, hangya, kenyér, búzamező, munkásember. A válaszadók harmada azt az indoklást adta, hogy Vajdaság fő megélhetési forrása a mezőgazdaság, és Szerbia többi részét is ellátja élelemmel. Utaltak rá egyúttal, hogy Vajdaság lakosságának jelentős része foglalkozik földműveléssel, ezzel együtt pedig a szorgalomra mint tulajdonságra. Fontos értékeket, a békét és a reményt hangsúlyozva többen megjelölték a galamb és a napraforgó szimbólumát. Néhány válaszban a multikulturális együttélésből adódó sokszínűség, illetve az emberekhez való kapcsolódás fejeződik ki (ölelés, kézfogás). Gyakoriak még a csodaszarvas, a madár vagy sólyom, illetve ló vagy lovas válaszok. Négy személynél a fa is megjelenik szimbólumként. Az egyik válaszból kiemelhető, hogy a fa félig zöld, félig elszáradt, és ezzel a magyarság talpon maradását szimbolizálja. Egy másik sajátos fa ötágú, ez az öt elszakított országrészt jelenti.

8. táblázat
A két csoport által megfogalmazott vágyképek

Vajdasági minta		Többségi minta	
Autonómia	27	Optimizmus, önbecsülés	26
Gazdasági stabilitás	27	Történelmi események meg nem történtté tétele	18
Trianon meg nem történtté tétele	14	Trianon meg nem történtté tétele	13
Erősebb összetartás	13	Gazdasági stabilitás	21
Magyar kultúra erősödése	12	Erősebb összetartás	18
Többségi nemzet elfogadása, egyenjogúság, béke	22		
Béke	8		
Optimizmus, elégedettség, önbecsülés	11		

Az utolsó kérdés így szólt: „Ha egy varázsló három dolgot megváltoztathatna a vajdasági magyarság/magyarság életében, milyen három dolgot kérne tőle?" A 8. táblázatba foglalt válaszok erősen eltérnek a két csoportnál. A kisebbségiek konkrét, elérhető célokat fogalmaznak meg (Vajdaság autonómiájának visszaállítása, gazdasági stabilitás elérése), a többségi minta pedig absztrakt eszméket is kifejez (a magyarság nagyobb önbecsülése, optimizmusa). Mindkét csoportnál azonos vágyként fogalmazódik meg – szinte hasonló arányban – Trianon meg nem történtté tétele. Hasonlóság mutatkozik a magyarság összetartásának vágyával kapcsolatban is. A kisebbségi csoport jellemzőjeként mutatkozik a többségi nemzettel való harmonikus együttélés vágya és a tartós béke.

Konklúzió

Kutatásunkban a vajdasági és a többségi magyar minta esetében is azon identitáselemeken haladtunk végig, amelyek Volkan nemzeti-etnikai identitáselmélete szerint minden népcsoportnál egyedi szocializációs előzményekre és társadalmi hatásrendszerre vezethetők vissza. Eredményeinkből részben a Volkan-elmélet validitására, részben pedig a vajdasági magyarság sajátos identitástudatára vonatkozó konklúziókat kívánunk levonni.

Adataink ismeretében elmondható, hogy a vajdasági magyarok a többségiektől egyértelműen megkülönböztethető, sajátos identitástudatúak, amely tudat csak bizonyos pontokon találkozik a többségi magyarokéval, elsősorban a választott traumák tekintetében. Mind a csoport önjellemzésénél megadott pozitív és negatív tulajdonságok, mind a más népcsoportoktól származó minősítések megélése, mind a nagyra becsült történelmi személyiségek megítélése − markánsan különbözik. A vajdasági magyarok tehát a múlt évszázadban kialakult „alaptermészetük"-ben eltérnek, jól megkülönböztethetők a többségiektől. A munkaszeretet, szorgalom, kitartás és tolerancia e csoportnál specifikus, egyedi öndefiníciós elem. A kedvezőtlen tulajdonságok legsérelmesebb pontja a széthúzás, vélhetően azért, mert a vajdasági magyarság létét fenyegetheti. A külső csoport részéről tapasztalt kirekesztés mellett negatív minősítésként megtapasztalták

az érdekérvényesítő képesség hiányát, valamint a bizonytalanság és félénkség jelzőit, amelyet más megközelítésben, Papp (2004, 2005) tanulmányai is megállapítanak.

A kulturális értékek sorában, habár a két csoportnál egyaránt nem alakult ki egységes kép, a vajdasági csoport a „saját" irodalmát, a többségi csoport pedig a domináns magyar kultúra íróit és költőit preferálja. A történelmi ideálok sorában előfordulnak jóval a trianoni idők előtti uralkodók, hazafiak, de megjelennek a jelen idők közéleti személyiségei, a politikusok is, akik érdekérvényesítő képességében a kisebbségi minta tagjainak egy kisebb része egyöntetűen bízik. Levonható tehát az a következtetés, hogy a vajdasági magyarok csak kis mértékben azonosulnak a többségi magyarságra jellemző történelmi személyiségekkel.

A két csoport identitástudata a traumák pontján találkozik. Számokban kifejezve is, a trianoni békeszerződés és következményei mindkét csoportot erősen, szinte azonos mértékben érintették. A magyarság megmaradásának gyakori említése alapján azonban alapos okkal feltételezhető, hogy a vajdasági csoport esetében a traumához kapcsolódó érzelmek sokkal élénkebbek, mélyebbek. A nyelv és a hagyományok megőrzése egyike azon kevés dolognak, amelyre a vajdasági magyarok valóban büszkék. Ebből az alapvető törekvésből e népcsoport többi fontos jellegzetességét is jobban megérthetjük. A vajdasági magyarok az identitás fenyegetettségét megélve (Breakwell, 1986, in Erős, 2001), a kirekesztés hatásaival küzdve, az erős asszimilációs nyomással való szembenállás sajátos interperszonális törekvéseit választották, amelyek maradandó nyomot hagytak „személyiségükön". Akik megmaradtak, megedződtek, adataink fényében szívóssá, kitartóvá, hagyományőrzővé váltak. A Breakwell-féle modellben a kultúra megőrzésére való erős törekvés végeredményben szembeszegülést is jelent, mivel a csoport teljesen vagy részlegesen ellenáll az asszimilációs hatásoknak. Nagy erőfeszítést igénylő küzdési mód, így a rendkívül nehéz körülmények közepette kialakított tartós és sikeres ellenállás éppen a népcsoport egyedi sorsának kontextusában, a vállalt megpróbáltatások által nemesedik „dicsőséggé". Breakwell modelljében az is érthető, hogy sokan miért nem találnak valódi dicsőséget, pozitívumot csoportjuk történetében.

E válaszadók lehetnek azok, akik a Breakwell-féle behódolást, tehetetlenséget választják a nagy társadalmi nyomással szemben. A behódolás lényege, hogy a fenyegetett helyzetben levő népcsoport elfogadja a neki felkínált szerepet és státust, bármennyire előnytelen is az.

Kulturális szimbólumok tekintetében szintén jelentős eltérés van a kisebbségi és többségi válaszadók közt. A vajdaságiak döntően a közvetlen környezetükben fellelhető, az őket mindennapjaikban is körülvevő, életük szerves részét képező szokásokkal és tárgyi környezettel azonosulnak, s habár másodlagos identitás tekintetében érzelmileg kötődnek az anyaországhoz, Magyarország általánosan ismert nemzeti szimbólumai nem szólítják meg őket. Saját kulturális szimbólumrendszert alkotnak, elsősorban a közvetlen környezetükben található növények, állatok, eszközök, szokások megjelenítésével. Ez az eredmény, amellett, hogy a már bemutatott kutatásokat igazolja, közvetlenül kapcsolódik Lázár és Marinković (2002) vizsgálatához, mely szerint a vajdasági magyarok mindenekelőtt településük és szülőföldjük világával tudnak azonosulni.

Összességében a Volkan-elmélet mélyebb betekintést enged a vajdasági magyarok identitásának finomszerkezetébe. Feltárja és megerősíti, hogy a többségi és kisebbségi magyarság története bizonyos pontokon azonos, de e két csoportot az elmúlt száz év eseményei merőben eltérően érintették, és aktuálisan a közelmúlt formálja énképüket és ideáljaikat.

Viszonylag kis vizsgálati mintával dolgoztunk, ezért eredményeink döntően kvalitatív elemzést engednek meg, validitásukkal kapcsolatban mégis meggyőző, hogy összhangban állnak mind a szakirodalommal, mind előzetes feltevéseinkkel, elvárásainkkal. Kutatásunk fő újításának egyúttal azt véljük, hogy a Volkan-elmélet fogalomkörét ez ideig csak esettanulmányokban használták, empirikus vizsgálatokban egyáltalán nem. E teória ismeretében egyes népcsoportok egyedi jellegzetességei, másságuk pontos „mibenléte" integráltabban, pontosabban láthatók. A kutatásunkban felderített összefüggéseket és tanulságokat egy nagyobb vizsgálatban tovább lehet majd finomítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Breakwell, G. M. (1986): Coping with Threatened Identities, London and NewYork, Methuen.
2. Csepeli Gy. (2002): A nagyvilágon e kívül… Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970–2002, Jószöveg, Budapest, 42−45.
3. Csepeli Gy., Tóth P. P. (1990): Nemzeti tudat, magyarság. In: Gazdag F. (szerk.): Magyarság – nemzet, nemzetiség. Gondolatok, összegzések a magyarságkutató irodalomból, Külkereskedelmi Főiskola, Budapest, 4−22.
4. Csepeli Gy. (2003): A személyes identitás. In: Csepeli György: Szociálpszichológia. Társadalmi identitás, Osiris, Budapest, 520−521.
5. Erős F. (2001): Az identitás labirintusában. Janus, Osiris, Budapest.
6. Hódi S. (1989): Táj és lélek. Forum, Újvidék, 13–20.
7. Gereben F. (1999): Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a középeurópai magyar népesség körében, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 56–139.
8. Gereben F., Tomka B. (2001): A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása. In: Kisebbségkutatás. Szemle a hazai és külföldi irodalomból, Tanulmányok, 10. évfolyam, 3: 388–401.
9. Lazar, Ž., Marinković, D. (2003): Regionalni, lokalni i globalni identitet Vojvođana. Sociologija, 2:155–166.
10. Mirnics Zs. (2008) Ami összeköt, ami elválaszt. In: Gábrity Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.): Regionális erőnlét, MTT, Szabadka, 73–123.
11. Niederhauser E. (2001): Nemzet és kisebbség, Lucidus, Budapest, 279–297.
12. Papp R. (2005): A „déli végek" népe. Nemzettudat és többes kötődések a Vajdaságban élő magyarok körében december 5-e tükrében. In: Kovács N., Osvát A., Szarka L. (szerk.) Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések. Balassi, Budapest, 296–314.
13. Papp R. (2005): Alkalmazható nemzetpolitikai stratégiák a határon túli magyarság példáinak tükrében. Vajdasági magyarok. In: Tamás P., Erőss G., Tibori T. (szerk.): Nemzetfelfogások. Kisebbség – többség. ÚMK – MTA SZKI, Budapest, 171–184.
14. Papp R. (2004): Balkán és nemzet. A vajdasági magyarok „mentalitásáról". In: Hajnal V., Papp R.: „Mint leveleket a vihar…" Kulturális antropológiai tanulmányok az ezredforduló délvidéki magyarjairól, Forum, Újvidék, 240–282.
15. Pataki F. (1998): Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései. In: Megismerés, előítélet, identitás. Szociál-

pszichológiai szöveggyűjtemény, Új Mandátum Könyvkiadó, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest, 360–394.
16. Volkan V. (1988): The Need to Have Enemies and Allies, Northvale, Jason Aronson.
17. Volkan, V. (1997): Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism. Boulder, CO, Westview Press.

Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei

DR. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN

Abstract:
The number of people living in Vojvodina has constantly risen between 1948 and 1981, however, since then this number stagnates. Today more than 2 million people live in Vojvodina. The number of autochthonous inhabitants has been gradually decreased. The population density increased during the last 20 years (especially in Backa), although due to immigrants. There has been a serious change in demography as the result of wars on the Balkans. The Serbian emigrational wave has significantly escalated the "Serbianization" of the region also modifying the local political attitude. The multicultural existence in Vojvodina was welcome before, however, as a result of the "great Serbian" nationalism conflicts became obvious and one part of the "Vojvodinians" began to show resistance towards multiculturalism. Minorities faced the need to unite (ethnic homogenization, while the emphasis of the regional and national identity was present).

Összefoglaló:
Vajdaság[1] lakosságának száma 1948 és 1981 között folyamatosan növekedett, majd attól kezdve stagnál. Ma körülbelül 2 millió lakosa van a tartománynak. Autochton[2] lakos a népesség fele. A bácskai lakosság lélekszáma az utóbbi húsz évben

[1] A Vajdaság (szerbül Vojvodina), teljes nevén Vajdaság Autonóm Tartomány, Szerbia északi, Magyarországgal határos, részben magyarok által lakott területe.

[2] Autochton = őslakó, esetleg bennszülött (eredete: görög. Forrás: Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára), vagyis esetünkben a Vajdaságban született egyének, akiket a demográfiai adatokban megkülönböztetünk a jövevényektől, a betelepülőktől.

az betelepülőknek/menekülteknek köszönhetően növekszik. A délszláv háború hatására jelentősen megváltozott a térség demográfiai arculata. A menekültek Vajdaságba telepedése megváltoztatta az etnikai struktúrát, amelyhez hozzájárult az is, hogy az itt élő nemzetiség egy része elhagyta az országot. A térség „elszerbesítése" hatott a helyi társadalom viselkedéselemeire is. Az interetnikus kapcsolatok alakulása Vajdaságban tíz évvel a háború után továbbra is szociológiai kutatások tárgya. A vajdaságiak a multikulturális[3] létet valamikor előnyként élték meg, mostanában viszont az itt élők egy része kényszerként kezeli ezt a tényt. A kisebbségeknél megfigyelhető az etnikai elszigetelődés[4], az etnikai és a regionális tudat együttes megélése (*Gábrity Molnár, 1988b*).

Problémafelvetés

A dolgozatban elsősorban – a részvevő megfigyelés módszerét és a statisztikát, valamint a kutatási eredményeket elemezve – az elmúlt évtizedekben lezajlott délszláv háború és migrációs jelen-

[3] A meglehetősen bonyolult etnikai és közösségi kapcsolatok szabályozó elve a multikulturalitás. A vajdasági multikulturalitás az interetnikus kapcsolatokban nyilvánul meg, amit legtöbbször a különféle nemzetek nyelvi s egyéb kommunikációs és együttélési készségén keresztül mérünk.

[4] A mindennapi életben (munkahely, szórakozás, vásárlás stb.), a más nyelvi és etnikai közösségek felé irányuló nyílt kommunikáció helyett a nemzeti kisebbségek képviselői a saját csoportkommunikációt tartják előnyösebbnek. Felfoghatjuk ezt konfliktus-elhárítási eszközként is más nemzetek (esetünkben a szerbség) irányába. Példaként említem azt, amire felfigyelhettünk az utóbbi két évtizedben. A vajdasági fiatalok szórakozásuk során kialakították az úgynevezett „szerb kocsmák" és „magyar diszkók" fogalmát. A különböző nemzetiségűek sérelmei sokasodtak a diszkó-verekedések során. Az éjszakai bulikra immár homogén, egy nemzetiségű baráti körök járnak el. Környezetemben még arra is felfigyelhettem, hogy a szabadkai zöldségpiacon a vevők legtöbbször azokat az árusokat preferálják, akik őshonosak, vagy akikkel anyanyelvükön kommunikálhatnak, azzal a kifogással, hogy „megbízhatóak". Saját tapasztalatomból említem, hogy a titói időkben a munkatársaim nemzetiségi hovatartozástól függetlenül kezdeményezték az együttműködést, sőt igyekeztek az akkoriban proklamált „testvériség-egység" jelszónak is eleget tenni. A miloševići időkben azonban a szerbség (azután pedig a kisebbségek is) tüntetően inkább egymást preferálta, nemcsak a politikai életben, hanem a kommunikáció és a társadalmi önszerveződés különféle területein is.

ség hatásának következményeit szeretném megközelíteni, mégpedig a frissen betelepültek (menekültek) és az őshonos lakosság egymás közötti viszonyát taglalva. A probléma feldolgozásához a délszláv háború utáni évek kutatásait veszem alapul, tehát a politikai hatalomváltás (Milošević bukása) utáni időszak etnikai magatartásvizsgálataival foglalkozom. Igen nehéz olyan hivatalos statisztikát találni, amely teljes képet adhat az etnikai incidensek számáról[5]. Maradok az empirikus adatok és a cselekvések elemzése szintjén, főleg abból az okból kifolyólag, hogy Vajdaságban életvitelszerűen, közvetlen szemlélője lehetek a történéseknek. A magyarság nem bízik sem a bűnüldöző szervekben, sem a politikusokban, sem a nyilvánosság erejében, mert az elkövetők csak a legritkább esetben nyerik el méltó büntetésüket[6]. A tényleges okokról, Vajdaság etnikai arányainak tudatos megváltoztatásáról kevés szó esik a médiában és a tudományos elemzésekben. Az etnikai incidenseknek egyébként a magyarokon kívül szép számban voltak más nemzetiségű (elsősorban horvát, de szlovák, ruszin és román) áldozatai is.

[5] Az egyik adatforrás: *Izbeglički korpus u Srbiji, prema podacima popisa stanovništva 2002. godine* (2004). Gyakran különféle civilszervezetek és médiahonlapok gyűjtik a nemzetiségi összetűzésnek minősített verekedéseket, de hogy mi számít „hivatalosan", vagyis a rendőrség és a bíróság által is elismert magyarverésnek, azt már nehéz eldönteni. Tény az, hogy a magyarellenes kilengések nem szűntek meg, csupán annyi történt, hogy a hivatalos jelentésekben kevesebb szó esik róluk. Forrásként lásd: http://www.humanrightscenter.net/atrocitasok/content/blogsection/4/26/

[6] A hatóságok minden esetben lassan reagáltak, lehetőséget adva a manipulációra és az érvek nélküli vitára. 2005. február közepére még egyetlen etnikai incidens vizsgálata sem jutott el a bírósági szakaszba. A nacionalista események belgrádi irányítására utaló jel nincs, már csak azért sem, mert a miloševići hatalomhoz képest a mostani demokrata beállítottságú belgrádi kormány a vajdasági magyarságban egyik stabil szavazóbázisát tudja maga mögött. Forrás: Vajdaság nem Koszovó. FÓRUM 2005/2. szám. http://www.zmne.hu/Forum/05masodik/vajdasag_.htm

Nem szándékozom pontot tenni a Vajdaságban folyamatosan aktuális vita végére, hogy vajon előnyös[7] vagy hátrányos[8]-e a régió vagy egy település lakossága számára a változó etnikai szerkezet, a multikulturális jellegű népesség-összetétel. Az a feltételezés, hogy a kulturális, nyelvi, etnikai, vallási sokszínűség Vajdaságban, az emberi gazdagság szempontjából a fejlődés mozgatórugója, a történelem kivételes időszakaiban bizonyult csak igaznak. Multikulturális jellege gyakran nem vált előnyére a tartománynak, különösen, amikor az aktuális hatalom megkísérelte alárendelni a térséget egy domináns et-

---

[7] Az aktuális politikai körök általában pozitív jelenségként ítélik meg a multikulturális jelleget. Ha el is ismerik a nacionalizmus jelenlétét, a nemzeti alapú összetűzéseket nem tartják tragikus veszélyeztetettséget jelentő eseményeknek. Néhány példát hozok fel. Lásd Egeresi Sándor, Vajdaság AT Képviselőháza elnökének felszólalását a nyugat-balkáni parlamenti elnökök csúcstalálkozóján (Budapest, 2009. szeptember 18.): „A soknemzetiségű, soknyelvű és vallású Vajdaság Szerbia európai arca. Büszkén mutatjuk be Vajdaságot Európának a kultúrák közötti megértés és 26 nemzeti közösség tagjai együttélésének modelljeként."
Forrás:http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view-&id=3593 (2010. 02. 20)
A vajdasági etnikai viszonyok nem romlottak meg olyan mértékben, mint ahogy gyakran a nyilvánosságnak bemutatják – állapítja meg dr. Korhecz Tamás, a tartományi kormány alelnöke. „A fiatalok esetében a nemzeti gyűlölet és türelmetlenség mégsem olyan mértékű, mint ahogyan az incidensekről szóló egyes hírek alapján feltételezni lehetne... Léteznek előítéletek, ám ezek egymás meg nem ismerésének a következményei. A fiatalok keveset tudnak egymásról, azokról, akik nem tartoznak nemzetükhöz, nem ismerik egymás nyelvét, kultúráját, történelmét". Forrás: http://www.humanrightscenter.net/atrocitasok/content/view/597/32/ (2010. 02. 20)
Ivica Dačić belügyminiszter és Egeresi Sándor, a tartományi parlament elnöke 2010 nyarán elégedettségüket fejezték ki a nemzeti indíttatású incidensek 25 százalékos csökkenésével kapcsolatban *(nem volt világos, mely korábbi évekhez viszonyítva – a szerző megjegyzése)* – közölte a szerb belügyminisztérium. Forrás: http://www.vajma.info/cikk.php?ar=vajdasag&id=10478 (2010. 08. 25)

[8] A Vajdaságban élő kisebbségi és őshonos lakosság értelmisége, civilszervezetei gyakran hangsúlyozzák, hogy rendszeresek az etnikai összetűzések, miközben a rendőrség által kiadott közleményekben az összetűzés kiváltó oka az alkoholfogyasztás. Lásd: http://www.humanrightscenter.net/atrocitasok/ honlapon (2010. 02. 20). A térség szerbek, magyarok, horvátok, szlovákok, románok (a második világháborúig svábok) együttélésének néha példamutató vagy éppen elrettentő (délvidéki vérengzések 1944-45-ben) példája volt. Tény az, hogy a tartományban élő lakosság évszázadok óta többnemzetiségű, de az etnikumok közti feszültségek sosem szűntek meg, legfeljebb lappangtak.

nikum érdekének. Ilyenkor a gond legtöbbször az újonnan betelepültekkel adódik, ők ugyanis néhány generáción keresztül képtelenek beilleszkedni a multikulturális hagyományú vajdasági társadalomba[9]. Az állami intézkedések e téren nem bizonyultak elegendőnek.

A demográfiai adatok a Balkánon nagymérvű emigrációs és immigrációs folyamatokat jeleznek. A hajdani titói Jugoszlávia felbomlását kísérő háborúk során, 1991 májusa és 1995 szeptembere között, több mint 2 millió lakos vált földönfutóvá és menekült többnyire a saját etnikuma által katonailag ellenőrzött területre. A boszniai háború legádázabb periódusában, 1992. július elejéig az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR[10]) adatai szerint a hajdani Jugoszlávia polgárai közül 2 060 000 volt kénytelen elmenekülni az etnikai-vallási jelleget öltött háború következményei elől. Utólagos becslések alapján közülük 694 000 Horvátország, 643 000 Bosznia-Hercegovina, 471 000 kis Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró), 252 000 pedig egyéb állam területén próbált menedéket találni. Az 1996 júniusában megjelent adatok szerint a menekültek és a háború által veszélyeztetett személyek száma a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban (JSZK) elérte a 646 066 főt[11], akiknek 95,6%-a Szerbiában, 4,4%-a Montenegróban (Crna Gorában) tartózkodott. Az északi, gaz-

[9] Amikor a vajdasági magyarok elleni atrocitások kérdése az Európai Parlament elé került, Józsa László, a Vajdasági Magyar Nemzeti Tanács akkori elnöke kijelentette, hogy Szerbiában azért burjánzik a nacionalizmus, mert a szerb többségi társadalom súlyosan frusztrált az elmúlt másfél évtized kudarcai miatt. Egy belgrádi napilap, a NIN, 2005 októberében idézi Boško Kovačević szabadkai politológust, aki szerint az Európai Parlament határozata ,,packa a kormánynak". Szerinte valami nincs rendjén a többségi nemzet és a kisebbségi közösségek viszonyában, köztársasági szinten pedig nincs olyan intézmény, amely megelőző intézkedéseket tudna tenni. Nem képesek erre a kisebbségi nemzeti tanácsok sem, mert ők csupán ,,demokratikus díszítmények", így a terep át van engedve a pártoknak, amelyek tőkét kovácsolnak mindebből. Kovačević szerint az incidensek száma jelentősen megnőtt, amióta a magyarok parlamenti képviselet nélkül maradtak. Először a falfirkák hozták a kisebbségek tudomására, hogy nemkívánatosak, és miután a politikai vezetők viszonylag könnyedén elsiklottak efelett, megjelentek az összetűzések és az incidensek is. Forrás: MTI http://kulfold.ma.hu/tart/rcikk/b/0/131453/1

[10] UNHCR teljes elnevezése: United Nations High Commissioner for Refugees

[11] A menekültügyi összeírás eredményeit a Belgrádi Városi Statisztikai Hivatal tette közzé az alábbi címen: Census of Refugees and other War-affected Persons in the Federal Republic of Yugoslavia, UNHCR – Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia, Beograd, 1996.

daságilag legfejlettebb szerbiai tartomány területén, Vajdaságban, Szerbia menekültjeinek 42%-a (több mint 250 ezer fő[12]) került összeírásra[13]. Az 1999. évi bombázások után Kosovóról tovább érkeztek a menekültek, kb. 350 ezren (becslés, mert saját országukban nem jegyezték őket menekültként). 2000 tavaszán Szerbiában a családi házukat kényszerből elhagyók száma összesen 996 066 fő volt (nem hivatalos adatok szerint több mint 1 millió).

Vajdaságban a lakosság viselkedését az elmúlt néhány évtizedben több olyan társadalmi-politikai tényező befolyásolta, amilyeneket Európa más népei nem éltek meg. Ezt szemléltethetjük a népesség interkulturális[14] magatartását tükröző attitűdökkel[15],

[12] Az UNHCR adatai szerint 1996 közepén a Vajdaságban 259 719 menekült tartózkodott, akik közül 229 811 személy nemzetközileg is elismert menekültstátussal (C1) rendelkezett, 29 908-an „háború által veszélyeztetett személyként" (C2) lettek nyilvántartva.

[13] A szerbiai menekültek 27,7%-át Belgrádban, 27%-át Közép-Szerbiában és 3,3%-át Kosovóban vették nyilvántartásba. A többi Vajdaságba jött.

[14] Interkulturalizmus a különféle kultúrák kapcsolatrendszerét felfedő/kutató elv. A kulturális különbségek (másság) tudományos elemzésével foglalkozó kutató pl.: Hofstede, Trompenaars, Hall és jelentős még a GLOBE-kutatás. Végel László szerint a mai társadalomtudósok különféle előjelekkel látják el a multikulturalizmust. Vajdaság-paradigmaként emlegeti azt, hogy „vannak, akik konzervatív etnoprogramot látnak benne, amely előbb vagy utóbb zsákutcába torkollik, mások pedig liberális eredetére utalnak, arra, hogy a liberalizmus nem csupán az egyéni szabadságjogok szószólója: méltányos választ talál a hatalomgyakorlás módjára is, arra, hogy miként korlátozza a többség hatalmát, olyképpen, hogy a mindenkori kisebbségnek csorbíthatatlan jogokat biztosítson, ami a többségi despotizmus megfékezésének biztosítéka. Az információs társadalmakban a modern tömegdemokráciában rendszerint fennáll ennek a veszélye, főleg akkor, ha a társadalom demokratikus intézményrendszerei kiforratlanok. A közép-kelet-európai és a balkáni társadalmakban ez hatalmas kísértést jelent, hiszen ezekben az államokban a többségi despotizmus szerveződési formája rendszerint nemzeti alapú. Szerbia megdöbbentő példát szolgáltat erre. A populizmus nemzeti alapú volt, mint ahogy Milosevics tekintélyuralma is a nemzeti mozgalomra alapozott, és valójában ezzel szerzett magának széles társadalmi legitimációt, amely biztosította uralmát, mindaddig, amíg ezt a nemzeti legitimációt nem kérdőjelezte meg egy hasonlóan erős, de némileg demokratikusabb nemzeti legitimáció." Végel László: Multikulturális régiók: a 20. század adóssága. In: Provincia: Kulturális és politikai havilap, 2002. III. évf. 6-7 sz. (Románia) 15. old. Forrás: http://epa.oszk.hu/00200/00266/00022/pdf/t000023.pdf A szerbiai/vajdasági multikulturalizmusról lásd még a CMK folyóiratát: Habitus (1450-8710), Novi Sad. Forrás: http://www.ceeol.com/aspx/publicationdetails.aspx?publicationId=ceb510fb-1cbb-46fe-8bcd-afb6d3a876b0

[15] A magatartásvizsgálat során az attitűdök kerülnek előtérbe. Az attitűdök egyéni mentális folyamatok, értékre irányuló lelkiállapotok, amelyek meghatározzák a személyek aktuális és potenciális reakcióit a szociális világban. (Thomas és Znaniecki)

vagy akár a szociális (ezen belül az etnikai) distancia mérésével[16]. Szerbiában és Vajdaságban a nemzetiségek viszonyában változások történtek. Így az utóbbi évtizedekben *közvetetten negatív hatás*sal voltak az egyes személyek viselkedésére a szerb állam (háborút irányító) intézkedései, a politikai pártok propagandája, sőt az iskola és a családok szociális pozíciója (elszegényedés, munkanélküliség) is. A leghatásosabb befolyást a lakosságra a *közvetlen környezetben megélt attitűdök* gyakorolták: a településre érkező menekülthullámok, etnikai incidensek, a kortársak és a médiapropaganda. Az egyes etnikumoknál (mint például a szerbeknél) jelentős még a nemzeti érdekvédelem érvényesítésének sikere és a családban szerzett előítéletek.

E tanulmányban legfőképp a menekültek/betelepültek által kiváltott attitűdökre utalok majd, amelyeket csaknem egy évtizeddel a délszláv háború után kutattak a társadalomtudósok[17] egy-egy kistér-

[16] A szociális distancia fogalmát R. Park szociológus használta, de leginkább Emory Bogardus nevéhez kötjük, aki e jelenség vizsgálatához jellegzetes skálát alkotott, és az egyének vagy csoportok egymás közötti megértéséről és pszichológiai közelségről (távolságról) beszélt. Legismertebb attitűd-skála a Bogardus-skála, amely a „szociális distancia" megállapítására szolgál: hétféle élethelyzet hét különböző intimitási szintet képvisel a teljes elutasítástól a teljes elfogadásig (pl.: ,,ugyanabban az országban sem élne vele együtt" vagy „hajlandó volna házasságkötésre is"). Az etnikai sztereotípia fogalmat Walter Lippmann (Public Opinion, 1922) publicista vezette be. Ő sztereotípián olyan különféle véleményeket és elképzeléseket értett, amelyek segítségével tájékozódunk a társadalomban. Vele szemben a pszichológusok az előítéletek megjelenését értik rajta az etnikai csoportok irányában (Gordon Allport, Hans Jürgen Ajzenk vagy Szerbiában Nikola Rot, Đorđe Đurić, Bora Kuzmanović, Dragomir Pantić).

[17] A társadalomtudósok Szerbiában számos intézet, a média és civilszervezet kutatásaiból merítik véleményüket. A belgrádi állami intézményeken (Institut društvenih nauka Beograd) kívül a Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Centar za regionalizam, Vojvođanski klub i Centar za multikulturalnost (CMK), Vojvođanski centar za ljudska prava (VHRC); újabban a Vajdaság tartományi titkárságok, továbbá egyes civil tudományos társaságok, mint például a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) is foglalkoznak ilyen elemzésekkel. Megjegyzem, hogy a kutatásösszegzések nem térnek el egymástól jelentősen, de konstatálásukban érezhető, hogy mely szemszögből szemlélik az interetnikus problémákat: finom értékelésbeli különbségeket fedezhetünk fel aszerint, hogy a kutatók vajon a központi hatalom, a szerb nép érdekeinek aspektusából, vagy inkább a kisebbségek vagy a menekültek/betelepülők oldaláról értekeznek-e.

ségben vagy konkrét társadalmi csoportban (pl. fiatalok). Szeretném hangsúlyozni, hogy a kényszermigrációk okozta be- és kitelepülések nemcsak a térség őslakosságának a demográfiai szerkezetére hatottak. A frusztráció, a megélhetési nehézségek, az általános kilátástalanság felszínre hozták a közember rejtett komplexusait is, sőt fogékonnyá tették őt a szélsőséges gondolkodásra[18].

Egy kis történelem és interetnikus kutatások

Az ország[19] demográfiai és etnikai-földrajzi helyzetét az utóbbi fél évszázadban jelentősen befolyásolták a kolonisták, a hullámokban érkező betelepülők. Az utóbbi évszázadban a tartomány autochton lakosainak száma folyamatosan csökkent, ami a különböző hullámszerű betelepítések következménye[20]. Így például az 1920 és 1941 közötti földreform keretében becslés szerint 80-100 ezer szerb parasztcsaládot telepítettek Vajdaságba (*Mirnics, 2001:15*)[21]. A földreform idején, noha elsősorban magyar nagybir-

[18] A menekültek és imigránsok szocio-pszichológiai állapotvizsgálatára több kutatás indult Szerbiában. A Škola o prisilnim migracijama című 2006-ban íródott. A kutatáskoordinatorok Zagorka Aksentijević és Ivana Vidaković voltak. Eredményeiket a Grupa 484 és IAN adta ki (Vesna Golić) a Dosije, Beograd nyomda gondozásában. Forrás: http://www.grupa484.org.rs/files/Skola_o_prisilnim_migracijama.pdf (2010. 09. 09)

[19] Szerbia lakosságának száma a 2002. évi népesség-összeírás alapján (Koszovo nélkül): 7 498 001 volt. Vajdaság Autonóm Tartomány népessége 1948 és 1981 között folyamatosan növekedett, azóta azonban stagnál (kb. 2 millió), ami nem zárja ki az élénk migrációs folyamatokat a régióban. A migrációk egyértelműen negatív szaldót mutatnak, hiszen jóval többen hagyták el a térséget, mint amennyien érkeztek. A térséget elhagyók zöme gazdasági emigráns, kisebb részük politikai okokra hivatkozott.

[20] A szerb népesség államilag szervezetten kezdett betelepedni. „Ez az egyetlen, átfogó etnikai és megbízható biztosíték a határ menti területek tartós birtokbavételére" – írja Vladan Jojkić Nacionalizacija Bačke i Banata (Novi Sad, 1931) című művében (112. oldal). Megjegyzem, hogy Jojkić azok közé a polgári gondolkodású szakemberek közé tartozott, akik Vajdaság kolonizációját nem parancsra képzelték el, hanem a betelepülők szabad akaratából. Véleménye szerint a szerb népesség gazdasági előnyökhöz való juttatásával aránylag rövid időn belül elérhető a szerb népesség dominanciája is. Számításai szerint Vajdaságba tíz év alatt 435 000 szerbet kellene áttelepíteni az ország déli részeiből, mert csakis így érhető el mindenütt szerb többség (78. oldal).

[21] Családonként 5 ha-t kaptak, a hajdani magyar földbirtokosok földjeiből is.

tokokat osztottak fel, magyar nemzetiségű nem kaphatott agrárföldet (*Mesaroš, 1981:99*). Agrárföldet kizárólag szerb dobrovoljacok (önkéntesek) és harcosok kaphattak. A pártutasításra végrehajtott betelepítések után, 1948-tól kezdetét vette még egy bevándorlási hullám, amelyet *szekuláris vándormozgalomként* ismer a demográfia. A Vajdaságba települők a családegyesítés lehetőségét keresve, tovább is kapcsolatot tartottak fenn szülőföldjükön élő rokonaikkal, barátaikkal. A kolonizációnak és a későbbi szerb vándormozgalomnak ott mutatkozott meg a hatása, hogy a beköltözött családok átlag 5-6 tagúak voltak; természetes szaporodásuk nagyobb volt, mint az őshonos szerbeké. Az 1961 utáni vándormozgalom közvetett majorizációs hatása a természetes népmozgalomban úgy mutatkozik meg, hogy megjavította a szerbek születési arányszámát. Azóta, tudatosan és folyamatosan, tízezres nagyságrendben *kolonizáltak főleg szerbeket és montenegróiakat* a magyarság lakóterületére (Tisza mente és Nyugat-Bácska)[22]. Érkezésük és letelepedésük több községben megbontotta a magyarság homogenitását, illetve a magyar többségi egyensúlyt[23].

A belgrádi Társadalomtudományi Intézet kutatói[24] több felmérést végeztek az interperszonális viszonyokkal kapcsolatban (házasság, barátok, szomszédok, kollégák, főnök–vezető), nagy Jugoszláviában[25], Szerbiában és Vajdaságban is: 1966-ban, 1979-ben,

[22] A 2005. évi statisztikai évkönyv adatai alapján az immigrációs ráta (az 1000 lakosra jutó bevándoroltak száma) évről évre növekedett; 2002-ben 19,17% volt, Közép-Szerbiában ugyanakkor 4,9%. A különbség jelentős.

[23] A településeken kívül az 1991-es népszámlálási adatokból az is kiderül, hogy a magyarok 34,3%-a – mintegy 117 834 fő – költözött át szabad akaratából, főleg a szerbiai községekből más községbe, elsősorban északra, a többségében magyarlakta területekre (Szabadka és Zenta). Bővebben lásd a Magyarságkutató Tudományos Társaság *Fészekhagyó vajdaságiak* kötetét (2001). Forrás: http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/04_Feszekhagyo_Vajdasagiak.pdf

[24] Centar za politikološka istraživanja i javno mnenje *Instituta društvenih nauka Beograd* honlapja www.idn.org.rs. Ezzel kapcsolatos: J. Komšić, Šanse interkulturalizma i iskušenja etnodemokratije, Otvoreni univerzitet, Subotica, 1997, 39. oldal.

[25] A nemzetek közötti távolságtartást a nagy Jugoszlávia területén is kutatták. Ljiljana Baćević szerint a hetvenes években az etnikai distancia nagyon kicsi, különösen a soknemzetiségű Vajdaságban és Bosznia-Hercegovinában, amit a nagyszámú vegyes házasság is bizonyított (*Pantić, 1987 vagy Baćević, 1990:*

1988-ban, majd 1993-ban és 1995-ben. A kutatások egy részében külön figyeltek a fiatalok magatartására[26].

1) Vajdaság Autonóm Tartomány adatai arra vallanak, hogy 1966-ban a hat legfontosabb interperszonális kapcsolat tekintetében a vajdasági lakosok jelentősen kisebb nemzetiségek közötti distanciát mutattak, mint a Szerbia délebbi területein élők. Kiragadva a kutatási adatokat: 71% semmilyen megkülönböztetést nem tanúsított, sőt a magyarok 85%-a elfogadta a más nemzetiségű honfitársait. A distancia akkori jugoszláviai átlaga 59% volt (*Pantić, 1967*). A vajdaságiak 80%-a viszonylag elégedett volt saját társadalmi közösségével, ami azt jelezte, hogy az ország délebbi te-

147–172). A nyolcvanas évek közepén azonban már hangsúlyozottak a megnövekedett etnikai távolságtartás jelei, amelyeket élethely és korosztályok szerint elemeztek. A kutatók megállapítása alapján „domináns hatótényezők a vallás és a kulturális hovatartozás, a történelmi legitimitás, a nemzeti sztereotípiák és az előítéletek". Az empirikus adatok a délszlávok „egymás kölcsönös elfogadását" bizonyítják, de az albánokat kizárják (*vice versa)*. Viszonylag elfogadó közelség áll fenn a muszlimok és az albánok között és magas fokú elfogadottság a szerbek és a montenegróiak között (*Baćević, 1996*). A kilencvenes évek elején (a háború intenzív időszakában) az újabb kutatások szerint (*Pantić, 1991*) drasztikusan megnövekedett az etnikai distancia az akkori nagy Jugoszláviában (SFRJ). Ennek oka az „etno-nemzeti manipuláció", amelyet a harcban álló köztársaságok politikai oligarchiája folytatott hatalmi harcában. A kilencvenes évek közepétől (a délszláv háború intenzitásának csökkenése révén, 1995. november 21-én írta alá a délszláv háborúnak véget vető boszniai béke-megállapodást, az amerikai Dayton város közelében, Alija Izetbegović bosnyák, Franjo Tuđman horvát és Slobodan Milošević szerb államfő) az etnikai distancia intenzitása csökkent. A különféle nemzetiségek közötti házasodási hajlam még nem növekedett, de az egy országban vagy kistérségben való együttélés más nemzetiségiekkel már nem volt kizárva. Jellemző, hogy a minta 45,2%-a (ennek 4/5-e szerb és montenegrói volt) nem volt hajlandó a horvátokkal kapcsolatot létesíteni (*Golubović–Kuzmanović–Vasović, 1995*).

[26] Lásd többek között: Pantić, D. (1987): Nacionalna svest mladih u SR Srbiji bez SAP (National Consciousness of the Youth in the SR of Serbia without provinces), Belgrade: IIC SSO Srbije; (1990): Vrednosti mladih u vreme krize (Values of the Young in the Crisis), in: Mihajlović et al. (eds.): Deca krize (Children of the Crisis), Belgrade: IDN i Centar za politikološka istraživanja i javno mnenje; (1991): Nacionalna distanca građana Jugoslavije. Jugoslavija na kriznoj prekretnici (National Distance of the Citizens of Yugoslavia. Yugoslavia at the Critical Crossroads), Beograd: Institut društvenih nauka, pp. 168–186; (1996): Changes in ethnic stereotypes of Serbs. In: Sociologija, XXXVIII, 4, 561–583.

rületeihez viszonyítva a tartományban a ,,pozitív emberi viszony-orientáció dominált", különösen a fiatalok között.

2) Az 1979. évi kutatások kimutatták, hogy Vajdaságban jelen volt a kulturális paralelizmus és tolerancia is, a kulturális közeledés és egybekapcsolódás jeleivel. A kutatók akkor szinte teljes bizonyossággal azt állították, hogy ,,...Vajdaságban megvannak a feltételek a pluralista (paralel) kultúrák kialakulásához – egy rendszer keretében, amely az összes vajdasági nemzetiségek[27] kulturális értékein alapul, amelyben egyensúlyban vannak az univerzális és a nemzeti kultúrák sajátosságai..." (*Baćević, 1979: 95–98*). Erről az időszakról írja Đorđe Đurić,[28] hogy Vajdaságban dominál az identifikáció internacionalista formája, ami a kulturális pluralizmus fejlődésének legmegfelelőbb alapja. Ez adatokkal illusztrálható Pantić kutatásai alapján (Pantić, 1979: 74-75): a nemzeti kisebbségek heterogén nemzeti barátkozási szokásai magas szintűek voltak (a szlovákok és ruszinok 9/10-e, a magyarok 3/4-e), a szerbek 45%-a pedig közepes szinten barátkozott más nemzetiségűekkel. A nyolcvanas években végzett empirikus kutatások szerint a lakosság 80%-a elégedett volt a tartományi státussal, és 71%-ának nem volt nacionalista érzéskilengése. Ezután került hatalomra Slobodan Milošević. 1987 áprilisában feltűnik a jugoszláv politika színpadán mint a Kommunista Szövetség új embere, 1989-ben pedig megválasztják a Szerb Köztársaság elnökévé. 1990 júliusában Milošević megalapítja a Szerbiai Szocialista Pártot, ennek haláláig ő volt az elnöke.

3) 1988 és 1990 között Jugoszláviában a Tito halálát követő politikai események felkavarták a nemzetiségi viszonyok addigi békésnek hitt állapotát. A politikai hangulattól függően változott a vajdasági lakosság etnikai attitűdje. A nemzetiségi tolerancia mellett a kutatók bizonyos kulturális differenciálódást észlelnek, ami szerintük szociális természetű, és csak kivételesen nacionalista

[27] Abban az időben a „nemzeti kisebbségek" helyett a „nemzetiségek" fogalom volt használatban (a szerző megjegyzése)

[28] Lásd Đurić Đorđe doktori disszertációját: Psihološka struktura etničkih stavova dece i roditelja u različitim nacionalnim sredinama Vojvodine, Filozofski fakultet Beograd, 1978.

színezetű: a nyolcvanas évek végén a tartomány lakosságának csak 10%-a mutat „nacio-kulturális bezártságot" (*Baćević, 1990: 107–115*). A házasodás szempontjáról például a magyarok 1990-ben a szerbek tekintetében így nyilatkoztak: 76% pozitívan, 9% negatívan. Ugyanakkor a szerbek a magyarok mint házastárs tekintetében 57%-ban pozitív, 29%-ban negatív álláspontot tanúsítottak. Ez már az etnikai distancia jeleit mutatja (*Baćević, 1991: 180, 236*).

4) 1993-ban a délszláv háború már kemény nemzeti összetűzésekkel járt. A volt Jugoszlávia területén és Szerbiában dúló nacionalizmus a vajdasági népességen is érződött. A kutatók[29] különösen a szerb lakosság körében konstatálták a nemzeti identifikálódás fokozódását. Sőt ,,jelentős autoritárius-tradicionalista szindróma" mellett magas fokú „xenofóbiás jellegű" bezártságot állapítottak meg. Konkrétan a szerbiai lakosság egyharmada latens vagy kifejezett ellenszenvet, türelmetlenséget vagy gyűlöletet érzett más nemzetiségi csoportokkal szemben. Legmagasabb fokú intolerancia az albánok tekintetében mutatkozott (77,8%), utánuk a muszlimok (73,1%), horvátok (69,1%), magyarok (56,6%) és a macedónok (44,1%) következtek (*Golubović–Kuzmanović–Vasović, 1995*). Ugyanaz a kutatás a vajdaságiak körében szintén erős (26,1%) nacionalizmust regisztrált, de enyhébbet, mint Szerbia déli területein (41,7%). A vajdasági lakosság 17%-os kifejezetten erős, 9,1%-os erős nemzetiségi orientáltsága a korábbi évekhez képest növekedett. A nem nacionalista orientáltak, bizonytalanok és a gyenge nacionalisták számára (74,5%) vonatkozó összesített eredmények azt mutatták, hogy a tartomány lakossága körében megjelent az ún. „alternatív szindróma" (autoritással szembeni álláspontok, modernizmus, liberalizmus és a kiegyensúlyozott nemzetiségi viszonyokat elfogadók) (*Golubović, 1995: 159, 206, 219, 248, 252*).

5) 1995-ben a horvátországi menekültek tömeges érkezése nyomán a vajdaságiakban erősödött a nacionalizmus, de a saját etnikai csoportba való bezárkózás a szerb kutatókat nem aggasztotta,

[29] A projektum eredeti címe: Istraživanje društvenog karaktera i društvenih promena u svetlu međunacionalnih sukoba na terenu Srbije bez Kosova (1993)

mert ez a jelenség szerintük nem dominált, és nem okozhatott nemzetiségi összeütközéseket (*Ilić–Cvejić, 1997*). Kutatásaik alapján a románok például gyenge nemzetiségi tudatot mutattak, sőt „csoportos passzivitást" és „magas színtű toleranciát". A szlovákoknál „etnikai szegregáció"-t észleltek, potenciális politikai akciók nélkül, de „kimutatható identitásmegőrző képességgel". A magyarok viszonylag magas nemzeti toleranciakészségről tettek tanúságot, de ezzel párhuzamosan kifejezték elégedetlenségüket is a kollektív és individuális jogaikkal kapcsolatban, „világosan látták etnikai egyenlőtlenségüket". A szerb kutatók szerint nőtt körükben a nacionalizmus, de elsősorban annak a „polgári típusa, legális intézmények által kanalizálva". A kilencvenes évek közepétől a vajdasági szerbek körében a társadalomkutatók a nacionalizmus csökkenését vélték felfedezni. Ugyanakkor azonban a más nemzetek iránti bizalmatlanság foka nem lanyhult. Részleges vagy teljes etnikai bizalmatlanság volt kimutatható a szerbek 45%-a körében. Őutánuk a szlovákok (15,2%), majd a magyarok (13,2%) és a románok (11,2%) következtek. Például amikor a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatásának bővítéséről kérdezték a szerbeket, azok 40%-a negatív választ adott. Mivel a vajdasági nemzetiségi térséget a szerb–magyar viszonyok határozták meg legerőteljesebben, a kutatók szerint e relációban lehetségesek a potenciális és nyílt etnikai konfliktusok. Ezeket a jelenségeket nagyban befolyásolták nemcsak a Vajdaságban lezajló politikai események, hanem a háborús események, valamint a szerbiai és magyarországi történések is (*Ilić–Cvejić, 1997: 51, 126, 170-171*).

6.) A politikai váltás (Milošević menesztése és Zoran Đinđić hatalomra jutása 2000-ben) a menekültek és a kisebbségek tekintetében is némi szemléletváltozást eredményezett. A multikulturalizmust elemző intézmények[30] és kutatók a tényfeltáráson kívül igyekeztek a megoldásokra fókuszálni[31]. 2001 márciusá-

[30] Lásd a Helsinki Committee for Human Rights ,,Minorities in Serbia" vagy a Centre for Multi-culturality Novi Sad kutatócsoportjának az eredményeit (Habitus folyóirat), 2000, 2003

[31] Bővebben lásd a National communities and ethnic groups in Vojvodina című projektmunkát és tanulmányt (Samardžić, 2000)

ban a kisebbségek és a menekültek pozíciójával, politikai szerveződésével és egymás értékelésével kapcsolatban végeztek interjús felméréseket. Vladimir Ilić megállapította: Vajdaságban elterjedt vélemény, hogy a menekültek aránytalan letelepítésével etnikai szerkezetbontás történt, s emiatt változtak a nemzetiségi sztereotípiák, sőt a politikai szervezetek is akcióba lendültek. A szociológus szerint a kisebbségek szórványosodása miatt „nincs egységes területi humán erőforrás-koncentráltság" sem (*Ilić, 2002: 6*).

Vajdaság autochton és betelepült népessége a kilencvenes években

Vajdaság Autonóm Tartomány, Szerbia északi tartománya, a Pannon-síkság déli részén fekszik. Területe 21 506 km², Szerbiának 24,9%-át alkotja. Lakosságának száma a 2002-es népszámlálás adatai szerint 2 031 992. Noha az egész Szerbia területéről többen emigrálnak, mint immigrálnak, a tartományban a legmagasabb a bevándorlási arányszám. Az 1000 lakosra jutó immigrációs ráta évről évre folyamatosan növekedett; 2002-ben 19,17 volt. Összehasonlítva Vajdaság adatait Közép-Szerbia adataival, jelentős különbség tapasztalható, hiszen ott a bevándorlási ráta 4,9 ugyanabban az évben.

Vajdaság lakosságára jellemző az etnikai sokszínűség, habár folyamatosan homogenizálódik, több mint a fele ugyanis szerb nemzetiségű. Legszámosabb nemzetiségek a magyarok, horvátok, szlovákok, montenegróiak, románok és ruszinok, de élnek itt romák, bosnyákok, muzulmánok, ukránok, macedónok, albánok, szlovénok, németek, vlahok és mások is[32]. A szerb nyelven kívül hivatalos használatban van a magyar, a horvát, a szlovák, a román és a ruszin (rutén) nyelv is.

[32] Vajdaság lakosságának nemzeti összetétele 2002-ben: 67% szerb, 15% magyar, 3% horvát, 3% jugoszláv, 3% szlovák, 2% montenegrói, 2% román, 1% bunyevác, 1% ruszin és a lakosság 3 százaléka nem nyilatkozott e témakörben.

A délszláv háború alatt jelentős népmozgalmi változások történtek[33]. Menekültek több alkalommal érkeztek Vajdaságba: 1991-ben (46 585 bejegyzett menekült) Szlovéniából és Horvátországból, 1992-ben Horvátországból, majd tömegesen 1995-1996-ban (152 230 bejegyzett[34] menekült) Boszniából és Horvátországból[35], majd 1999-ben a bombázások után Kosovóból[36]. A bevándorlás csak a hiperinflációs időszakban (1993/1994) lanyhult. Az 1995. évi menekülthullámmal 133 829 fő települt a tartományba, s ez volt a legnagyobb méretű áttelepülés[37]. A betelepülők 94%-a szerb nemzetiségű volt, akik főleg (51%) barátoknál, rokonoknál húzódtak meg, 22,9%-uk albérletbe kényszerült. A hivatalos összeírás szerint csupán 5,6%-uk élt közös (erre kijelölt) szálláson, menekülttáborban, 11,3%-uk pedig (vásárolt, kiutalt, egyéb módon megszerzett) magánlakásban. Vajdaságban még 2002-ben is 186 463 menekült volt. Háromnegyed részük Bácska délnyugati részén és Szerémségben telepedett le végleg[38]. Főként a nagy-

[33] A szerbiai statisztika menekültekkel kapcsolatos egyik legalaposabb adattárát az Emberi és Kisebbségi Jogok Minisztériuma adta ki 2004-ben, a 2002. évi lakosság-összeírás adatai alapján: Izbeglički korpus u Srbiji, Beograd, 2004 (126 oldalas, táblázatos kiadvány).

[34] Regisztrált menekültnek számít az a személy, aki e státust kéri a hivatalos állami szervektől és a Menekültügyi Biztosság felveszi az adatait, bejegyzi az életkörülményeit. Megjegyzem, hogy a háború és a menekülés forgatagában sokan nem jelentkeztek be menekülti státusba, különösen, ha alkalmuk volt rokonoknál meghúzódni, vagy ha mindenáron visszatérést tervezték.

[35] Horvátországból legtöbben Knin̄ből, Eszékről és Vukovárról érkeztek. 1995 nyarán a horvát hadsereg akciói, a Bljesak (Villám) és az Oluja (Vihar) indították el a szerb menekülteket Szerbiába.

[36] Lásd az Izbeglički korpus u Srbiji, Beograd, 2004 adatait, amelyek 230 ezer kosovói menekültről szólnak. Ebből legalább 13 ezer Vajdaságba érkezett, legtöbben Belgrádban maradtak.

[37] A menekültek letelepedése néhány településen megváltoztatta az etnikai összetételt, ami az ingatlanok cseréjének is köszönhető (például azokon a szerémségi településeken, ahol eddig a horvátok voltak többségben). A felfegyverzett szerb menekültek számos helyi atrocitást provokáltak, elsősorban horvát- és magyarlakta településeken. Amikor megkezdték az eltávozottak vagy ideiglenesen távol levők ingatlanjainak az összeírását, sőt fizikai birtokbavételét, az őshonos lakosság joggal volt felháborodva.

[38] 2002 elején 388 kollektív menekültközpont létezett 26 863 lakóval. A Menekültügyi Biztosság (Komesarijat za izbeglice) fokozatosan megoldva a menekültek életvitelszerű gondjait, tervszerűen bezáratta ezeket a központokat. Ma körülbelül 120 kollektív központ működik még, egy részük Szerbiában vagy Kosovóban (10 500 menekült személlyel).

városokba[39] igyekeztek: a 300 ezer lakosú székvárosba, Újvidékre (37 599 menekült), a kb. 67 ezer lakosú Ópazovára (12 582), az ötvenezres Inđijába (10 444), a százezres Zomborba (11 912), a hatvanezres Rumába (9859), a 39 ezres Šidre (9133). Eljutottak a horvát–szerb határtól távolabb eső, kb. 130 ezres városokba, Pancsovára (8294) és Zrenjaninba (Nagybecskerek – 7252) is. Mitrovica, ahol 86 ezren éltek, 7348 menekültet fogadott be, a 60 ezer lakosú Palánka pedig 5997-et. Szabadkára, ebbe a 150 ezer lakosú kistérségbe majdnem tízezer (9534) menekült érkezett; legtöbbjük horvátországi szerb. Temerin községben, ahol körülbelül 28 ezer lakos élt, 3826 menekült telepedett le, és ezrével érkeztek Óbecsére, Palicsra, Topolyára is. *(Az 1. számú térkép a kistérségek magyar részarányát mutatja.)* A menekültek életkörülményeit a foglalkoztatási helyzetükön kívül új lakáskörülményeik határozzák meg. A NATO jugoszláviai akcióját (bombázások 1999) követően a vajdasági magyar szervezetek becsült adatai szerint kb. 10-15 ezer újabb menekült (elsősorban kosovói roma) érkezett a tartomány területére. Nagy részük a végleges letelepedés szándékával, kisebbik hányaduk visszaköltözési érdekekkel, vagy más országba kívánt emigrálni.

A legutóbbi szerb immigrációs hullám jelentősen felgyorsította a tartomány elszerbesedésének, illetve multietnikus jellege csökkenésének korábbi ütemét[40]. A vajdasági magyarok lélekszáma 1961 óta folyamatosan csökkent: 1961-ben 442 561 magyar élt Vajdaságban, 2002-ben pedig már csak 290 207. Az elöregedett népességű, a természetes fogyás és nagy emigrációs veszteség sújtotta magyarok aránya 14,28%-ra[41], a horvá-

[39] Belgrádban a 2002. évi lakosság-összeírás 111 300 menekültet jegyzett. Forrás: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava SCG, 2004, 125. oldal

[40] A szerbek aránya Vajdaság területén, a három nagy bevándorlási hullám eredményeként, az alábbiak szerint változott: 1. hullám (1918–1931): szerbek aránya 33,8%-ról (1910) 37,8%-ra (1931) nőtt, 2. hullám (1945–1948): a szerbek aránya 35,3%-ról (1941) 50,4%-ra (1948) nőtt, 3. hullám (1991–1996): a szerbek aránya 56,8%-ról (1991) 64,3%-ra (1996) nőtt. 2002-ben a szerbek száma 1 321 807 volt, ami a tartomány lakosságának 65%-a.

[41] Egész Szerbiában, 2002-ben 293 299 magyar nemzetiségű polgárt írtak összse. A magyar nyelven beszélők száma ennél nagyobb volt, de közülük többen bunyevácnak, horvátnak vagy jugoszlávnak, esetleg romának vallották magukat, vagy nem nyilatkoztak nemzetiségükről.

toké pedig 2,78%-ra (56 546 főre) zuhant[42]. Az alábbi térképen megfigyelhető a magyarok községenkénti részaránya. Jelentős a számuk a magyarországi országhatár felé nyíló *tömbterület*en: Szabadkán, Topolyán, Kishegyesen és a Tisza mentén, valamint Kanizsa, Zenta, Ada, Óbecse községekben. *Szórványmagyarság* él Bácska és Bánát többi területén (Zombor, Csóka), *szigetmagyarság* pedig Temerinben (Újvidék fölött) és Muzslyán (Nagybecskerek mellett).

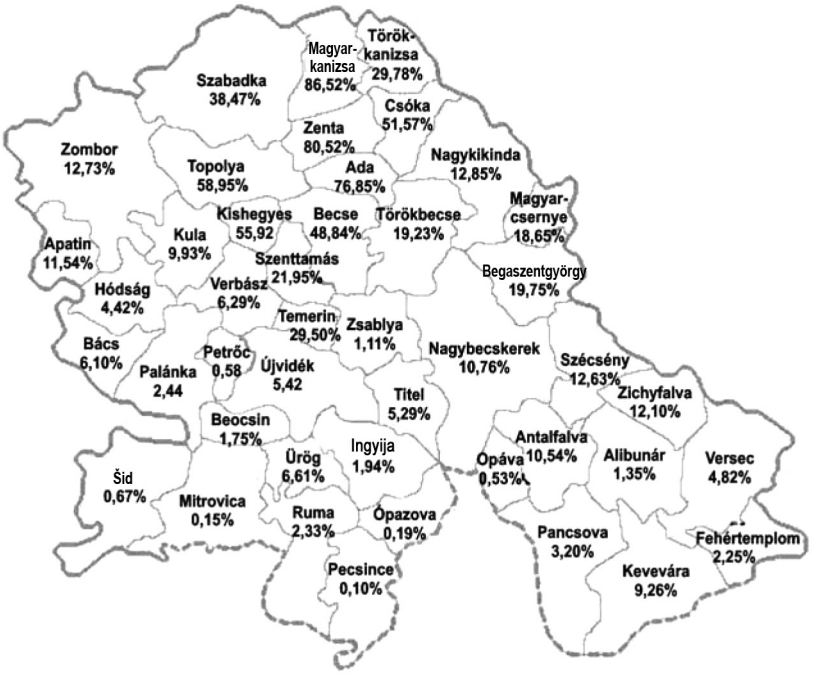

1. térkép: A magyarok községenkénti[43] *részaránya Vajdaságban (2002. évi népszámlálás*) *Forrás: Magyarságkutató Tudományos Társaság archívuma*

[42] Lásd bővebben a Magyarságkutató Tudományos Társaság kutatásai nyomán született kötet tanulmányait a népesség számadatairól: *Kisebbségi létjelenségek (Szórvány és szociolingvisztikai kutatások)*, 2003.

[43] Szerbiában a község nem települést, hanem településcsoportot jelent és a statisztikai adatok nagy részét ezen a lokális (kistérségi) szinten mutatják ki.

Vajdaságban nagyon különbözőek a *magyarlakta települések típusai az egyes kisrégiókban* (*Mirnics 2003: 44-45*). Legsúlyosabb helyzetben a dél-bánáti és szerémségi magyar népesség van, amely megmaradt falusi szórványtípusában, így a közösségi élete csaknem teljesen megszűnt, anyanyelvű intézmények nélküli jelleget kapott, főleg mezőgazdaságból él (Zombor, Újvidék, Pancsova, Versec környéke). Utánuk következik a városi szórványban élő magyar népesség, amely kénytelen volt a megélhetés végett átköltözni a nagy ipari központokba. A külvárosokban laknak szétszórtan, és a városok másik részébe telepített ipartelepre járnak dolgozni, s ha van még magyar tannyelvű általános iskola, oda viszik gyermekeiket tanulni. Identitásának megőrzése szempontjából könnyebb helyzetben van a magyarság a bácskai oldalon elhelyezkedő és a Tisza menti, akár falusi, akár várossá fejlesztett településeken (Szabadka, Magyarkanizsa, Zenta, Ada).

A letelepedett negyedmilliós menekültáradat következtében Vajdaság össznépességének 2/3-a szerb lett, s körükben az őshonosok és bevándoroltak aránya kiegyenlítődött. Ez nem csupán az etnikai arányokat, hanem a helybeli népesség politikai magatartását is jelentősen módosította, rontva az autochton népesség autonómia-törekvéseinek esélyeit a központosított Belgrád tekintetében[44]*.* A magyarok részéről érezhető lett a bizalmatlanság és távolságtartás a közintézmények (különösen a rendőrség és a katonaság intézményei) iránt, a pártpolitika pedig az emberek többségét nem érdekli. A Helsinki Bizottság 2003-ban leadott beszámolójában a helyzetjavító intézkedések között találjuk a következőket: „A kisebbségi jogok hatékonyabb védelme érdekében, az illetékes állami hatóságoknak idejében kell reagálniuk, különösen a nemzeti és vallási gyűlöletet és intoleranciát érintő esetekben.“ [45]

---

[44] Lásd bővebben a szerző *Kisebbségi autonómia-törekvések a Vajdaságban (a tartomány új alapokmányának tükrében)* (2009) című tanulmányát. Pécs, 117–129.

[45] S*aját fordítás a 165. oldalról*. Forrás: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, HUMAN RIGHTS AND ACCOUNTABILITY, Serbia 2003, Belgrade 2004

A menekülthullámok okozta változások

A menekültek Vajdaságba telepedése megváltoztatta a térség etnikai struktúráját, amelyhez hozzájárult az is, hogy az itt élő nemzetiség egy része elhagyta az országot[46]. A magatartásvizsgálatok[47] regisztrálhatták, de a médiumok is felfigyeltek azokra az új és eltérő viselkedésformákra, amelyek a kisebbségek által lakott községekben jelentek meg, különösen ha oda jelentős számú jövevény érkezett. Míg korábban, a titói korszak jelentős részében, a multikulturális létformát viszonylag széleskörűen elfogadták a vajdasági polgárok, addig újabban a lakosság bizonyos rétegeiben (különösen a szerbségnél) az etnocentrizmus[48] jelei mutatkoztak. A nagy gondok a 90-es években, a „nagyszerb" nacionalizmus és sovinizmus[49] erősödésével, majd később a délszláv háború kiteljesedésével merültek fel. Milošević idejében a kulturális sokszínűséget a szerb nacionalista érdekeket és állami célok elérését akadályozó jelenségként ítélték meg, és nem győzték hangoztatni az etnikailag homogén területek előnyeit. Ebben a helyzetben a térségben őshonos kisebbségek is veszélyeztetve érezték magukat, és arra kényszerültek, hogy spontán módon vagy szervezetten tömörüljenek, etnikailag homogenizálódjanak. Az etnikai distancia[50] jelei erősen megmutatkoztak. Vajdaság ha-

[46] Lásd bővebben: Gábrity Molnár Irén: *Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban* c. tanulmányát a Közép-európai Közlemények folyóiratban. 74–85.

[47] Esetünkben a nemzetiségek viselkedésének különbözőségét és dimenzióit kutató empirikus adatokra gondolunk, mint például más-más reakciók a szerb állam intézkedéseire a szerbek vagy a magyarok esetében lelkes vagy elutasító vélemények a hatalomról) a háború idején, vagy a menekültek iránti befogadókészség.

[48] Az etnocentrizmus az a szemlélet, amely szerint a saját nemzet vagy etnikai csoport mindennek a középpontja, és minden más csoport kultúráját, dolgait, viselkedését, értékeit stb. ehhez viszonyítva becsülik. Forrás: Magyar néprajzi lexikon

[49] Sovinizmus = a népek között indulatot szító nemzeti előítélet

[50] Forrás: http://goclenaus.freeblog.hu/archives/2009/04/13/Bacskai_Erzsebet_Pszichologiai_kisszotar/. **Distancia**: távolság, az egyén másoktól való elkülönülésének érzése, nehézség közeli jelentős kapcsolatok kialakításában. Ilyen távolságtartás fellelhető az egyes etnikai közösségek között is, aminek komplex társadalmi előzményei vannak. Szociológusaink ezt a jelenséget összekötik a sztreotípia és az előítéletek fogalmával is. Bora Kuzmanović az etnikai sztereotípián azokat a sematizált és durván megfogalmazott elképzeléseket érti, amelyeket egyes személyi tulajdonságok alapján egy egész csoportra (ezúttal egy etnikai közösségre) kiterjesztünk. Az előre elfogadott személyiségképet tehát kiterjesztjük az egész etnikai csoportra. (*Kuzmanović, 1992: 120*).

tárai mentén zajló háborús események ellenére nem került sor a kisebbségek szélsőséges megnyilvánulásaira (pl. katonai szerveződésre, fegyveres lázadásra, terrorista cselekedetek végrehajtására, ami Kosovóban viszont megtörtént). (*Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007: 13*)

A kilencvenes években, a soviniszta állampolitika hatására a vajdasági szerbség nagy része erős ellenállást tanúsított a multikulturalizmussal szemben[51], amihez hozzájárult a többszázezer boszniai és horvátországi szerb betelepülése is. Ők olyan területekről érkeztek (teli bizalmatlansággal), ahol szörnyű nemzeti tisztogatások történtek, így nehezen integrálódtak az új, többnyelvű vajdasági környezetbe. A háborúban elszegényedett állam ugyan igyekezett oltalmába venni őket, de a menekülttáborok ellátása hatalmas gondot okozott, az újonnan érkezettek lelki zavaraival pedig mit sem törődtek. A beilleszkedésük elsősorban a megélhetési és munkalehetőségek esélyeitől függött[52]. A multikulturalizmus, a többnyelvűség, az új értékrendszer vagy a vajdasági életforma elfogadása nem történhetett meg máról holnapra. A vajdasági nyelvi, kulturális, sőt vallási többszínűség a szerb autochton lakosság számára továbbra is megszokott értékként jelent meg, de a menekültek ezt „leküzdendő" akadályként fogták fel. A tartományi állami szervek többször hangoztatták, hogy tolerancia-

[51] Ezt az állítást alátámasztják a Helsinki Bizottság tribünjén elhangzottak: A szerb nacionalizmus az utóbbi 20 évben egyszerűen marginalizálta a kisebbségeket, előidézte a szegregációjukat. Most arról van szó, hogy létezik-e a többség részéről politikai hajlandóság arra, hogy bekapcsolják a kisebbségeket a politikai életbe. Hiányzik az az állampolitika, amely pozitív módszerekkel bekapcsolná abba a kisebbségeket. Szerbia kulturális modellje kizárólag szerb, amelyben nincs helyük a magyar íróknak, illetve akármilyen alkotásnak a magyar vagy a horvát, vagy bármely más kisebbség részéről. Ez természetesen a kisebbségek radikalizálódásához vezetett, ami szerintem természetes reakció. A kisebbségi elit nagy része elmegy az országból, külföldön tanul, mondjuk, Magyarországon vagy Horvátországban, és csak kis százalékuk tér vissza (*a szerző szabad fordítása szerbről). (Sonja Biserko,2009: 26-27*) Forrás: http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/madjari.pdf

[52] Lásd a részleteket: FACT-FINDING MISSION BY THE EUROPEAN PARLAMENT AD HOC DELEGATION TO VOÏVODINA AND BELGRADE (28 –31 January 2005) Európai Parlamentnek benyújtott beszámolójában: „Currently, 12,8% of the province's population are refugees, only 1% of whom have registered jobs." 6. oldal.

programokra és letelepítési stratégia kidolgozására van szükség. S szakemberek szerint, szembenézve a múlttal és a hozzá fűződő tragikus eseményekkel, „a múltbéli történések pluralisztikus átvilágítása jelenthetne jó kiindulópontot az előítéletek és sztereotípiák leküzdése, illetve kialakulásuk megelőzése végett. (*Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007:14*)

A menekültek beilleszkedésének megkönnyítése végett 2001 februárjában életbe lépett a módosított jugoszláv állampolgársági törvény, amelynek alapján szokatlanul rövid idő alatt megszerezhetővé vált a jugoszláv állampolgárság. Összesen 125 ezren kapták meg néhány hónap alatt az állampolgárságot, ebből 80 ezer személy lett kettős állampolgár. Megjegyzem, hogy 2007 folyamán Szerbiában újra könnyítettek a szerb állampolgárság megszerzésén, és lehetővé tették a kettős állampolgárságot valamennyi kérvényezőnek (pl. az összes külföldön élőnek is).[53] Az állampolgárság felvételével és egyéb beilleszkedési formákkal (pl. rokonoknál vagy házasodással) a 2002. évi népesség-összeíráskor az országban még mindig 379 135 regisztrált menekült élt. Szerbia Belgrádtól délre eső részében 192 672, a menekültek 50,8%-a volt, Vajdaságban pedig 186 463 (49,2%-a). A legutóbbi lakosság-összeírás alapján a vajdaságiak 9,2%-a friss menekült, az ország középső és déli területein a menekültek részaránya az összlakosságban 3,5% (*Ministarstvo za ljudska i manjinska prava SCG, 2004: 95*).

Egyes vajdasági községekben a magyarság körében aggodalmat keltett a szélsőséges szerb nacionalista erők jelenléte, amelyek folyamatosan dolgoztak a menekültek végleges elhelyezésén, nem törődve a települések átstrukturálásával és az eredeti etnikai arányok megváltoztatásával. Ha megfigyeljük a kilencvenes évek menekültjeinek területi megoszlását a tartományban (a 2. számú grafikonos térkép sötétebb színei alapján), látjuk, hogy tömeges betelepítések főleg Szerémségben, Nyugat- és Közép-Bácskában történtek. Az „újszerbek” megoszlásának aránya meg-

[53] Lásd bővebben a Szerb Menekültügyi Tanács anyagát: *Integracija kao dugoročno rešenje za izbeglice i raseljena lica u Srbiji – analitički izveštaj* – Srpski savet za izbeglice. 11-12. oldal

mutatja, melyek voltak azok a kistérségek, amelyek vonzották a menekülteket. *(Az 1. számú térképre visszatérve látható az egyes községek magyarjainak mint a legtömegesebb kisebbségnek a részaránya.)* Elsősorban főleg azok a községek, amelyek közelebb vannak a boszniai vagy a horvátországi szülőföldjükhöz (Nyugat-Bácska, Szerémség); másodsorban a korábban idetelepült (szerb) rokonság élethelye (Apatin, Síd, Ruma, Ürög, Inđija, Ópazova), harmadsorban a munkát ígérő nagyvárosok környéke (Újvidék–Temerin, Zombor, Szabadka), végül pedig az ingatlanvásárlásra kedvező (kisebbségek által elhagyott) települések (Doroszló, Bácskossuthfalva Nyugat-Bácskában).

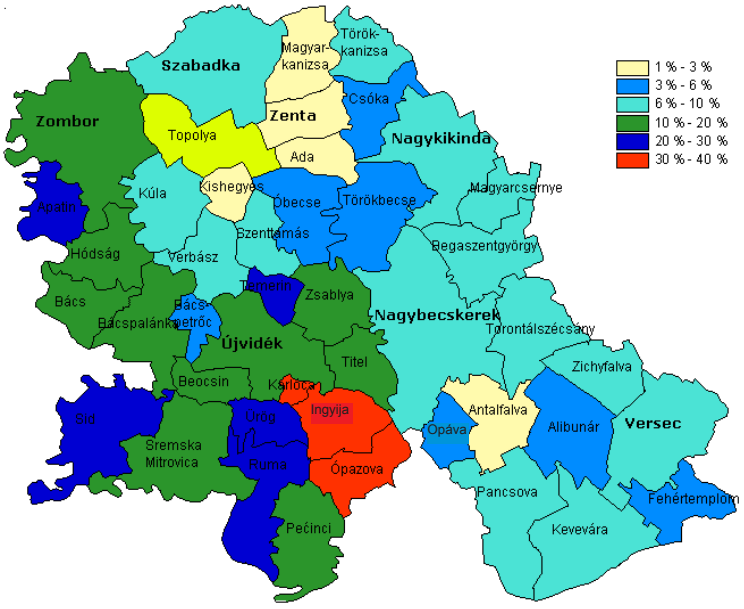

2. térkép: A menekült lakosság megoszlása községenként Vajdaságban – kilencvenes évek

Forrás: *Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007:113.*

Az őshonos szerbek a tartományban ma az összes szerbség felét teszik. Mindössze egy évtized alatt a szerbség részaránya 56%-ról (1991) 65%-ra emelkedett (2002). Ha figyelembe vesszük a

Tito halála utáni időszakot, néhány évtized alatt a magyar népesség csökkenése néhány nagyvárosban így szemléltethető:

1. táblázat: A magyar népesség csökkenése és az etnikai szerkezet megváltoztatása a Vajdaság nagyobb városaiban (1981, 1991, 2002)

évek	**Újvidék**	**%**	**Szabadka**	**%**	**Zenta**	**%**
1981	19 163	11,3	44 016	43,8	18 738	79,1
1991	15 778	8,8	39 749	39,6	17 888	78,3
2002	11 538	6,0	34 983	35,0	15 860	78,1
évek	**Magyarkanizsa**	**%**	**Óbecse**	**%**	**Topolya**	**%**
1981	10 410	88,5	14 763	54,5	12 634	74,2
1991	10 183	88,2	13 464	50,5	11 176	66,9
2002	8 825	86,5	11 725	45,5	9 852	60,9
évek	**Törökkanizsa**	**%**	**Törökbecse**	**%**	**Becskerek**	**%**
1981	3572	43,7	5955	37,0	16 804	20,8
1991	3119	38,7	4657	30,2	14 312	17,6
2002	2657	35,0	3849	26,6	11 605	14,5
évek	**Zombor**	**%**	**Kúla**	**%**	**Temerin**	**%**
1981	5815	12,0	3964	21,0	9803	66,2
1991	4736	9,7	3362	17,4	9495	55,6
2002	3743	7,2	2738	14,2	8187	42,6

Forrás: Mirnics Károly 2003: 68-69

Húsz év alatt, a magyarság részarányának a csökkenése a nagyvárosokban, elsősorban az elvándorlásuk (külföldi emigráció, ideiglenes munkavállalás) miatt, majd a menekültek letelepedése miatt történt. Másodsorban hatott a gyenge natalitás és az asszimiláció is, de nem erősebben, mint a korábbi időszakokban. Az etnikai szerkezetváltás terén kiemelhetjük elsősorban: Temerint (ahol a magyarok részaránya 23%-ot esett), majd Topolyát (14%-os csökkenés), Törökbecsét (több mint 10 %-os csökkenés), Szabadkát és Óbecsét (majdnem 10%-os viszonylagos csökkenések). Ha az 1991–2002-es periódust figyeljük, akkor észlelhetjük a menekültek okozta etnikai szerkezetváltást, főleg Temerinben (a magyarság 13%-os csökkenése), majd Topolyán, Szabadkán és Óbecsén (5% körüli az apadás). Ahol nagyjából sikerül megőrizni az etnikai szerkezetet, az Zenta és Magyarkanizsa.

Megjegyzem, hogy Miodrag A. Jovanović, a Belgrádi Egyetem Jogi Karának professzora a Jugoszlávia szétesését megelőző boszniai és kosovói szerb atrocitásokat az „emberjogi kultúra hiányával" hozza kapcsolatba (*Jovanović, 2003*). Szerinte a Human Rights International keretében, az osztrák külügyminisztérium és az Európai Unió anyagi segítségével Belgrádban is működtetett délkelet-európai emberjogi központok feladata, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia, az oszmán birodalom, valamint a cári Oroszország nemzetiségi politikájának következtében keletkezett nemzeti feszültségekre megoldást találjon.

A menekültek beilleszkedési folyamata és a politika szerepe

A menekültek beilleszkedési zavarai (még egy évtizeddel a délszláv háború után is) megmutatkoztak az őshonos lakossággal (különösen a nemzeti kisebbségekkel) való vitákban és összetűzésekben is. Az Európai Parlament felfigyelt arra, hogy a nemzetek közötti incidensek intenzitása 2003 szeptembere és 2004 decembere között volt a legerősebb. Az Európai Parlament 2005. évi határozatának[54] meghozatala a politikusok szerint megfelelő lépés volt, mert a dokumentum megállapításai tényeken alapulnak. Fontos hangsúlyozni, hogy a közéletben a lakosság a politikusoknál

[54] Az Európai Bizottság határozottabb hatósági fellépést tartott szükségesnek a vajdasági incidensek ügyében, de a Szerbia—Montenegróról készült friss országértékelésében az Európai Unió brüsszeli végrehajtó testülete azt is jelezte, hogy „csak szórványos kilengésekről" van szó, amelyek „semmiképp sem szándékos politika következményei". Olli Rehn bővítési biztos hozta nyilvánosságra az értékelést, amely alapjában véve pozitív hangú, s foglalkozott a kisebbségi jogok és a kisebbségvédelem kérdéseivel is. Ennek keretében megemlítette, hogy szórványos incidensekről érkeztek hírek – Szerbia más részein kívül – Vajdaságból, és ezek kisebbséghez tartozókat, főleg magyar nemzetiségűeket érintettek. Nem szándékos politika következtében elkövetett kilengésekről van szó, de a hatóságok részéről határozottabb és gyorsabb fellépés szükséges – áll a szövegben. A brüsszeli bizottság méltatta, hogy előző ősszel, a vajdasági incidensek után felállt a nemzeti kisebbségek ügyeivel foglalkozó tanács, igaz, eddig csekély eredménnyel működött. (Forrás: Veres Béla, az MTI brüsszeli tudósítója, HTMH, Reggeli sajtófigyelő, 2005. november 10. *Határozottabb fellépést a vajdasági incidensek ügyében*, Magyar Szó, 2005. november 10., 1. o., Árgus)

is többet foglalkozik a kérdéssel, hiszen a problémák nem új keletűek: 1988-ban (az uralkodó párt élére Slobodan Milošević került) kezdtek kialakulni, és ez a folyamat mind a mai napig tart.

Nézzük, mit mutatnak a hivatalos adatok. A Szerb Belügyminisztérium állítása szerint 2003. január 1-től, 2004. június 30-ig, Vajdaságban a *magyarokat sértő incidensek* közül mindössze 49-ről állítható, hogy etnikai indíttatású: 19 katolikustemető-rongálás, 12 falfirka vagy röpcédula, 7 templomgyalázás, 4 verekedés, 4 verbális támadás és 3 fizikai elszámolás. A magyar pártok, civil szervezetek és plébániák feljegyzései[55] szerint sokkal több zaklatás történt nemzetiségi és vallási türelmetlenségi alapon, amit a rendőrség nem vizsgált ki. A rendőrségi/belügyi szervek szerint a helyzet „nem aggasztó" (!), mert 294 esetben nem bizonyítható a nemzeti gyűlölet jelenléte; 129 esetben közönséges vagyonsértés és rongálás történt (érdekes módon főleg albánok, muzulmánok ellen, 2004. március 17-e után, a kosovói szerbüldözés idején); 56 síremlékgyalázás (16 katolikus sír, 14 pravoszláv, 8 egyéb); 42 sértő vagy fenyegető jelszó, jelmondat, szimbólum kiírása és pamfletszöveg-osztogatás; 20 templomgyalázás (5 katolikus, 2 pravoszláv, 13 protestáns); 7 tettlegesség; 5 épületrongálás; 1 többszörös névtelen fenyegetés (a *Hrvatska riječ* újság horvát szerkesztője kapta).[56] A Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság 2005 januárjában kidolgozta a

[55] Minden incidensszámláló statisztikának megvan az a hátránya, hogy egyes intézmények (rendőrség, magyar pártok, önkormányzati vezetők stb.) nem ugyanazon mérce alapján ítélik meg a kilengéseket, atrocitásokat, illetve incidenseket. Dolgozatomban kénytelen vagyok mindössze két hivatalos statisztikára támaszkodni: a Szerb Belügyminisztérium adataira, amit a Tartományi Kisebbségügyi Titkárság is elfogadott, és a magyar pártokéra. A vajdasági magyar pártok a kérdés nemzetközivé tételét akarták elérni, amitől azért berzenkedett a szerb kormány, mert attól tartott, hogy éppúgy, mint ahogyan annak idején az albán kérdésben a kosovói albánoknak sikerült, a magyarok is a kisebbségi hátrányos helyzetükre vagy az idegengyűlöletre hívják majd fel a világ figyelmét. A többi nem összegzett becslés, a sajtóhírekre pedig nem támaszkodhatok. Az egyik kísérlet az, hogy az Emberi Jogi Központ honlapján összegyűjtik az atrocitásokról szóló sajtónyilatkozatokat: http://www.humanrightscenter.net/atrocitasok/

[56] A Szerb Belügyminisztérium sajtóban és honlapon megjelent adatai, 2004 közepén.

jelentését[57] a Vajdaságban 2003/2004-ben nemzeti alapon történt incidensekről. Az alábbi táblázatot hozta nyilvánosságra:

2. táblázat. Nemzeti alapon történt incidensek 2003/2004-ben, megjelenési forma szerint

Megjelenési forma	2003. év	2004. év	
		január–június	július–november
1. Sértő tartalmú graffiti	4	16	19
2. Soviniszta tartalmú szórólapok	1	-	-
3. Plakátok kiragasztása	4	-	-
4. Vallási épületek, emlékművek, emlékhelyek és sírok rongálása	12	22	8
5. Javak rongálása	7	12	5
6. Szóbeli sértés, fenyegetés, testi sértés	12	23	27
7. Hátrányos faji megkülönböztetés	1	-	-
ÖSSZESEN:	41	73	59

Forrás: *Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007:39.*

A magyarellenes cselekmények három fő kategóriába sorolhatók: verekedések (általában magyar iskolások zaklatása), magyarellenes falfirkák és röplapok, illetve temető- és templomgyalázások (síremlékek felborítása/összetörése, magyarellenes feliratok a sírokon, templomokon, a művelődési házak, színházak ablakainak betörése, benzinespalackokkal elkövetett gyújtogatások).

Az etnikai alapon történő incidensek legnagyobb számban a magyarokat érintették, majd a megfogyatkozott horvátokat, leginkább a szerbek részéről. A hivatalos adatok igyekeztek kimutatni a szerbek elleni nemzeti kilengéseket is. Az albánok száma Vajdaságban igen kicsi, mégis érezhető volt irányukban a nemzeti intolerancia. Megjegyzem, hogy a rendőrségi adatok igencsak hi-

[57] Lásd: Projekat AFIRMACIJA MULTIKULTURALIZMA I TOLERANCIJE U VOJVODINI – mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih – treća faza - Republika Srbija Autonomna Pokrajina Vojvodina Poktajinski Sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine, Novi Sad, 2007. 12-13 oldal. http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/projekat/Projekat_Afirmacija_III_faza.pdf

ányosak voltak, mert a fiatalok verekedéseit sokszor nem voltak hajlandók nemzeti alapon kezelni (ugyanúgy, ahogy a romák elleni diszkriminációt sem).

3. táblázat: Nemzeti alapon történt incidensek 2003/2004-ben irányultságuk szerint

NEMZET	Incidensek száma
1. Magyar	82
2. Horvát	19
3. Szerb	15
4. Albán	14
5. Roma	12
6. Zsidó	7
7. Szlovák	6
8. Ruszin	3
9. Ashkali	2
10. Bunyevác	1
11. Vlach	1
12. Német	1
13. Kisebbségek ellen általában	6
14. Nem besorolható	9
ÖSSZESEN**:**	178

Forrás: Rendőrségi jelentések 2003/2004-ben (*Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007:40).*

,,...Hol kezdődik az etnikai konfliktus, mi az első csírája? A kérdés igen komplex, általánosságban azonban elmondható, hogy első intő jelnek a kötekedést, azaz a kis eltérések agresszív-rosszindulatú emlegetését tekintjük. A saját csoport és másik csoport közti eltéréseket békeidején kedvezően, pozitívan éljük meg, vagy legalábbis – megértés híján is – el tudjuk fogadni. Ellenséges érzéseinket szűkebb közösségünkben kanalizáljuk, nyíltan nem szoktuk kimutatni őket. A radikális, szélsőséges viszonyulás és az azzal összefüggő kötekedő, verbálisan agresszív viselkedés veszélye ugyanakkor elsősorban abban van, hogy a feszültség elhagyja a szűkebb közösséget, és a szemben álló csoportban közvetlenül konfliktust generál, valamint szükségszerűen agresszív reakciót kelt – ahogyan a kisebb etnikai sértegetések, verekedések, atroci-

tások is ellenreakciót provokálnak. Az agresszív kötekedés feszültséget fokozó hatását példázzák az újabbnál újabb magyarverések Vajdaságban, melyek 2003-ban kulminánltak; állami, sőt államközi (magyar diplomáciai) közbelépésekre volt szükség, hogy alábbhagyjanak. A magyar csoportok, kisebbségként, inkább nemzetközi védelemért folyamodtak, mintsem hogy ellenreakciót kezdeményeztek volna, hiszen a rendőrség a többség részéről érkező agressziót toleránsabban kezelte, mint a kisebbségi, nacionalista megnyilvánulásokat'' (*Mirnics, 1988:90*).

Nem véletlenül figyelt fel az Európai Parlament is az elszaporodó, 2003. évi etnikai színezetű falfirkákra és a magyarverésekre Vajdaságban[58]. Öttagú tényfeltáró bizottság járta a terepet 2005. január 28. és 31. között.[59] A beszámolókban zömmel ez állt: a fiatal, a háborús években felnőtt nemzedék nem tanulta meg a toleranciát; másrészt az újonnan betelepülők részéről tapasztalható leginkább az atrocitások szítása. Való igaz, hogy a mai kamaszok háborús-kaotikus körülmények között nőttek fel. Számukra „természetes dolog", hogy létezik nemzeti türelmetlenség, léteznek összetűzések. Elsősorban őket kell meggyőzni arról, hogy mindez nem természetes állapot, és vesztére van mindenkinek[60].

Tanulságos az a tény, hogy 5 évvel később, 2010 elején újra és újra aktuális a téma: „Az egyetlen megfelelő választ a nemzetiségi

[58] Figyelemreméltó volt a vajdasági magyar pártok (Vajdasági Magyar Szövetség, Vajdasági Magyar Demokrata Párt), a vajdasági történelmi egyházak, a vajdasági civilszervezetek, illetve a vajdasági magyar tömegtájékoztatás határozott, karakteres fellépése e cselekmények ellen, kiállásuk a magyar kisebbség egyenjogúságának, egyenrangúságának igénye mellett.

[59] Az Európai Parlament Délkelet-Európával megbízott delegációja 2005. január 28. és 31. között Szabadkára, Temerinbe, Újvidékre és Belgrádba látogatott, és többszáz személyt hallgatott meg. A küldöttség tagjai: Doris PACK, az EU délszláv ügyekkel foglalkozó bizottságának elnöke, a vajdasági incidenseket feltáró bizottság elnöke, az EPP alelnöke; Johannes Oboda (Ausztira, APO PES), Becsey Zsolt (Fidesz, EPP-ED), Hegyi Gyula (MSZP, PES) és Jelko Kacin (Szlovénia, ALDE). Lásd: FACT-FINDING MISSION BY THE EUROPEAN PARLIAMENT AD HOC DELEGATION TO VOÏVODINA AND BELGRADE (28-31 JANUARY 2005) REPORT, Brussels, 2 March 2005, DV\559830EN.doc PE 350.475

[60] Lásd Kostreš Bojannak, a Tartományi Képviselőház elnökének interjúját. http://www.vmsz.org.rs/search.php 2005.10.08. Nem söpörhetjük szõnyeg alá a problémákat

alapon, bandákban történő verekedésekre a börtönbüntetésben látom – mondta Korhecz Tamás, a vajdasági kormány alelnöke, tartományi kisebbségjogi titkár. – Aki néhány ezer dináros szabálysértési bírsággal megússza az ilyen incidenseket, az ily módon, közvetve motivációt kap arra, hogy megismételje, rendszeresítse az ilyen viselkedést. Emellett nem lehet szó nélkül elmenni. A Tartományi Képviselőház biztonsági tanácsában felvetem a kérdést, és kezdeményezek egy tanácskozást az igazságügyi szervek új vezetőivel annak érdekében, hogy az állam megfelelő módon reagáljon ezekre a történésekre. A felderítés vonatkozásában a rendőrség munkája javult, most az igazságszolgáltatáson a sor, hogy megfelelő büntetést mondjon ki azokra, akik rászolgáltak.“[61]

Másodsorban a nemrég letelepült menekültek (tekintet nélkül korukra) frusztráltsága gyakran meggondolatlan vagy éppen szervezett kisebbségellenes akciót szül „Szerbiát a szerbeknek!“ jelszóval. A vajdasági magyarok emlékeznek még 1995 kora őszének erőszakos házfoglalásaira a Vajdaságba irányított boszniai, hercegovinai és krajinai menekültek részéről Szilágyiban, Bácskertesen, Apatinban, de más településeken is. 1999-ben, nem a NATO-bombázások heteiben, hanem a szerb kapitulációt követően, az esztendő második felében, látványosan megsokszorozódott a magyarellenes kilengések száma. 2000 októberében a politikai fordulat után Szerbiában, Zoran Đinđić miniszterelnöksége idejében a magyarverések mintegy másfél éven át mérséklődtek. Đinđić meggyilkolása után több hónapos rendkívüli állapotot vezettek be, s ennek feloldásával újra aktivizálódnak a különféle nacionalista huligánbandák. Ugyanakkor látványos, hogy a magyarverések problémája szoros összefüggésben van Szerbia Kosovo-politikájával. Abban az intenzív és összetett alkudozási folyamatban, amit Belgrád folytat a nyugati hatalmakkal, de mindenekelőtt az USA-val és az Európai Unióval, gyakran politikai mérlegelés tárgya nemcsak a Szerbiában élő albánok, hanem a magyarság helyzete is. Szerbia azt igyekszik bizonygatni, hogy helyes kisebbségpolitikát folytat, a szerb népesség egy része

[61] Lásd: Magyar Szó, Méltó büntetést a gyűlöletszítóknak! Góbor Béla, 2010. január 28. Forrás: http://www.humanrightscenter.net/atrocitasok/content/blogsection/4/26/9/9/

azonban mindezzel nem törődik, hiszen szembesül azokkal az elkeseredett nacionalistákkal, akik a területek elvesztését nem tudják feldolgozni.

A 3. térképen látható legsötétebb foltok a leggyakrabban előforduló etnikai incidensek és kilengések területét jelzik: a tartomány közepén Újvidék–Temerin, Nagybecskerek (szórványmagyarok) és az északi határ menti részen Zombor, Szabadka (tömbmagyarság). Láthatóan a magyarlakta községek és ugyanakkor a menekültek által „elfoglalt" térség esnek egybe. Az etnikai incidensekkel kapcsolatban az egyik hivatalos adatforrás a Vajdaság Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) térképe (*honlap-forrás 2005*).

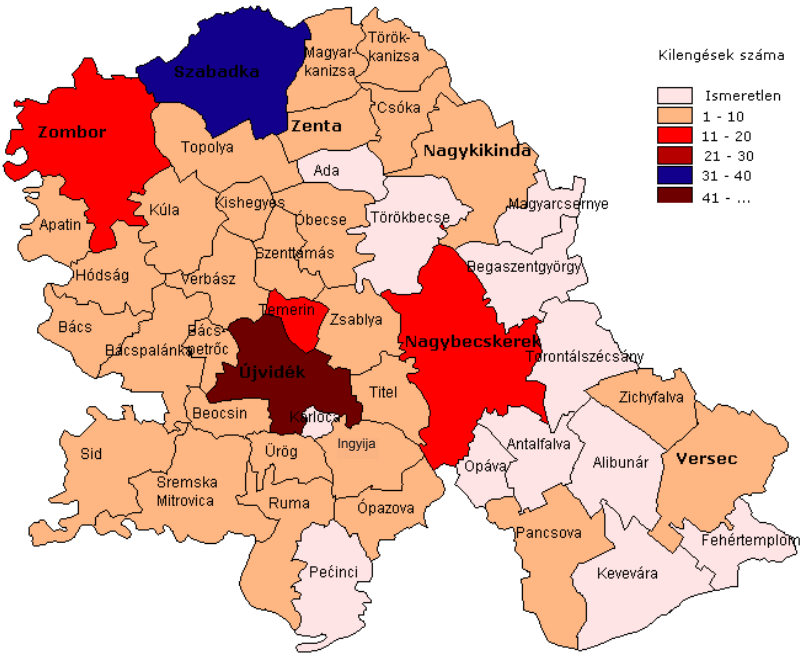

3. térkép: Etnikai incidensek gyakorisága Vajdaság területén (2003, 2004)
Forrás: *Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007:111.*

Mirnics Zsuzsanna pszichológus[62] 2007-ben a térség magyarságának a viselkedését, etnikai identitáselemeit elemezte: „A vajdasági magyarok, akik a háborús hátország viszontagságait (hiperinfláció, nélkülözés, erőszakos mozgósítások, bombázás) csaknem egy évtizeden át testközelből élték meg, szintén kialakítottak Volkan[63] megfigyeléseihez hasonló szokásokat, melyek a kulturális kohézió megnyugtató érzését jelentették számukra. A jugoszláviai háború idején a történelmet elferdítve a szerb hadfiak a közhangulatban azt propagálták: a magyarok egy része a II. világháborúban fasiszta volt, más részük 1956-ban menekült ide. A magyarok figyelme válaszként – többek között – a honfoglalás kori, 1100 éves aracsi Pusztatemplom felé fordult, mely a többségben levők támadásaival szemben, megfogható realitásként, évezredes ittlétüket igazolta. Az aracsi Pusztatemplom azóta egyfajta kollektív szimbólummá vált, zarándokhelyként keresték és keresik fel, esküvőt is tartanak itt – a szülőföldhöz való jogot jelzi. Hasonlóan példázza a lélek társadalom-átalakító erőinek kitartó próbálkozását kilátástalan élethelyzetekben, hogy a vajdasági magyarok egy része hasonló, konstruktív lelki reakcióval próbált védekezni Vajdaság NATO-bombázásainak traumatizáló létbi-

[62] Az érdeklődők érdekes adatokat találhatnak a Volkan-elmélet alapján bemutatott etnikai-társadalmi identitásról dr. Mirnics Zsuzsanna tanulmányában, ami a Regionális erőnlét című kiadványban jelent meg. (Mirnics Zs.: Ami összeköt, ami elválaszt, Szabadka, 2008. 73–120. old.)

[63] A pszichológusok szívesen idézik Vamık D. Volkan (1932–) pszichoanalitikust. A pszichózis okait interaktív elemekkel analizálja. Szerbiában, ahol a mostani tizen- és huszonévesek gyermek- és fiatalkorát beárnyékolta az országot sújtó gazdasági és politikai válság, a háború, a NATO-bombázás és az általános létbizonytalanság, különösen fontos segíteni az ifjak önbizalmának és akaraterejének fejlesztését, tompítva bennük a társadalmi krízisek elemeit az ellenségképet, a pszichében megjelenő agresszív, pusztító érzést, a gyűlöletet. Volkan elméletének egyik legfontosabb hozadéka, hogy a társadalmunkért való felelősségvállalás jelentőségét közvetlenül és több síkon is a mi kezünkbe helyezi: a felelősségvállalást saját lelki egészségünkért, környezetünk és a felnövekvő generációk lelki életéért, veszteségeink meggyászolásáért, másokkal szembeni toleranciánkért, választott vezetőink mentális épségéért. Fontosabb idevágó munkái: (1.) Volkan, V. (1988): The Need to Have Enemies and Allies. Northvale, Jason Aronson. (2.) Volkan, V. (1997): Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism. Boulder, CO: Westview Press. (3.) Volkan, V. (2004): Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror, Charlottesville, VA: Pitchstone Pub.

zonytalansága ellen is. A bombázások által sújtott területeken élő családok minden éjjel végiglátogatták barátaikat, ismerőseiket. A légiriadó és a NATO-gépek rohamai miatt képtelenek voltak aludni, a háborús propagandát sugározó televíziót nézni, vagy más tevékenységgel foglalkozni, a várakozás viszont elviselhetetlen volt. Az elsötétített városok utcáin a magyar családok egymást keresték, éjszakánként akár öt-hat családot is végiglátogattak, és beszélgetéssel töltötték idejüket. A késő éjszakába nyúló beszélgetések után a bombázás elmúltával fáradtan, de megkönnyebbülten baktattak haza a kísértetiesen sötét utcákon, annak tudatában, hogy rokonságuk, barátaik és ők maguk is túlélték a napot." (*Mirnics, 2008: 98-99*)

Empirikus kutatások

A számos magatartásvizsgálat közül – a teljesség igénye nélkül[64] – ezúttal négy olyan projektum eredményeiről számolok be (időrendi sorrendben), amelyek nyomán az utóbbi években készültek felmérések Vajdaság területén, egyrészt a fiatalok körében, másrészt a felnőtt lakosság álláspontját firtatva.

1.) kutatás: Minorities and Refugees in a Tangle of Nationalistic Radicalization – 2001

2001 tavaszán szerb egyetemisták járták a településeket Vajdaságban azzal a céllal, hogy lekérdezzék a nemzeti kisebbségeket[65] a menekültek iránti magatartásuk kapcsán, miközben egyéb társadalmi és szociális, sőt önszerveződési kérdésben is nyilatkozhattak. A szervezők maguk bevallották, hogy a terepmunka

[64] Csak azokra az empirikus és szociológiai kutatásokra figyelek oda, amelyek az utóbbi néhány évben Vajdaságban zajlottak és az interetnikus együttélési hajlandóságra vagy a menekültek beilleszkedési problémáira is rámutattak.

[65] A reprezentatív minta szerkezete: 481 lekérdezettből 90 román, 100 szlovák, 97 horvát, 98 szerb és 96 magyar nemzetiségű volt. A válaszadók nagy többsége falun (65%), kevesebben kisvárosokban és 21%-uk Újvidéken, Szabadkán és Nagybecskerek él. Megjegyzem, hogy az azonos nemzetiségű házastársak erősen jelen voltak a megkérdezettek körében: a szerbeknél 90, a magyaroknál 87, a szlovákoknál 80, a románoknál 62 és a horvátoknál 44-ban.

során a kérdezőbiztosok némi kommunikációs gondba ütköztek, mert nem beszélték a kisebbségek nyelvét. A magyarok esetében történt, hogy esetleg a kérdezett nem beszélte jól a szerb nyelvet, és válaszai hézagosak vagy esetleg nem teljesen autentikusak (*Ilić, 2002: 5*).

Ez a kutatás megerősítette a korábbi kutatási eredményeket, mely szerint a nacionalizmus a vajdasági kisebbségi mintában viszonylag alacsony (*Ilić, Cvejić, 1993; Ilić, Cvejić, 1997*). A helyzet azonban korántsem ideális, figyelembe kellett venni ugyanis azt a tényt, hogy még 2001-ben arra a kérdésre, hogy a kisebbségi jogok érvényesülése milyen mértékű, igen változatos választ kaptak a Helsinki Bizottság kutatói[66]. Egyrészt a szerbiai állampolgárok szerint a kisebbségek, de a menekültek is „túl sok jogot élveznek" (43%); a lakosság egyharmada ezért csak az alapvető polgári jogokat biztosítaná (35%). Mindössze 12%-a biztosítana speciális kollektív jogokat a kisebbségeknek. Ugyanakkor a kisebbségek válaszai arra a kérdésre, hogy vajon a menekültek helyzete vagy a saját státusuk jobb-e Szerbiában, így alakultak: a románok 39, a horvátok 38, a szerbek 38, a szlovákok 26 és a magyarok 24 százaléka azt állította, hogy saját helyzetük rosszabb, mint a menekülteké. A szolid vagy közepesen jó státusról a szlovákok 49, a szerbek 43, a horvátok 40, a románok 37 és a magyarok mindössze 16%-a nyilatkozott. Csak 13% román, 4% szerb és 3% magyar válaszolta azt, hogy a társadalmi helyzetük jobb a menekültekénél.

A következő grafikon[67] a Vajdaságban letelepedett menekültek státusáról adott válaszokat összegzi.

Arra a kérdésre, hogy mi a menekültek és a helyi lakosság közötti legnagyobb probléma, a válaszok szóródása megmutatta, hogy főleg az anyagi források körüli versengés okozza a nézeteltéréseket.

---

[66] Ilic, V., 2001, Otpor – More than Politics, or Even Less than Politics, Belgrade, *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia*

[67] A grafikonok Ilić Vladimir tanulmányából származnak, átalakított szerkesztésben.

1. grafikon: Hogyan ítéli meg a menekültek státusát Vajdaságban? (Ilić, 2002: 10).

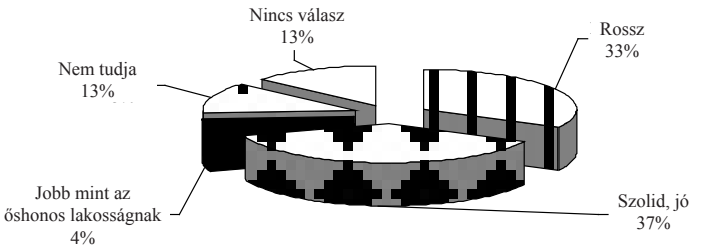

2. grafikon: Milyen területen okoznak a menekültek problémát a helybeli lakosoknak? (Ilić, 2002: 11).

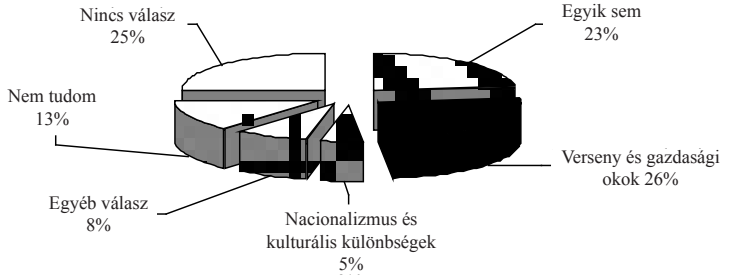

Megjegyezendő, hogy a menekültek viselkedésével kapcsolatos probléma esetében a megkérdezetteknek a fele nem válaszolt semmit: nincs válasz, nem tudom, egyik sem. Főleg a magyarok kerülték a válaszadást. Nemzetiségekre lebontva: legtöbb horvát (46%), majd szerb (31%), a szlovákok ¼-e, majd a románok és a magyarok 11%-a a versengést és a kommunikációs konfliktust emelte ki. Egyébként, a románok 15, a szerbek és a szlovákok 22, a magyarok 26 és a horvátok 32%-a állította azt, hogy a menekültek nem okoznak semmilyen problémát.

A *Mi zavar a menekültekkel kapcsolatban?* kérdésre a nyílt válaszok érdekesen alakultak. A magyarok 41, a horvátok és a szerbek 38, a románok 25 és a szlovákok 16%-a mentalitásbeli kü-

lönbségeket sorolt fel a menekültekre vonatkozóan: arrogancia, nárcizmus, nacionalizmus. A magyarok és a szerbek válaszai között találkoztunk ilyen megjegyzésekkel: a menekültek jellemzője a nárcizmus, a lustaság és hogy gazdagok (!), lopnak, kéregetnek, fölvágnak a korábbi gazdagságukkal és hírnevükkel, túlhangsúlyozzák a menekültstátusukat.

3. grafikon: Igaz-e, hogy a menekülteknek előnyük van a munkahelyszerzés terén?
(Ilić, 2002: 17).

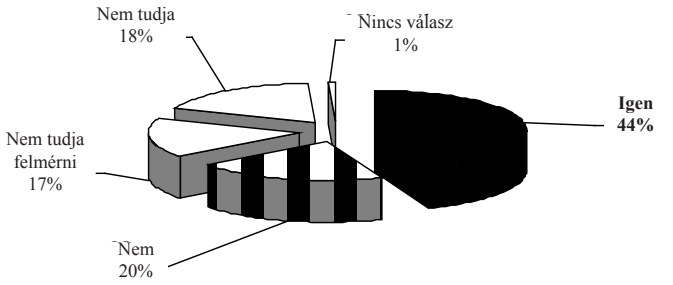

Arra a kérdésre, igaz-e, hogy favorizálják a menekülteket a munkerőpiacon, pozitív választ adott a minta 44%-a (a románok 52%-a). Ide kívánkozik egy adatsor, amely arra ad választ, hogy kit választanának a megkérdezettek legszívesebben kollégaként. A nem fontos opciót a magyarok 72, románok 69, szerbek 63, a szlovákok 61 és a horvátok 39%-a választotta. Érdekes adat, hogy magyarok vannak a toplista élén, akikkel legszívesebben együtt dolgozna a tartomány többi lakosa.

Egyébként a megkérdezettek szerint a menekülteknek nagyobb esélyük van a lakás- és a földosztás terén is, de a szerb megkérdezettek relatív többsége ezt nem hiszi. Az összesített válaszok az alábbi grafikonon találhatók.

A munkaszokások kapcsán a szerbek 30%-a állította azt, hogy jelentős különbség van (vagyis hogy lezserebbek a menekültek), majd ugyanígy negatívan nyilatkozott a horvátok 28, a szlovákok 26, a magyarok 15 és a románok 3%-a.

4. grafikon: Van-e különbség a menekültek és a helybeli lakosság munkaszokásai között?
(Ilić, 2002: 18).

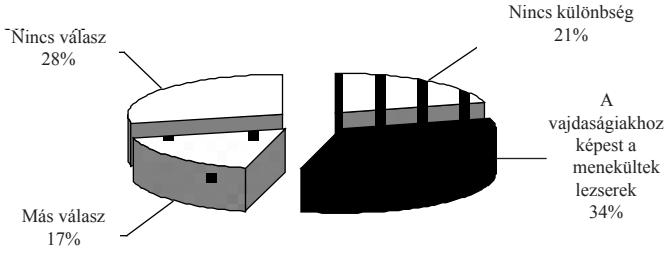

A kérdőív során fontos kérdésnek bizonyult, hogy vajon a menekülteket a 90-es évek során felsőbb politikai rendeletre telepítették-e Vajdaságba. A válasz: igen – a magyarok 30 és a szerbek 36%-a esetében is (!). A helyzetük megoldására a válaszadók többsége inkább visszatelepítené a szülőföldjükre a menekültek java részét, de ha ez nem megoldható, mihamarabb szerb állampolgárságot adnának nekik.

A kutatás összegzésében a szociológus megállapítja, hogy Vajdaságban az őshonos lakosságot a menekültektől kevésbé etnikai, inkább szociális problémák különböztetik meg. Többségük szociális kategóriaként tekint a betelepítettekre, nem pedig az elszerbesítés politikai eszközeiként. Ugyanakkor a politikai pártok kampánya során a menekültek az etnikai politizálás bűvös körébe kerülhetnek, ezért ők a vajdasági lakosság igen sérülékeny csoportja. Legjobban a szegénységük és a frusztrációs helyzet ad lehetőséget a politikai manipulációkra. A kutatás végül megállapítja, hogy *Szerbiában és Vajdaságban latens extrémizmus és radikalizmus húzódik meg a demokratizálódás mögött*.

2.) kutatás: Toleranciaprogram a középiskolások körében – 2006

2006 tavaszán kérdőíves felmérés zajlott le a Tartományi Végrehajtó Tanács (Újvidék) támogatásával a vajdasági iskolákban, Gábrity Molnár Irén egyetemi tanár vezetésével, azzal a céllal, hogy feltérképezzék, milyenek a nemzetek közötti viszonyok a diákság körében. A lekérdezést azon iskolák tagozatain végez-

ték el, amelyek már részt vettek a tartományi Tolerancia-program első, 2005. évi szakaszában *A multikulturalizmus és tolerancia erősítése Vajdaságban – A fiatalság nemzetek közötti bizalmát erősítő intézkedések* címet viselő projektumban[68].

A kutatás a következő hipotéziseket tudta igazolni (*Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007: 18*):

(1) A multikulturális életszokások segítik a közösséget a másság elfogadásában, de egyes *etnikumok nem egyformán élik meg a kulturális súrlódásokat*, és nem egyformán toleránsak a különféle nemzetiségekkel vagy kisebbségekkel szemben.

(2) A sztereotip felfogás alapján a lakosság zöme előítéletekkel él, miközben nem ismeri eléggé szomszédjai nyelvét és kultúráját.

(3) A tolerancia foka a környezet- vagy idegennyelv-tanulási hajlam fokmérője is, aminek van ugyan korábbi gyakorlata a térségben, de nem kielégítő mértékű. Az angol nyelven kívül nemigen van érdeklődés más (környezet)nyelv tanulása iránt.

(4) A nacionalista politikusok Szerbiában befolyásolták/ják a tömegeket; a konfliktusok az egyes etnikai csoportokat ért sérelmekből vagy hátrányos megkülönböztetésből fakadnak; a konfliktusok alkalmat szolgáltatnak arra, hogy a közemberek a saját, személyes sérelmeiket orvosolják.

(5) Nincs nyílt idegengyűlölet, de jelen van a rejtett idegenellenesség. A tanulóifjúság elvileg elfogadja az idegent (számukra az idegen többnyire az, akit nem ismernek, vagy külföldi), de a gyakorlatban tartózkodók vagy elutasítók velük szemben.

(6) Egy multikulturális, sőt etnikai színezetű háborút viselt közegben a személyes ismeretség és a *mindennapos kontaktusok* csökkenthetik a más nemzet és az idegenekkel szembeni tartózkodást és bizalmatlanságot. Ezzel különösen a tömeg-

[68] A program *általános célja* Vajdaság többnemzeti és multikulturális társadalmi értékeinek ápolása és fejlesztése. A projektum a 14 és 18 év közötti fiatalokat célozta meg, arra számítva, hogy a projektum üzenete rajtuk keresztül és a média jelenlétének köszönhetően a vajdasági lakosság szélesebb rétegeihez is eljut, ezzel is jelentős mértékben bővítve az eredeti célcsoportot. A *projektum megvalósítása helyszínei*nek kiválasztásakor figyelembe vették az adott terület nemzetiségi összetételét, a menekültek arányát, és megvizsgálták azokat a területeket, ahol az elmúlt időszakban a leggyakrabban került sor nemzeti és vallási indíttatású incidensekre. A minta 275 tanulóból állott.

tájékoztatási és oktatási intézményeknek és a közértelmiségnek[69] kellene törődni.

A projektumcsapat javaslatai között voltak a következő megállapítások:

– A nemzetek közötti megromlott viszonyok, a kilencvenes évek kisebbségi politikája és a délszláv háború következtében Vajdaságba települt nagyszámú menekült társadalmi integrációja, valamint Vajdaság multikulturalizmusáról és nemzetei együttélésének történelmi és kulturális hátterére vonatkozó ismeretek hiányossága tette indokolttá egy hosszú távú, átfogó *beilleszkedési stratégia kidolgozását*. Feltétlenül szükséges olyan célirányos intézkedések megtétele, melyek hatására a fiatalok, a szociális és kulturális integrációt, interkulturális és interetnikus kommunikációt részesítik előnyben a területi és kulturális bezárkózás helyett. Fontos a lakosság multikulturális tájékoztatása és edukációja.

– Több nemzetközi szervezet[70] Szerbiáról készült jelentéséből egyértelműen kitűnik, hogy az *etnocentrizmus* vonatkozásában a 20 és 23 év közötti fiatalok tanúsították a legkifejezettebb nemzeti távolságtartást. Ez az a nemzedék, amely Jugoszlávia szétesése és a véres háborúk idején járt általános iskolába, és *keveset utazott külföldre*. A Belgrádi Emberjogi Központ 2004-es adatai szerint (*UNDP 2005:41*) a 15 és 25 év közötti nemzedék 51,5%-a sohasem járt külföldön, 14,2%-a csak egyszer utazott külföldre, és mindössze 31,1%-a volt külföldön már több alkalommal.

– A nyelvtudás kapcsán a megkérdezetteknek *csak a fele beszél valamilyen idegen nyelvet*, főként angolt, feleakkora arányban beszélnek oroszt, németül és franciául elenyésző százalékuk tud. A kisebbségi nyelveket, szinte csak kizárólag, maguk az illető kisebbséghez tartozók beszélik. A többség nem mutat érdeklődést a kisebbségi nyelvek elsajátítása iránt, de a vajdasági kisebbségek sem ismerik egymás nyelvét. Megállapítható, hogy a viszonylagos etnikai (nyelvi) *távolságtartás* nemcsak a többség és kisebbsé-

---

[69] Jobb híján „közértelmiséginek" neveztem azt a csoportot, amelynek tagjai rendszeresen hallatják hangjukat a társadalom széles rétegeit foglalkoztató ügyekben.

[70] A menekültekkel kapcsolatban legteljesebb adatközlést a Belgrádban székelő UNDP végzett: Human Development Report Serbia 2005*: The Strengths of Diversity*

gek, hanem a különféle kisebbségek egymás közötti viszonyában is tapasztalható.
– Az a meggyőződés, hogy a másság gazdagság, nem pedig fenyegető veszély, akkor alakul ki a legsikeresebben, ha *személyes tapasztalaton alapul;* sokan azonban nem szerezhetnek ilyen élményeket, mivel az etnikailag színes társadalmi környezeten belül valójában egy etnikailag homogén közegben mozognak (*etnikai bezárkózás jelei az ugyanazon nyelvűek keretében*). A kutatók javaslata szerint különösen a fiataloknak lehetővé kell tenni, hogy barátkozzanak és együttműködjenek más etnikumok és kultúrák képviselőivel (*Korhecz–Gábrity Molnár–Deli 2007: 1–122*).

3.) kutatás: Diákok közötti nemzetiségi viszonyok – 2007

A Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási- és Kisebbségügyi Titkárság, valamint a Vajdasági Pedagógiai Intézet 2007-ben felmérést végzett az általános iskolák nyolcadik osztályos diákjai, valamint a középiskolák második és negyedik osztályos tanulói körében[71]. Többek között a következő eredményekre jutottak (*Radivojević 2007: 3-6*):

– Főleg a *megörökölt kollektív kulturális normák* képezik a társadalmi viselkedési képleteket, amelyek meghatározzák az egyén viselkedésének, öltözködési szokásainak, lakókörnyezetének, szórakozási szokásainak és érzelmei kifejezésének a formáját. Ezek szerint a fiatalokra is jelentős hatással lehetnek a közelmúlt kollektív nacionalista eszméi.

– Ugyanakkor a kutatók feltételezték, hogy a modern társadalmakban az oktatási rendszerek expanziója, a városi és globális kultúra együttes hatása *meggyengítette a nemzeti identitást mint társadalmi identitásformát*. Az egyén társadalmi integrálódása a

[71] A kutatás vezetője: dr. Radoš Radivojević (szociológiaprofesszor), dr. Gordana Vuksanović (szociológiaprofesszor), dr. Mirjana Franceško (pszichológiaprofesszor) és Tijana Vučević (okleveles szociológus, asszisztens). A minta 60 vajdasági középiskolát és 59 általános iskolát foglalt magában. Minden iskola két-két osztályában történt felmérés egyetemisták segítségével. Összesen 4310 tanuló töltött ki kérdőívet.

lokális normák helyett univerzális normák mentén történik, amelyek megnehezítik a nemzeti viselkedésminta befogadását.

– A vajdasági lekérdezés (2007) bebizonyította, hogy a fiatalság soraiban *a nemzeti identitás* mint társadalmi és mint személyes identitás *veszített szerepéből*. Ugyanakkor a *tartomány területén élő fiatalok és a szülők viszonyulása a nemzeti identitáshoz különbözik.* A nemzeti közösségek és kultúrák keretei túl szűkké válnak a fiatalság társadalmi és személyes identitásának megerősítéséhez. A megkérdezett tanulók 60,88%-a érezte magát teljes egészében saját nemzetéhez tartozónak, 19,52%-a csak főként érzi magát saját nemzetéhez tartozónak, 9,76%-a indifferens saját nemzetével szemben, 2,10%-a általában, 1,49%-a pedig egyáltalán nem tartja magát a saját nemzetéhez tartozónak. Az etnikai identitás foka, a szülők vajdasági tartózkodásának intervallumán keresztül vizsgálva, azt mutatja, hogy saját nemzetükkel kevésbé azonosulnak azok, akiknek a szülei nagyon régóta élnek Vajdaságban, s jobban azok, akiknek a szülei később költöztek ide.

– A *nemzettel való azonosulás* fontossága kimutatásának mértéke *legkifejezettebb a szerbeknél* mint többségi nemzetnél, utána következnek a montenegróiak, majd a ruszinok, szlovákok, románok, végül a horvátok és a magyarok. Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben érzik magukat a nemzetük részének, a szerb nemzetiségűek 73,85%-a kiemeli, hogy teljes mértékben a saját nemzetükhöz tartozónak érzik magukat. A montenegróiak 86,49%-a adott azonos választ. A szerbek és a montenegróiak után következnek a ruszinok, szlovákok, románok és a vegyes házasságban születettek. A ruszinok 67,57%-a teljes mértékben saját nemzetéhez tartozónak érzi magát; a szlovákok 63,87%-a, a románok 60,40%-a és a vegyes házasságból származóak 49,34%-a. A nemzettel való azonosulás harmadik kategóriáját a magyarok és a horvátok alkotják. A magyarok azonosulnak legkisebb mértékben a nemzetiségükkel: 43,60%-ban, a horvátok pedig 45,16%-ban.

– Az egy tannyelven tanuló diákok fele azt nyilatkozta, hogy nagyon közelinek érzi magát saját nemzete tagjaihoz. A többnyel-

vűség megteszi a magáét, hiszen a két nyelven tanulók 43,14%-a, a három nyelven tanulók 40,70%-a, a négy nyelven tanulók 39,39%-a nyilatkozta azt, hogy nagyon közelinek érzi magát saját nemzete tagjaihoz.

4.) kutatás: Felnőtt lakosság együttélési hajlandósága – 2008

Egy újabb felmérés a Cambridge-i Egyetem munkatársa, Dimitrijevics Anna jóvoltából készült, 2008-ban. A kérdőíves felmérésben 702 válasz gyűlt össze: 486 szerb nyelven és 216 magyar nyelven. A felmérést három fő vajdasági kistérségben/terepen végezte el (Topolyán, Temerinben, Szőregen, Szávaszentdemeteren/ Sremska Mitrovicán)[72], *három csoportra összpontosítva: őslakos szerbek (akik legalább egy nemzedék óta Vajdaságban élnek); az 1990-es években menekült szerbek; és az őslakos magyarok*[73]. Az eredmények értékelése jelenleg is folyik. A vajdasági sajtóban bemutatott eredmények többek között a következő konklúziókat tartalmazzák *(Dimitrijevics 2009)*[74]*:*

– A megkérdezettek vagyoni állapota igazolta, hogy a menekültek szociális helyzete ingatag. Ugyanakkor extrém helyzet áll fenn: az adataik szerint *a menekültek a legalacsonyabb és a magas jövedelmi kategóriákban is az átlagnál nagyobb arányban vannak jelen*. *A tulajdonértékelési pontszám szerint csak az ala-*

---

[72] Az adatok nem képviselik a tartomány teljes lakosságát. Vajdaság három régiója közül Bánátban nem gyűjtöttek adatokat. A székvárost sem fedték le, és a falusi lakosság létszámon alul volt képviselve. Ez a felmérés szerkezetének tudatos következménye, mert a cél az volt, hogy azonosítsák azokat a változókat, amelyeknek esélyük van a temerini és a topolyai etnikai viszonyokkal kapcsolatos különbségek megmagyarázására, Sremska Mitrovica kérdezettjeit használva kontrollként.

[73] A kérdezőbiztosok többsége párban dolgozott, a párok tervszerűen egy szerb és egy magyar anyanyelvű biztosból álltak. A szerb anyanyelvű biztos kezdte a kérdőívek bemutatását, a magyar biztos akkor vette át a szót, ha az első kérdésre adott válasz szerint a családjukban a leggyakrabban használt nyelv a magyar. Ez a stratégia arra szolgált, hogy a vegyes területeken megnövelje a válaszadói hajlandóságot, bizalmat és a válaszok pontosságát.

[74] Dr. Dimitrijevics Anna kutatásának előzetes értékelését, *Identitásvizsgálat a vajdasági szerb és magyar felnőtt lakosság körében* címmel rendelkezésemre bocsátotta.

csony jövedelmi kategóriákban vannak felülreprezentálva. Ennek az adatnak az értékelésekor figyelembe kell venni, hogy földet vagy újabb házat, illetve lakást sem volt annyi alkalma menekülteknek vásárolni, mint többgenerációs vajdasági lakosoknak. *A magyarok szintén az átlagnál nagyobb arányban vannak jelen a legalacsonyabb jövedelmi kategóriában, s az átlagnál kevesebben vannak a magas jövedelmi kategóriákban.* Az eltérés még kiemelkedőbb, mint a menekültek esetében. A magyarok 37%-a jelöli magát a legalacsonyabb jövedelmi kategóriában, a menekülteknek pedig 21–30%-a (attól függően, hogy melyik változót használták a menekültek azonosítására). Az összesített válaszok alapján a szerbek 18%-a jelöli magát a legalacsonyabb jövedelmi csoportban. Egyes kategóriák szerint a többgenerációs szerb lakosok 16,4%-a, a bácskai szerb lakosoknak pedig 27%-a.

– A kérdések között szerepelt a felkérés, hogy a válaszadó jelölje meg saját benyomása alapján a szerbek, a magyarok és azok gazdasági helyzetét, ,,akik 1990 óta települtek be Boszniából, Horvátországból és Kosovóból" egy 1-től 10-ig terjedő skálán. Ennek alapján felbecsülhették a csoportok egymás relatív jólétéről alkotott benyomásait. A válaszokból kitűnt, hogy mindegyik csoport úgy érzékeli, hogy a saját csoportjának a helyzete a legrosszabb. Minden csoport erősen alábecsüli a magyarok jóléti hátrányát, beleértve magukat a magyarokat is. A szerb válaszadók többsége nem érzékel különbséget a szerbek és a magyarok helyzete között. A menekültek úgy érzékelik, hogy a többgenerációs szerb lakosokhoz viszonyítva is enyhén hátrányos a helyzetük. Minden más csoport, a többgenerációs szerbeket is beleértve, úgy érzékeli, hogy a menekültek helyzete jobb, mint a többi szerbé. A kisebbségek nagyobb különbséget érzékelnek itt, mint a szerb lakosok. Kitűnt tehát, hogy a többgenerációs lakosok általában nincsenek tudatában annak, hogy a menekültek is az átlagosnál nagyobb arányban szerepelnek a legszegényebb jövedelmi kategóriában.

– A kutatás során érdekes összefüggést fedeztek fel: a szerbek és a magyarok *jólétéről alkotott benyomás messze a legbefolyásosabb tényező a vegyes házasságokról formált vélemény kialakításában*, függetlenül a reális adatoktól. A nagyobb jövedelem

ugyanis megtöbbszöröz i a vegyes házasságok támogatásának esélyét és az etnikailag vegyes területektől távolodva, a felére csökken ennek az esélye. Ezenfelül a *benyomások a magyarok alulképviseltségéről a rendőrség kötelékében igen erősen csökkentik a vegyes házasságok támogatásának esélyét.*

– Amikor az etnikai hovatartozáshoz kapcsolódó érzelmeket aktiválták, *azok, akik magabiztosabbak a csoportjuk politikai pozíciójában, kevésbé hajlottak arra, hogy a többséggel való együttélést hangsúlyozzák, vagy legalábbis hajlamosak az elszigetelődésre*.

– Arra a kérdésre, hogy hallottak-e az „etnikai alapon elkövetett incidensekről Vajdaságban, beleértve az erőszakot és fenyegetéseket is", a szerb válaszadóknak a 66%-a, a magyaroknak pedig 93%-a válaszolt igennel. Egyébként más szerbiai felmérések is (*Belgrádi Emberjogi Központ 2001, 2004*) azt firtatták, hogy a válaszadó elismeri-e, hogy valóban problémáról van szó. *Egyes elhíresült incidensek részleteiről lényegesen más-más kép él a szerb és a magyar válaszadók körében*, a szerb válaszadók között mégis sokan voltak, akik hozzátették, hogy az áldozatok főként a kisebbségek soraiból kerülnek ki. *A tanulság az, hogy tulajdonképpen a szerbek és a magyarok mást értenek etnikai alapon elkövetett incidensen.* A magyar válaszadók többségének az a benyomása, hogy a szerb elkövetőket általában vagy nem próbálják kézre keríteni, vagy jelképes büntetéssel engedik el őket. A szerbek viszont azt is „hallották", hogy a magyar elkövetőket igen enyhe büntetésekkel engedték el, a szerbekre meg súlyosabb ítéleteket mérnek ki.

– *A szerb válaszadók jobban vonakodtak attól, hogy beismerjék: ismernek elkövetőket*. A szerb nyelvű válaszadók 6%-a személyesen ismer olyant, aki *etnikai alapon elkövetett erőszakos incidens* áldozatául esett, a magyar nyelvű válaszadók esetében ez a szám 30%-ra emelkedik. Nagy részük temerini, ahol a szerb válaszadók 11,8%-a közvetlenül ismeri az erőszakos incidens áldozatát, a magyaroknak pedig 55%-a. Ezzel összevethetjük a topolyai adatokat, amikor a szerbek 1,6%-a számol be ugyanerről, a magyaroknak pedig 10,6%-a. Dimitrijevics megállapítja, hogy: „Az

viszont elhihető, hogy *a magyarok több szerb elkövetőt ,,ismernek" abban az értelemben, hogy olyan incidensekről számolnak be, amelyeknek szemtanúi voltak, és az incidensek többségének magyar volt az áldozata.* Az eddig elvégzett mélyinterjúk alátámasztják ennek a magyarázatnak a fontosságát".

– Az interetnikus vitákban a *média-effektus erős szerepet játszik*. A kutatók szerint a szerb nyelvű média nemigen számolt be az egyes incidensekről (több temerini eset kivételével), azt a benyomást keltve, hogy ha létezik incidenshullám, azt általában a kisebbségek követik el a szerbek ellen. Ezzel szemben a magyar nyelvű média[75] részletesen beszámolt minden incidensről, amelyek esetében az áldozatok vállalják a nyilvánosságot. A temerini eset nagyobb nyilvánosságot kapott a magyar közösségben is, de itt a magyar fiúk elleni igazságtalan bánásmódról alkotott benyomás játszotta a főszerepet.

– A *vegyes mikrohelyszíneken élő emberek nyitottabbak.* Például a magyarlakta temerini adatokból azt látjuk, hogy, akik jártasabbak Vajdaság tradicionális multietnikus történelmében, azok között megnövekszik a *vegyes házasságok* támogatásának az esélye.

– Minél erősebb a másik csoporttal való tényszerű ismeretség, annál kisebb a feszültségek veszélye[76]. *A felszínes érintkezés és a „külcsoportról"[77] szerzett tudomás a valódi ismeretség hiányában, különösen ha az egyénhez kizárólag a politikailag elkötelezett média szűrőjén keresztül érkezik az információ, termékeny talajt teremt a bizalmatlanságra és félelemre, amivel a politikai elit manipulálhat az etnikai feszültségek gerjesztése érdekében.*

---

[75] A *Magyar Szó* napilap például riportokkal, interjúkkal és illusztrációkkal is követte az eseményeket.

[76] Dimitrijevics Anna szerint nemcsak a menekültnegyedben, hanem Topolyán és Temerinben a város többi részében is erősebb a spontán szegregáció.

[77] Külcsoportnak neveztük el a más nemzethez tartozókat. A magyarok esetében ezek főleg a szerbek, a szerbek esetében pedig a Szerbiában élő többi kisebbség.

Magatartásbefolyásoló modellek Vajdaságban

Az elmúlt években elvégzett empirikus kutatások a vajdasági fiatalok és felnőtt népesség magatartásával kapcsolatban azt mutatják, hogy a délszláv válság és háború igenis hozott a szerbség és az etnikai kisebbségek körében új, meglepő magatartásbeli elemeket. A szerbségnél legtöbb kutatás etnocentrizmust észlelt, a kisebbségek pedig etnikai csoportosulásról adtak tanúvallomást. A legfontosabb attitűdök szemléltetése végett, a teljesség igénye nélkül, vázolom az interkulturális viselkedés néhány változójának összefüggéseit.

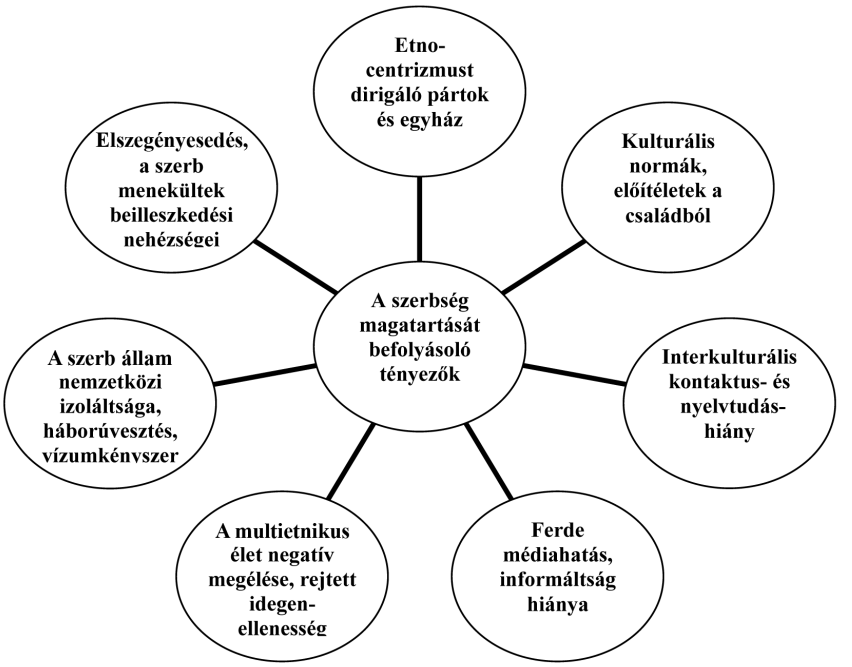

1. diagramm: A szerbség etnocentrizmusát befolyásoló jelentős attitűdök

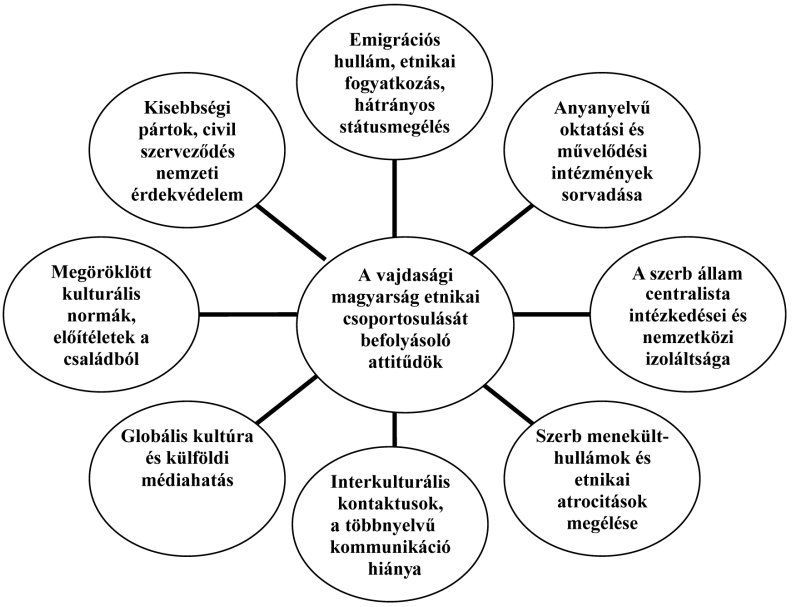

2. diagramm: A vajdasági magyarság elszigetelődését befolyásoló legfontosabb attitűdök

Konklúzió

1. Kulturális, nyelvi, etnikai, vallási sokszínűségét tekintve Vajdaság az emberi gazdagság, a fejlődés mozgatórugója is lehetne, de ez a jellege csak a történelem kivételes időszakaiban bizonyult előnynek. Az utóbbi évszázadban a mindenkori központi hatalom megkísérelte alávetni a térséget egy domináns etnikumnak. Ez történik a jelenlegi *elszerbesedési folyamat*ban is.
2. A múlt század kilencvenes éveiben, amikor az ágyúk hangja még hallatszott a régióban, a kutatások azt mutatták, hogy a nacionalizmus és a *konfliktusok forrása nem Vajdaság, hanem a tartományon kívüli fővárosok*. A térségben akkor is voltak (Jugoszlávia egyéb térségeihez viszonyítva hatékonyabb) modern kozmopolita társadalmi trendek, és demokratikus politikai versenyszellem élt a tartományban működő érdekszervezetek között. A nemzettudat

természetesen Vajdaságban is felértékelődött, az etnikai bizalmatlanság növekedett.

3. A magyarság nem bízik sem a bűnüldöző szervekben, sem a politikusokban, sem a nyilvánosság erejében, mert az elkövetők csak a legritkább esetben nyerik el méltó büntetésüket. A nyilvánosság egyre jobban támogatja a civilszervezetek, az iskola és a média megfelelő beavatkozását a problémába. A nemzeti alapú atrocitások gyakorisága miatt szükségessé váltak a *tolerancia-programok* Szerbiában. Kölcsönös megismerési programokra és szisztematikusan interaktív válság- és változáskezelő foglalkozásokra van szükség az iskolákban, a médiumokon keresztül is.

4. Az *életminőség és életfelfogás fokozatos változás*ával részben enyhíthető a nacionalizmus burjánzása és a kisebbségi érzés is. A kutatáseredmények megmutatják, hogy minél nagyobb különbséget vélnek észlelni a válaszadók a saját etnikai csoportjuk javára, annál nagyobb a toleranciakészségük; minél nagyobb különbséget észlelnek a másik csoport javára, annál kisebb a toleranciakészségük. Ez az eredmény arra utal, hogy a valóságos társadalmi és szociális helyzettel kapcsolatos félreinformáltság csökkentése várhatóan kihatással lehet a toleranciakészségre. Megjegyzem, semmit sem ér az anyagi jólét, ha nem épülnek rá a kulturális, nyelvi/kommunikációs, erkölcsi szempontok, amelyek a kölcsönös, nem pedig az egyoldalú toleranciát érlelik.

5. A másság elfogadását a *másság megismerésé*vel erősíteni lehet. Az őshonos vajdaságiaknak a multikulturalizmus előny, de hátrányként éli meg ugyanezt a háborús környezetből érkező menekült vagy a frissen betelepült személy. Való igaz, hogy csakis a példás büntetés az, ami a nacionalista forrófejűt elriasztja attól, hogy olyasmit cselekedjen, ami ellentmond a törvény szavának, az emberi együttélés szabályainak. Ha Szerbiában az állami szervek mindig következetesen reagálnának az etnikai atrocitásra, akkor nem hangzana üres szólamnak a sokat emlegetett békés együttélés és a demokrácia meg az Európa felé törekvés. Szerbiának sokkal többet kellene tennie a kisebbségek védelme érdekében, mert továbbra is eltérés mutatkozik az elvileg elfogadott nemzetközi kötelezettségek, valamint a kisebbségek normatív és tényleges helyzete között.

Tanulság

Ernest Gellner[78] a nacionalizmust olyan politikai elvként határozta meg, amelynek fő törekvése, hogy az állam és a nemzet határai egybeessenek. A nacionalizmuskutató azt vallotta, hogy a hatalmon levő politikai apparátus egy multikulturális közösségben az etnikai csoportok öntudatát mégsem olvaszthatja be úgy az „állam-nemzet" fogalmába, mint egy „sok tojásból készült rántottát". Ezek a forszírozott módszerek erőszakos asszimilációhoz vezetnének, amikor a többség és a kisebbség is szerencsétlenné válna, a demokratikusnak vélt rendszer pedig sose stabilizálódna. Gellner véleménye az, hogy a nacionalizmus, a nemzeti identitás nem természetes, hanem egy bizonyos történelmi szituációban mesterségesen életre hívott, ,,előszedett tradíciók, történelmi események, személyiségek segítségével gyártott ideák, szimbólumok együttese, amely a valóságot leegyszerűsítve, kollektívan átélhetővé, elérhetővé és érthetővé teszi." Meghatározása szerint „a nacionalizmus lényegében politikai alapelv, amely azt tartja, hogy a politikai és a nemzeti alapegységnek kongruensnek kell lennie." (*Gellner, 1996:1*). Ennek az elméletnek a jegyében a szerb központosított állam „elit"-je mesterségesen is gerjesztett eszközökkel (például a közös nyelv megalkotásával, hadkötelezettséggel, a közös oktatással, kulturális minták pl. cirill írásmód követésével) igyekezett nemzetet teremteni. Megjegyzem, hogy a szerb nacionalizmus a körülményeknek megfelelően két dimenzióban mutatkozott. Egyfelől a történelem során tanúi voltunk és vagyunk a szerbek változó formájú, de majdhogynem folyamatos küzdelmének az idegen hatalmak (török uralom, váltakozó orosz vagy nyugat-európai befolyás, az USA nagyhatalma) ellen; ezt a küzdelmet a nacionalisták az idegen befolyások elhárításaként előszeretettel emlegetik. Másfelől a szerbek természetesnek vett előjoggal kormányozták a határaikon belül élő nemzeti kisebbsé-

[78] Ernest Gellner elmélete világított rá arra, hogy a társadalomtudományok központi fogalma nem a *nemzet,* hanem a *nacionalizmus*. A kutatások immár a nacionalizmussal mint a társadalmi intézményesülés folyamatának elemzésével foglalkoznak. Magyarra fordított, *A nemzetek és a nacionalizmus* c. könyve a Napvilág Kiadó jóvoltából 2009-ben jelent meg.

geket (albánok, bosnyákok, magyarok stb.), miközben asszimilálni akarták a nemzetiségeket.

A fenti kutatások elemzése során feltehető a kérdés, hogy vajon Szerbia lakossága a nemzetállam koncepciója helyett megérett-e arra, hogy végleg elfogadja a *kulturális pluralizmus* elvét. Ez azt jelentené, hogy sem az autochton kisebbségek, sem pedig a nemrég érkezett menekültek esetében nem kérdőjelezik meg azt, hogy joguk van-e szervesen integrálódni az ország gazdasági, politikai, kulturális, társadalmi életébe mint teljes jogú állampolgároknak. Itt nincs helye megkérdőjelezni az egyes etnikumok jogát a politikai szerveződésre vagy a teljes anyanyelvű oktatásra, de a menekültek jogát sem a szociális segélyekre. A kisebbségek és a menekültek esetében is a társadalmi és a szociális integráció esélye ne azon múljon, hogy (minduntalan) bizonyítják-e lojalitásukat az állam iránt.

Valamennyi kutatás azt mutatta, hogy Vajdaságban a *nemzettel való azonosulás* kimutatásának mértéke a *legkifejezettebb a szerbeknél* mint többségi nemzetnél. A legutóbbi délszláv háborúban minden igyekvésük az volt, hogy kiépítsék a homogenizált kollektív, állam-nemzeti öntudatukat. A probléma azzal komplikálódik, ha egyes etnikai csoportok és nemzetiségek a saját etnikumuk iránt erősebb lojalitást éreznek, mint a szerb állam iránt. Ilyen esetben a szerbek attól tartanak, hogy a nemzetiségek folyamatosan „pozitív diszkriminációt" követelnek.

A nemzeti kisebbségeknek és a hátrányos helyzetű menekülteknek is könnyebb esélyt adni az integrálódásra egy stabil és erős államban, amely egész területén gyakorolhatja szuverén hatalmát. Ez jelenleg Szerbiában nem alkalmazható, mert Kosovo eldöntetlen nemzetközi státusa miatt nem véglegesítette jogállami formáját. Miközben a nemzetközi diplomácia terén az ország az elszakadó tartományért küzd, külpolitikájában nem tudja mindig a békés koegzisztencia elvét gyakorolni a szomszédállamokkal szemben sem (amelyek viszont az egyes etnikai közösségek anyaországát képviselik). Újabban a kormányintézkedések során remélhetőleg lesz esély mielőbb elfogadni az európai regionalizálódás gyakor-

latát, és az országhatárokon átívelő nemzetközi és regionális kapcsolatokkal enyhíteni az ország bezártság-traumáját.

IRODALOM

1. Baćević, Ljiljana (1979): *Komuniciranje kulturnih sadržaja u programima Radio-televizije Novi Sad.* In: Uloga Radio-televizije Novi Sad u razvoju i saradnji kultura naroda i narodnosti Vojvodine, Novi Sad: RTV Novi Sad,
2. Baćević, Ljiljana és munkatársai (1990): *Neposlušni medij*, Novi Sad: RTV Novi Sad,
3. Baćević, Ljiljana (1990): *Nacionalna svest omladine* (National Consciousness of the Youth). In: Deca krize: omladina Jugoslavije krajem osamdesetih (Children of the Crisis: Youth of Yugoslavia in the Late Eighties, Belgrade: Institut društvenih nauka. 147–172.
4. Baćević, Ljiljana és munkatársai (1991): Jugoslavija na kriznoj prekretnici, Beograd: Institut društvenih nauka
5. Baćević, Ljiljana (1996): Patterns of relations toward one's own and other nations, In: Bianchini, S. Beograd.
6. Dr. Dimitrijevics Anna (2009): *Többnemzetiségi együttélési hajlandóság.* In: Magyar Szó Üveggolyó melléklete, 2009. 10. 12. Újvidék, Forum Kiadó. Internet-forrás: http://www.magyarszo.com/fex.page:2009-10-12_Tobbnemzetisegi_egyuttelesi_hajlandosag
7. Etničke manjine u Vojvodini tokom intervencije (2000); In: Zbornik manjine u Srbiji, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
8. Fact-Finding Mission by the European Parliament ad hoc Delegation to Voivodina and Belgrade (28-31 January 2005) Report, Brussels, 2 March 2005, DV\559830EN.doc PE 350.475
9. Gábrityné Dr. Molnár Irén (2001): *A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei.* In: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): Fészekhagyó Vajdaságiak, Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság. Internet-forrás: http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/04_Feszekhagyo_Vajdasagiak.pdf
10. Gábrity Molnár Irén (2005): *A választópolgárok véleménye a reformtörekvések üteméről* In: Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.) Közéleti barangoló (Műhely és előadás-tanulmányok) Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság. 13–36.
11. Dr. Gábrity Molnár Irén (2006): *Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk*. In: Gábrity Molnár Irén–Ricz András (szerk.): Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek, Szabadka:

Regionális Tudományi Társaság, Internet-forrás: http://www.rtt.org.rs/anyagok/1Tordeles-001-100.pdf
12. Gábrity Molnár Irén (2008a): *Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban***.** In: Gulyás László (szerk.): Közép-Európai Közlemények, Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata, Szegedi Tudományegyetem), 1. évf., 2. szám, 2008/2, Szeged, 74–85.
13. Gábrity Molnár Irén (2008b): *Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében***.** In: Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.) Regionális erőnlét, A humánerőforrás befolyása Vajdaságban, Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 9–72.
14. Gábrity Molnár Irén (2009): *Kisebbségi autonómia-törekvések a Vajdaságban (a tartomány új alapokmányának tükrében).* In: Kupa László (szerk.) Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben, konferenciakötet. Pécs: BD Stúdió, 117–129.
15. Gábrity Molnár Irén (2010): *A vajdasági magyarok emigrációs motívumai.* In: Kupa László (szerk.) Vándorló kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bookmaster Kft. 117–126.
16. Gellner, Ernest (1996): *Nations and Nationalism*. Blackwell. Oxford–Cambridge: Publishing Ltd.,.
17. Golubović, Z., B. Kuzmanović i M. Vasović (1995): *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba (Social Character and Social Changes in the Light of National Conflicts)*, Belgrade: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Institut Filip Višnjić.
18. Đurić, Đorđe (1978): *Psihološka struktura etničkih stavova dece i roditelja u različitim nacionalnim sredinama Vojvodine*, Beograd: Filozofski fakultet (doktori disszertáció).
19. *Human rights and accountability*, *Serbia 2003,* (2004) Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia,
20. Human Development Report Serbia (2005, 2009*)*: *The Strengths of Diversity*, Belgrade: UNDP. Internet-forrás: http://hdr.undp.org/en/
21. Ilić, Vladimir; Cvejić, Slobodan (1997): *Nacionalizam u Vojvodini*, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka ,,Žarko Zrenjanin".
22. Ilić, Vladimir (2002): *Minorities and Refugees in a Tangle of Nationalistic Radicalization,* Belgrade: Helsinki Committee in Serbia Files, http://www.Helsinki.org.yu/hcs/HCSfiles8complete.htm.
23. *Izbeglički korpus u Srbiji, prema podacima popisa stanovništva 2002. godine* (2004). (Petar Lađević, Vladimir Stanković i saradnici) Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore.
24. *Izveštaj koji se podnosi na osnovu člana 25, paragraf Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina* (2003), Centar za multikulturalnost (CMK) – Vojvođanski centar za ljudska prava

(VHRC), Srbija i Crna Gora – Vojvodina, mart 2003. Forrás: http://www.vojvodina-hrc.org/files/Alternativni%20izvestaj.pdf (2010. 09. 03.)

25. Jojkić, Vladan (1931): *Nacionalizacija Bačke i Banata (etno-politička studija)*, Novi Sad: Jovanović i Bogdanov.
26. Jovanović, A. Miodrag (2003): *Obstacles to Building a Human Rights Culture in the South East Europe Region.* Belgrade: Human Rights Tribune, Spring 2003, Vol 9, No. 3. http://www.hri.ca/tribune/viewArticle.asp?ID=2708
27. Komšić, Jovan (1977): *Šanse interkulturalizma i iskušenja etnodemokratije*, Subotica: Otvoreni univerzitet.
28. Dr. Korhecz Tamás–Dr. Gábrity Molnár Irén–Deli Andor (2007): *Tolerancia-építők – Graditelji tolerancije – Constructors of tolerance,* Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Pannónia Alap, Pannon füzetek 1, 1–122.
29. Korać Mandić, Danijela (NSHC) Opačić, Nenad (NSHC) Škorc, Bojana (Zdravo da ste) Ćirić, Danica (Zdravo da ste) Volarević, Siniša (Grupa 484) Muždeka, Nada (IAN) (2006): *Integracija kao dugoročno rešenje za izbeglice i raseljena lica u Srbiji – analitički izveštaj* Novi Sad: Srpski savet za izbeglice.
30. Kuzmanović, Bora (1994): Socijalna distanca prema pojedinim nacijama (etnička distanca) In: Lazić, M. (ed.): *Razaranje društva: jugoslovensko društvo u krizi 90-tih*, Beograd: Filip Višnjić.
31. Mesaroš, Šandor [Mészáros Sándor](1981): *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929.* [A magyarok helyzete a Vajdaságban 1918–1929.] Novi Sad: Filozofski fakultet i Institut za istoriju.
32. Mirnics Károly (2001): *Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak*. In: Gábrityné dr. Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.) Fészekhagyó Vajdaságiak, Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 9–75.
33. Mirnics Károly (2003): *Nemzeti kisebbségből szórványnépesség*. In: Gábrityné dr. Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.) Kisebbségi létjelenségek (Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások) Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 25–84.
34. Mirnics Zsuzsanna (2008): *Ami összeköt, ami elválaszt*. In: Gábrity dr. Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.) Regionális erőnlét, Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 73–120.00
35. Pantić, Dragomir (1979): *Efekti delovanja RTV Novi Sad na kulturnu afirmaciju i saradnju naroda i narodnosti u SAPV*. In: Uloga Radiotelevizije Novi Sad u razvoju i saradnji kultura naroda i narodnosti Vojvodine, Novi Sad: RTV Novi Sad.

36. Pantić, Dragan (1987): *Nacionalna svest mladih u SR Srbiji bez SAP* (National Consciousness of the Youth in the SR of Serbia without provinces), Belgrade: IIC SSO Srbije
37. Pantić, Dragan (1991): *Nacionalna distanca građana Jugoslavije. Jugoslavija na kriznoj prekretnici* (Natuonal Distance of the Citizens of Yugoslavia. Yugoslia at the Critical Crossroads), Beograd: IDN, pp. 168–186.
38. Projekat *Afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini, mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih* – treća faza (2007), Novi Sad: Republika Srbija Autonomna Pokrajina Vojvodina Poktajinski Sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine. www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/projekat/Projekat_Afirmacija_III_faza.pdf
39. Dr. Radivojević, Radoš (2007): *Evaluacija stanja međuetničkih odnosa kod mladih u Vojvodini.* In: Konferenciaanyag, 2007. november 8. Újvidék, Projekat Afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini – mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih, četvrta faza 2008-2009. Novi Sad: Republika Srbija Autonomna Pokrajina Vojvodina, Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine, istraživanja o stavu mladih prema drugim kulturama, kulturnoj različitosti i pripadnicima drugih etničkih zajednica u Vojvodini. Internet-forrás:

http://www.pzv.org.yu/files/sr/Osnovni_rezultati_istrazivanja_Dr_Rados_Radivojevic_7.pdf;

40. Sekelj, Laslo (2000): *Etnička distanca, ksenofobija i etnonacionalistička manipulacija* (Ethnic Distance,Xenophobia and Ethnonationalist Manipulation), Beograd: *Sociologija*, XLII, 1.
41. *Uloga mađarske zajednice u Srbiji* (2009), Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, januar 2009. Forrás: http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/madjari.pdf (2010. 09.09)
42. *Vajdaság Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság adatarchívuma*. (2005). Újvidék: Internet-forrás: http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/projekat/Projekat_AF_4faza.pdf
43. Veres Béla (2005): *Határozottabb fellépést a vajdasági incidensek ügyében*, HTMH, Reggeli sajtófigyelő, az MTI brüsszeli tudósítója, 2005. november 10., Magyar Szó, 2005. november 10., 1. o., Novi Sad: Árgus
44. Végel László (2002): *Multikulturális régiók: a 20. század adóssága*. In: Provincia: Kulturális és politikai havilap, 2002. III. évf. 6-7. sz. (Románia)
45. Egyéb internet-források:

http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=3593 (2010. 02. 20)
http://www.vojvodina-hrc.org/files/Alternativni%20izvestaj.pdf (2010. 09. 03.)
http://www.humanrightscenter.net/atrocitasok/content/view/597/32/ (2010. 02. 20)
http://www.humanrightscenter.net/atrocitasok/ (2010. 02. 20)
http://www.zmne.hu/Forum/05masodik/vajdasag_.htm (2010. 03. 04.)
http://www.google.com/search?ie=UTF-8&oe=UTF-8&sourceid=navclient&gfns=1&q=http%3A%2F%2Ffodns%2C+fodns.+opennet.org%2Fcmk (2010. 09. 06.)

A többnemzetiségi együttélési hajlandóságot és a toleranciakészséget befolyásoló tényezők Vajdaságban[1]

DR. DIMITRIJEVICS ANNA

2008 nyarán egy kérdőíves felmérés keretében arra keresett a szerző választ, hogy milyen tényezők befolyásolják Vajdaságban a többnemzetiségi együttélési hajlandóságot. Az etnikai viszonyok minőségéről, az etnikai alapú incidensek[2] elterjedtségéről, jelentőségéről és mozgatórugóiról eltérő és egyben sarkos véleményekkel találkozhatunk a térségben. Kutatásunk adatai is megerősítik azt, hogy ebben kényes a politikailag témakörben a valóságról alkotott vélemények és a tények között csoportokra bonthatóan jelentős eltérések mutatkoznak.

A kérdéskör megvizsgálása így több síkon indokolható. Az új adatok leíró jelleggel hozzájárulhatnak meglévő objektív tudásanyagunk kibővítéséhez. A valóságképek egymáshoz közelítésének megfelelő körülmények között gyakorlati vonzatai is mutatkozhatnak, amint maga a kutatás eredményei is alátámasztják: vagyis az objektív tények megismerése hatással van az emberek hozzáállására. Ezen túlmutatva az adatokból nyert kép előkészítheti a talajt a gyakorlati-normatív következtetésekhez a toleranciakészség dinamikus alakulását illetően, kontrollált körülmények között. A felmérés nemzetközi kutatásokhoz illeszkedő megtervezése pedig elősegíti eredményeink általánosíthatóságát, ezáltal is csatlakozva az elméleti irodalomban folytatott vitákhoz.

[1] A szerző a tanulmány írásakor a Queens College, Cambridge-i Egyetem fellow-ja (kutató-előadója) volt. A felmérés a Nuffield Foundation támogatásával készült.

[2] Kutatásunk az „incidens" szót részesíti előnyben az „atrocitással" szemben. Más nyelveken sokkal erősebb töltete van a hasonhangzású szavaknak, mint az „atrocities", mint magyarul, és volt rá példa, hogy emiatt a pontatlan fordításból fakadó félreértés visszás fényt vetett a magyar diplomácia erőfeszítéseire.

A felmérés legjelentősebb eredményei a következőképpen összegezhetőek:

1. A legnagyobb hatású befolyásoló tényező **az etnikai csoportok gazdasági helyzete közötti különbségről alkotott vélemény**. Minél nagyobb különbséget vélnek észlelni az egyének a saját etnikai csoportjuk javára, annál nagyobb a toleranciakészségük. Minél nagyobb különbséget észlelnek a másik csoport javára, annál kisebb a toleranciakészségük.

2. Több témakörben is jelentős eltérések mutatkoznak a valóságról alkotott vélemények és a tények között. Szintén jelentősek az eltérések a válaszok között az etnikai hovatartozástól függően. Ez politikailag kényes témakörökben **információs szegregáltságra** utal, ami viszont kihat az együttélési hajlandóságra.

3. A **menekültstátus egymagában nem** befolyásolja jelentősen a toleranciakészséget.

4. A **kisebbségekkel való ismeretség a mindennapi életben** viszont jelentős befolyásoló tényező. Minél nagyobb a kisebbségek aránya az adott területen, és minél vegyesebb mikroterületen élnek, annál nagyobb a toleranciakészség mind a többségi, mind a kisebbségi etnikumok tagjai között.

5. **Etnikailag kényes (potenciálisan nacionalista töltetű) témák aktiválása** markáns hatást gyakorol a toleranciakészségre. Ez a hatás összetett, és megnyilvánulása egy sor körülménytől függ.

A továbbiakban bemutatjuk az alkalmazott módszertant, majd kifejtjük és illusztráljuk a kutatás eredményeit.

1. Módszertan

1.1 A felmérés szerkezete

Felmérésünk fő célja az volt, hogy megvizsgálja azokat a változókat, amelyek befolyásolják a többnemzetiségi együttélési haj-

landóságot, illetve a konfliktuskészséget. Erre olyan környezetek a legalkalmasabbak, ahol huzamosabb időn keresztül fokozott mértékben megjelentek etnikai feszültségek, de ezeknek a szintje nem érte el a nyílt konfliktust. Ilyen esetekben az etnikai csoportok tagjai nagy mennyiségű, nyíltan vagy burkoltan negatív üzenettel találkoznak a másik csoportról (a „külcsoport"-ról), gyakran a nemzeti mítoszok és jelképek megidézésével együtt. Ugyanakkor a mérsékelt szempontok is nyíltan képviselve vannak, és a „belcsoport"-ban nincs látszólatos egyetértés abban, hogy a külcsoport sürgető veszélyt jelentene. Mindebből következik, hogy az egyén számára a konfliktussal, erőszakkal való fenyegetés, illetve az abban való részvétel is, és a többi etnikummal való békés együttélés, illetve keveredés is lehetséges, választható gyakorlat.

Az adatok fő forrása egy kérdőíves felmérés volt, amit Vajdaság területén végeztünk. A kérdéscsoportok lefedték a fő irányzatokat az etnikai konfliktus elméletében, a racionális választáselmélettől a horizontális egyenlőtlenség-elméletig[3]. A kérdőív megtervezésében a korábbi helyi felméréseket (CeSID 2007, SMR and KIPRED

[3] Röviden összefoglalva és jelentősen leegyszerűsítve: a racionális választáselmélet (amit a jelen témánál sokkal tágabban, a társadalomtudományok számos ágában alkalmaznak) szerint az emberek társadalmi érintkezéseik során annak alapján hozzák meg döntéseiket, és viselkedésüket aszerint igazítják, ami individualista számításaik szerint személyes hasznukat maximalizálja. Az etnikai konfliktusban való részvételt magyarázhatja például anyagi javak vagy hatalom megszerzésére irányuló törekvés (pl. elvenni a szomszéd házát, megszerezni az üzletét, arra törekedni, hogy az én etnikai csoportom kezében összpontosuljon a politikai hatalom). L. Collier and Hoeffler 2004, Fearon and Laitin 2003, Sambanis 2004, Walter 2006. A horizontális egyenlőtlenség-elmélet szerint a csoportok közötti egyenlőtlenség (az egyének közötti vertikális egyenlőtlenséggel összehasonlítva: tehát pl. az én csoportom, a romák hátrányos megkülönböztetése, és nem az én személyes szegénységem a szomszédomhoz vagy a társadalmi átlaghoz képest) az, ami jelentős hatással lehet az emberek viselkedésére. L. Stewart et al (2008), Kaufman (2006, 2001), (Østby 2007), Wood (2003). Ennek továbbfejlesztéseképp egy „csoportközpontú" megközelítésben jelentős szerepet kaphat a csoport kultúrája abban, hogy hogyan értelmezik az emberek a társadalmi folyamatokat és érintkezéseiket, és hogy mit tartanak kívánatosnak. A közösségi kultúra és annak hatásai viszont nincsenek kőbe vésve, és ennek tudatos manipulálhatósága a véleményformálók és a politikai elit által érdekes kérdéseket vet fel. L. Stewart et al (2008), Kaufman (2006, 2001), (Østby 2007), Wood (2003).

2006) és a CRISE globális felmérését is figyelembe vettük, helyi és nemzetközi szakemberek visszajelzéseivel egyetemben.

A kérdőív egyik szakasza azokkal a változókkal foglalkozott, amelyek akadályozzák a helyi vállalkozásokat és a vállalkozói szellemet. Ez a szakasz a szabvány kontrollkérdések és az etnikai viszonyulásra vonatkozó kérdéscsoport között helyezkedett el. A felmérésnek egy kísérleti eleme is volt. A cél az volt, hogy teszteljük a nacionalista dimenzió mesterséges erősítésének a hatását azáltal, hogy nemzetileg rezonáns témákat vonunk be, mielőtt feltesszük a kulcskérdéseket.A kérdőívnek két változatával dolgoztunk randomizáltan, ezek két kérdés megjelenési sorrendjében különböztek. Az első változatban a nemzetileg rezonáns témát a fő kérdéscsoport előtt vontuk be. A második változatban az ezt magában foglaló kérdés a kérdőív végén jelent meg, és az eredeti helyén arra kérdeztünk rá, hogy milyen volt az élet Tito alatt.

A szerb nyelvű változatban a tesztkérdés a Szerb Radikális Párt akkori helyettes vezetőjétől, Tomislav Nikolićtól származó idézetből állt, ami Kosovo időszerű és kényes témáját hozta előtérbe. A magyar nyelvű változatban a tesztkérdés a Trianonról készült dokumentumfilm vetítésére vonatkozott. Trianon a magyarok számára hasonló, mint amit Kosovo jelent a szerbeknek. A szerző nem talált megfelelő, nemzeti töltetű idézetet Trianonnal kapcsolatban a vajdasági magyar politikusoktól, illetve elittől, ami szintén a téma kényességét domborítja ki.

1.2 Etikai megfontolások

A válaszadóknak teljes névtelenséget garantáltunk, amit a bevezetőben hangsúlyoztunk. Hogy elkerüljük a válaszadók befolyásolását magával a kérdőív megválaszolásának tapasztalatával, a kérdőív legvégén a külcsoportra vonatkozó pozitív témákat, társításokat vontunk be: például Rúzsa Magdi énekesnő Megasztárszereplésére vonatkozóan, amikor szerbül énekelt a magyarországi tehetségkutató versenyen.

1.3 Módszer

A felmérést három fő vajdasági térségben végeztük, három csoportra összpontosítva: őslakos szerbek és azok, akik legalább egy nemzedék óta Vajdaságban élnek, az 1990-es évek háborújából menekült szerbek és végül az őslakos magyarok. A kérdőív szerkezete miatt egy kisebbséget kellett kiemelni, és a választás a magyarokra esett mint a legnagyobb létszámú kisebbségre, amelynek tagjai a közelmúlt etnikai incidenseiben központi szerepet töltöttek be.

Mind Topolya, mind Temerin nagyszámú szerb és magyar lakosságot foglal magában, jelentős számú menekülttel. De Topolyával ellentétben Temerinből jóval több incidenst jelentettek, beleértve néhány elhíresült esetet, amiről a szerb és a magyar média is részletesen beszámolt. Az itt végzett felméréseket kiegészítettük a környező településekről származó adatokkal, aminek különösen a Temerin közeli Szőreg esetében volt jelentősége. A harmadik fő terep Sremska Mitrovica (Szávaszentdemeter) volt. Ezen a környéken szintén jelentős a menekültpopuláció, de a kisebbségek, különösen a magyarok, elenyésző számban vannak jelen.

A felmérést magyar nyelven végeztük azok esetében, akik a magyart jelölték meg a családjukban beszélt első nyelvként, és szerb nyelven mindenki más esetében. A kérdőív megszövegezése néhány esetben szükségszerűen eltért a két nyelv között, akárcsak a tesztkérdések esetében is. Számos kérdés kényes témát érint, amit figyelembe vettünk a kérdések megszövegezésekor és sorrendjüknek a meghatározásakor. Például úgy ítéltük meg, hogy a menekültstátusra nem lenne célravezető egyenesen rákérdezni, és helyette két más kérdésből igyekeztünk ezt kikövetkeztetni. Az egyik arra kérdezett rá, hogy a válaszadó élt-e ezelőtt legalább tíz évig a volt Jugoszlávia egy másik tagállamában, a másik pedig arra, hogy hány nemzedék óta él a válaszadó családja Vajdaságban.

Az adatokat a háztól házig sétálós módszerrel gyűjtöttük össze. A kikérdezendő háztartásokat randomizált módszerrel választottuk ki.

Véletlenszerűen generált számsorokat használtunk az utcák, és azokon belül a házszámok kiválasztására. Ez a módszer alkalmat adott arra, hogy olyanokat is elérjünk, akiknek nincs telefonjuk, és nem szerepelnek a telefonkönyvben. A nem válaszoló háztartásokhoz egy-egy alkalommal látogattunk vissza. A kérdezőbiztosok többsége párban dolgozott, tervszerűen egy szerb és egy magyar anyanyelvű biztos alkotta a párt. A szerb anyanyelvű biztos kezdte a kérdőívek bemutatását, és a magyar biztos akkor vette át a szót, ha az első kérdésre adott válasz szerint a családjukban a leggyakrabban használt nyelv a magyar. Várakozásunk szerint ez a stratégia arra szolgált, hogy a vegyes területeken megnövelje a válaszadói hajlandóságot, a bizalmat és a válaszok pontosságát a kérdezőbiztos azonos nemzetiségének köszönhetően.

A szerző személyesen készítette fel a kérdezőbiztosokat, és írásban is adott emlékeztetőket. Az adatgyűjtést két nap próbafelmérés előzte meg, hogy ennek segítségével módosíthassuk a kérdőíveket, ha szükség mutatkozik rá. Topolyán és környékén július közepétől augusztus közepéig gyűjtöttünk adatokat, Temerinben és környékén július végétől augusztus végéig, Sremska Mitrovicán augusztus végétől szeptember közepéig.

Az adatokat a Stata program segítségével elemeztük, és a riváliselméleteket logisztikai regressziókon keresztül teszteltük. Az előzetes elemzések után a válaszadók egy részével mélyinterjúkat készítettünk, az eredmények értékelését elősegítendő.

2. Eredmények

2.1 Az adatok

Összesen 702 válasz gyűlt össze: 486 szerb nyelven és 216 magyar nyelven. Az összesített válaszadói ráta 59%: Sremska Mitrovicán valamivel 50% felett volt a válaszadók arányszáma, mindenütt máshol pedig 60% felett, egészen 68%-ig. Ez a szerbiai és a vajdasági átlagnál jelentősen nagyobb: helyi kutatók elmondása szerint a 30%-os válaszadói ráta egyáltalán nem kirívó, és

még a 10%-os ráta sem meglepő, különösen politikai töltetű kérdések esetén. A kielégítően magas válaszadói rátánkat a kevert párban dolgozó kérdezőbiztosi stratégia sikerének tulajdonítjuk, valamint a kérdezőbiztosok felkészítésének, és annak, hogy a felmérés nyilvánvalóan egy független, távoli és megbízható egyetem segítségével történt (Cambridge-i Egyetem).

Az adatok nem reprezentatívak a tartomány teljes lakosságát tekintve. Vajdaság három régiója közül Bánátban nem gyűjtöttünk adatokat. A két legnagyobb várost sem fedtük le, és a falusi lakosság létszámon alul van képviselve. Ez a felmérés szerkezetének tudatos következménye: célunk az volt, hogy azonosítsuk azokat a változókat, amelyeknek esélyük van a temerini és a topolyai tapasztalatok közötti különbségek megmagyarázására, Sremska Mitrovicát használva kontrollként.

Válaszadóink között nagyobb arányban szerepelnek magyarok és menekültek is, mint a tartomány teljes lakosságában, ami szintén a felmérés szerkezetének szerves része. Ennek segítségével könnyebben vonhatunk le következtetéseket ezeknek a csoportoknak a jellegzetességeiről, amit megnehezített volna, ha több változó esetén is túl kevés a cellaszám.

A 2002-es népszámláláshoz és más felmérésekhez viszonyítva ebben a felmérésben túlreprezentáltak a diplomások, és alulreprezentáltak azok, akik nem járták ki az általános iskolát. Az ennek megfelelően súlyozott és a súlyozatlan adatokkal is megismételtük az összes regressziót.

2.2 Értékelés

2.2.1. Az adatok feldolgozása és értékelése során többféleképpen csoportosítottuk azokat a tényezőket, amelyek elképzelhetően befolyásolhatják a többnemzetiségi együttélési hajlandóságot és a toleranciakészséget. Az egyetlen tényező, amelyik minden modellben erőteljesen szerepelt, az etnikai csoportok gazdasági helyzete közötti különbségről alkotott vélemény. A kérdőív az ős-

honos szerb lakosság, az őshonos magyar lakosság és a menekültek gazdasági helyzetére kérdezett rá.

A kérdőívben szerepelt egy kérdés az etnikai alapon elkövetett erőszakhoz való hozzáállásról. A válaszok szóródása azonban nem volt kielégítő statisztikai szempontból, így az adatokat nem használtuk a toleranciakészség értékelésében. Helyette a vegyes házasságokról formált véleményt használtuk dependens (függő) változóként a regressziókban. Habár azt nem feltételezhetjük, hogy ugyanazok a tényezők határozzák meg a vegyes házasságokhoz való hozzáállást, mint az etnikai incidensek elkövetését, azt megkockáztathatjuk, hogy az elkövetők valószínűleg nem támogatják a vegyes házasságokat, és hogy létezik kapocs azok között az independens változók között, amelyek a két kategóriához való tartozást befolyásolják.

Felmérésünk során megkérdeztük a válaszadókat, megengednék-e, hogy gyermekeik szerbbel (magyarok esetében), illetve magyarral (szerbek esetében) házasodjanak, és unokáikat mindkét nemzetiséghez tartozóként neveljék föl. Ennek a szövegezésnek az az oka, hogy a kisebbségi asszimiláció gyakori a vegyes házasságok esetében, és azokra a véleményekre voltunk kíváncsiak, amikor hangsúlyozott a mindkét csoporthoz való tartozás.

Nem szolgáltatott nagy meglepetést, hogy a vegyes és egyéb nyelvű háztartásokból származó válaszadók 93%-a megengedné az ilyenfajta vegyes házasságokat. A magyarok 79%-a értett egyet ezzel, amit a szerb válaszok szorosan követtek 77,4%-kal. Topolyán a szerbek és a magyarok 86%-a ért egyet ezzel. Temerinben ezek az arányok 71,3%-ra csökkennek a szerbek esetében, 70,5%-ra a magyarok esetén, és 85,7%-ra a többi válaszadó esetében.

A toleranciakészséget befolyásoló tényezőket, amennyire ezt a vegyes házasságokról alkotott vélemény is tükrözi, három modellen keresztül mutatjuk be. Ezek: a racionális választáselmélet, a horizontális egyenlőtlenség-elmélet és a csoportközpontú modell (lásd a 2. lábjegyzetet): ennek megfelelően választottuk ki az independens változókat a regressziókhoz. A regressziókat

megismételtük mindkét nyelv és mindkét kérdőívváltozat szerint, modellenként tehát négy regresszióval számolva: az S1 és az M1 oszlopok azokat az eredményeket mutatják be, ahol az etnikailag kényes tesztkérdés a kérdőív elején szerepel. (A racionális választáselmélet esetében csak az S1 kérdőívváltozat válaszai mutattak statisztikailag szignifikáns összefüggéseket.) Mindezt régiókra, illetve városokra leszűkítve is megismételtük. Az 1. táblázat öszegzi a fő eredmények további részleteit.

1. táblázat

Vegyes házasságok támogatása	Rac. vál.	Horizontális egyenlőtlenség-elmélet				Csoportközpontú modell			
	S1	S1	S2	M1	M2	S1	S2	M1	M2
Életkor	–	–	–	–	–	1,19	1,99**	0,75	1,76*
Iskolázottság	0,62**	0,63**	0,69	1,26	0,68	0,44**	0,62	0,94	0,58
Javak	0,97	0,73	0,93	0,86	1,43	0,67	0,78	1,08	1,77
Jövedelem	1,52	1,3	0,85	2,16	1,06	3,9***	1,74	1,14	1,74
Fiatal férfi	0,17*	–	–	–	–	–	–	–	–
Munkanélküli	0,56	–	–	–	–	–	–	–	–
Nem	–	0,84	0,98	1,7	1,52	–	–	–	–
Önkorm. arány	–	1,26	0,72	0,43***	1,33	1	0,3*	0,49**	1,24
Rendőrségi arány	–	1,06	0,60	7,73***	1,43	1,57	0,99	2,1	0,75
Magáncég. vezetői arány	–	0,47**	1,18	0,96	1,24	0,31**	1,6	1,1	1,29
Szerb – magyar jóléti különbség	–	2,51***	1,54*	0,84	0,46***	2,9***	1,93*	0,95	0,54**
menekült	–	–	–	–	–	0,71	0,32	(coll.)	(coll.)
Együttélésük toleráns értékeket mutat	–	–	–	–	–	0,3	0,69	0,35	0,06***
Nacionalista történelem	–	–	–	–	–	1,18	0,84	0,75	1
Helyszín	–	–	–	–	–	0,5***	0,6	1	0,88
P>F	0,0140	0,0002	0,0012	0,0107	0,0462	0,0052	0,0103	0,0208	0,0226
N	108	123	111	90	82	105	90	76	64

Logisztikai regressziók segítségével számított esélyhányadosok, iskolai végzettséggel súlyozva
N=702
* : 10%-os szinten szignifikáns
** : 5%-os szinten szignifikáns
*** : 1%-os szinten szignifikáns
(coll): kollinearitás miatt eltávolítva

A szerbek és a magyarok jólétéről alkotott benyomás messze a legbefolyásosabb tényező a vegyes házasságokról formált vélemény kialakításában, függetlenül a reális tényadatoktól. Minden modellben és minden kérdőívváltozatban statisztikai jelentőségű, kivéve a magyar nyelvű kérdőív első változatát (M1). A szerb nyelvű válaszadók között ennek a különbségnek egy egységnyi növekedése a szerbek javára másfél-háromszorosára növeli a vegyes házasságok jóváhagyásának az esélyét (odds) (kérdőív- és modellváltozattól függően). A magyar válaszadók között ugyanez felére csökkenti a vegyes házasságok jóváhagyásának esélyét.

2.2.2. Több kérdéscsoport esetén feltűnő eltérések mutatkoznak a válaszok között etnikai hovatartozás szerint, de a tények (amennyire ezek megállapíthatóak) és a valóságról alkotott vélemények között is.

Tájékozottság a vajdasági etnikai incidensekről. A válaszadókat megkérdeztük, hogy hallottak-e a hírekben „etnikai alapon Vajdaságban elkövetett incidensekről, beleértve az erőszakot és a fenyegetéseket is". A szerb válaszadók 66%-a, és a magyarok 93%-a válaszolt igennel. Más szerbiai felmérések eredményei arra utalnak, hogy a hasonló kérdések esetén a válaszok egy része azt tükrözi, hogy a válaszadó elismeri-e: valóban problémáról van szó. Például a Belgrádi Emberjogi Központ 2001-ben és 2004-ben megismételt felmérése szerint az időközben eltelt évek során csökkent azoknak a száma, akik hallottak a Boszniában elkövetett háborús bűnökről. Mivel valószerűtlen, hogy a második felmérés idejére valóban kevesebben hallottak a háborús bűnökről, mi a fenti értelmezés felé hajlunk.

Áldozatok. A válaszadókat megkérdeztük, hogy személyesen ismernek-e olyan személyt, aki áldozatul esett etnikai alapon elkövetett incidensnek Vajdaságban. Az igenlő válaszok számát jelentősen duzzasztja, hogy voltak olyanok is, akik csak a hírekből vagy hallomásból tudtak áldozatokról, mégis úgy válaszoltak, hogy ismernek áldozatokat. A válaszadók egy elenyésző része tágan értelmezte azt az időszakot, amire a kérdés vonatkozott, és a szüleik nemzedékében elkövetett incidensekre gondolván feleltek igennel.

Az alább közölt adatok a legnagyobb incidensekre szorítkoznak. Ha a válaszadók erőszakos cselekményről és szóbeli megfélemlítésről is tudtak, csak az előbbi kategóriában soroljuk őket. A szerb nyelvű válaszadók 6%-a számolt be arról, hogy ismernek olyan személyt, aki etnikai alapon elkövetett erőszakos incidens áldozatául esett. Ez a szám a vegyes, illetve más nyelvet beszélő háztartásokba tartozó válaszadók esetében 16%-ra emelkedik, és a magyar nyelvű válaszadók esetéen kerek 30%-ra.

Az igenlő válaszok nagy százaléka Temerinből származik. Itt a szerb válaszadók 11,8%-a ismer olyan személyt, aki erőszakos incidens áldozata, a magyar és egyéb válaszadóknak pedig 55–57%-a. Ezzel összevethetjük a topolyai adatokat. Ott a szerbek 1,6%-a számol be ugyanerről, a magyarok 10,6%-a, illetve a többi válaszadó 5%-a.

A kérdőív nem jelölte meg az áldozat etnikai hovatartozását, de a mélyinterjúk megerősítették várakozásunkat, miszerint általában a saját etnikai csoportjukba tartozó áldozatra gondoltak a válaszadók. A szerb interjúalanyok többsége megemlítette, hogy mindkét oldalon szenvedtek el incidenseket, és néhányan úgy gondolták, hogy az áldozatok általában a magyarok közül kerülnek ki. A temerini interjúalanyok általában ugyanarra az esetre utaltak, habár a részletek nem feltétlenül ugyanúgy szerepeltek. Ebben az esetben öt temerini magyar fiatal (az egyik válaszadó szerint újvidékiek voltak) erősen bántalmazott egy szerb férfit, aki nyolc napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett. Az egyik válaszadó hozzátette, hogy az áldozat részben maga kereste a bajt, de az

elkövetők megúszták jelképes büntetéssel, fejenként 1000 dinárral. Válaszadónk szerint, ha fordítva lett volna a helyzet, a szerb elkövetőket sokkal keményebben büntették volna meg, ami igazságtalan. Azok közül, akik személyes ismeretségről számoltak be szóbeli fenyegetés esetén, több férfi labdarúgó-mérkőzést említett példaként.

A magyarokkal készített mélyinterjúink között volt, aki olyan személyesen átélt esetet említett, amikor ismeretlenek támadtak meg magyar férfit a vonaton, amiért anyanyelvén beszélt. Interjúalanyaink általában vonakodtak részletezni az incidenseket.

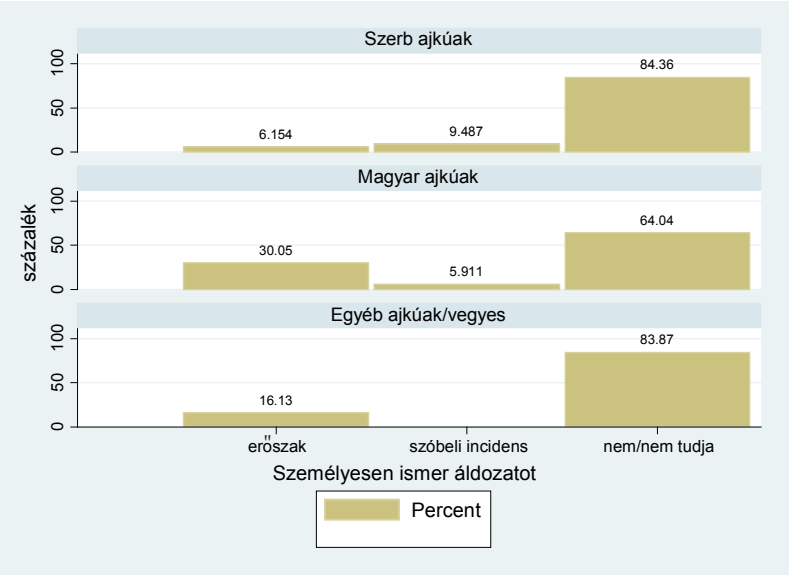

1. ábra: Személyes ismeretség etnikai alapon elkövetett incidens áldozatával, etnikai hovatartozás szerint

Ezekből az adatokból két következtetés vonható le. Az egyik, hogy a többségi és a kisebbségi etnikumokban merőben eltérő kép él az etnikai alapon elkövetett incidensek természetéről. Ez erős és aggasztó információs szegregáltságra utal, amiben a média bizonnyal nagy szerepet játszik.

A másik, hogy aggasztóan nagy azoknak az aránya, akik válaszuk szerint személyesen ismernek olyan személyt, aki erőszakos incidens áldozatául esett. Ez a számarány különösen a magyarok között kirívó. A tény, hogy sokan a hírekből szerzett „ismeretségre" alapozták a válaszukat, csak óvatos következtetéseket enged meg az incidensek reális elterjedtségére vonatkozóan. Ettől függetlenül nyilvánvaló, hogy a kisebbség kézzel foghatóan közelinek érzékeli az etnikai alapon elkövetett erőszakot és fenyegetéseket.

Jövedelmi különbségek. Várakozásaink alapján arra készültünk fel, hogy a válaszadók a valóságosnál kisebb jövedelmet vallanak be. De ha létezett is egy tendencia a valóságosnál kisebb jövedelem megjelölésére, nincs okunk azt feltételezni, hogy ennek mértéke különbözött volna etnikai hovatartozás szerint. Ezért a legtöbbet a különféle csoportok bevallott jövedelem-megoszlásának az összehasonlítása fed fel.

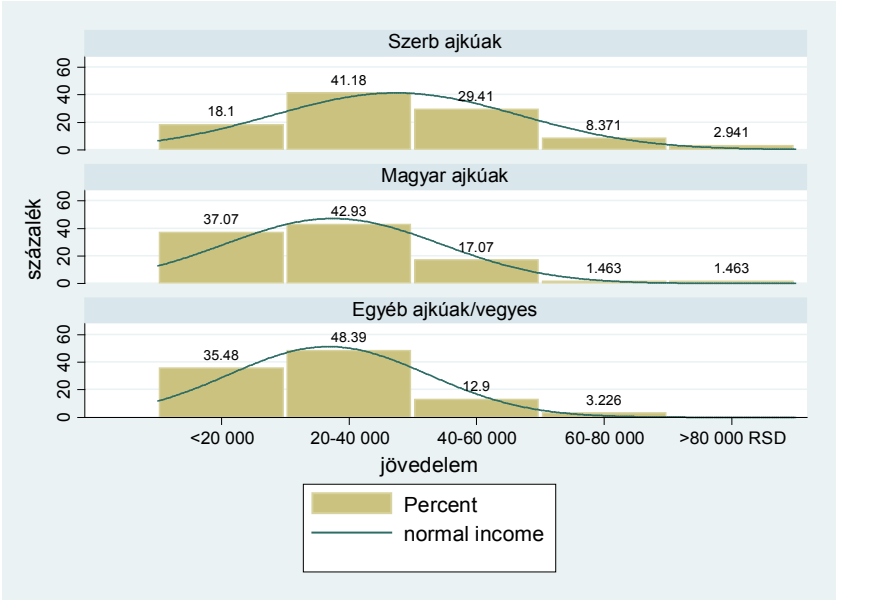

2. ábra: Az etnikai csoportok jövedelem-megoszlása – Bácska és Szerémség

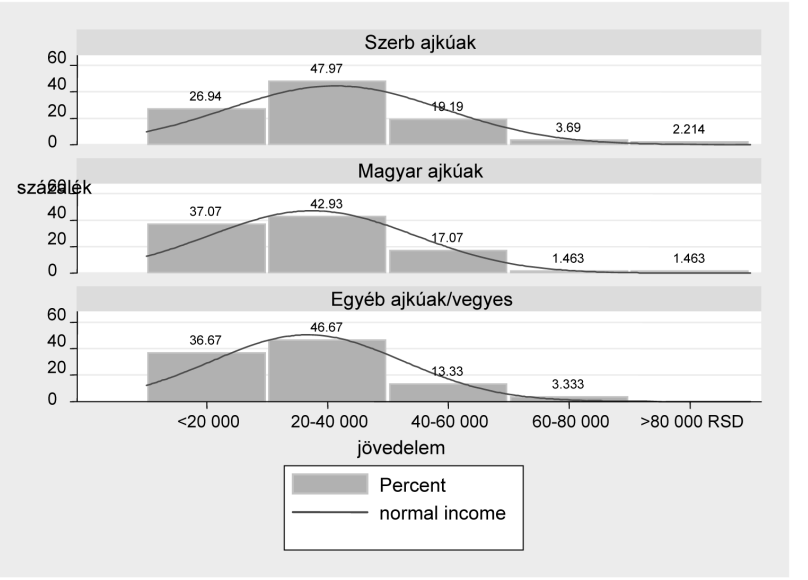

3. ábra: Az etnikai csoportok jövedelem-megoszlása Bácskában

Adataink szerint a menekültek a legalacsonyabb és a magas jövedelmi kategóriákban is az átlagnál nagyobb arányban vannak jelen. Egy másik, tulajdonértékelési index szerint csak az alacsony jövedelmi kategóriákban vannak felülreprezentálva. Ennek az adatnak az értékelésekor figyelembe kell venni, hogy átlagosan szólva mezőgazdasági megművelésre alkalmas földet, és bizonyos mértékig második házat vagy lakást sem volt annyi alkalma menekülteknek vásárolni, mint a többgenerációs lakosoknak, és ezek az egyszerű ötpontos skálán egy-egy pontot értek. Ezen felül adataink szerint az otthoni internetcsatlakozás elterjedtebb a magyar ajkúak körében, ami viszont a magyar tulajdonértékelési pontszámot lendítette meg.

A magyarok szintén az átlagosnál nagyobb arányban vannak jelen a legalacsonyabb jövedelmi kategóriában, de az átlagosnál kevesebben vannak a magas jövedelmi kategóriákban is. Az eltérés még kiemelkedőbb, mint a menekültek esetében. A magyarok 37%-a jelöli magát a legalacsonyabb jövedelmi kategóriában,

a menekülteknek pedig 21–30%-a, attól függően, hogy melyik változót használjuk a menekültek azonosítására. Az összesített válaszok alapján a szerbek 18%-a jelöli magát a legalacsonyabb jövedelmi kategórában (a többgenerációs szerb lakosok 16,4%-a), a bácskai szerb lakosoknak pedig 27%-a (a többgenerációs lakosokra vonatkoztatva ez az arány 23%).

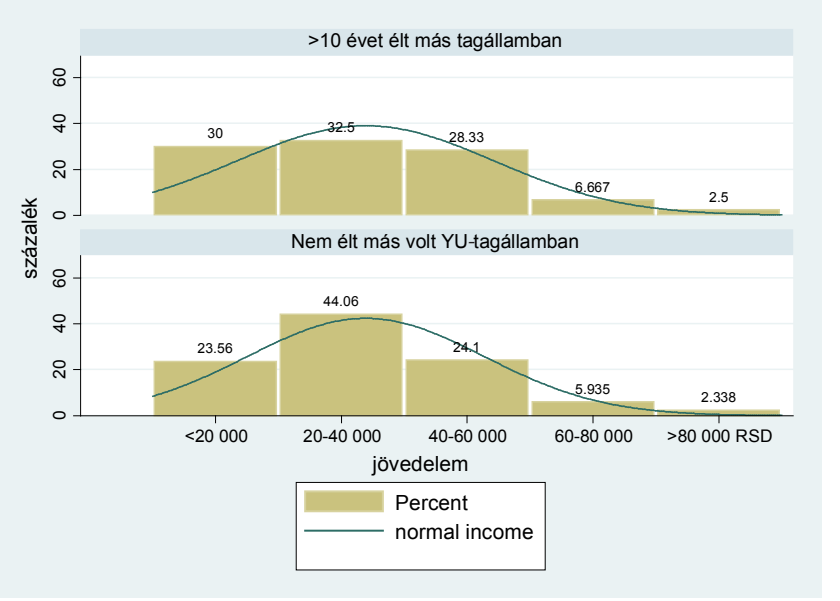

4. ábra: Jövedelem-megoszlás azok között, akik legalább 10 évig éltek a volt Jugoszlávia más tagállamában, és akik nem

A jóléti különbségekről alkotott benyomások azonban eltérnek a valószerűsíthető tényszerű helyzettől. A kérdések között szerepelt a felkérés, hogy a válaszadó ossza meg a saját benyomását a szerbek, a magyarok és azok gazdasági helyzetéről, „akik 1990 óta települtek be Boszniából, Horvátországból és Kosovóból" külön-külön egy 1-től 10-ig terjedő skálán. Ennek alapján felbecsülhettük a csoportok egymás viszonylagos jólétéről alkotott benyomásait.

Átlagosan szólva mindegyik csoport úgy érzékeli, hogy a saját csoportjának a helyzete a legrosszabb. De minden csoport erősen alábecsüli a

magyarok jóléti hátrányát, beleértve magukat a magyarokat is. Az átlagos magyar válaszadó 10% különbséget észlel a szerbek javára.

A szerb válaszadók többsége nem érzékel különbséget a szerbek és a magyarok helyzete között, az etnikailag vegyes területekre vonatkozó adatokra szorítkozva sem. Az első- és másodgenerációs válaszadók nagyon enyhén, de abba az irányba hajlanak, hogy a magyaroknak némileg jobb a helyzetük.

A menekültek úgy érzékelik, hogy a többgenerációs szerb lakosokhoz viszonyítva is enyhén hátrányos a helyzetük. Minden más csoport, a többgenerációs szerbeket is beleértve, úgy érzékeli, hogy a menekültek helyzete jobb, mint a többi szerbé. A kisebbségek nagyobb különbséget érzékelnek itt, mint a szerb lakosok. A többgenerációs lakosok általában nincsenek tudatában, hogy a menekültek is az átlagosnál nagyobb arányban szerepelnek a legszegényebb jövedelmi kategóriában.

A tartomány multietnikus történelmében való tájékozottság. A kérdőívben szerepelt egy kérdés Vajdaság történelméről, amelyre négy lehetséges felelet volt megadva, illetve a „nem tudom" lehetőség között lehetett választani. Ezek közül egyik válasz sem volt teljesen pontos, bár némelyek közelebb álltak a történelmi tényekhez, mint mások, és a negyedik válasz részigazságként értelmezhető. Akiknek eltért a véleményük a megadott válaszlehetőségektől, azoknak a válasza a „nem tudom" alatt lett megjelölve. A megadott válaszokat a nacionalizmus teljes hiányától az erősen nacionalistáig terjedő sorrendbe lehetett rendezni. Ezzel a stratégiával fokozni akartuk az olyan személyektől kapott válaszokat, akik többé-kevésbé nacionalista történelmi változatban hisznek.

Mint várható volt, a menekültek másfélszer akkora arányban válaszoltak „nem tudom"-mal, mint a többi válaszadó: 74%-uk választotta ezt a lehetőséget. A 4. ábra a többgenerációs válaszadók véleményének megoszlását mutatja be.

A legfeltűnőbb eredmény, hogy minden lehetséges válaszra akadt jelentkező, különösen a magyarok között. A szerb válaszadók 18%-a

választotta a részigazságot tartalmazó választ, a legnépszerűbb válaszként, miszerint „Vajdaság a 16. században lett többnemzetiségű, amikor nagyszámú szerb telepedett itt le”. A második legnépszerűbb válasz ezt az időszakot a 18. századra tette, amikor „nagyszámú magyar telepedett itt le” (8%). A magyarok 31%-a választotta a részigazságot tartalmazó lehetőséget. Érdekes, hogy 11%-uk gondolta, hogy Vajdaság a 18. században lett többnemzetiségű, nagyszámú magyar letelepedésével – 3%-kal többen, mint azok a szerbek, akik ugyanezt a választ gondolták helyesnek.

A magyarok 13%-a gondolt olyan választ helyesnek, ami szerb nacionalista történelmi értelmezésnek felel meg, és a szerbek 6%-a választott a magyar nacionalista történelmi értelmezések közül.

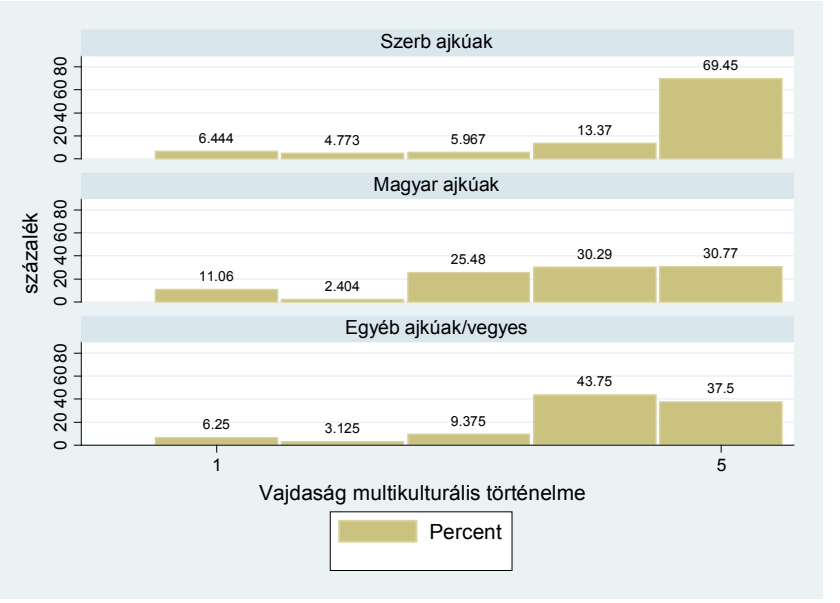

5. ábra: A tartomány történelmére vonatkozó vélemények megoszlása etnikai hovatartozás szerint, többgenerációs válaszadók között

2.2.3. Az utóbbi évtizedben elszaporodott etnikai incidenseket Vajdaságban sokan azzal magyarázzák, hogy ezekért a háborúk

alatt és után betelepült menekültek felelősek. Adataink a felmérés egészére vonatkoztatva nem támogatják ezt az értelmezést. Az első pont alatt bemutatott 1. táblázat szerint a menekültstátus nem befolyásolja jelentősen a toleranciakészséget.

Ha az adatokat csak Temerinre szorítkozva mutatjuk be, a menekültstátus erősen jelentősnek mutatkozik. Itt a menekültek tizenegyszer kevésbé hajlandóak a vegyes házasságok támogatására, mint a többgenerációs szerb temerini lakosok.

2. táblázat

Vegyes házasságok támogatása	Temerin
	S
Életkor	1
Iskolázottság	0,78
Javak	0,45*
Jövedelem	0,94
Szerbek és magyarok jóléti különbsége	0,92
Menekült	0,09 ***
Az együttélés toleráns értékeket mutat	0,23
Nacionalista történelem	0,55**
P>F	0,0276
N	78

Logisztikai regressziók segítségével számított esélyhányadosok, iskolai végzettséggel súlyozva
N=702
* : 10%-os szinten szignifikáns
** : 5%-os szinten szignifikáns
*** : 1%-os szinten szignifikáns

2.2.4. A temerini adatok is beleilleszkednek abba az értelmezésbe, miszerint a valódi befolyásos tényező nem maga a menekültstátus, hanem a kisebbségekkel való ismeretség a mindennapi életben. Temerinben külön menekültnegyed van, ahol felmérésünk keretében is egy Kosovóból áttelepült kérdezőbiztos kérdőívezett. Megfigyelésünk szerint a város többi részében is erősebb a spontán szegregáció, mint például Topolyán. Azokban az utcákban, ahol egy-egy etnikai csoport do-

minál, kevésbé toleráns válaszokat jegyeztünk, mint a vegyes utcákban.

Az 1. táblázat szerint minden más tényező figyelembevétele mellett az etnikailag vegyes területeken kétszer akkora a hajlandóság a szerb válaszadók körében a vegyes házasságok támogatására, mint a többségi homogén területeken. (Ez az adat azokra a válaszadókra vonatkozik, akiknek előtte egy nemzetileg kényes töltetű kérdést tettünk fel.)

Hangsúlyozandó, hogy adataink szerint a gyakorlati, mindennapi ismeretség, illetve a szegregáció nagyobb befolyással van az emberek hozzáállására, mint a kisebbségekkel való elméleti ismeretség.

2.2.5. Mint fentebb már bemutatásra került, felmérésünk tartalmazott egy kísérleti elemet is, amely a nemzeti érzelmi töltetű, illetve nacionalista befolyásra való érzékenységet volt hivatott lemérni. Az etnikailag kényes téma, vagyis Kosovónak a bevonása egy Nikolićtól származó idézet keretében a szerb válaszadók között egy sor további tényezőt aktivál. Ezek: az iskolai végzettség – a magasabb képzettségű válaszadók ebben az esetben kevésbé hajlanak a vegyes házasságok támogatására – és a magyarok vélt aránya a magánvállalatok vezetőségében, ami még inkább csökkenti ezt az esélyt. Ezenfelül a csoportközpontú modell szerint a nagyobb jövedelem megtöbbszörözi a vegyes házasságok támogatásának esélyét, és az etnikailag vegyes területektől távolodva felére csökken ennek az esélye. Ezek a változók általában inaktívak, ha a Nikolić-idézet helyett a titói időkre teszünk utalást a kulcskérdések előtt.

A magyarok között nem tapasztalunk hasonló mértékű növekedést az aktív változók számában, ha Trianon etnikailag kényes témáját vonjuk be. Elképzelhető, hogy ez az utalás sok válaszadót óvatosságra hangolt, kivéve azokat, akik magabiztosabbak és nacionalistább hajlamúak. Az első kérdőívváltozatban aktív tényező a magyarok önkormányzati képviseleti arányáról alkotott benyomás. Ez azt sugallhatja, hogy amikor az etnikai hovatartozáshoz

kapcsolódó érzelmeket aktiváljuk, akkor akik magabiztosabbak a csoportjuk politikai pozícióját tekintve, azok kevésbé hajlanak arra, hogy a többséggel való együttélést hangsúlyozzák, vagy legalábbis hajlamosak az elszigetelődésre. Ezenkívül a horizontális egyenlőtlenségi modell eredményei szerint az a vélemény, miszerint a magyarok alulképviseltek a rendőrségben, igen erősen csökkenti a vegyes házasságok támogatásának esélyét. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy akik a végrehajtó hatalom letéteményeseit elfogultaknak gondolják a kisebbségekkel szemben, azok hajlamosabbak reagálni az etnikailag kényes témák előtérbe helyezésére.

Teljesen más tényezők lépnek életbe, ha Trianon helyett a titói életre vonatkozó, „biztonságos" állítással kezdünk. A szerbek és magyarok közötti jóléti különbségről alkotott benyomáson kívül a csoportközpontú modell eredményei szerint csökkenti a vegyes házasságok támogatását az is, ha a válaszadó hiányt tapasztal a többségi oldal részéről mutatott tolerancia terén. Elképzelhető, hogy ennek a tényezőnek a fontosságát elfedi az etnikailag kényes témával felkészített válaszadók között a vágy, hogy a tolerancia fontosságát hangsúlyozzák, vagyis erre a kérdésre normatív szándékkal adtak igenlő választ. A válaszadók között voltak olyanok, akik úgy értelmezték a kérdést, hogy csak a magyarok körében tapasztalható tolerancia.

Összegzés

A tanulmány azokat a tényezőket ragadta ki, amelyek a legrobusztusabbaknak bizonyultak a felmérésünkből nyert adatok elemzésében, és ugyanakkor főszereplők azokban az adataink által mutatott összefüggésekben, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot a helyzet háttérfolyamatainak ismeretében. Ezek közül is kiemelkedően jelentősnek bizonyultak az etnikai csoportok közötti jóléti különbségekről alkotott benyomások. Összességében véve ez következetesen erősebb hatást gyakorol a toleranciakészségre (mint ahogyan ezt a jelen tanulmány a vegyes házasságokhoz való hozzáálláson keresztül mutatta be), mint bármely más

tényező. Ugyanakkor a jóléti különbségekről alkotott vélemények erős szóródást mutatnak, és csoportosan is jelentősen eltérnek a tényleges helyzettől.

Figyelemre méltó az is, hogy az etnikailag kényes téma puszta érintése érdemben befolyásolja az emberek felfedett véleményét, toleranciahajlamát. Több érdekes következtetés is levonható ebből. Például valószínűsíti azt, hogy egy nacionalismussal, nacionalista retorikával átitatott környezetben hajlamosak más hozzáállásról tanúságot tenni az emberek, mint egyébként. Attól függetlenül, hogy ez a reális magánvélemény változását tükrözi-e, vagy sem, ez önmagában jelentőséggel bír, mivel a közemberek nyilvános támogatása legitimizáló hatással lehet mind a nacionalista politikusok szempontjából, mind a konfliktusgerjesztő és a külcsoportok tagjait célzó erőszakos tettek szempontjából. Továbbá egy etnikailag kényes téma az ahhoz közvetlenül kapcsolódó kontextuson kívül más, attól látszólag független környezetben is megváltoztathatja a toleranciakészséget: Kosovo függetlenségének témája nem kellene, hogy első olvasatra összefüggésben legyen a magyar kisebbséggel, hiszen az nem támogatta nyilvánosan a déli tartomány szecesszióját. A téma megpendítése, „aktiválása" mégis befolyásolta a magyarok felé mutatott irányultságot a szerb ajkú válaszadók körében. Ez talán részben ahhoz a feltételezéshez illeszkedik, miszerint az etnikai, csoportos síkon érzett fenyegetettség növekedése, előtérbe kerülése általánosságban szólva a tolerancia csökkenését okozhatja.

Kutatásunk eredményei nyomatékosan hangsúlyozzák az objektív tényfeltárás és tájékoztatás fontosságát. Akár az etnikai incidensek elterjedtségéről, akár a tartomány multikulturális történelméről való tájékozottságról, akár az etnikai csoportok relatív jólétéről van szó, a vélemények szóródása önmagában elgondolkoztató. Mindez pedig sürgető jelentőséget ölt, ha határozott összefüggésekre bukkanunk az olyan változók, mint az etnikai csoportok relatív helyzetéről alkotott vélemények és maga az együttélési hajlandóság között.

INTÉZMÉNYEINK, KAPCSOLATAINK HÁLÓZATA

A magyar tudományos hálózat szereplői Vajdaságban[1]

DR. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN, DR. CSÁNYI ERZSÉBET,
DR. TAKÁCS MÁRTA

Oktatási helyzetkép

A vajdasági magyarságra jellemző a szórványhelyzet, ami az asszimilációt is előmozdította a második világháború utáni időszakban. Tömbmagyar terület Észak-Bácska és Észak-Bánát, magyar központ többek között Szabadka, Magyarkanizsa, Zenta, Topolya, Óbecse és Ada.

A nemzeti kisebbségek oktatási jogait a köztársasági és a tartományi oktatási törvények szabályozzák. Az oktatásügyet jelenleg négy szerbiai törvény rendezi: az általános iskolai, a középiskolai, az átmeneti jellegű főiskolai, valamint a (2005. évi) felsőoktatási törvény. Magániskola és egyházi iskola alap- és középfokon igen kevés van. Jellemző a két tannyelvű oktatás nagy aránya. A jelenlegi iskoláztatási rendszerben az érettségit nyújtó középiskola után, felvételi útján lehet bekerülni a felsőoktatásba, amelynek lépcsőfokai a következők: főiskola (3-4 éves), egyetem (4, 5, 6 éves), posztgraduális képzés (1 éves alapképzés, 2 éves mesterképzés, 3 éves doktori képzés).

Az elmúlt tíz-tizenöt évben egyre növekszik az érdeklődés a felsőoktatás iránt. Ez azzal is magyarázható, hogy érettségivel nehéz boldogulni a munkaerőpiacon, ezért abban bíznak a fiatalok, hogy

[1] Az eredeti szöveg megjelent: Gábrity Molnár Irén, Csányi Erzsébet, Takács Márta: A magyar tudományos hálózat szereplői, működése, teljesítménye és együttműködési lehetőségei Szerbiában, In: Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége, Szerk.: Fedinec Csilla. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, Budapest, 2010. pp. 129–144. A háttérkutatást a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács keretében végezték a szerzők. Lásd: www.vmat.rs

diplomával jobban tudnak majd érvényesülni. Szerbiában kb. 170 ezer egyetemi hallgató van, több mint fele részük költségtérítéses képzésre jár. Évente mintegy 12 ezren kapnak diplomát, elgondolkodtató azonban, hogy átlagosan 6-8 évbe kerül ennek a megszerzése, a hallgatóknak csak 11%-a diplomázik az intézmény által megszabott tanulmányi időben. Az érettségizett középiskolások közül évente mintegy félezer magyar iratkozik be egyetemre. Az egyetem kiválasztásával kapcsolatban a vajdasági fiatalokra jellemző, hogy a lakhelyükhöz közeli intézményt választják, és a magyar nyelvű képzések felé orientálódnak (a hiányos szerb nyelvtudásuk miatt). 2002 óta a szabadkai egyetemi karokon és főiskolán van a legtöbb magyar hallgató Vajdaságban.

Vajdaságnak nincs önálló magyar felsőoktatási rendszere. Magyar nyelvű oktatási rendszer kialakítását a szerbiai törvények nem teszik lehetővé alanyi jogon, a felsőoktatásban csak az államnyelv vagy valamely világnyelv elfogadott tannyelvként. Az Újvidéki Egyetem 14 kara közül 5 kar folytat magyar nyelven is képzést: a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka), a Bölcsészettudományi Kar (Újvidék), a Közgazdasági Kar (Szabadka), az Építőmérnöki Kar (Szabadka) és a Művészeti Akadémia (Újvidék). Jelentős még ebből a szempontból a sok magyar hallgatójú szabadkai Műszaki Szakfőiskola. Az állami és magánintézmények összességét tekintve Vajdaság 10 felsőoktatási intézményében mintegy 25-30 szakon tanulhatnak részben magyarul a hallgatók. (Számuk 3000 körül mozog.) A magyar tannyelvű szakok indítása anyagilag nincs megoldva, procedurális szempontból pedig rendkívül bonyolult az Újvidéki Egyetem keretében. A magyarországi felsőoktatási intézmények kihelyezett tagozatai 1996/97 óta működnek Szabadkán és Zentán, de nincsenek akkreditálva Szerbiában, és csak részben illeszkednek az ország felsőoktatási rendszeréhez, így jogi értelemben nem legális felsőoktatási intézmények, hanem úgynevezett konzultációs központok. Ennek ellenére elindult a folyamat az itt kiadott diplomák honosítására.

A vajdasági főiskolásoknak több mint 10%-a magyar nemzetiségű, és az ezredforduló óta számuk fokozatosan nő. Az egyetemi karokra viszont kevesebb magyar fiatal jelentkezik. Az 1990-es

években csökkent a magyar egyetemi hallgatók száma Vajdaságban. Javulást a rendszerváltás után (2002 óta) tapasztalunk, de a magyar egyetemisták részaránya alig haladja meg a 6%-ot.

A vajdasági főiskolákon és egyetemi karokon munkaviszonyban levő, magyarul tudó tanárok és tanársegédek száma valamivel meghaladja a 200-at. A főiskolai tanároknak a 17,13%-a magyar, az egyetemi tanároknak pedig 7,74%-a (2005). Többségben vannak a természettudósok.

Tudományos műhelyek

A vajdasági magyar tudományos műhelyek fő jellemzője, hogy vagy az egyetemi szféra keretében működnek, vagy civil szervezetek.

Civil tudományos műhelyek Vajdaságban

Civil intézmény vagy műhely neve, székhelye	*Alapítás éve*	*Tevékenység*
Kis Lajos Néprajzi Társaság (Szabadka)	1990	néprajzi és antropológiai kutatások; hagyományápolás, értékmegőrzés
Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka)	1991	empirikus és alkalmazott kutatások; tudományos publikációk és konferenciák szervezése
Vajdasági Magyar Folklórközpont (Szabadka)	1995	folklórkutatás és hagyományápolás, publikálás
Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék)	1999	tudományos publikációk, konferenciák és szakmai fórumok szervezése
Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (Újvidék)	2001	interdiszciplináris alapkutatások, tudományos kiadói tevékenység, tudományos utánpótlás (tutorhálózat), VMTDK
Regionális Tudományi Társaság (Szabadka)	2006	interdiszciplináris alapkutatások, kiadói tevékenység, konferenciák szervezése
Identitás Kisebbségkutató Műhely (Zenta)	2006	bibliográfiai kutatások, empirikus jelenségvizsgálatok, lexikográfiai munkák
Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (Újvidék)	2009	tudományszervezés, kapcsolattartás, koordináció

A *Magyarságkutató Tudományos Társaság* (1991, elnöke Gábrity Molnár Irén) azzal a céllal alakult, hogy tudományos – szociológiai, pszichológiai, demográfiai, néprajzi, jogtudományi, történelmi és más társadalmi jellegű – kutatásokat folytasson Vajdaságban, egybekötve szakmai fórumok biztosításával, illetve publikálással. Tagjai egyetemi tanárok, tudományos kutatók, értelmiségiek, újságírók, közéleti személyiségek. A Társaság 2002-ben a Magyar Tudományos Akadémia Vajdasági Kutatóállomása lett. Fő kutatási területei: az emberi erőforrás fejleszthetősége, a kisebbségi magatartásvizsgálatok, a magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei, a vajdasági magyarok időszerű állapotvizsgálatai a változó demográfiai, politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette; az anyanyelvű oktatás múltja és jövője, a vajdasági iskolahálózat feltérképezése; a nemzeti, vallási és polgári identitás; ifjúsági kutatások; a vajdasági magyarok migrációja, demográfiai és szórványkutatások; munkaerő-kutatás, nyelvpszichológiai és szociolingvisztikai projektum, a civil szervezetek kutatása és egyéb adattárgyűjtés, gazdaságfejlesztés. A kutatások módszertana főleg empirikus adatgyűjtés (mélyinterjú, kérdőívezés), magatartásvizsgálat, esettanulmányok, dokumentum- és statisztikaelemzés. Publikációk: eddig 25 kötet jelent meg (*mtt kötetsorozat,* szerkesztők: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa), valamint számos cikk vajdasági és külföldi szaklapokban. Jelentősek a Társaság tudományos konferenciái. Kutatási megrendeléseket kap a Vajdaság Tartomány Végrehajtó Bizottságának titkárságától, a Magyar Nemzeti Tanácstól, kutatóintézetektől és alapítványoktól (SCOPES – Scientific cooperation between Eastern Europe and Switzerland, továbbá a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Jeltárs – Budapest, Apáczai Közalapítvány), médiaházaktól (Magyar Szó, Enamiké, Pannon Alap), vajdasági önkormányzatoktól. (www.mtt.org.rs)

A *Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium* (2001, elnöke Csányi Erzsébet) olyan tudományos kutatóközpont, amelyben interdiszciplináris tudományos alapkutatások folynak. 2006 óta minden évben megrendezésre kerül a *Kontextus* c. interdisz-

ciplináris konferencia a Pécsi és az Újvidéki Tudományegyetem kutatóinak részvételével. A tartományi Tudományügyi és Technológiafejlesztési Titkárság támogatásával megjelennek a konTEXTUS Könyvek. A Moholy Nagy László Médiumkutató Műhely tudományos-művészeti projektum az MTA támogatását élvezi. A *szervezet a* kutatásfejlesztés és a vajdasági magyar tudományos utánpótlás kinevelése érdekében ösztöndíjazási és tutoriális képzési rendszert működtet (állandó jelleggel 30 egyetemista és 30 tutor). A kollégista ösztöndíjat kap és egy témavezető egyetemi tanárral – közös munkaterv alapján – kutatásokat folytat. Eredményeit a kollégium által évente megrendezett, Kárpát-medencei hatókörű *Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencián* (VMTDK) mutatja be, amelyen mintegy 100 fiatal kutató lép fel a tudományok és a művészetek minden területéről. Tanév közben a *Tudósklub*ban folynak a közösségi képzési programok. A *kiadói tevékenység* keretében látnak napvilágot a TDK Könyvtár kötetei, a háromnyelvű rezümé-kötetek, a DNS folyóirat, a Stúdium felsőoktatási magazin, a konTEXTUS Könyvek, a Planta Könyvtár, az OPUS Könyvek. Az *Általános és szaktantárgyak magyarul* c. projektum keretében 2005 óta sikerült bővíteni a magyar tannyelvű tárgyak számát, fejleszteni az Újvidéki Egyetemet mint kétnyelvű egyetemi modellt (pedagógia, szociológia, pszichológia magyarul az Újvidéki Egyetemen). *A JUNIOR* nevű vajdasági magyar tudományos közösségi portál a fiatal kutatók, doktoranduszok és a VMTDK tárhelye (www.junior.felkol.org.rs).

A *Regionális Tudományi Társaság* (2006, elnöke Ricz András) összefogja mindazon tapasztalt és fiatal szakembereket, akik a regionális tudomány képviselői, s munkájukkal tevékenyen részt vesznek a régió és a közösség fejlesztésében. A Magyar Regionális Tudományi Társaság vajdasági partnere a Kárpát-medencét behálózó regionális társaságok egyike. A Társaság szakmai fórumot biztosít, bekapcsolódik a regionális tudomány nemzetközi szervezeteibe, kapcsolatot épít ki a regionális politika alakítóival és érvényesítőivel, valamint publikációk és konferenciák, tanácskozások szervezésével hozzájárul ahhoz, hogy a kutatások felhasználhatók legyenek. (www.rtt.org.rs)

A *Vajdasági Magyar Tudományos Társaság* (1999, elnöke Szalma József) évente egy konferenciát tart, és hiánypótló kiadványokat jelentet meg a vajdasági magyar tudományosság témaköréből (35 kötetes sorozatszerkesztők Ribár Béla, Szalma József). A vajdasági magyar tudományosság különféle területeiről meríti témáit. (www.vmtt.org.rs)

A *Kiss Lajos Néprajzi Társaság* (1990, Szabadka) néprajzi kutatásokkal, tanácskozások szervezésével, kiadótevékenységgel foglalkozik. Fontos projektuma a Vajdasági magyarok néprajzi atlasza, amely Vajdaság negyvenegy magyarlakta településén végzett kérdőíves kutatás eredményét tartalmazza (2001–2002). Szerzői: Papp Árpád antropológus/néprajzkutató és Raffai Judit néprajz- és mesekutató). (www.klnt-etno.org) Néprajzkutatásban jeleskedik még a *Vajdasági Magyar Folklórközpont* (1995, mai székhelye Szabadka), amelynek tevékenysége a Vajdaság egész területéről érkező gyűjtők munkájának koordinálására és képzésére irányul, miközben helytörténeti, néprajzi és levéltári kutatásokat is folytat. (www.vmf.org.rs)

A *Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács*ot (2008, elnöke Berényi János) az MTA vajdasági külső köztestületi tagjai választották meg. Célja a vajdasági magyar tudományos közélet fellendítése, koordinálása, stratégiai kutatótervek, prioritások kidolgozása, Web-adatbázisok létrehozása, kommunikáció kialakítása az egész régió, a Kárpát-medence tudományos testületei és az MTA között. (www.vmat.rs)

Magyar érdekeltségű tudományos műhelyek állami intézményekben is működnek.

Magyar érdekeltségű állami tudományos intézmények Vajdaságban

Állami intézmény vagy műhely neve, székhelye	*Alapítás éve*	*Tevékenység*
Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka)	2006	Tanító- és óvóképzés, humán mesterszakok és továbbképzés; nemzetközi konferenciák, publikációsorozatok, tankönyvek, humánkutatások, csereprogramok
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (Újvidék)	1954	Tanárképzés, nyelvtudományi, irodalmi és művelődéstörténeti publikációk, konferenciák és szakmai fórumok szervezése
Újvidéki Egyetem, Természettudományi-matematikai Kar (Újvidék)	1969	Tanárképzés, tudományos projektumok, konferenciák és szakmai fórumok szervezése
Műszaki Szakfőiskola (Szabadka)	1960	Oktatás, valamint tudományos és szakpublikációk, mechatronika, termotechnika, elektromos kommunikáció, számítástechnika
Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (Zenta)	2005	Kulturális ernyőszervezet, közművelődési tanácsadással és szolgáltatásrendszerrel
Történelmi Levéltár – Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre (Zenta)	1950 (1961)	Levéltári kutatások, kiadói tevékenység, konferenciák szervezése
Szabadkai Történelmi Levéltár (Szabadka)	1952	Levéltári kutatások, kiadói tevékenység, szakmai konferenciák szervezése
Községközi Műemlékvédelmi Intézet (Szabadka)	1980	Épített népi kultúra térképezése és a felújítási javaslatok megtétele

Tudományos szempontból fontos szerepet tölt be az *Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán 1959-ben alakult Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék*, ahol az oktatás mellett jelentős ku-

tatómunka is folyik. Nyelvészeti, irodalom- és művelődéstörténeti, néprajzi, lexikográfiai kutatások folynak, irodalmi, nyelvészeti konferenciákat szerveznek. A tanszék folyóirata a *Hungarológiai Közlemények*, évkönyve a *Tanulmányok*. Az egyik aktuális tudományos projekt a Kód-kultúra-régió. (www.ns.ac.yu)

Ugyancsak az Újvidéki Egyetem keretében működik 2006 óta a szabadkai *Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar*, amely az oktatáson kívül fontos tudományos műhely is: művelődéstörténeti és nyelvészeti kutatásokat folytat, nemzetközi tudományos tanácskozásokat szervez, könyvkiadói programot koordinál. Szabadkán 1871-ben nyílt meg az első állami tanítónőképző, gyakorló elemi iskolával és internátussal együtt. Ma alapképzésen osztálytanítókat és óvónőket képez, de újabban mind több mesterképzést és szakosítást akkreditáltat, vagy továbbképzéseket szervez anyaországi intézményekkel együtt. Számos magyar kiadványt jelentet meg: tankönyvsorozatot, konferenciaköteteket és évkönyveket. A kar igyekszik kidolgozni a magyar tannyelvű oktatás specifikumait a térségben. Teendő: mesterkurzusok akkreditálása, kétszakos tanárképzés megszervezése; továbbá a pécsi, győri és a szegedi tudományegyetemekkel regionális kutatási és felsőoktatási fejlesztési programok megfogalmazása (közös kurzusok, mesterképzések, vendégtanárok és szakkönyvek átvétele, folyamatos tanár- és diákcsereprogramok, nyári akadémiák, konferenciák). (www.magister.uns.ac.rs)

A szabadkai székhelyű *Műszaki Szakfőiskola* (alapítási éve 1960) a legtömegesebb magyar érdekeltségű műszaki (villamossági, gépészeti és informatikai szak) felsőoktatási intézmény. A kutatóintézet és a tudományos egység kutatói több száz tudományos és szakpublikációt tettek közzé. Az új szakirányok (mechatronika, termotechnika, elektromos kommunikáció, számítástechnika stb.) több száz magyar főiskolást is idevonzanak. (www.vts.su.ac.rs)

2005-ben jött létre a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdaság AT által alapított *Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (Zenta)*, amely a vajdasági magyarság tudástárának összeállítását vállalta magára. Tevékenységének célja kulturális ernyőszervezetként át-

fogni, hálózatosan egybekapcsolni az intézményeket (könyvtárak, múzeumok, levéltárak, műemlékvédelem), majd felvállalni ennek a munkának az irányítását az egész régióra kiterjedő közművelődési tanácsadással és szolgáltatásrendszerrel. (www.vmmi.org) Kereteiben alakult meg az *Identitás Kisebbségkutató Műhely* fiatal kutatók működésével. A történelmi kutatásokban a tartomány területén három jelentős levéltár jeleskedik: a *szabadkai,* az *újvidéki* és a *zentai történelmi levéltárak*. Zentán működik még a publikációsorozatáról (monográfiák, füzetek) ismert *Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre* (1961), valamint a *Thurzó Lajos Közművelődési Központ* (1977). A zentai helytörténet-kutatók munkáin kívül megtalálhatók itt a Vajdaság különböző részeiben tevékenykedő helytörténészek, közírók munkái is.

A szabadkai székhelyű *Községközi Műemlékvédelmi Intézet* (1980) jogi státusát tekintve közszolgálati kulturális intézmény, amely az ingatlan kulturális javak védelmét látja el (kilenc község területén: Szabadka, Topolya, Kishegyes, Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Nagykikinda, Törökkanizsa és Csóka). Az intézet feladata az épített népi kultúra feltérképezése és a felújítási javaslatok megtétele, amit műemléktörténészek, építészek, régészek, etnológusok, történészek munkájával végez el.

Tudományterületek specifikumai

a) Társadalomtudományok legfontosabb kutatási területei:
- *Irodalomtudomány*: vajdasági magyar irodalom, kortárs magyar irodalom, összehasonlító irodalomtudományi kutatások, irodalomelméleti kutatások, drámatörténeti, színháztörténeti kutatások és bibliográfiai kutatások.
- *Nyelvtudományok***:** dialektológia, kontrasztív nyelvészet, kontaktológia, élőnyelvi kutatások, névtudományi és szótártani kutatások.
- *Néprajz***:** mesekutatás, mesegyűjtés, összehasonlító (délszlávmagyar) regionális néprajzi kutatások.
- *Pszichológia:* nevelés- és fejlődéslélektan, a kétnyelvűség pszichológiája, a magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata.

- *Szociológia:* etnikai önszerveződések feltételei, változó demográfiai, politikai és tranzíciós feltételek, migráció, a vajdasági magyarság identitástudata, kutatásstatisztika.
- *Jogtudomány:* kisebbségi jogok, a nyelvhasználat kérdései, egyenjogúság, az autonómia kérdése.

A humán- és társadalomtudomány művelése több hátrányos, illetve előnyös szempontot rejt.

Pozitívumok	*Negatívumok*
Többpólusú tudományos intézményrendszer	Párhuzamosság; kooperáció hiánya az egyes intézmények között.
Állami és civilszféra kettős jelenléte	Az utánpótlás-nevelés elégtelen. A magyarul tudó tudományos állomány az elmúlt évtizedekben leépült. A vajdasági magyar társadalomtudományi tanerő irodalom- és nyelvtudomány-központú, a társadalomtudományok képviselőinek száma kicsi.
A tudományos projekteket főleg a belgrádi és újvidéki tudományügyi minisztériumok finanszírozzák	A kutatómunkában más belföldi támogató gyakorlatilag nincs, mert gyenge a kapcsolat a vállalkozói szektorral.
A délszláv tudományossággal komparatív vagy szórványos kapcsolatok vannak. A regionális kapcsolatháló a magyar-magyar vonalon kialakítható	Hiányzik a hálózatos intézménykapcsolat. A nemzetközi kapcsolatok egysíkúak (leginkább csak magyarországi intézményekkel létezik együttműködés), gyakran nem intézményi, hanem személyi kapcsolatokon alapulnak.

Vajdaságban a technológiai és az agrártudományok mellett a bölcsészettudományok nem számítanak stratégiai fontosságúnak. A nyelv- és irodalomtudomány jelenlegi magyar nyelvű művelői számbelileg is és képzettségüket tekintve is lehetővé teszik a tanárképző programjainak futtatását. Az egyéb társadalomtudományi szakterületi tevékenység lényegében belterjes, anyaországi és nemzetközi kapcsolatok híján van, az anyagi és társadalmi

támogatottsága minimális. Szükség lenne újabb szakirányokra és interdiszciplináris fejlesztésekre, be kellene vonni az oktatásba a kommunikációelmélet, a médiakutatások, a művészetelmélet területeit. A projektumok a belgrádi és újvidéki tudományügyi minisztériumok jóvoltából vagy az anyaországi intézmények és alapítványok részkutatásaként léteznek. A kutatásokat prezentáló monográfiák, tanulmánykötetek, folyóiratok publikálása, terjesztése nehézkes, rosszul van megoldva. Sürgős fiatalításra van szükség, amihez új egyetemi munkahelyek, új kutatási lehetőségek szükségesek. Támogatandó a vajdasági értelmiségi és politikai köröknek a regionális magyar érdekeltségű felsőoktatási intézményhálózat kiépítését sürgető koncepciója.

Sajátos helyzetben van a szociológia és a pedagógia, az ilyen tárgyú tanulmányokat ugyanis nem kimondottan diplomás szociológusok és pedagógusok írják Vajdaságban, hanem a határtudományok művelői, tudósok/értelmiségiek. A szociológiai jellegű magyar érdekeltségű kutatásokat, különösen, ha a kisebbségi magatartásvizsgálatot is érintik, nem állami intézményekben végzik. Főleg anyaországi támogatásokkal (pályázati vagy megrendeléses projektumok) készülnek a tudományos civilszervezetekben. A kisebbségkutatás Vajdaságban sokáig a nyelvhasználat témában mozgott. A kilencvenes években a nemzeti kisebbségek magatartásvizsgálata is előtérbe került. Gyűjteményes munkák, tanulmánykötetek bizonyítják, hogy empirikus szociológiai, antropológiai, jogi és politológiai kutatások is szükségesek a lakosság helyzetének, jogainak a vizsgálatára.

A kisebbségkutatás (demográfiai, jogi, szociológiai, politikai) igencsak időszerű téma a Délvidéken az utóbbi évtizedben. Anyaországi támogatással tudományos kutatások folyhattak a következő témakörökben: a magyar nyelvű oktatási hálózat feltérképezése, a demográfiai, a migráció- és szórványkutatás elmélyítése, valamint több ifjúságkutatás és magatartásvizsgálat empirikus elemzése, szociolingvisztikai kutatások. A nevelés- és fejlődéslélektan, valamint a kétnyelvűség pszichológiája, a magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata kutatható újabban elmélyült empirikus módszerrel.

A vajdasági magyar humán- és társadalomtudományi területek fejlesztésére a következő feladatok fogalmazódnak meg:
– erősíteni a kutatás és képzés kapcsolatát;
– a szerbiai publikációs lehetőségek mellett további publikációs fórumokra lenne szükség és külön támogatási keretet kellene teremteni a térségben megjelenő magyar nyelvű tudományos publikáció számára;
– a nemzetközi projektekben való részvételhez fontosak a magyarországi közvetítők/partnerek és az intézményes háttér;
– a kutatásokban fontos az interdiszciplináris jelleg erősítése és a társadalomtudományos kutatók kapcsolattartása a térség meghatározó társadalmi szereplőivel.

A vajdasági értelmiség véleménye szerint a magyar nyelvű humántudomány eredményei változásokat eredményezhetnének a vajdasági magyarság helyzetében, mégpedig az igényesebb nyelvhasználat kialakulása, az önismeret és önértékelés javulása tekintetében; egy magabiztosabb azonosságtudat kialakulását segítenék; pozitívabb jövőkép alakulhatna ki; új tanszékek és intézetek nyitása, új asszisztensi munkahelyek létesítése, a továbbtanulási kedv javítása, a vajdasági magyarság iskolázottsági szintjének emelése válna lehetővé, végül pedig a fejlődés a humántudomány területén felszámolná a bezárkózást, az önös érdekeket és a kicsinyességet.

b) Közgazdaságtudomány
A magyar nyelven is publikált közgazdasági témájú kutatások zöme a szabadkai *Közgazdaságtudományi Kar* magyar nyelven beszélő tanáraihoz és munkatársaihoz kapcsolódik. A tudományos projektumokat korábban állami és vállalati megrendelésre készítették a kar szakemberei. Ma kevesebb vállalati megrendelés van, így főleg minisztériumi támogatással folynak a nagyobb kutatások: makrogazdaságtan (magánosítás hatása; makrogazdasági intézkedések szektori hatásai), kistérségi kutatások (regionalizálódás, mezőgazdaság tranzíciója, agrárgazdaság), vállalkozástan (vállalati stratégiai fejlesztés, vállalatigazgatás), piackutatás (mezőgazdasági termékek marketingje). A gazdasági életet érintő kutatások legtöbbje beleolvadt az állam által megrendelt projektumokba és nem magyar

nyelven íródott. A regionalizmus és a magyarlakta határ menti területek emberi erőforrásának, valamint gazdasági erőnlétének a kutatását a *Regionális Tudományi Társaság* (Szabadka) vállalta magára 2006-tól. (Publikációi magyarul, szerbül és angolul jelennek meg.) Munkatársai egyetemi tanárok és fiatal doktoranduszok, akik a területfejlesztés és a humánerőforrás minőségemelésében igyekeznek alapkutatásokat folytatni.

c) Műszaki, agrár- és természettudományok
Vajdaságban az egyes természettudományi ágakban a magyar tudósok és szakemberek jelenléte nem kiegyensúlyozott. Magyar matematikus, vegyész-technológus, agrárszakember tekintetében akad utánpótlás, de magyar anyanyelvű biológus, fizikus kevés van. A műszaki tudományok terén viszonylag nagyszámú magyar kutató, felsőoktatásban dolgozó foglalkozik villamossági, gépészeti, informatikai kutatásokkal vagy oktatással (főleg az újvidéki *Műszaki Karon* és a szabadkai *Műszaki Szakfőiskolán*). A szabadkai *Építőmérnöki Karon* már hiány mutatkozik a magyarul is tudó szakemberek/tanárok számában. Hiányoznak az interdiszciplináris kutatások is.

Feladatok és problémák:
- A vajdasági magyar természettudományos és műszaki területen aktívan tevékenykedők kifejezetten igénylik azt, hogy intézményes háttere legyen a pillanatnyilag elsősorban személyes kapcsolataik révén működő kutatásoknak.
- Az érintett tudományterületeken a publikációs tevékenység szempontjából az akkreditált folyóiratokban és releváns konferenciákon való megjelenés létkérdés, de költséges és hosszan tartó folyamat. A megkérdezettek számítanak az anyaországi társkutatók lobbi-tevékenységére és a nemzetközi projektekbe való bekapcsolódásra is.
- A tudományos eredmények megjelenítésének fő színtere továbbra is a nemzetközileg jegyzett folyóirat, de a tudományt népszerűsítő, eredményeket bemutató műsorok, cikkek szerepe sem elhanyagolható.
- A természettudományok területén az alapkutatások és az alkalmazásorientált kutatások elkülönülnek, és elsősorban emberek,

esetleg egy-egy intézmény köré csoportosulva, szinte *szigetekként működnek.*
- Támogatni kell a meglevő *doktori, posztdoktori programok*, tudományos iskolák, akadémiai műhelyek és bizottságok hatékonyabb hálózati működtetését. A kiemelt kutatási területek támogatásán kívül fontos lenne az intézményre bontott, arányos (de kiszámítható és tervezhető) támogatási rendszer.
- Kiemelten kezelendők a megújuló energiaforrásokkal kapcsolatos kutatások és alkalmazásorientált projektek.
- Fontos a *nemzetközi jelenlét*, a nemzetközi kapcsolatépítés, az EU-s projektekben való részvétel. Eddig pozitív hozadéka volt a CEEPUS és TEMPUS hálózatoknak, de a nemzetközi együttműködésben való részvétel egyelőre egyéni teljesítményeknek köszönhető.
- Az alapkutatások tekintetében a *tudományos adatbázisokhoz való hozzáférés* hiánya égető probléma. Tekintettel arra, hogy a vajdasági informatikai infrastruktúra megfelelő szintű, megfelelő intézményes hátteret lehetne teremteni a hozzáféréshez az MTA segítségével.
- Az *ösztöndíjrendszer* tekintetében nemcsak az anyaországra támaszkodhatunk, mert van lehetőség arra, hogy Szlovákia és Románia irányába kiépítsék a csereprogram-rendszert (jó alap ehhez a CEEPUS rendszer)
- A műszaki és természettudományi szakterület vajdasági kutatói közül többen magyarországi munkavállalók is, kétlaki életet élnek, oktatva a vajdasági és az anyaországi felsőoktatásban is. Ők a hálózatos intézménykapcsolatok úttörői.
- Az európai regionális és interregionális összefogás szellemében határon átívelő, közös tudományos követelményeknek eleget tevő oktatási programok kidolgozására és elindítására van szükség.

Vajdaságban, ha egy fiatal magyar középiskolába járt, esetleg Magyarországon tanult tovább, ott doktorált és mégis visszatérne Vajdaságba, a hiányos szerbtudása megfosztja attól a lehetőségtől, hogy szülőföldjén boldoguljon. Ha viszont egy magyar anyanyelvű fiatal szakember Szerbiában végezte el az egyetemet vagy a doktori iskolát, gyakran előfordul, hogy nem ismeri jól a

magyar szakterminológiát, nem használja megfelelően. Fontosak lehetnek ezért a szakterületenkénti, anyanyelven folyó szakmai megbeszélések (jó példa, lásd HUCI, illetve CINTI konferenciasorozat, BMF, Budapest), az anyaországi részképzések, kutatói és oktatói csereprogramok megvalósítása, támogatása és nem utolsósorban határokon átnyúló közös doktori iskolák létrehozása, ahol mindkét nyelven kötelező lehetne a kommunikálás, vagy a közös szakszótárak publikálása. Kiemelt fontosságú feladat lenne Vajdaságban a magyar *orvosi szaknyelv* ápolása/művelése. Az írott és elektronikus sajtóban, az orvosi-egészségügyi témakörben megjelenő írások nyelvezete hemzseg a magyartalanságoktól. Fontos lenne az egészségügyi középiskolákban népszerűsíteni a magyar szaknyelv használatát, akár különórák keretében is.

A *mérnökképzésben* viszonylag sok magyar anyanyelvű oktató vesz részt. A szerbiai és vajdasági Tudomány- és Technológiafejlesztési Minisztérium több projektumot támogat az Újvidéki Egyetem Műszaki Karán.

A vajdasági magyar fiatalok körében aránylag nagy érdeklődés mutatkozik a magyar nyelven tanulható, *mezőgazdasággal kapcsolatos* felsőfokú tanulmányok iránt. Magyar nyelvű agrár-felsőoktatás Vajdaságban a budapesti Corvinus Egyetem Kertészmérnöki Karának Zentai Távoktatási Tagozatán folyik.

Az MTA közreműködésének lehetőségei

Vajdaságban kevesen terveznek intézményes oktatói és kutatói státusban, valamint szervezett kutatói hálózati feltételek közepette; az intézményesítés szükségessége látható, de kivitelezhetősége homályban van; a stratégiai megfontolások gyakran keverednek a személyes, konkrét tervekkel, feladatokkal. A vajdasági magyarságnak a tudományos élet vonatkozásában dezorganizált intézményes szigetei vannak, nincs elegendő szaktekintély az intézmények élén, akik megfelelő hatósági kompetenciák birtokában tudnának eljárni a jövőképzés kérdéseiben.

A feladatmegoldás sarkpontjai: célirányos magyarországi alapítványok és intézmények forrásaiból eredő támogatás; a vajdasági magyar politikum hathatós támogatása sem nélkülözhető; szükséges továbbá egy átlátható tudományos helyzetkép és jobb szervezettségi szint kialakítása (a VMAT révén), a vajdasági magyar egyetemi káderállomány egybeszerveződésének hatékony ösztönzése. Fontos lenne egy új, szerkezetében és kritériumaiban is átgondolt magyarországi támogatáspolitika, s ennek részeként egy új Kárpát-medencei kutatási stratégia kialakítása az MTA koordinálásával. Támogatandó a határokon átívelő, kutatói és felsőoktatási intézmények hálózatos tevékenysége közös projektumok, konferenciák és kiadványok révén. Ehhez fontos, hogy a vajdasági magyar tudós elit megfogalmazza a saját *tudásalapú regionális fejlesztési* elképzeléseit, meghatározza a megvalósításhoz szükséges legfontosabb teendőket, prioritásokat (ezáltal a műhelyek közötti együttműködés/munkamegosztás elvére építve a *hálózatépítés* alapjait is megvethetné), körvonalazza a realizáláshoz szükséges *forrásstruktúrát* (szerbiai, magyarországi és uniós csatornák).

A vajdasági magyarság jelenlegi helyzetéből kiindulva a következő 10-15 évben az alábbi teljesíthető célok fogalmazhatók meg a vajdasági magyar szakmai közösség számára:
1. *Intézményfejlesztés*: felsőoktatási és kutatóintézeti szinten új egyetemi és tudományos intézmények létrehozása Vajdaságban. A magyar ajkú minősített oktatók képzése, tervszerű tudományos utánpótlás, valamint a publikációs lehetőségek bővítése, a kutatók nyelvtudásának fejlesztése.
2. *A nemzetközi kapcsolatok fejlesztése*: szükség van egy Kárpát-medencei kutatói stratégia és kutatóhálózat kialakítására, ennek pályázati forrásai biztosítanának egy kompakt projektrendszert és lehetővé válna az intézményhálózatok folyamatos kommunikációja.
3. Fontos a különféle profilú tudományos *kutatóműhelyek létrehozása*. A meglevő műhelyek munkájának magasabb szintre emelése, az esetleges és magukban álló szervezeti formák magasabb hierarchiába rendezése, a tudományos utánpótlás kinevelése ösztöndíjak és egyetemi munkahelyek biztosításával.

A jövőképpel kapcsolatos problématár összegzése

1. A stratégiai gondolkodás hiányos a vajdasági magyar tudományosságban:
• A válaszok uralkodó jellemzője a pesszimizmus és a kilátástalanság.
• Kevesen terveznek intézményes oktatói és kutatói státusban és szervezett kutatói hálózati feltételek közepette; az intézményesítés szükségessége látható, kivitelezhetősége viszont homályban van.
• a stratégiai megfontolások gyakran keverednek a személyes, konkrét tervekkel, feladatokkal.
2. A szakmai műhelyek jelenlegi státusa és a forráshiány nem teszi lehetővé az átfogó jövőképzési kompetenciák kialakítását.
• A stratégiai megfontolások gyakran feladatáthárításban nyilvánulnak meg, vagyis másokkal szemben támasztott elvárások formájában fogalmazódnak meg.
• A kutatócsoportok és a szakmai testületek nem tekintik magukat illetékeseknek a jövőképzésben.
3. A vajdasági magyarságnak a tudományos élet vonatkozásában dezorganizált intézményes szigetei vannak, nincs elegendő szaktekintély az intézmények élén, akik megfelelő hatósági kompetenciák birtokában tudnának eljárni a jövőképzés kérdéseiben.
• A fentieket bizonyítja a hiányos lekérdezés és adatgyűjtés, amit e kutatócsoport tagjai igyekeztek pótolni (személyes kapcsolatok és intézményi dokumentumelemzések útján), de nem teljes sikerrel.
4. A vajdasági magyar tudományosság általános rövidtávú feladatai:
• A tudományos műhelyek tevékenységének folyamatos helyzetelemzése és új kutatók számbavétele (utánpótlás).
• A kutatói prioritások kijelölése, jövőkép kidolgozása az uniós csatlakozás előtt.
• A rendelkezésre álló források és támogatásalternatívák racionális hálózatos leosztásának kijelölése.
• Nemzetközi és anyaországi intézményes és műhelykapcsolatok/hálózatok építése.
• Az egyes ágazatok és szakmai testületek közötti munka összehangolása – előtérbe helyezve az interdiszciplináris kutatásokat és publikációkat.

Felsőoktatási intézménykapcsolatok egy határral szabdalt régióban

TAKÁCS ZOLTÁN

Bevezető[1]

A határok légiesedése általános és kényszerű folyamatként jelenik meg a globalizálódó, integrálódó térben. A nemzetállam által alapított és finanszírozott intézmények intézményvezetési politikájában olyan korszerű és gyakorlatorientált határszemléletek és határkonstrukciók jelennek meg, amelyek már a nemzetállam határain túlra, ezáltal tágabb fejlődési pályák felé irányulnak. A szerb–magyar határrégió hálózatos kapcsolatépítési és együttműködési folyamataiban fontos szerepet játszanak a régió fel-

[1] A tanulmány szerkesztett anyaga konferencia-előadásként hangzott el: ,,Development of higher education networking in multiethnic border region of North Vojvodina" (Zoltan Takac–Ester Gabric). (Re)Integration and Development Issues in Multicultural and Border Regions, Portorož, Slovenia, September 22-24, 2011. Dissemination of research project TRANSMIG-SCOPES 2009-2012. Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG) SCOPES Project (2009–2012). A kutatási projekt támogatója a Svájci Nemzeti Tudományos Alap (SNSF Swiss National Science Foundation), a kutatási projekt koordinátora prof. dr. Doris Wastl-Walter, Berni Egyetem, Földrajztudományi Intézet. Szerbiai partner: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, projektfelelős: prof. dr. Gábrity Molnár Irén. Internetes elérhetőség: www.transmig.unibe.ch.
A hanganyagok, a terepmunka és az intizményi esettanulmányok elkészítésében dr. Kovács András Donát (Magyarország) és Takács Zoltán (Szerbia) vettek részt, prof. dr. Gábrity Molnár Irén szakmai koordinálásával, egy IPA-projekten belül: The Borderline as an Axis of Innovation (2010-2011). IPA HUSRB/0901/2.1.3. Lead Beneficiary: Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pécs (MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs), Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét. Project Partner: Regional Scientific Organisation (Regionális Tudományi Társaság) Szabadka, Associated Partner: Mórahalom Város Önkormányzata. Oktatási és ifjúsági munkacsoport. Internetes elérhetőség: http://www.innoaxis.hu/hu

sőoktatási intézményei. Feladatuk – az oktatáson, diplomások kinevelésén kívül – sok esetben a határon átívelő tudományos transzferfolyamatokban, kutatásfejlesztésben, együttműködésben is megnyilvánul. A modern tudományszervezés folyamatainak sikeressége, implementációs lehetőségei, az alkalmazkodási stratégiák követése valójában az intézményvezetés felelősségteljes és innovatív munkájának az eredménye/eredménytelensége.

A határral szabdalt szerb–magyar régióban a felsőoktatási intézmények együttműködési lehetőségeinek pontos megfogalmazása végett kikértük ebben a kérdésben az intézményvezetők nemzetközi kapcsolatok felelős dékánok, dékánhelyettesek, tanszékvezetők véleményét, a határ mindkét oldalán, 2011 februárja és márciusa folyamán.[2] Az interjúk helyszínei: Szabadka, Zenta, Szeged, Baja, Kecskemét. Az interjúk – tekintettel az alanyok betöltött funkciójára, elfoglaltságára – hosszú egyeztetések eredményei. Az interjúalanyok mégis érdeklődéssel és nyitottan álltak a munkához. A felsőoktatási intézményvezetők érzik a probléma súlyát, fontosságát. *A tanulmány módszertanilag* elsősorban az empirikus kutatás eredményeinek bemutatására helyezi a hangsúlyt.

Az empirikus kutatás célja az volt, hogy felmérje a határrégió (Dél-Alföld, déli határ mente, Észak-Vajdaság) felsőoktatási intézményeinek határon átívelő együttműködési pályáját, kapcsolataik jellemzőit, mélységét, irányát, szándékait és lehetőségeit a jövőre nézve. Az intézmények régión belüli és határon átnyúló (transz- és interregionális) kapcsolataikon keresztül lehetőség nyílik továbbá:

[2] Összesen 12 interjú készült. Magyarországon (7): Eötvös József Főiskola, Baja (EJF, HU) – rektor, Kecskeméti Főiskola (KF, HU) – oktatási rektorhelyettes, SZTE TTIK Természettudományi és Informatikai Kar (SZTE TTIK, HU) – oktatási dékánhelyettes, SZTE Általános Orvostudományi Kar (SZTE ÁOK, HU) – intézetvezető, osztályvezető főorvos, SZTE Bölcsészettudományi Kar (SZTE BTK, HU) – dékán, tanulmányi osztályvezető, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar (SZTE ÁJTK, HU) – közkapcsolati dékánhelyettes, SZTE Mérnöki Kar (SZTE MK, HU) – intézetvezető. Szerbiában (5): Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (ÚE MTTK, SRB) – dékán, dékánhelyettes, Újvidéki Egyetem, Építőmérnöki Kar (ÚE ÉK, RS) – tanszékvezető, Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar (ÚE KK, RS) – oktatási dékánhelyettes, Műszaki Szakfőiskola, Szabadka (SZMSZ, RS) – igazgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, konzultációs központ (BCE KK, RS) – intézményvezető.

- a meglevő együttműködési formák elemzésére (irány, tartalom, tartósság, rendszeresség, nagyságrend, versengés)
- az együttműködést hátráltató tényezőknek, a felek hozzáállásának összegzésére
- a lehetséges kapcsolatok szervezési és működési kereteinek meghatározására
- a létszám, szerkezet, külső kapcsolatok, oktatási programok, kutatási irányok, a diákmobilitás stb. elemzésére.

A kutatás hipotézisét a következőkben fogalmazom meg:
- A határ két oldalán, az egységesítendő régióban, eltérő oktatás- és tudományszervezési gyakorlat van jelen.
- Az intézményi kapcsolatok/együttműködés lehetőségei nincsenek kellőképpen kihasználva.
- Nincs racionális és reális munkamegosztás és hálózatszerű együttműködés a régióban.
- A magyarországi felsőoktatási intézmények jelentős „merítési bázisa" a vajdasági magyar hallgatók jelenléte.
- A nagy, patinás intézmények együttműködési hajlama inkább a nagy intézmények (centrumok) felé gravitál (Budapest, Belgrád), a kis és fiatal intézmények, szakfőiskolák viszont szerteágazóbban keresik a regionális együttműködés lehetőségeit.
- A kapcsolati tőke jelentősége (személyi kapcsolatok) nagy.
- A szerb–magyar határrégióban különösen erős integrációs szándék nyilvánul meg a szerbiai (magyar–magyar) Szabadka-központú intézmények esetében.

Háttértanulmányokból, valamint további szekunder adatelemzésekből látható a határ menti térség intézményeinek különbözősége, eltérő helyzete. A nemzetgazdasági és társadalmi különbségek is nyomon követhetők. Magyarország oktatási (és gazdasági) versenypozíciója, eltérő képzési és munkaerőigénye a szerbiai határrégióval történő összehasonlítás során szintén bebizonyosodott. A felsőoktatási együttműködés a határon átnyúló régiókapcsolatok szakpolitikai kezdeményezései között mindenképpen fontos feladatot képviselnek.

Régióspecifikus kisebbségi felsőoktatás és határon átívelő együttműködési gyakorlat rövid szakirodalmi összegzésben

A szerb–magyar határrégiónak sajátságos a felsőoktatása. Egyrészt a vajdasági magyarság életteréről van szó, ahol a kisebbségi közeg további régióspecifikus igényeket fogalmaz meg. Tóth Pál, kutatási eredményeire hivatkozva, kiemeli: *„A vegyes lakosságú régióknak sajátos felsőoktatási-kulturális igényei vannak, amelyek eltérnek a homogén lakosságú térségektől. Ezekre válaszként olyan felsőoktatási intézményi modellek alakultak ki, amelyek nemcsak eltérnek az egynyelvű, egykultúrájú egyetemektől, hanem fejlesztésük, működtetésük, beillesztésük az (adott) oktatási rendszerbe sajátos munkát és szaktudást igényel" (Tóth Pál,* 2005*).* Az etnikailag vegyes közeg felsőoktatási intézményeinek versenyében megjelenik a „magyar érdekeltségű" és a „szerb érdekeltségű" iskolavezetés. Ez eleve determinálja az együttműködés, a felsőoktatás-fejlesztési elképzelések milyenségét. Példaként említhető a magyar–magyar intézménykapcsolatokon alapuló kihelyezett képzési forma. A kihelyezett képzés a *politikai, kulturális és gazdasági körülmények szerencsés összjátékának az eredménye,* amely fokozatosan önállósul, intézményesül, mígnem a befogadó ország integrálja saját felsőoktatási rendszerébe. Ezek az intézmények támogatást élveznek az anyaország részéről, kockázatvállalók, gyakorlatias képzéseket kínálnak, vállalkozói szelleműek (*Kozma*, 2004). Gábrity Molnár hangsúlyozza, hogy a magyar oktatási nyelven képzést folytató intézmények vonzzák a magyar fiatalokat, így szerepük megkérdőjelezhetetlen. Éppen ezért *„újra kell gondolni a kihelyezett tagozatok működtetését a Vajdaságban" (Gábrity Molnár,* 2005a*).*

A felsőoktatási intézmények, karok autonóm tevékenységének függvényében alakul a jövőben a régió innovatív tudományszervezési szerepe, amelyre jellemző a nemzetközi kapcsolatok építése, a határ menti, a határokon átívelő együttműködés kezdeményezése, a produktív kapcsolatápolás. A nem formalizált, személyes és szakmai kapcsolatok (oktatók és hallgatók részéről) segíteni

tudják az intézményesült együttműködést. Rechnitzer és Smahó kutatásaiban rámutat arra, hogy a nemzetközi együttműködés versenyképességi tényezőként hat a jövőben. Stratégiai jelentőséget azonban még nem tulajdonítanak az intézmények nemzetközi kapcsolataik kapacitálásának *(Rechnitzer–Smahó,* 2007). Kozma Tamás tradicionális és modern határon átívelő együttműködési formákat különböztet meg. Sokszor a települések természetes vonzásából adódóan állt fenn együttműködés, amit később közigazgatási, illetve államhatár szakított meg (esetünkben Szeged–Szabadka, a tágabb régióban pedig az Eszék–Pécs–Temesvár háromszög). Ezekben az esetekben ún. *„felzárkóztatási stratégiák"* tudják csak revitalizálni az egykori helyi-regionális társadalmakat. A gazdasági térszerkezet átalakulását követően kialakuló változásokra válaszként új keletű együttműködés alakul ki, amit gazdasági racionalitás, sok esetben a túlélés jellemez (*Kozma,* 2004). Az észak-vajdasági régiónak az együttműködés iránti nyitottsága a régió fejlődési stratégiájának meghatározó eleme. Gábrity Molnár kiemeli egy nemzeti felsőoktatási stratégia kidolgozásának szükségességét, amely megalapozhatná a magyar nyelvű oktatást a Kárpát-medencében. Érvelését a globális felsőoktatási piacon kialakuló, és egyre fokozódó versenyre alapozza, ezért folyamatos szakmai munkamegosztás kialakítására hívja fel a határ menti érdekeltségi körök figyelmét. Az egyetemek közötti versenyt véleménye szerint enyhíteni tudják a regionális intézményi kapcsolatok (közös szakok, tanár- és diákcsere, kutatási projektek) (*Gábrity Molnár,* 2006a).

E kapcsolatokból tudna Gábrity Molnár szerint sikeresen építkezni az önállósuló délvidéki magyar érdekeltségű felsőoktatás is. A felsőoktatás által termelt regionális egyenlőtlenségek problémája mindenképpen megoldásra szorul. A délvidéki magyarság helyzete e téren igen összetett: a népesség továbbtanulási hajlandósága kisebb, mint a többségi nemzeté, a gyermekek száma folyamatosan csökken, persze a továbbtanulás dimenziója nemcsak a szándéktól függ, hanem a hozzáféréstől is (*Gábrity Molnár,* 2006b). *„A kisebbségekhez tartozás olyan önálló faktornak tekinthető, amely a származáson túl is differenciálja az iskoláztatási esélyeket"* (*Pásztor,* 2004). Gábrity Molnár Irén a *„szabadkai regionális,*

magyar/multietnikus" egyetemalapítási kezdeményezést nyomós érvekkel támasztja alá. *„Megalapítását eurokonform/integrációs hangvételű, mikro- (Észak-Vajdaság, Szabadka), mezo- (Vajdaság) és makroregionális (Újvidék–Szabadka–Szeged–Eszék–Temesvár) társadalmi/gazdasági, tudomány- és oktatáspolitikai szükségletekkel indokoljuk" (Gábrity Molnár,* 2005b). A szülőföldön maradás ösztönzése az elsődleges célja az intézményesülő tudásközpontnak, amely önálló (az újvidéki egyetemi struktúráktól különvált), és a nemzeti kisebbségek érdekeit képviseli.

Horváth és Ríz nagy lehetőségekre hívják fel a figyelmet a 2007–2013-as programozási időszak területi együttműködési (határokon átnyúló együttműködések, transznacionális fejlesztések, tudásátadás) céljaival kapcsolatban, amelyek értelmében a nem EU-tagállamok (így Szerbia, tehát a Délvidék) is részesülhetnek a Strukturális Alapokból (*Horváth–Ríz*, 2006). Kérdés, történik-e megfelelő magyar–magyar érdekérvényesítés, illetve az anyaország részéről lesz-e hajlandóság fejlesztési prioritások kijelölésére (összhangban a régióigényekkel, regionális stratégiai fejlesztési prioritásokkal), amikor a térségek fejlesztéséhez, leszakadásának megakadályozásához irányoz elő forrásokat – utalunk itt egyben Kozma felzárkóztatási stratégiájára is, illetve Gábrity Molnár nemzeti oktatásstratégiai javaslatára. Mindkét esetben a modern tudományos és oktatásszervezési követelményeknek kell eleget tenni.

Kozma egyik fontos kutatási eredménye (amelyet egyben másfél évtizedes európai uniós tapasztalatokkal is alátámaszt) *a „felsőoktatás – tudományszervezés területfejlesztésként történő támogatása" (Kozma,* 2005*).* Az elkülönült kisebbségi intézményhálózatok nem tekinthetők perspektivikusnak. A regionális gazdaság igényeit kell minden esetben szem előtt tartani (képzési szerkezet, vállalati szféra, regionális hatóságok). Továbbá a *kutatást* kiemelten kell kezelni, megfelelően ösztönözni, *technológiai és gazdasági innovációkat* kell létrehozni, támogatni kell *a felsőoktatás és a gazdaság szervezett együttműködését* egy területileg *decentralizált felsőoktatási közegben, ahol a munkamegosztás, forráselosztás, intézményi méret területén is biztosítva van a kiegyensúlyozott fejlődés (Horváth,* 2003*)*. Az intézmények gazdál-

kodói viselkedési minták követésére kényszerülnek (Hrubos megfogalmazása). Erős, professzionális menedzsment, diverzifikált finanszírozás, anyagi értelemben vett hatékonyság, nem kifejezetten erős akadémiai hátszél, fejlesztő perifériák (kutatóintézetek, tudományos parkok, kiegészítő tevékenységek) létrehozása, új, interdiszciplináris szakterületekkel, húzóágakkal (*Hrubos,* 2004).

A szakirodalmi megközelítésekre alapozva a határrégió felsőoktatási intézményeinek vezetőit arra kértük, hogy az interjúk során fejtsék ki véleményüket a régió felsőoktatását érintő kérdésekről (többek között: verseny, közös pályázatok, kisebbségi politika, intézményi integráció, magyarországi intézmények versus szerbiai intézmények, együttműködési formák, motivációk, kapcsolatok a gazdasággal, tudományos munkával, tanerő- és diákmobilitás stb.).

Határokkal szabdalt régió és versengő felsőoktatási intézmények

A határrégióban működő mintegy harminc felsőoktatási intézmény[3] versenypozícióban áll egymással az egységes felsőoktatási piacon. A határvonal megléte miatt (egységes régió híján) a verseny más értelmezést kap. A nyelvi korlátokból adódóan a szerb iskolavezetés nem lát versengési problémákat országhatárokon átívelő kapcsolatokban. Újvidék és Belgrád szerepe fontos a régióban. Ők az igazi versenytársak, habár az interjúalanyok véleményét összegezve a szabadkai székhelyű (kb. 40 éves hagyományú) állami karok presztízse, megítélése mindenképpen pozitív országon/régión belül. Verseny helyett inkább pozitív együttműködésről számolnak be az intézmények (Pl. SZMSZ, RS). Budapest a műszaki tudományok terén mindenképpen fontos szereplő a határrégión túl. A hallgatók számára biztosítva van a könnyű átjárhatóság a teljes felsőoktatási vertikumon (mester, Ph.D-képzés). Noha vannak paralel működtetett szakok-programok a határ két oldalán (Szabadka–Kecskemét, műszaki tudományok, Szabad-

[3] Karok és önálló főiskolák, illetve kihelyezett tagozatok

ka–Szeged, közgazdaságtudományok, Szabadka–Szeged, pedagógiai tudományok), mégsem érzik a versengést, a konkurenciát az intézmények. Ennek egyik oka a nemzetállamok országhatárainak „felszámolhatatlansága", az európai uniós távlatok bizonytalansága. Ez nem zárja ki a régión belüli verseny meglétét. A mezőgazdasági képzés területén ez kifejezésre is jut: Topolya (Megatrend Biofarming magánkar), Újvidék (ÚE Mezőgazdaság TK, RS).

„Verseny a határ két oldalán nincs, inkább a határokon belül – Szeged–Baja, Szeged–Pécs, Szabadka–Újvidék" – igazgató (EJF, HU), közkapcsolati dékánhelyettes (SZTE ÁJTK, HU). *„A szerb oldalon a versenyt az dönti el igazából, hogy tud-e az intézmény magyar nyelven, tandíjmentesen oktatni. … Ugyanis a régió hallgatói számára ez a szempont a meghatározó… másrészt a verseny az intézményeket változásra kényszeríti, ezért jutnak versenyelőnyhöz a kicsi, flexibilis, a változásokhoz könnyen alkalmazkodó intézmények"* – intézetvezető (BCE KK, RS).

A versenytársak, paralel képzések között megfigyelhető egyfajta spontán szakosodás, munkamegosztás a régióban. Ez a munkamegosztás (elsősorban a szerbiai oldalra vonatkozólag) a hallgatók igényei, lehetőségei által kap támogatottságot (magyar nyelvű intézmény, közeli intézmény, tandíjmentes oktatás vagy ellenkezőleg: magánoktatás, könnyű diplomaszerzés stb.). A többféle hallgatói célcsoportot koncentráló piac igényeit változatos és sokfajta felsőoktatási intézmény (állami kar, magánkar, tiszta magyar képzés, minőségi kategóriák stb.) tudja csak kielégíteni. Ezzel megteremtődnek a munkamegosztás és a pozitív verseny feltételei a régióban. A párhuzamosságok elkerülése érdekében hatékony felsőoktatási együttműködésekre lenne szükség.

„Debrecen és Újvidék például kitűnően tudnának együttműködni, közös programokkal (agrárképzés). Sokszor olyan képzések ezek, amelyekre csak 3-4 évig van szükség. E téren kellene olyan programot létrehozni a tanári élgárdának, amely szerint több helyen, felváltva oktathatnák, párhuzamosság nélkül." … „Az intézményeknek be kell látniuk, hogy változni, együttműködni, összefogni kell." – intézményvezető (BCE KK, RS). *„A szerb–magyar kapcsolatok terén*

jelenleg inkább kooperáció látható, mintsem kompetíció. Tény, hogy Szeged vonzásereje nagy, ezért célszerű lenne jobban összehangolni a képzéseket." – dékán (SZTE BTK, HU).

Pályázatok és projektmenedzsment – az együttműködési formák jövőorientált európai kerete

Az IPA 2009, 2010 sikeres pályázatokat, ezzel együtt sikeres projekteket, sikeres intézményi együttműködési formákat eredményezett a régió felsőoktatási intézményei számára.

„Az IPA-pályázatok jók, ezzel épülnek a kapcsolatok. Látják az emberek a párhuzamosságokat, az együttműködési lehetőségeket…" – intézményvezető (BCE KK, RS)

A 2010-es IPA-kiírásban néhány intézmény elbizonytalanodott, nem készült pályázattal. A bizonytalanság oka részben anyagi jellegű, mivel az intézmények még nem tapasztalták meg kellően, hogy hogyan is működik a (megbízható, kockázatmentes) forrásszabályozási mechanizmus az IPA keretében, másrészt rövid volt a felkészülési idő. Fontos momentum néhány intézmény esetében az *önkormányzat bekapcsolása* elsősorban az adminisztratív és szervezési ügyek intézésébe. Ezért szükség lenne pályázatkövető községi munkacsoport működtetésére, esetleg egy olyan regionális szervre, amely a technikai előkészítéstől kezdve a lobbiig menedzselni tud több felsőoktatáshoz/kutatáshoz kapcsolódó nemzetközi projektet (ÚE ÉK, ÚE MTTK, SZMSZ, RS).

Hátráltató tényezők/hiányosságok: nem megfelelő laborfeltételek (a felszereltség hiánya kizárólagos ok a kutatási projektekben), hiányos angol nyelvtudás, előfinanszírozás nagy összege (20%, gyakran hitelekből, forgótőke híján), anyagilag stabil partnerek hiánya, közbeszerzési felkészületlenség/tudatlanság, lobbi hiánya. Kutatások esetében a fundamentális kutatások nehézkes (elégtelen) támogatottsága, adminisztratív felkészületlenség (az

egyetemi tanár nem projektmenedzser) stb. A tapasztalatlanság, felkészületlenség abból is látszik, hogy az intézmények az előző programozási időszakokban (Phare CBC 2004, Interreg HU–RS–RO Szomszédsági Program 2005, 2006) kevésbé voltak sikeresek a különféle pályázati konstrukciókban.

A jó stratégiai partnerek megválasztásával a legtöbb pályázati tapasztalat és forrás intézményi szinten a Kertészettudományi Karon koncentrálódik, a szerbiai oldalon. Példaértékű az EU-s és egyéb nemzeti (szerb) és anyaországi pályázatokon való sikeres részvétel, és ezek pozitív hozadéka (BCE KK, RS). Külön pályázatíró csapattal rendelkeznek. Ugyanez a sikeres projektmenedzsment-gyakorlat jelenik meg a Közgazdasági Karon is, ahol egy hazai és nemzetközi projektiroda működik, még nagyobb kapacitásokkal (ÚE KK, RS).

Együttműködésre való nyitottság a magyar és a szerb oldalon

Általánosságban *a szerbiai, szabadkai székhelyű* (az Újvidéki Egyetem székhelyén kívüli) képzési intézmények vezetősége nem eléggé nyitott az együttműködésre. Ez a következőkben nyilvánul meg:

- Diákcsere: sem országon belül, sem határon túl nincs, illetve nem jellemző.

Hátráltató körülmények: a bolognai folyamatok nagyon nehézkesen kelnek életre, a jogi keret nehezen ültethető át a gyakorlatba, az implementáció késik. Nehézkes a vizsgák elismertetése különböző rendszerekben, főleg Szerbiában.

- Oktatócsere: nem működik, vagy csak személyi kapcsolatokon keresztül (a szerb oldalon okként említették a korábbi vízumkényszert).
- Közös kutatási projektek (országon belül és határon túl): nem igazán vannak folyamatos hálózati kapcsolatban működő kutatások, inkább csak alkalmi pályázati feladatok keretében folyik ilyen munka. Ennek oka (a szerb érdekeltségű intézmények esetében) főleg az indifferens iskolavezetési hozzáállás, passzivitás, bezárt-

ság („nem beszélünk angolul”), egyéni anyagi érdek (tipikus példa a helyi építőmérnöki kar (ÚE ÉK) ingázó tanárokkal, magáncégekkel).

Együttműködési motivációk lehetnek/lehetnének:
Hasonló problémák: pl. vízügyek, Duna, környezetvédelem, agrárgazdaság, tanyavilág, gyümölcskutatás, magnemesítés, néprajz, nemzetközi Balkán-tanulmányok.
Ösztönző keret: IPA, pótlólagos anyagi források, amelyek nagyon fontosak lehetnek a szűkülő anyagi lehetőségek (eszközbeszerzés, laborfejlesztés stb.) közepette, így az intézmények tudatos projektmenedzsment-tevékenységekre törekszenek.
A tartalmakat az intézmények maguk kell hogy kitalálják, előre fel kell készülni az egyes kiírásokra, aktív szerepvállalásra van szükség a potenciális partnerek listáját mindig szem előtt kell tartani (kapacitások, érdekeltség stb.).

„Igazából nem az a probléma, hogy elzárkóznak az intézmények, hanem sokkal inkább a közös téma kérdése, felkutatása. Ezt kell először megfogalmazni. Közös téma és közös érdek. Ha ez megvan, akkor lehet továbblépni a sikeres együttműködés irányába” – tanszékvezető (ÚE ÉK, RS)

A magyar érdekeltségű intézmények elsősorban az anyaország felé orientálódnak, ebből kifolyólag nyitottak, erős és sok esetben impulzív együttműködést folytatnak. Bizonyos esetekben nemzetközi konferenciáknak is helyt adnak (SZMSZ, RS, SISY konferencia). A BCE Kertészettudományi Karának zentai kihelyezett tagozta támogatja a diákcsereprogramokat, bekapcsolva az újvidéki mezőgazdasági kar diákjait, akik Budapesten tanulhatnak, rövidebb ideig. Ugyanitt intenzív magyar–magyar tanárcsere is folyik. Az együttműködés sok esetben vendégtanári foglalkoztatásban (ÚE MTTK, SZMSZ, RS) nyilvánul meg, ez azonban átmeneti időszaknak tekintendő. *Közös képzési programok akkreditálása* van folyamatban (ÚE MTTK, SZMSZ, RS), amely *a határon átívelő kapcsolatok egyik legmarkánsabb és leginnovatívabb formája*, igaz, nagy erőfeszítések árán. A magyar érdekeltségű intézmények esetében az integráció kérdése megoldatlan. Komoly politi-

kai akarat mentén elképzelhető egy regionális igényeket szolgáló, önálló, multietnikus felsőoktatási intézmény létrehozása, szabadkai székhellyel, ami egyrészt megoldást jelentene a délvidéki magyarság felsőoktatási igényeire is, másrészt tovább erősítené az együttműködést a határrégióban és a tágabb régióban is.

A magyarországi intézménykapcsolatok jellemzői

A magyarországi intézményvezetők véleményét összegezve az alábbi következtetések fogalmazhatók meg:
- A határ túloldalán (szerb oldal) működő felsőoktatási intézményekkel való együttműködés jóval intenzívebb és tartalmasabb lehetne.
- Az elmúlt húsz évben a meglevő kapcsolatokra/hagyományokra épülő együttműködési formák kiüresedtek.
- Laza tartalmi formák a jellemzők (lényegi kooperáció helyett): konferenciák, tudományos diákversenyek (SZTE ÁJTK, SZTE ÁOK, SZTE BTK, KF, EJF, HU).
- Szerbia EU-tagságának közeledtével és az IPA-pályázatok révén ma a kapcsolatok felélénkülése figyelhető meg. *Elsősorban kutatási, de oktatási együttműködésre is van példa.*
- Az együttműködés mozgatórugói a személyi kapcsolatok.
- A korábbi korlátozó tényezők eltűnőben vannak (vízum, autópálya, határ stb.), a „szerb" oldal magatartása viszont aggasztó:

„A szerb partnerek passzív elodázó magatartása miatt néhány kezdeményezésünk kútba esett (könyvtárszak), a munka-attitűd akadályozó tényező, nincs előrehaladás. A magyar közösségek bevonása is rendkívül nehézkes, a magyarok sem képviselnek egységes álláspontot, bizonyos szempontból még hátráltatják is egymást. Nagy a generációs árok a kinti értelmiség esetében. A fiatalok tapasztalatlanok, az idősek sérelmeket hordoznak… " – igazgató (EJF, HU).

- Az együttműködés tárgya a közös (történelmi, kulturális, földrajzi) régió és annak a társadalmi-gazdasági problémái, kutatási kihívásai. Sokszor hasonló munkák zajlanak a határ két

oldalán, mert az intézmények nincsenek informálódva egymás munkájáról.
„Az együttműködést maga a pályázati forrás motiválja", a szerb oldalon a háttér-infrastruktúra, nálunk a bérek javítása is elsődleges szempont. Az adathozzáférés a szerb oldalon nagyon körülményes, néha ezt Magyarországról oldjuk meg" – dékánhelyettes (SZTE TTIK, HU).

- Az együttműködés aktív részeseivé, kezdeményezőivé válnak a magánkarok, amelyek keresik a magyarországi kapcsolatokat (újvidéki magánkarok).
- Sok esetben az együttműködés *nem a sajátos „magyar–magyar kapcsolatok"-ra* épül, a magyar nyelv használatának szüksége pl. az IPA esetén fel sem merül (SZTE ÁJTK, HU).
- A tanárcsere kisebb mértékű (vendégtanárok Szerbiából). Viszont:

„Kölcsönös merítési bázisai vagyunk egymásnak a tanerő terén, ezek elsősorban specifikusak, néhány kollégát érintenek" – dékán (SZTE BTK, HU).

- A *vajdasági magyar hallgatók minden karon szép létszámot képviselnek.* Az SZTE teljes felsőoktatási vertikummal (BSc, MSc, Ph.D) várja a hallgatókat 11 karon (továbbá egy egyházi főiskolán és egy kihelyezett mezőgazdasági képzésen). Az SZTE hallgatói létszáma az elmúlt időszakban stagnál, beleértve a délvidéki magyar hallgatók létszámcsökkenését is az elmúlt időszak kedvezőtlen ösztöndíj-politikája miatt.

„Sajátos kis szubkultúrát alkotnak a határon túli hallgatók, 80%-uk Márton Áron-kollégista. Nagyon rendes gyerekek, a vajdasági fiatalok az átlagnál szorgalmasabbak megbecsülik a képzést, oktatást. Valamennyien könnyen el tudnak helyezkedni, sokan „megkapaszkodnak" Magyarországon, de szülőföldjükön is szívesen látják őket" – intézetvezető (SZTE ÁOK, HU).

- *Öregdiák-monitoring* csak ritka esetben fordul elő (EJF, HU), ezt szinte minden intézmény beismeri.

- További lehetőség a vajdasági diákok számára a *szakmai gyakorlat szervezése* (intenzív gyárlátogatás, két hét) (EJF, HU).
- *Közös képzési programok akkreditálására* (is) van példa, mivel a partnerintézmények felismerik az egymásrautaltságot, és a piac igényei szerint próbálnak képzéseket indítani, amelyekhez sok esetben oktatóra van szükség Magyarországról (SZTE TTIK, HU geoinformatikai képzés, 3+2, Újvidéken, KF, HU, mechatronika szak Szabadkán).
- Érdeklődés a kihelyezett képzés iránt – potenciális közös képzések: *„A kar vezetősége számára úgy tűnik, hogy volna igény a további együttműködésre. Ezek pontos körvonalazása nagyon fontos volna. Mindenképp egy átfogó regionális oktatáspolitikai koncepcióra volna szükség a szerbek részéről – ennek a vajdasági intézmények nyilván fontos szereplői lennének”* – dékán (SZTE BTK, HU).
– Balkán-tanulmányok (mediterrán tanszék keretében, keleti mediterrán, bulgarisztika, bizánci specializációs kurzusok, SZTE BTK, HU), európai szinten kuriózum-szakot is nyitni lehetne nemzetközi Balkán-tanulmányok formájában (EJF, HU).
– Agrárképzések, vidékfejlesztés – mivel a régió fejlődésének kulcsa az agrárium, prosperáló magyar–szerb vállalkozásokat is lehetne befektetésre ösztönözni (KF, HU). A Kecskeméti Főiskola a jövőben sokkal erőteljesebben szeretne bekapcsolódni a határrégió specifikus oktatásába.
– Egészségügy és szociális védelem (SZTE ETSZK, HU) – zentai interjúalany beszámolója alapján,
– Élelmiszeripari képzés (SZTE MK, HU),
– Könyvtár, andragógia, neveléstudományok (EJF, HU).

Országon belüli intézménykapcsolatok és nemzetközi kapcsolatok
(Szerbia, Magyarország, Horvátország, Románia)

A kérdéscsoport elsősorban a sajátságos helyzetben levő szabadkai intézményekre vonatkozik. Mivel ezek többnyire állami intézmény (Újvidéki Egyetem) székhelyen kívüli központjaiként működnek, így anyaintézményi, ezzel párhuzamosan pedig erős

tartományi (regionális) együttműködési kapcsolatokkal rendelkeznek. Újvidék központi szerepe nem vitatható el. Intézményi függőségről mégsem számoltak be az interjúalanyok. A szabadkai intézmények (karok, főiskolák) számára biztosítva van az önálló fejlődési pálya, az autonóm működés. A tudományszervezés koncentráltabb, fokozottabb megléte miatt jelent Újvidék elszívó erőt a vidéki intézményekkel szemben. Az intézményi átjárhatóság (Bologna) végett szükségszerű az együttműködés (SZMSZ, RS). De említhetjük itt a diplomahonosítást is, pl. a budapesti kihelyezett kertészképzés esetében (BCE KK, RS). A budapesti kihelyezett képzés a hallgatók számára a saját belső informatikai rendszerén keresztül hozzáférést biztosít az intézmény teljes infrastruktúrájához. Ezzel a kihelyezett képzések oktatási-módszertani feltételei bővülnek, ami akár országon belül, akár országhatárokon kívül nagymértékben segíteni tudja az együttműködést, az intézményi, hallgatói felzárkóztatást.

Minden felsőoktatási intézménynek vannak (többé-kevésbé intenzív) magyar kapcsolatai. Értelemszerűen a magyar felsőoktatási intézmények is kapcsolatban állnak szerbiai intézményekkel. Nem egyértelmű azonban a kapcsolatok iránya, tehát a kapcsolódási pontok nem kötelező jelleggel találkoznak a határrégióban. A magyar fél érdekeltsége, kezdeményezése dominál. A szerb oldalról a tudományos elismerés jellemző. Románia szerepe a felsőoktatási intézmények közötti együttműködés esetében elenyésző (próbálkozások történtek közös kutatási projektekre, nemzetközi konferencia-meghívások vannak, vagy inkább csak voltak, viszont tanár-diák csereprogram, közös oktatási program nem jellemző). Horvátországgal formális kapcsolatok, személyi kapcsolatok, esetleg közös konferenciák szerveződnek (SZMSZ, ÚE MTTK, RS), vagy csak az együttműködési szándékban meg (ÚE ÉK, RS), mint ahogyan más, volt jugoszláv tagköztársaságokkal is, viszont ezek *a „tudományos területek", „együttműködési felületek" továbbra sem konfliktusmentesek.* Ezekben az országokban (Románia, Horvátország, Bosznia) továbbra is sok az etnikai alapú ellentét, a tudomány sem kivétel. Ehhez a magyar–magyar kisebbségi dialógus sem tekinthető működtethető formációnak. Pozitív példával a szabadkai Műszaki Szakfőiskola szolgálhat: Horvátországgal,

Romániával közös Tempus, CEEPUS projektumot működtet (tanár- és diákcsere). Ezek a lehetőségek persze minden említett ország tekintetében léteznek, az intézmények egymás felé nyitása azonban nehézkesen halad. Széles körű nemzetközi kapcsolatokkal (román, olasz, francia, szlovák, boszniai, macedón), tanár- és diákcserékkel, oktatásfejlesztési kutatási projektekkel a szabadkai közgazdasági kar rendelkezik (ÚE KK, RS).

Egyetemi és főiskolai központok közötti intézménykapcsolatok a tágabb régióban

A vizsgált határrégió elemzése során az intézményvezetői vélemények összegzése alapján a következő következtetések fogalmazódnak meg:
- Az intézményközi kapcsolatok nem szoríthatók egy bizonyos „szűkös projektrégió" határai közé. A felsőoktatási intézményvezetők egybehangzóan pozitív tapasztalatokról számolnak be az együttműködés tekintetében, és kiemelik, hogy a határon átívelő kapcsolatok sok esetben nem vonatkoztathatók csak egy bizonyos fizikai határszakaszra.

„A tudományos érdekeltségű, tartalmú határátjárás, együttműködés nemcsak a határ egyik és másik oldalán, egymás közvetlen közelében levő intézményekkel valósítható meg. Ha már az ember elindult, akkor mindegy, hogy 10, 100 vagy 1000 km-t tesz-e meg. Tehát stratégiai partner lehet Budapest és Temesvár is!" – tanszékvezető egyetemi tanár (ÚE ÉK, RS). *„Nincsen most már határa az együttműködésnek…"* – intézményvezető (BCE KK, RS).

- A partnerek együttműködési érdeklődése, annak iránya eltérő lehet. Minden periférikus helyzetben levő intézmény arra törekszik, hogy nagyobb intézményközpontokkal alakítson ki intenzív kapcsolatokat. A határrégióban nincs intézményi egymásrautaltság*. A felsőoktatási intézmények nagyon eltérő skálán mozognak (hallgatói létszám, alapítók, új intézmények, tradicionális intézmé-*

nyek, nyelvi, minőségi különbségek stb.), így szorosabbra fűzhető együttműködési tartalmak is nehezebben találhatók.
- A kapcsolattartás irányvonalai/érdekeltségei közül kiemelhetjük:
1. A magyar érdekeltségű szerbiai intézmények integrációs törekvései (minőségi közös programok, tanerő biztosítása, diákcsere, konferenciák, publikálási lehetőségek stb.).
2. A szerb állami intézmények nemzetközi magyar regionális egyetemi központokkal kötött formális keretegyezményei.
3. A határrégió magyar oldalán szintén perifériku s helyzetbe szoruló kisebb intézmények aktív és intenzív szerepvállalása a határon átívelő kapcsolatok serkentése érdekében.
4. A patinás magyar intézmények „magyar–szerb" kapcsolatai szerbiai egyetemi központokkal.
- Az együttműködés kerékkötői között említhető a (hallgatólagos) intézményi konkurencia, a személyi ellentétek intézményen belül és kívül, a személyi angazsáltság hiánya, érdektelenség, motiválatlanság…
- Az együttműködés tartalmi háttere változatos:
• Bilaterális szerződések (intézményi együttműködési keretegyezmények „híg,", „képlékeny" tartalommal;
• Kisebb volumenű (elsősorban magyar érdekeltségű) diák- és tanárcsere;
• Oktatói hiánypótlás elsősorban Magyarországról, a projektrégió területéről (Szerbiában a polgárháború miatt 15 év kiesett, nincs kellő szaktekintélyű egyetemi tanár, rengeteg a nyugdíj előtt álló és nyugdíjas oktató);
• Új szak akkreditálása (Kecskemét–Szabadka, műszaki tudományok, IPA);
• A szakmai együttműködési lehetőségek között minden intézmény kiemeli az IPA-projekteket, kutatásfejlesztési programokat, közösen akkreditált programokat, a felnőttképzést, a konferenciákat, a közös publikációs megoldásokat.
• Az angol nyelvű képzésekre a szerb fél nehezen vehető rá. Vannak ugyan olyan intézmények, amelyek lehetőségeket látnak az angol nyelvű oktatásban (nyitás, pótlólagos források stb.), de a megvalósítás emberi és anyagi erőforrásbeli hiányok miatt nincs alapja.

- Az együttműködés sikere az intézményvezető megfogalmazásában a *személyes kapcsolatoktól* függ:

„Személyes kapcsolatokból kell kiindulni, azokból fejlődhetnek majd ki intézményes kapcsolatok, aminek aztán meg kell találni a financiális keretét. Egyedül ez az út járható” – tanszékvezető (ÚE ÉK, RS). *„Sokszor több terület is összetalálkozik, megbízható embereken keresztül. Egyetemi tanárok által jönnek létre a kapcsolatok, később már dominó-effektusként. Kicsit koordinálatlanná válik idővel a dolog, de mindenképpen ezek a személyes kapcsolatok alapozzák meg az együttműködést, bármiről legyen is szó”* – intézményvezető (BCE KK, RS).

A határrégióban *Szeged regionális felsőoktatási szerepe vitathatatlan*. Mégis Szegeddel az intézményi kapcsolatok szegényesek. Nem történik felkeresés/felkérés, noha a szerbiai oldal is elismerően nyilatkozik az egyetemi központról. A Szabadka–Szeged reláción nincs kellő együttműködés a műszaki tudományok területén. A műszaki, határon átívelő tudományszervezés intenzív együttműködési célpontjai Kecskemét és Budapest. Néhányan Ph.D-képzést folytatnak Szegeden (SZMSZ, ÚE MTTK), de intézményi formális kapcsolat nem működik. Ez az oka oktatási programbeli különbségekkel magyarázható. A mezőgazdaság-tudományok, pedagógia-tudományok és gazdaságtudományok területén létezik *kutatási együttműködés*. A humán- és társadalomtudományok területén elsősorban személyi kapcsolatok működnek.

Szabadka, Újvidék és Szeged szorításában *hátrányos helyzetben van.* A magyar hallgatókért vívott harcban Szeged kerül ki nyertesen (a széles körű kínálat miatt), Újvidékkel szemben pedig csak „kihelyezett tagozatként” funkcionál a város, nem tud megfelelő, önálló regionális feladatköröket kellő szinten ellátni. További hátráltató tényezők a minőségtelen képzési palettával megjelenő magánkarok, amelyek az elmúlt öt évben teljesen szétforgácsolták a vajdasági magyarság szempontjából felsőoktatási központnak tekintett Szabadka regionális kapacitásait. A magyar fél véleménye szerint Vajdaságban átrendeződés

zajlik, amelynek során Szabadka helyzete megerősödhet. Meg kell őrizni a magyar nyelvű képzést Szabadkán:

„A magyar nyelvű képzések megtartása a Vajdaságban művelődés- és nemzetpolitikai kérdés. A nyelvi és kulturális sokszínűség egy igen fontos érték, ezt meg kell őrizni” – dékán (SZTE BTK, HU). *„Szabadkának nagy lehetősége lesz a magyar–magyar oktatási együttműködésben, amelyben Baja aktívan szeretne szerepet vállalni”* – igazgató (EJF, HU).

A magyarországi felsőoktatási intézmények esetében megfigyelhetjük azt az általános tényállást, hogy *Újvidék és Belgrád dominál a hálózati együttműködésekben, Szerbia irányában.* A szabadkai székhelyű intézmények is igen erős *budapesti együttműködési igényeket* fogalmaztak meg az interjúk során. Maga a határrégió (HU–RS) a felsőoktatási intézmények vonatkozásában a Szeged–Szabadka reláción szinte egyáltalán nem kooperál. Jellegzetes együttműködési relációk:

- *Szabadka*–Baja, Kecskemét, Budapest, Debrecen, Pécs, Győr
- *Szeged*–Újvidék, Belgrád

Változó értelmezést kap a hálózatszerű együttműködés fogalma az intézményvezetők megfogalmazásában. Gyakran a tanár- és diákcserék formájában működő bejáródott intézménykapcsolatok is hálózatszerű jellemzőkkel ruházzák fel az intézmények közötti nemzetközi kapcsolatokat. Reális értelemben azonban *nem működik hálózatos intézményi kooperáció a határrégióban.*

„Nincs olyan hálózatszerű, határozottan szervezett intézményi együttműködés, ami nem az egyéni kapcsolatokból, érdekekből eredne. Országon belül sem igazán fordul elő. Minisztériumi kezdeményezésekre jönnek létre ad hoc munkacsoportok” – tanszékvezető (ÚE ÉK, RS). *„Tudományos társaságok szintjén változó intenzitással élnek hálózatszerű – ideiglenes-formációk”* – intézetvezető (BCE KK, RS).

Tanerő – személyi kapcsolatok által mozgatott hálózatok

A határrégió felsőoktatásának humánerőforrás-kapacitása (a szerbiai oldalon) igen összetett. A képzések vendégtanárok, ingázó egyetemi oktatók és helyi tanárok által valósulnak meg. Az ingázás irányai: Budapest, Szeged, Újvidék, Belgrád, Novi Pazar. A magyar érdekeltségű intézményekben szükség mutatkozik minősített fokozattal rendelkező tanárokra. Ezeket a hiányosságokat pótolják a vendégtanárok (illetve Magyarországról utazó tanárok) (ÚE MTTK, SZMSZ, KK BCE), akik a régió oktatói kapacitásának kb. 4-5%-át alkotják.

„Az itteni jó káder átmegy tanítani Szegedre, a hiányzót pedig behozzák Szegedről. Gyakorlatilag ez így működik. Egy ember tanít öt egyetemen, Győrtől Nišig" – intézményvezető, aki szkeptikus abban a tekintetben, hogy az EU-s integrációs folyamatokkal, a „határok légiesedésével" bármi is változna. (BCE KK, RS).

A helybeli tanerőt tekintve egyes karok/intézmények erős regionális beágyazottságot mutatnak (SZMSZ, ÚE MTTK, ÚE KK, RS), ahol a tanári gárda 80-90%-a szabadkai, más karok esetében ingázó, jobb esetben vajdasági (újvidéki) vagy belgrádi tanárok az óraadók. A magánkarok esetében teljes „vándorcirkuszi" hangulat uralkodik. A tanárok 90%-a ingázik (elsősorban Belgrádból, Novi Pazarból).

A szerb érdekeltségű iskolavezetés nemigen ismeri a külföldi vendégtanár fogalmát. Sokszor annak ellenére, hogy káderproblémákkal küszködik az intézmény, sőt a magyar (esetleg horvát) oldalról is lenne jelentkező, mégsem történik tanárcsere, illetve vendégtanár alkalmazása.

„Meg kell érteni ezt az intézményt. Ide eljön a belgrádi (vagy újvidéki) tanár, ideérkezik kilenckor. Akkor zsinórban tart egy sor előadást (vagy felét meg sem tartja...). Beül a kocsijába, és elmegy. Aztán ideges, ha valaki zavarja. Tehát ezt az igényt (egy nem szokványos vendégtanári együttműködési formát) nem akarják fölismerni… …Passzív, impotens az iskolavezetés. Ha formálisan rákényszerítik a vezetőséget és a tanári kart, és hivatalos keretet

biztosítanak, akkor fog csak ez a dolog működni." – tanszékvezető egyetemi tanár (ÚE ÉK, RS).

Jelentős probléma az oktatói minősítések kölcsönös elismerése, amit nemzetközi, nemzetek közötti (országok közötti, Szerbia–Magyarország) szinten kellene elrendezni (erős politikai lobbi mentén). Elsősorban a tanerőhiány pótlása a fontos, a szabadabb munkavállalás végett. Nyelvi korlátok is vannak, ugyanis Szerbiában egyetemen oktatni főként csak szerb, illetve angol nyelven lehet.

Általános probléma, hogy nincs intézményi szintű kezdeményezés a gazdaságból/iparból gyakorlati szakemberek felkérésére. Ebben a problémában az akadémiai hierarchikus humánerőforrás-politika is közrejátszik, negatívan. A szükséges fiatal oktatói gárda (minősített, fokozattal rendelkező) kinevelése érdekében a magyar érdekeltségű intézmények magyarországi MSc- és Ph.D-képzésekre küldik a hallgatókat (Budapest, Gödöllő, Kecskemét, Szeged, Debrecen, Pécs) (BCE KK, SZMSZ, ÚE MTTK, RS).

Következtetések

Az intézményi kapcsolatok/együttműködési formák (integráció, nyitás) lehetőségei nincsenek kellőképpen kihasználva a szerb–magyar határrégióban (a kapcsolatok relációi: regionális kapcsolatok, nemzeti és nemzetközi kapcsolatok). Nincs racionális és reális munkamegosztás és hálózatszerű együttműködés a régióban. A magyarországi felsőoktatási intézmények jelentős „merítési bázisai" a vajdasági magyar hallgatók. Reciprocitási alapon működik (igaz, kis arányban) tanárcsere. Az együttműködés más, innovatív formái megjelennek a kisebb (magyar érdekeltségű) karok, főiskolák esetében. Ezek az intézmények keresik a regionális együttműködés minden tartalmat lefedő vertikumát (EU-s pályázatok, közös képzések, szakok indítása, konferenciák, tanár- és diákcsere, publikációs lehetőségek stb.). A nagy, patinás intézmények az együttműködés terén (nagy hallgatói létszám, hagyományok, erős helyi oktatói gárda) inkább a hasonlóan nagy intézmények (centrumok) felé gravitálnak (Budapest, Belgrád).

Az akadémiai helyi regionális elit kapcsolati tőkéjének jelentősége nagy, mert az együttműködés gyakran a magyar–szerb és a magyar–magyar személyi kapcsolatok mentén szerveződik (amelyhez a közös érdek, anyagi motiváció az alapfeltétel). A jövőben csak ezek által a személyes kapcsolatok által mozgatott együttműködési formák tudnak megfelelő megújulást kölcsönözni a régió felsőoktatásának, kutatási aktivitásának.

A szerb törvénykezés, a nehézkesen működő tartományi egyetemi központ ellehetetlenítik a hatékony és flexibilis együttműködést, mert az állami bürokrácia és az „európai standardok" mögött megbújó, saját érdekeket érvényesítő akadémiai körök szerepe nagyon erős Vajdaságban. Jelentős gyakorlati probléma az oktatói minősítések kölcsönös elismerése, amit nemzetközi, nemzetek közötti (országok közötti, Szerbia–Magyarország) szinten kellene elrendezni (erős politikai lobbi mentén). Sok esetben az együttműködés formális szinten marad, lazább formákat ölte: diák- és tanárcserék, konferenciák, közös publikációk, közös folyóiratok. Az intézmények eltérő regionális beágyazottsága figyelhető meg, és ebből kifolyólag az együttműködési tapasztalataik is viszonylag széles skálán mozognak. A szerb–magyar határrégióban különösen erős integrációs szándék nyilvánul meg a szerbiai Szabadka-központú intézmények esetében – tipikus magyar–magyar viszonyok formájában.

Szabadka felsőoktatásban betöltött periférikus helyzetén változtatni kell. Létre kell hozni azt a felsőoktatási intézményt, amely a leghatékonyabban tudja képviselni a vajdasági magyar érdekeket. A vajdasági magyar felsőoktatás célja: a megfelelő kínálat biztosítása (biztosítani kell a magyar fiatalok számára a felsőfokú végzettség megszerzését, elsősorban magyar nyelven, a lakóhelyükhöz közel). Piacképes szakokkal oktató, innovatív szerepköröket magukra vállaló határon túli intézmények által mindez meg is valósítható. Decentralizált és autonóm intézményi döntéshozatal, vállalkozói magatartásforma és hatékony oktatásmenedzsment szükséges. A kisebbségi oktatáspolitika feladata: a kisebbségi közösség igényeire, szükségleteire alapozott érdekérvényesítés, változások, lobbitevékenység (tartományi, állami szinten), hatáskörök érvényesítése, illetékességek megragadása, problémák

megoldása (szerb nyelvoktatás, felvételi, ösztöndíjak, hiányszakmák a magyarság esetében, diplomahonosítás, demográfia stb.).

IRODALOM

1. GÁBRITY MOLNÁR Irén 2005a: A kihelyezett tagozatok támogatásának hasznosulása. In: *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról.* Szerkesztette: GÁBRITY MOLNÁR Irén és MIRNICS Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 165–195.
2. GÁBRITY MOLNÁR Irén 2005b: Magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása Vajdaságban. In: *Sült galamb? Magyar egyetemi tankönyvpolitika.* Szerkesztette: KONTRA Miklós. Somorja – Dunaszerdahely: Forum, 211–228.
3. GÁBRITY MOLNÁR Irén 2006a: Oktatásunk jövője. In: *Oktatási oknyomozó.* Szerkesztette: GÁBRITY MOLNÁR Irén és MIRNICS Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 61–122.
4. GÁBRITY MOLNÁR Irén 2006b: Oktatásügy – a tudásalapú társadalom felé. In: *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Szerkesztette: GÁBRITY MOLNÁR Irén – RICZ András. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság, 103–130.
5. HORVÁTH Gyula 2003: *Európai regionális politika.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 193–202.
6. HORVÁTH Tamás – RÍZ Ádám 2006: Határon túli magyarok támogatása: belső kényszerek és külső kihívások. Gyorsjelentés a határon túli magyarokkal kapcsolatos kormányzati politika megújításának eddigi látható irányairól = Kommentár. 4. sz. http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/horvath_riz_hatarontuli.htm (Letöltve: 2009. február 1.)
7. HRUBOS Ildikó 2004: *A gazdálkodó egyetem.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 14–33.
8. KOZMA Tamás 2004: *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 80–87.
9. PÁSZTOR Adél 2004: Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek kisebbségben – http://www.szochalo.hu/uploads/media/iskolazottsagi_eselyegyenlotlensegek.pdf (Letöltve: 2008. december 5.)
10. RECHNITZER János–SMAHÓ Melinda 2007: Interregionális határ menti kapcsolatok. In: *Unirégió – Egyetemek a határ menti együttműködésben.* Szerkesztette: RECHNITZER János és SMAHÓ Melinda. Pécs–Győr: MTA RKK, 5–71.0
11. TÓTH PÁL Péter 2005: A kutatás során alkalmazott módszerek. In: *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról.* Szerkesztette: GÁBRITY MOLNÁR Irén és MIRNICS Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 31.

A határon átívelő európai uniós programok hatása a vajdasági magyarság helyzetére

RICZ ANDRÁS

1. Bevezetés

Az Európai Unió terület- és szomszédságpolitikájának lényege a leszakadó térségek felzárkóztatása, legyen szó akár új uniós tagállamról, akár oda igyekvő, esetleg csak az unióval szomszédos területről. Szerbia, és ezen belül a korlátozott autonómiával rendelkező Vajdaság ebből a szempontból speciálisan kedvező helyzetben van. A tartományt északról a „régi“ uniós tag, Magyarország, keletről a „nem olyan régi“, uniós tag, Románia határolja, nyugatról pedig Horvátország a szomszédja, amely már lezárta társulási tárgyalásait, és a csatlakozás időpontja is kijelölésre került. Az Európai Uniónak egyértelmű célja van ezzel a térséggel: elsorvasztani mindenféle határt, összhagban a regionális politikájával, melyben a szomszédságpolitikának mint lehetséges fejlesztési és kapcsolatépítő tényezőnek kiemelt szerepe van.

A fennálló helyzetben Szerbia célja nem lehet más, mint az integrációs folyamat felgyorsítása, annak érdekében, hogy minél előbb az unió teljes jogú tagjává váljon, és ne elzártan egzisztáljon Kelet-Európa térképén. A vajdasági magyarság számára az európai uniós források, amelyeket jelenleg a határon átnyúló szomszédsági programok keretében lehet lehívni, kitörési lehetőséget jelentenek, mivel olyan fejlesztési források érkezhetnek a térségbe, amelyek többszörösét teszik az anyaországi és a hazai támogatások összegének is.

A szerbiai rendszerváltás után az Európai Unió még a 2003-as programozási évben megadta a lehetőséget a tartomány számá-

ra, hogy 2004 és 2005 folyamán a Phare CBC program keretében fejlesztési forrásokat hívjon le szomszédsági programok keretében, majd pedig 2006-tól ez ideig az Interreg programok segítségével további felzárkóztató támogatásokhoz jutottak a Magyarországgal és Romániával határos körzetek.

A 2007–2013-as programozási periódusban Szerbia számára az IPA program keretében irányoztak elő fejlesztési forrásokat. Ezek a források már nemcsak Vajdaság számára, hanem Szerbia és minden szomszédja számára is határon átívelő programokat, illetve országon belüli fejlesztéseket is lehetővé tesznek. Vajdaság esetében ez a program még nagyobb jelentőségű, hiszen nyugatról Horvátországgal is megkezdődhet keretében a projektek végrehajtása, valamint délen, egy kis határszakaszon Bosznia-Hercegovinával is. Ha nem is jut el oda a közeljövőben az ország, hogy tagjelölti státust kapjon, és megnyíljon számára az előcsatlakozási alapnak mind az öt komponense, a határon átívelő komponenssel a tartomány teljes területét lefedi, mivel nincs olyan körzet, amely ne venne részt valamelyik határon átívelő programban (sőt mindegyik legalább két programban is részt vesz, ha csak kapcsolódó területként is). Ezt a lehetőséget a vajdasági magyarság hatványozottan kihasználhatja az anyaországi tapasztalatokra és kapcsolatokra, valamint az új dolgok iránti nyitottságra és rátermettségre alapozva.

Jelen dolgozat egy hosszabb kutatási munka része, mely választ kíván adni arra a feltételezésre, hogy a vajdasági magyar nemzettest számára az uniós források kézzel fogható eredménnyel jártak-e, illetve meg szeretné vizsgálni, hogy az eddig lezajlott programok mennyire voltak eredményesek ebből a szempontból. A munkában az eddig lezajlott programok (Phare CBC és Interreg) átfogó vizsgálatának eredményét teszem közzé mind szerb–magyar, mind pedig szerb–román viszonylatban, a közeljövőben pedig a most megvalósítás alatt levő IPA-programok elemzése és értékelése kerül sorra.

Vajdaság földrajzi helyzete az elmúlt idők változásainak köszönhetően stratégiai jelentőségűvé vált. Ilyen körülmények között minden eddigi természeti, környezeti adottság jelentős mértékben átértékelődik. Figyelembe véve azt a tényt, hogy a tartományt há-

rom oldalról uniós vagy a tagsághoz közel levő országok veszik körül, kijelenthetjük, hogy egyedüli alternatíva a régió számára is Európa, ami ezt a stratégiai helyzetet további lehetőségekkel vértezi fel. Egyes eddigi marginalizált adottságok épp az új helyzetben jutnak kiemelt szerephez, amit a régió fejlődésének előmozdítása érdekében mindenképpen ki kell használni.

2. A területi együttműködések típusai, jogi keretei és intézményformái az Európai Unióban

Az elmúlt 50 évben a területi együttműködésnek – elsősorban a társult partnerek által képviselt közigazgatási szintek, valamint a kooperációk intézményesítettsége szerint – meglehetősen heterogén szervezeti struktúrái alakultak ki Európában. A témában végzett kutatások eredményei rámutatnak arra, hogy a legsikeresebb formációk a határ menti, azon belül pedig az ún. munkaközösségekhez képest kisebb földrajzi kiterjedésű, ún. eurorégiók. Ugyanakkor az elmúlt 15-20 évben végbement „innovációk" egyre több, nemcsak az nevezésükben, hanem tartalmukban, jogi formájukban is új együttműködéseket hoztak létre.

Az Európa Tanács és az Európai Unió égisze alatt zajló jogalkotási folyamat eredményeként térségünkben is megszűnőben vannak azok a jogi akadályok, amelyek nagyban gátolják a határmentiségből származó előnyök kiaknázását. Immáron adottak azok a jogi keretfeltételek, amelyek tartalommal való kitöltésével az euroregionális intézmények (önálló jogi személyként EGTC-k vagy új elnevezésük szerint ETT-k) ugyan nem válnak új, önálló politikai-közigazgatási szereplővé, de – a többszintű kormányzás egyik kulcsszereplőjeként – aktív szerepet tölthetnek be a periférikus határtérségek gazdasági-társadalmi felzárkóztatásában.

2.1. Határ menti, interregionális és transznacionális együttműködés

Az Európai Unió – nagyjából az ezredfordulóra kialakult – terminológiája a területi együttműködéseknek három alapvető típusát de-

finiálja. A határ menti együttműködés (crossborder co-operation) olyan két- vagy többoldalú megállapodáson alapul, amely legalább két ország, egymással földrajzilag határos (összefüggő) területének helyi és/vagy regionális hatóságai (önkormányzatai) között jön létre. Az interregionális együttműködés (interregional co-operation) viszont a legalább két országhoz tartozó, ugyanakkor közös határszakasszal nem rendelkező (nem „szomszédos") szubnacionális entitások közötti szerződéses kapcsolatot jelent, adott esetben állami és civil szféra között is.

A transznacionális együttműködések földrajzi határai általában nem a partnerek kezdeményezésére, hanem az EU által meghatározott ország- és régiócsoportok szerint alakulnak ki. Az 1997 és 1999 közötti időszakban a területi tervezés és vízgazdálkodás terén történő kooperációk támogatására elindított Interreg II C program hét makrotérséget jelölt ki. A 2000 és 2006 közötti időszakban az együttműködések funkcionális és földrajzi területe egyaránt bővült. A 13 transznacionális teret meghatározó Interreg III B program keretében Magyarország (teljes területével) az ún. CADSES (Central, Adriatic, Danubian and South- East Europe) térséghez tartozott. A jelenlegi (2007–2013-as) időszakban szintén 13 programtérséget támogat az EU. Magyarország a Bécsből irányított Közép-Európa (Central Europe), valamint a budapesti irányító hatósággal rendelkező Délkelet-Európa (South East Europe) együttműködési programokban való részvételre jogosult, akárcsak Szerbia is.

2.2. Madridi Keretegyezmény, EGTC-rendelet

Az európai államoknak meglehetősen heterogén közigazgatási és jogrendszerük van, így a helyi és regionális hatóságok határokon átnyúló együttműködésének, a közös fejlesztéseknek egyik legnagyobb akadálya az együttműködő partnerek mozgásterét nagyban meghatározó eltérő nemzeti szabályozás. A hetvenes évek közepétől az Európa Tanács és az Európai Bizottság égisze alatt párhuzamosan folyó jogalkotási folyamat eredményeként azonban e téren számottevő előrelépés történt. Az Európa Tanács (ET) 1980. május 21-én, Madridban fogadta el (nyitotta meg alá-

írásra) a területi önkormányzatok és közigazgatási szervek határ menti együttműködéséről szóló európai keretegyezményt, s az – a feltételül szabott 4 tagállami ratifikációt követően – 1981. december 22-én lépett hatályba. A Madridi Keretegyezmény célja, hogy ösztönözze és megkönnyítse a helyi és regionális hatóságok határokon átnyúló (a regionális fejlesztéssel, környezetvédelemmel, közszolgáltatások javításával stb. kapcsolatos) megállapodásait, illetve hogy megteremtse a határ menti társulások/konzorciumok létrehozásának jogi keretfeltételeit. Tekintettel az ET-tagállamok jogi és alkotmányos különbözőségére, a Keretegyezmény öt modellt (minta-megállapodást) is tartalmaz az államközi egyezmények létrehozásához. A Madridi Keretegyezményt eddig az ET-tagállamoknak kb. 80%-a, 37 ország írta alá, és 36 ország ratifikálta. A közép-európai országok közül – Szerbia kivételével – valamennyi állam részese a Keretegyezménynek.

A Madridi Keretegyezmény és annak kiegészítő jegyzőkönyvei azonban, számos vívmányuk ellenére, nem teremtették meg a területi együttműködések egységes szabályozási rendszerét. Inkább csak normatív kereteket határoznak meg, melyeknek tartalommal való megtöltése (az együttműködés konkrét jogi feltételeinek meghatározása) továbbra is elsősorban az államközi megállapodások feladata. Ráadásul, még ha egy tagállam el is jut a ratifikációig, nincs olyan nemzetek feletti hatóság, amely ellenőrizné a végrehajtást. Az Európai Unió hosszú időn keresztül nem jogalkotó munkájával, hanem inkább pénzügyi konstrukcióin keresztül ösztönözte a határokon átívelő együttműködés. Az Európai Bizottság már 1981-ben ajánlást fogalmazott meg a határon átnyúló fejlesztések koordinálására. Az Európai Regionális Fejlesztési Alapra vonatkozó, 1984-es szabályozás célterületként jelölte meg a határ menti együttműködés támogatását. Az Európa Parlament által 1988-ban megalkotott charta pedig felszólította a tagállamokat a régiók közötti együttműködés támogatására. Az Interreg közösségi kezdeményezés elindításával az együttműködési programok számára 1990-től már külön pénzügyi forrás állt rendelkezésre. A 2007 és 2013 közötti időszakra pedig a „területi együttműködés" a regionális politika önálló, harmadik céljává vált.

A határokon átívelő együttműködés közösségi szintű jogi szabályozása terén viszont csak a közelmúltban került sor áttörésre. 2006. július 5-én került elfogadásra az Európai Parlament és a Tanács „1082/2006/EK rendelete az európai területi együttműködési csoportosulásról". A rendelet az európai területi együttműködési csoportosulást (European Grouping of Territorial Cooperation, a továbbiakban EGTC) olyan közösségi jogintézményként definiálja, amely a legalább két uniós tagállamhoz tartozó helyi, regionális hatóságok, tagállamok és egyéb közjogi entitások (valamint társulásaik) együttműködés számára a legteljesebb jogképességet biztosítja (például ingó és ingatlan vagyont szerezhetnek vagy azzal rendelkezhetnek, személyzetet foglalkoztathatnak, bíróság előtt eljárhatnak). Az EGTC-rendelet tehát megteremtette annak lehetőségét, hogy a tagállamok (valamint legalább két uniós partner megléte esetén EU-n kívüli országok) helyi és/vagy regionális hatóságai közös, jogi személyiséggel rendelkező szervezeti formában működhessenek együtt.

Az EGTC-rendelet abban feltétlenül előrelépést jelent a Madridi Keretegyezményhez képest, hogy azt az EU-tagországoknak kötelező átültetniük nemzeti jogrendjükbe. A 2007. augusztus 1-ji határidőre ezt azonban csak – a hazai törvényt az EU-ban elsőként megalkotó és elfogadó – Magyarország és az Egyesült Királyság teljesítette, s a legfrissebb elérhető információk szerint is még a tagállamok alig a felének van az EGTC-k szabályozására vonatkozó, a hazai törvényhozás által elfogadott jogszabálya. Ugyanakkor az EGTC-nek mint jogi személynek a létrehozása sem eredményezett teljes körű európai jogharmonizációt. Egyrészt az új struktúra alkalmazása nem kötelező, a partnerek továbbra is dönthetnek az együttműködés hagyományos (a nemzeti jog által szabályozott) formáinak kialakítása/megtartása mellett. Az EGTC-alapítás elsősorban azon országok helyi és regionális hatóságai számára bír jelentős többlettel, ahol az államközi megállapodások nem biztosítják a megfelelő jogi kereteket. Másrészt a rendelet számos, az alapítás és működtetés szempontjából fontos kérdést (pl. jogi státusz, kompetenciák, felelősség) az EGTC székhelyének megfelelő ország jogi szabályozására bíz.

3. Az uniós határon átívelő programok

3.1. A magyar–szerb határszakaszon lezajlott programok

Teljesen új dimenziókat nyitott meg Vajdaság eddigi határon átívelő kapcsolatai előtt az Unió szomszédsági politikája, melynek keretében már 2003-tól források nyílnak a határ két oldalán működő szervezetek számára, hogy közös fejlesztési projekteket valósítsanak meg. Ezek közül az első a Phare 2003-as Magyar–Szerb Kísérleti Kisprojekt Alap volt, melynek (PSPF – Pilot Small Projects Fund) célja a kisméretű, „emberek közötti", határon átnyúló természetű helyi közösségi fejlesztések támogatása, a határrégiók szereplőinek bevonásával. A programban csak magyarországi (Csongrád vagy Bács-Kiskun megyei székhelyű) nonprofit vagy profitorientált szervezetek pályázhattak, viszont kötelesek voltak egy vajdasági partner-szervezetet találni. A projekt pénzügyi forrásával egyedül a magyarországi pályázó rendelkezhetett, de a projekt tevékenysége Vajdaságban is megvalósulhatott.

A program fő támogatási területei a következők voltak: területfejlesztés, gazdaságfejlesztés, turizmus, humánerőforrásfejlesztés (képzés, kulturális csereprogramok), természet- és környezetvédelem. A támogatott projektek témái jól tükrözik a határon átnyúló együttműködés széles skáláját, hiszen találhatók közöttük többek között oktatási és kutatási programok az agrárgazdaságban és az élelmiszeriparban dolgozók részére, kulturális csereprogramok, kétnyelvű (szerb–magyar) civil információs háló létrehozása, határon átnyúló kerékpárút építéséhez kiviteli tervek készítése, tapasztalatcsere a határrégió gazdasági együttműködésének megerősítésére, tanulmány készítése az ivóvíz minőségének javítása, valamint tehetséggondozás az iskolákban és cserekirándulások.

A programot elsősorban kis költségvetésű projektek lebonyolítására írták ki, ennek megfelelően az összes támogatás kerete 600 000 euró, a támogatott projektek száma pedig 17 volt. A program által elért eredmények közül kiemelhető, hogy sikerült népszerűsíteni az új típusú pályázati rendszert, új kapcsola-

ti csatornákat építettek ki a pályázók, illetve a régi csatornák megerősítésre kerültek. Feltárták az együttműködési lehetőségeket, ami megalapozta az Interreg programban való sikeres részvételt, illetve megkezdődhetett a nagyobb költségvetésű projektek előkészítése.

Területileg vizsgálva a projekteket a vajdasági partnerszervezetek között egyértelműen Szabadka dominál, a 16 projektből 8 ide köthető, amiből 4 az önkormányzat projektje. Ha szervezeti tekintetben vizsgáljuk a nyertes projekteket, akkor a vajdasági partnerek esetében megállapítható a községi önkormányzatok túlsúlya (7), őket követték a civilszervezetek (5), majd a kamarák (2), s végül egy állami középiskola, illetve a tartományi kormány.

A vajdasági magyarság nagy sikert könyvelhetett el e program során, hiszen a nyertes projekteknek több mint 1/3-a (37,5%-a) dominánsan magyar projektnek számít, annak ellenére, hogy a magyarságnak a program célterületének számító Vajdaságban csak 14%-os az aránya. E kedvező eredménynek több oka is van, de a legfontosabb ezek közül a könnyebb kommunikáció, a korábban kialakult kapcsolatok, a területi szempont és a könnyebben érvényesíthető magyar–magyar kapcsolati tőke voltak.

A Kisprojekt Alap tapasztalatait figyelembe véve jött létre az Interreg IIIA Magyarország—Szerbia és Montenegró Szomszédsági Program (2004–2006). A programban Magyarország területéről a Bács-Kiskun, Csongrád, Békés megyék egyikében, Szerbiában pedig a Vajdaság vagy Belgrád városa területén székelő szervezetek vehettek részt. A pályázók kötelesek voltak egy a határ másik oldalán székelő partnerszervezettel rendelkezni. A program keretében az együttműködés mértékét figyelembe véve lehetőség volt közös tükör- vagy különálló projektekkel pályázni, bármely projekttípus esetében a vezető partner mindig csak az egyik országból lehetett kijelölve.

1. ábra: A nyertes pályázatok típusának megoszlása:

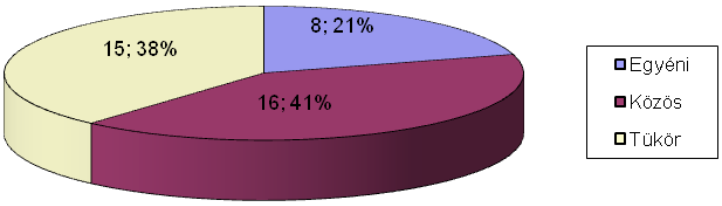

Forrás: Hungary/Romania and Hungary/Serbia&Montenegro, 2004-2006 Final programme evaluation

A program fő támogatási területei a következők voltak: infrastruktúra-fejlesztés, környezetvédelem, üzletiinfrastruktúra-fejlesztés, vállalkozásfejlesztés, intézmények és közösségek közötti együttműködés, kutatási együttműködés.

Az első két kiírásban tematikus szempontból a nyertes projekteket is a sokszínűség jellemzi, amit már eleve a pályázati kiírás prioritás-területei predesztináltak.

Az Interreg (IIIA) szomszédsági program keretében 3 pályázati kiírásra került sor, ebből kettő a programozás szerinti, a harmadik viszont 2008-ban már csak szerb önkormányzati pályázók részére lett kiírva, amelyeknek csupán névlegesen kellett bevonniuk magyar partnert. Erre azért került sor, mert az előző két kiírásból fennmaradt még nagyságrendileg 500 000 euró szerb részről, amelyet így osztottak szét.

A 2005-ös első kiírásban összesen 2 millió euró allokálásával 19 projektet támogatott a program Szerbiából, és 8 millió euró allokálásával 16 nyertes projekt valósult meg Magyarországon. A 2006-os második kiírásban ugyanazon a jogosultsági területen

4,3 millió eurós finanszírozással összesen 34 nyertest hirdettek a két országban. Ebben a kiírásban némileg módosult a szerbiai megvalósítók megoszlása, elsősorban a közvállalatok hátrányára és az önkormányzatok előnyére.

1. táblázat: Az egyes projekteket megvalósító szervezetek működési típusuk szerint

Megvalósító szervezet típusa	Nyertes projektek száma	
	2005. évi kiírás	2006. évi kiírás
Fejlesztési ügynökség	2	2
Vízügy	1	2
Önkormányzat	6	8
Közvállalat	2	0
Nonprofit szervezet	4	4
Oktatási intézmény	4	5

Forrás: saját szerkesztés

Tematikus szempontból a nyertes projektet is a sokszínűség jellemzi, amit már eleve a pályázati kiírás prioritás-területei is előre bocsátottak. Területileg vizsgálva a projekteket az előző Phare-programhoz képest meglehetősen nagy átrendeződés történt: habár a Szabadka által nyert 5 projekt még mindig jelentős szám, megelőzte ezt a várost a magyarok által kevésbé lakott és korábban messze lemaradt Zombor és környéke 6 projekttel, illetve az egész Vajdaságra kiterjedő 6 tartományi projekt.

Ha a nyertes projekteket szervezeti szempontból vizsgáljuk, akkor a Phare-programhoz képest sokkal tarkább a kép: az élen az egyesületek és az oktatási intézmények állnak (4-4 db), őket követik a községi önkormányzatok, a tartományi kormány és a közvállalatok (3-3 db), s végül a vállalkozásfejlesztési központok (2 db). A Phare-programhoz képest a községi önkormányzatok jelentősen visszaestek (ismét a szabadkai önkormányzat visszaszorulásának a hatása), az egyesületek tartották magukat, az oktatási intézmények és a tartományi kormányzat viszont jelentősen előretört.

A nyertes projekteknek a magyarsághoz való kapcsolódása szempontjából drasztikus visszaesés volt tapasztalható: a 19 projektből

mindössze 2 köthető a magyarsághoz, s ebből a kettőből is csak egy a tisztán magyar szervezeti projekt (a másik pedig egy többségében magyarok által lakott önkormányzathoz köthető).

A jelentős visszaesésnek több oka is van, de a legfontosabb minden bizonnyal az, hogy a korábban csak tisztán magyarországi döntéshozatal e program során Szerbia és Magyarország közös döntéshozatalává alakult át. Nehezítette mindezt, hogy szerbiai részről nem a magyarság számára még jelentős pozíciókkal rendelkező tartományi kormányzat volt a főszereplő, hanem a belgrádi köztársasági kormány. Szabadka szétziláltságán kívül többek között ennek a következménye, hogy a még magyar kézen levő Szabadka mellett a már inkább szerb többségű Zombor tört előre. Másrészt az is szerepet játszhatott, hogy a megváltozott döntéshozatali súlypontokat érzékelve a magyarországi pályázati szereplők is a délvidéki magyar szervezetekkel szemben a sokkal erősebb tartományi és egyéb regionális intézményeket preferálták.

A projekttevékenységek elemzését figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a „soft" projektek vannak túlsúlyban. A „hard" projektek aránya 40%, ebből infrastruktúra-építés 18%, -tervezés 13%, egyéb építés 9%. A soft projektek aránya 60%, ezek képzéseket, felméréseket, tanulmányokat, turisztikai projekteket, gazdasági együttműködést, környezetvédelmet, sporttevékenységeket érintenek.

A nyertes projektek közül az 1. prioritás keretében, ami az infrastruktúra-fejlesztést jelentette, került lekötésre a források több mint 70%-a, ami jól mutatja, hogy milyen mértékben volt szükség a határ menti infrastruktúra javítására.

Az Interreg szomszédsági program volt az első olyan forrás a szerbiai pályázók számára, amelyben ha partnerségben is, de uniós forrásokra pályázhattak. A projekt keretében lehetőség nyílt közös, tükör- vagy különálló pályázat beadására, amelyeknek köszönhetően a szerbiai fél is megismerte azokat a pályázási szabályokat, tudnivalókat és lehetőségeket, amelyeket a magyar fél már jóval előbb ismert. Nagy jelentőséget tulajdoníthatunk ugyanakkor a tapasztalat-

átadásnak is, illetve a személyi kapcsolatok kialakulásában és elmélyülésében is nagy szerepet játszott ez a program.

A megvalósítás során egyértelművé vált, hogy a program prioritásai létező, valódi problémák megoldására kerültek kiírásra. A pályázatok beérkezése után ötszörös túljelentkezés volt tapasztalható.

A pályáztatási folyamatot jelentősen akadályozta a centralizált államberendezés, elsősorban a szerb fél munkáját nehezítette, illetve a közös döntési folyamatokat akadályozta, illetve a megvalósítás akadályát jelentette Szerbiának az Európai Unióhoz való viszonya, ami elsősorban a gondolkodásmód következménye. Jelentős előny volt a partnerség kiépítésében a magyar kisebbség jelenléte, illetve a Magyarországra áttelepült vajdaságiak szerepe.

3.2 A román–szerb határon átívelő programok

Románia és Szerbia közötti határon átívelő együttműködésben tartalmi előrelépést az unió szomszédsági programjai hoztak. Ezzel a közös akciók tervezésén keresztül megteremtődik a határterületek kohéziója, ami további fejlődést eredményez.

A délkelet-európai stabilitási egyezmény által támogatott, nagykikindai Banet civilszervezet által végrehajtott projekt Magyarország, Szerbia és Románia, a valamikori Bánsághoz tartozó területek együttműködését kívánta előmozdítani. A projektben a térség különféle kulturális közösségeihez tartozó fiataloknak a civilszervezetei vettek részt.

Szerbia és Románia 2004-től kapcsolódott be a PHARE szomszédsági programjába. Az első kis projekteket támogató pénzügyi keret 4 millió euró volt, amelyhez 1,27 millió euró nemzeti hozzájárulást allokáltak. A program célja a gazdasági és a társadalmi fejlődés, valamint kohézió megteremtése volt. A jogosult terület Romániában Temes, Krassó-Szörény, Mehedinc megyék, Szerbiában a kelet-szerbiai bori és braničevói körzet, illetve Vajdaságban az észak-, dél- és közép-bánáti körzet. A pályázati kiírásra összesen 228 projektet nyújtottak be, ebből 58 került finanszíro-

zásra a PHARE CBC és a román kormány által, 20 pályázatot a CARDS alap finanszírozott a szerbiai pályázók számára.

E program második pályázati felhívásában már csak helyi közvállalatok és turisztikai szervezetek nyújthattak be pályázatokat, helyi gazdaságfejlesztési és szociális program keretében.

A Románia–Szerbia és Montenegró Szomszédsági Program (2004–2006) hosszú előkészítés után csak 2006 nyarán jelentette meg az első, a 2004. évre vonatkozó pályázati felhívását (de ezek után felgyorsultak az események, mert késő őszre megjelent már a következő, a 2005-ös is).

A romániai Európai Integrációs Minisztérium és a szerbiai Európai Újjáépítési Ügynökség (amely Szerbián belül az összes európai uniós támogatást koordinálta s egyben a CARDS program kezelője) által közösen megjelentetett első, 2004. évi pályázati felhívás beadási határideje 2006. július 10-e volt. A romániai oldalon a forrást a Phare CBC program biztosította, a szerb oldalon pedig a CARDS-program. A 2004. évben elérhető források nagysága romániai részről 3,80 millió euró, szerbiai részről pedig 2,73 millió euró volt. A program általános célja a két ország közötti gazdasági-társadalmi fejlődés kiegyenlítése és a határon átívelő együttműködés erősítése volt.

A román–szerb programban még kisebb a magyarság részvétele, annak ellenére, hogy a jogosultsági területbe beletartozik a Tisza mente bal partja is, ami a vajdasági magyarság számára Szabadkán kívül a tömböt jelenti. E területen csak elszigetelt esetekben találkoztunk magyar irányultságú projektekkel, de fontos megjegyezni, hogy ezek mindegyike ún. magyar–magyar projekt volt, tehát a román fél is a bánsági magyarság valamely civilszervezete volt.

4. A projektek hatása a vajdasági magyar lakosságra

A rendelkezésre álló adatbázisok és elérhető információk hiányossága miatt nagyon nehéz lenne megállapítani, hogy a pro-

jektek megvalósulása milyen konkrét pozitív hatást gyakorolt a vajdasági magyarságra. Elfogadhatjuk azt a megállapítást, hogy amely projekt hasznos az adott térségnek, az hasznos az ott élő magyarságnak is. Ha például megvalósul egy infrastrukturális, környezetvédelmi beruházás, akkor az minden bizonnyal a helyi magyar közösségek életminőségére is pozitív hatást gyakorol, de ugyanez vonatkozik egy olyan képzési, oktatási projektre is, amelyben magyar nemzetiségű tanulni vágyók is részt vesznek.

A hatás minősége szempontjából más szintet képviselnek azok a projektek, amelyekben a partner szerepét szomszédos országbeli magyar szervezet vagy többségi magyar önkormányzat tölti be, vagy döntően magyarlakta területen fejti ki közvetlen hatásukat. A forrásfelhasználás szempontjából nem közömbös, hogy a menedzsment-feladatokat is magyarok látják el, valamint a konkrét hasznosulás – pénzfelhasználás is magyar szervezeteket érint.

2. táblázat A magyar lakosságú községek nyertes PHARE CBC (partner) és INTERREG projektjeinek száma

Magyarok által lakott községek (min. 15 %)	Lakosság (fő)	Magyar lakosság (fő)	Magyar részarány (%)	GDP/fő (2003, USD)	Phare-nyertes (db)	Interreg-nyertes (db)
Magyarkanizsa	27 510	23 802	86,5	2320	2	1
Zenta	25 568	20 587	80,5	1894	1	0
Ada	18 994	14 558	76,6	1363	0	0
Óbecse	40 987	20 018	48,8	3007	0	0
Szabadka	148 401	57 092	38,5	2517	8	5
Topolya	38 245	22 543	58,9	1729	0	0
Kishegyes	13 494	7 546	55,9	969	0	0
Szenttamás	17 855	3 920	21,9	1267	0	0
Temerin	28 275	8 341	29,5	1124	0	0
Törökkanizsa	12 975	3 864	29,8	1717	0	0
Csóka	13 832	7 133	51,6	1115	0	0
Törökbecse	26 924	5 177	19,2	1304	0	0
Magyarcsernye	12 705	2 369	18,6	1319	0	0
Begaszeantgyörgy	20 399	4 017	19,7	1367	0	0

Megvizsgálva az eddig lezajlott határon átívelő programok struktúráját, céljait és a megvalósult projektek eredményeit, kijelenthetjük, hogy a *vajdasági magyarság számára még jelentős erőforrások allokációjára van szükség*, hogy bármilyen kézzel fogható eredménye legyen az összlakosság szempontjából a határ menti programoknak. A 2007–2013-as programozási időszakra előirányzott fejlesztési források *magukban hordozzák a fejlődés lehetőségét*, de további előcsatlakozási forrásallokációra van szükség ahhoz, hogy a térség utolérje a szomszédjai teljesítményét.

Az egyáltalán nem vitatható, hogy az eddig beérkezett, hozzávetőleg 10 millió eurós fejlesztési forrás *megfelelő helyekre került*, de ezek csak *lokális, egy-egy helyi közösség vagy jobbik esetben község/város* szempontjából voltak eredményesek, melyek körében a magyarság a Phare-programok keretében erőn felül képviselte magát, az Interreg-programok során viszont jóval a számaránya alatt.

Ha mélységükben vizsgáljuk a megvalósított projekteket, megállapíthatjuk, hogy azok elsősorban a vidéki társadalom számára nyújtanak fejlődési lehetőséget, ami a vajdasági demográfiai jellemzőkből kiindulva természetes is, és esélyt adnak a magyarság felzárkóztatására. A nyertes projektek tevékenységének elemzéséből kiderül, hogy szükség van *a humánerőforrás* fejlesztésére. A hard infrastrukturális projekteken kívül szinte az összes projekttípusban van valamilyen képzés, amelyre széles körű *igény is mutatkozott* az eddigiek során. A vajdasági magyarság és ezen belül elsősorban a vidéki lakosság szaktudáshiánya nagyban hátráltatja mind a gazdasági, mind a területi fejlődést. Az eddig lezajlott és az előttünk álló programok készítői felismerték ezt, és ezzel meg lehet a későbbi időkre alapozni azt a humánerőforrás-hátteret, amelyre építve a magyar nemzettest fejlődése *kiegyensúlyozottabb* lesz a többségi nemzethez viszonyítva. Az Unió nem ingyen adja a fejlesztési forrásait, hanem befektetésnek tekinti őket, ami a későbbiek során megtérül. A humánerőforrásba való befektetés az egyik legjobban megtérülő ágazat, ha a befektető az általa kiképzett szakembereket a későbbiekben is hasznosítani tudja,

ami jelentős esélyt nyújt az adott, ebben az esetben a magyar kissebség számára.

A fejlesztési források igazán jó lehetőséget kínálnak a helyi adottságok kihasználására, de ezekből jó esetben is csak az adott helyi közösség tud profitálni. Az elmúlt hat év, amióta uniós fejlesztési források érkeztek a térségbe, megmutatta, hogy vannak *igazán életképes, a lehetőségekkel élni tudó közösségek*, illetve szervezetek, amelyek fejlődéséhez nagyban hozzájárulnak a *külső források*. Az egyes pályázati kiírásokra történő túljelentkezés is azt bizonyítja, hogy megvannak azok az alulról jövő kezdeményezések, amelyek jól kidolgozott projektetekkel és megfelelő infrastruktúrával rendelkeznek ahhoz, hogy fel tudják használni a támogatási forrásokat, ezek között a magyar közösségek a számarányukat meghaladó szinten vannak képviselve, elsősorban az anyaországból jövő tapasztalatok és hatások átvételének köszönhetően.

Az *abszorbeálási készség* még mindig *nagyobb*, mint a forráskeretek. A fejlesztési célokat nem tudja kielégíteni az uniós támogatási keret, nem beszélve arról, hogy Szerbia esetében maga az állam nem társfinanszírozza a projekteket, hanem a pályázóknak kell a 85% támogatás mellé hozzátenni az *önrészt*, mivel itt nem profitorientált intézményekről van szó, ez sok esetben problematikus, viszont kiszűri azt a réteget, amely nincs felkészülve a projektek megvalósítására.

Ha mélyebben elemezzük a két határszakasz projektjeit, össze lehet hasonlítani mind a magyar, mind a román határszakasz lehetőségeit, teljesítményét és jövőbeni megoldásait. Megfigyelhetjük, hogy minkét esetben a helyi *kezdeményezések* és a meglevő *lehetőségek* kihasználásáról van szó, alulról jövő kezdeményezésként, és nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy több esetben magyar–magyar kapcsolatról van szó, tehát a három országban élő magyar nemzetiségű emberek közötti együttműködésről, ami a határ menti programok *indukálója* lehet. A két program (magyar és román) területileg *jól kiegészíti egymást*, mivel a magyar projekt közvetlenül az északi határ menti sávot fedi le, a román projekt pedig a Tisza mentét és a Bánságot. E

projektekben is fellelhető a humánerőforrás fejlesztése, ami a helyi kezdeményezések számára elsődleges, hiszen így tudnak egy önmagában is működő rendszert kialakítani, és nem kell külső segítséget bevonni a működéshez.

A projektek *összefogás*t eredményeztek, és megalapozták a helyi közösségeken belül azokat a lehetőségeket, amelyeket kihasználva már az uniós támogatás nélkül is gazdasági *fejlődés* érhető el. Mindkét esetben az egyéni *vállalkozások erősítése* volt a cél a másik ország potenciáljainak kihasználásával. Ha az egyének megerősödnek, akkor maga a közösség is erősebbé válik, és további fejlesztések létrehozására lesz képes. Az eddigi programok jelentősége abban áll, hogy *megmutatják azt az utat*, amit az egyes szubjektumoknak be kell járniuk a fejlődés érdekében.

Ez az út viszont a térségben élő és működő más közösségek számára is példaértékű lehet, hiszen ha látják a fejlődési irányokat, a megvalósult programokat, akkor ők is létrehozzák a *fejlesztési csoportjaikat*, amelyek a későbbiek során további sikeres fejlesztéseket hajtanak végre.

A határ menti projektek, amelyek elsődleges célja a perifériális területek fejlesztése, illetve a határon átívelő *kapcsolatok erősítése*, Szerbia esetében megalapozzák a lehetőséget a későbbiekben elérhetővé váló előcsatlakozási alapok támogatásának a minél nagyobb lekötésére, amiben a vajdasági magyarságnak nagy szerepe lehet, ha élni tud a felkínált lehetőségekkel.

IRODALOM

1. Hungary/Romania and Hungary/Serbia&Montenegro, 2004–2006 Final programme evaluation, VÁTI Hungarian Public Nonprofit Company for Regional Development and Town Planning, Hungarian Academy of Sciences Centre for Regional Studies, West Hungarian Research Institute, 2009.

2. Huszka Beáta: A szerb–magyar gazdasági kapcsolatok fejlődésének lehetőségei Magyarország EU-csatlakozása után, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2005.
3. Ricz András: Egy határon átívelő régió (EGTC) kialakításának lehetőségei a szerb–magyar határtérségben, CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM Vol. 1, 2009.
4. Nagy Imre: Mogućnosti bilateralnog prostornog planiranja u Jugoslovensko-mađarskom pograničnom geoprostoru. In: Problemi revitalizacije pograničnih krajeva Jugoslavije i Republike Srpske. Ed.: Stanković, S. Beograd: Geografski Fakultet, 2002.
5. Nagy Imre: Cross-Border Co-operation in the Border Region of the Southern Great Plain of Hungary. Pécs: Centre for Regional Studies, 2001. 72 p. (Discussion Papers, 36.).
6. Nagy Imre–Belanka Csaba: A környezetvédelmi együttműködés Magyarország határrégióiban, különös tekintettel az INTERREG IIIA Szomszédsági Program eredményeire. In: Európai kihívások. IV. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Szerk. Gulyás L., Gál J., Szeged: SZTE Mérnöki Kar, 2007.
7. Nagy Imre: Együttműködésen alapuló területi tervezés és területfejlesztés Magyarországon és a Vajdaság határrégiójában. In: Határkonstrukciók magyar–szerb vizsgálatok tükrében. Szerk. Timár J., Békéscsaba: MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály, 2007.
8. Nagy Imre: Dél-Erdély és Szerbia határ menti együttműködése. In: Dél-Erdély és Bánság. Szerk. Horváth Gy., Pécs–Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, 2009. (A Kárpát-medence régiói, 9.)
9. Majoros András: A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2009.
10. Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2006. godini, Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom, Beograd, 2006.
11. Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2007. godini, Ministarstvo finansija, Beograd, 2008.
12. Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2008. godini, Ministarstvo finansija, Beograd, 2009.
13. Régión innen, határon túl, határon átívelő projekttámogatások 2004–2006, VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság, Budapest, 2008.
14. Határok nélkül az INTERREG IIIA Közösségi Kezdeményezés, Magyarország–Szerbia/Montenegró határ menti együttműködési program keretében megvalósult fejlesztések – 2004–2006, VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság, Budapest, 2008.

15. Hegedűs Dániel: A határokon átívelő együttműködés nemzetközi jogi háttere I. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.
16. Gábrity Molnár Irén, Ricz András (szerk.), Kistérségek életereje, Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2006.
17. Somogyi Sándor, Mirnics Zsuzsa (szerk.), Kistérségi távlatok, Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2007.
18. Nagy Imre (szerk.) A Kárpát-medence régiói, Vajdaság, MTA RKK, Pécs 2007
19. 2007. évi XCIX. törvény az európai területi együttműködési csoportosulásról
20. Magyar–magyar célok a határ menti együttműködési programokban I. Adaptatio-M Kft, Budapest, 2006.
21. Magyar–magyar célok a határ menti együttműködési programokban I. Mellékletek, Adaptatio-M Kft, Budapest, 2006.

KÖZPOLITIKAI ELEMZÉSEK

A nélkülözhetetlen magyarságkutatás

A magyar kisebbségi közösség helyzete
a szerbiai politikai és jogrendszerben

MIRNICS KÁROLY

Privilegium est quasi privata lex.
Quis custodiet ipsos custodies?
(Az előjog szinte magántörvény.
S ki ellenőrzi a hatalomgyakorlókat?)

Az eddigi együttélési hajlandóságot elemző közvélemény-kutatások sokévi átlaga azt mutatja, hogy a szerbeknek körülbelül a fele fogadja el a magyarokat mint Szerbia állampolgárait. 40%-uk nem örül a magyar szomszédjának, vagy nem fogadná el. Szinte nincs olyan szerb, aki magyart juttatna előbb munkához, mint szerbet, a ,,sajátját". (Egy ilyen kutatásról számol be a *Politika* 2011. március 9-i száma is *Raste etnička distanca među građanima Srbije* című cikkében; a „legkellemetlenebb" véleményekről azonban nem tudósít.)

Véleményem szerint nem feltétlenül a legerősebb magyar párt vezetőinek és „ideológus"-ainak rendszerezett tévhitei és propagandisztikus kijelentései alapján kell képet alkotni az országban uralkodó viszonyokról. Ezek a szólamok összetévesztik a valóságot a hangoztatott kívánságokkal. Nézzük, milyen jelentése, üzenete van a mindennapi élet szintjén a közvélemény-kutatásoknak. (Vagyis mi lenne, ha a téveszmék valósággá válnának.)
1. A magyarok, akik jó szerbek akarnak lenni, maradhatnak Szerbiában.
2. A magyarokat gettóba kell zárni, el kell különíteni (csak így lehetséges, hogy ne legyenek szerbeknek a szomszédjai).
3. Nem kell nekik munkát adni. Találjanak maguknak, ha tudnak. Menjenek Magyarországra, vagy amerre akarnak... Ne vegyék el a szerbektől elől a munkát.

Mit mondjon ezek után a kutató? Mondja azt, hogy nem így tanulta a római jogban, hanem úgy, hogy: *Ius est ars boni et aequi*.

(*A jog a jó és egyenlőség mestersége*.) A valóságos helyzettel kell szembenézni, s nem ámítani, nem elhallgatni a ránk nehezedő iszonyatos nyomást. A szembenézés bátorrá és erőssé tesz. Az ámítás százezreket tesz meghunyászkodóvá, bizonytalanná véleménye kialakításában, és cselekvésképtelenné, tehetetlenné sorsa irányításában, a közügyektől tartózkodóvá.

A közvélemény-kutatás során tapasztalt magatartásminták és vélemények a szerbiai társadalom minden rétegében jelen vannak, onnan táplálják a napi politikai közéletet. A társadalmi és a politikai közélet intézményeiben szerb nemzeti programot csinálnak belőlük. A kisebbségi kérdés meddősítésének a fortélyai a szerb nemzeti program részei. Magától értetődően a politikai intézményekben rendszerbe foglalt nemzeti program visszacsatoló erővel bír, és fertőzi, meggyőzőbbé teszi, elmélyíti a tévhitet minden társadalmi rétegben; a *helyesen látjuk, az okosok is ezt mondják* ördögi körbe kerül minden eszmeiség, ide-oda örvénylő „ismeretlen" erő porlasztja semmivé. Elmélyül a társadalom eszmei válsága: lehetetlenné válik tájékozódni értékek és erkölcsök között. Amikor a nemzeti kisebbség ilyen veszélybe kerül, a veszélyben osztozik mindenki, az is, aki politikai kisebbséget képez az uralkodó szerb nemzeten belül. Veszélyes védő szót kimondania a kisebbség érdekében, mert nemzetidegen, meggyűlölt szerb lesz. (A szerb eszmetörténetben úgyszólván nincs olyan alkotó egyéniség, aki nyíltan, szókimondóan védelmébe vette volna a kisebbségeket.)

Ma Szerbia a megfeneklett s főleg szellemiségében eltorzult polgári próbálkozások országa. Itt csak kivonatosan van lehetőségem rámutatni a szerb részről meg nem értett polgári eszmék és intézmények állapotára az országban. Főleg ezeknek a kisebbségvédelemre gyakorolt hatása érdekel. Nem mellékes, hogy kisebbségvédelmi látszatmegoldásokkal akarják megnyerni a nemzetközi közvélemény rokonszenvét és az Európai Unió támogatását. Megszámlálhatatlan az ilyen elkáprázta tó, voltaképpen szélhámoskodó, fondorlatosan hazudozó próbálkozás az ország külpolitikájában. Szerencse, külföldi értelmiségi és politikai körökben egyre kevesebben hisznek az ilyen próbálkozások szószólóinak Egyre világosabbá válik: az országnak az ilyen értelmiségi

és politikai képviselete arról tanúskodik, hogy Szerbia politikusai nincsenek tisztában a polgári intézmények fogalmával, politikai rendszerelméletük minden csuklójában kificamodott. Habár sokan közülük bejárták a világot, idehaza ismét a „népi nacionalizmus" szintjére süllyedtek vissza. A római/európai uniós jog – *tria inris praecepta: 1) koneste vivere; 2) alterum non laedere; 3) suum quiqe tribuere* – lényegét és szellemiségét, a kötelező magatartás- és viselkedésmód politikai kódexét mégsem értették meg. (*A jogalkotás három alapfeltétele: 1. becsülettel élni, 2. másoknak nem ártani, 3. mindenkinek megadni a magáét*.)

(Nyugaton két dolgot lehet megtanulni: 1) „centet centre" rakni nemzedékeken keresztül, s így halad előre nemzedékeken keresztül a családod is, 2) vagy máról holnapra meggazdagodni, de ez a módszer a nyugati politikai közéletben mégsem alkalmazható, oda nem kerülhetnek be ilyen emberek, mert a „centet centre rakó" takarékoskodók ilyeneket nem engednek a közelükbe.)

Szerb szociológusok azt állítják, hogy a kilencvenes években (sőt már a titói korszak tündöklésének idejében is) bátor eszmeiségű polgári mozgalmak voltak Szerbiában. Ha voltak, mindig sikeresen elszigetelték őket, és lepecsételt dobozban elküldték postán a XXI. század végére. Ha voltak, hogyan lehetséges, hogy az előző rendszer önkényuralmi és hatalomgyakorló módszerei tovább élnek? A modern polgári demokrácia sokban különbözik a XIX. századból ismert polgári világtól (a hangsúly a modernen van). Szerbiában a polgári világból ismert társadalmi jelenségeket utánozzák, a politikai demokráciát színlelik. Szimulálják a politikai hatalom megosztását; nincs szigorú határ a képviseleti, végrehajtó és igazságügyi, valamint a törvényességellenőrző és megtartó hatalom között. Nincs igazi politikai sokszínűség; ha a pártok programjaiba betekintünk, lényeges különbségeket nem látunk a deklarációkban. Komoly ellenzékiség és politikai ellenzék vagy polgári mozgalom, mozgolódás nem tapasztalható. Látszatparlamentarizmus működik. Csak látszat-alkotmányos és törvényes politikai gyakorlat létezik. Valamennyi politikai hatalom – nemcsak az államberendezés csúcsfokán, hanem lent, a községek szintjén is – nem demokratikus elvek alapján működik, hanem ezek meg-

kerülésével. A „nagy" és „kis" politikai egyezségek/ egyezkedések/kiegyezések a politikai hatalmat gyakorló elitben, a „balkáni kocsmá"-ban születnek. Ez az elit mindennap ott tanyázik. A mindenkori kormányzópárt igyekszik az egész társadalmat maga alá kényszeríteni (azzal, hogy nemcsak vezető embereit, hanem szinte az egész tagságát a társadalmi élet minden kiemelkedő pontján vezetői pozícióban szeretné látni).

A társadalmi képviselettel szemben a magát mindenkor előtérbe helyező végrehajtó hatalom önkénye és az általa irányított közigazgatás tevékenysége mintha nem is lenne alkotmányos és törvényes keretek közé szorítva. Képviselői a hatalom megragadásának legfondorlatosabb módszerét alkalmazzák: bármikor, amikor az uralkodó elit érdeke úgy kívánja, törvényfeletti módszereket léptetnek életbe úgy, hogy ezek határidős megszűnte után maguk is megállapítsák, hogy törvénytelenek voltak. Az igazságügyi szerveket előre utasítják, hogy addig legyenek nyugton, amíg el nem érik a céljukat. S amikor már a törvénytelenségnek nem lehet semmilyen következménye rájuk nézve, az igazságszolgáltatásnak nem marad más szerepe, mint hogy eljátssza a bohózatot. Csak a jogszerűséghez és törvényességhez igazán ragaszkodó bíró tudja, hogy Szerbiában az uralkodó elit milyen tehetetlen bábot fabrikál a bűnüldöző és nyomozószervekből.[1] Az uralkodó elit nem más, mint magának a szerb nemzeti programnak a mozgatója. Voltaképpen minden hatalmi szálat a kezében tart, mindent ellenőriz, csoportérdekeit azonosítja a nemzet érdekeivel. Néhány ember a politikai hatalmát és gyors meggazdagodását, óriási vagyonát a szerb nemzeti program részévé teszi. Hogyan lehetséges ez? Nos, nincs ebben semmilyen titokzatosság. Mindig ez történik, ha a hatalom különböző területeinek gyakorlása között nincs szigorúan meghúzott határvonal és kölcsönös ellenőrzés.

A politikai pozíción levő és gazdasági vállalkozásokat folytató „jó barátok" elrendezik a sorsunkat. A „balkáni kocsma" nem mindenütt

[1] Szerbiában minden öt percben (*Politika*, 2011. április 30. és május 1.) egy súlyos köztörvényes bűncselekmény történik. A messzemenő következményekkel járó politikai, az egész társadalmat megrázó, és a kisemberek százezreit százféle módon kifosztó bűncselekmények nincsenek beleszámítva ebbe az öt percbe.

egyforma. Belgrádban egy szálloda, étterem vagy villa titkosított belső terme, másutt tényleg egy falusi kocsma. Közös bennük, hogy a šlivovica pálinka, bűze terjed a levegőben és aromája fejekben.

A kormánypárt biztosan mindig ki fog egyezni az „ellenzéki" pártokkal. Ha közös gazdasági érdekről van szó, a parlamentet akkor is megkerülik, a végrehajtó hatalom meg fogja találni a köztörvényes veszélyeket kiküszöbölő jogi alapot. Veszély senkire nem fog leselkedni. Az utólagos sajnálkozás olyan lesz, mint a megrendelt siratóasszonyoké.

Ne gondolja senki, hogy ez csak a szerbek magánügye. A szerbek (a mindenkori kormánypárt, amely nem lehet más, mint a politikai-közéleti elit része) ugyanezeket a módszereket alkalmazzák a kisebbségvédelemben is. A szerb politikai-gazdasági elit nem ismer el kisebbségvédelmet a valóságban. A papír, a deklarációk sokasága, a propaganda azért létezik, hogy leplezze az önös érdekeket. „Senki" sem mondhatja, hogy a kisebbségvédelem ki van tagadva az alkotmányos keretből. Csak az a sok deklaráció! A törvényes megoldások formalitásai, ismétlődő általánosságai, felemásságai, kétértelműségei, befejezetlenségei, alkalmazhatatlansága! Jogászi gyakorlattal és jogászi ésszel jól átgondolt fércművek. Magyarázza, ki hogy akarja a paragrafusait! *Generaliter verba generaliter sunt interpretanda. (A közhelyként kimondott szó magyarázattal sem kap tartalmat.)* Szórakozzon el a magyar a „lehetséges lehetetlen" megoldások keresésével! És, sajnos, valóban elszórakozik! Sőt össze is veszik.

*

Szerbiában kialakult egy új *hatalmi szentháromság*. Az uralkodó elit egy kézben tartja a politikai/képviseleti, gazdasági/pénzügyi és bűnüldözési/igazságszolgáltatási hatalom gyeplőjét. Akik az igazi hatalmat gyakorolják, egy személyben miniszterek, igazgatók (igazgatóbizottsági tagok), pártvezetők, láthatatlan vagyonok tulajdonosai, a bűnüldözés és igazságszolgáltatás csúcsainak korrumpálói, az értelmiség megvesztegetői. Az uralkodó elit privatizálta az államot minden politikai intézményével és szervével együtt, hogy a társadalmat megfagyassza. Nem a társadalomban vannak büntetendő cse-

lekmények és bűnözők (akiket az állam, védve a társadalmat, üldöz), hanem a bűnözőknek van megbízható államuk, amely szabad teret nyújt összefonódásukhoz; a bűnszövetkezet mindig képes legalizálni önmagát. Ha teret kap ennek az elitnek a privatizált állam által büntetlen politikai-jogi hatásköre és a törvények kijátszása a gazdasági életben, akkor még inkább helyet kaphat a köztörvényes bűnözés, az öntörvénykezés a polgárok részéről; a bűnözés az államból átkerül a társadalomba. Az tapasztalható tehát, hogy Szerbiában mindig képes megújulni a középkorból ismert szerb martalóc szellem és magatartás*,* de az újabb kori Szerbiára nagyon jellegzetes az önkényuralom gyakorlása, a polgár alattvalóvá degradálása, a patriarchális családi és társasági hagyományokon alapuló politizálás. Az ilyen politikai kultúra nem képes teret adni semmilyen polgári értéknek. A látszat-jogállamiságnak és látszatdemokráciának annyi helyet szorít, amennyire a nemzetközi közvélemény – mindig „utolsó" – figyelmeztetése rákényszeríti.

Szerbiában ma néhány száz család úgy viselkedik, mint az uralkodó nemzetség a törzsszövetségben: bitorolja az állami vagyon feletti hatalmat, befolyást gyakorol az írott sajtóra és az elektromos hírközlő eszközökre, kezében tartja az állami közpénzek elosztását, és a sajátjaként birtokolja őket. Egy ilyen politikai elit ígér *kisebbségvédelmet*, *egyenjogúságot*, amelynek az erkölcse és az eszmeisége silányabb még a kommunistákénál is. A hatalom és a pénz urai ők, jogi és erkölcsi nihilisták. Jellemző rájuk a leplezetlen vagy bújtatott nepotizmus, akár rokoni, akár jó baráti alapon. Igazából nem éreznek felelősséget a közügyek irányításáért akkor, ha hatalomról és gazdagodásról van szó, nem érik be a kisebbségek elnyomásával és kizsákmányolásával. Politikájukban persze mindig ez áll az első helyen, ha ez nem bizonyul elégnek, nincsenek erkölcsi gátlásaik a saját népükkel szemben sem. Kriminalizált kisebbségvédelmük engedmény a nemzetközi közvéleménynek, nem pedig konszenzuális egyezség a szerb és a magyar közösség között a kollektív jogok gyakorlása területén. A magyar kisebbség részéről is vannak olyan politikusok, akik elfogadják az ilyen szerbiai kisebbségi joggyakorlatot, s új köntösbe öltöztetik a kommunista szólamú testvériség-egység politikával és annak újbóli gyakorlásával kapcsolatos meggyőződésüket. Nem

kevesen közülük ezzel foglalkoztak az előző rendszerben is, most pedig *toleranciabajnokok* lettek.

A kisebbségvédelem nem lehet titkosított engedmények és „jó baráti" alkudozás tárgya még akkor sem, ha most lehetetlennek tűnik a demokratikus úton történő gyakorlása. Nem olyan kisebbségi politikusnak kell lenni, aki mindig megért „minden nehézségünket". A kisebbségvédelemben nem célszerű a populizmus. Állandó politikai vitában kell állni a többségi szerbek érzéketlenségével szemben a mindennapi kisember szintjén, ugyanúgy, mint a kisebbségi jogalkotásban és joggyakorlatban is. Enélkül a kisebbségvédelem nem fog a szerb társadalom demokratikus hozzáállásából kinőni, hanem manipuláció tárgya marad.

A demokratikusan létrejött jogállamiság nem olyan – főleg évtizedekig szándékosan késleltetett és mindig befejezetlenül hagyott - törvények és jogszabályok tömkelege, amelyeket látszólag egyeztettek az alkotmánnyal, de továbbra is megmaradnak az alkotmány általános megfogalmazásainak szintjén. Az alkotmány és a törvények is lehetnek összehangoltak, formálisan rendszerbe foglaltak, de tartalmukban mégsem demokratikusak. Ahol rendszeresen gyakorlat a kollektív kisebbségi jogok semmibevétele vagy csorbítása, ahol szinte elfogadottá válik a magyar polgárok összeverése, házaik kirablása, gyalázásuk, az irántuk való gyűlölet (minden tiltakozás nélkül éppen a többségi szerb részről!), ahol kisebbségi polgárt akár állami közvállalatban, akár magánkézben levő vállalatban hátrányos helyzetbe kényszerítenek, és elsőként bocsátanak el, nagy baj van a kisebbségvédelem területén. Ott a szerb többség jól tudja, hogy a kisebbségvédelmi jogszabályok erőtlenek, semmibevételük a valóságban sohasem jár sem büntetőjogi, sem elítélő erkölcsi következményekkel. A következmény: a szerbek összekacsintanak, és azzal be van fejezve. *Corruptissima respublica, plurimae leges* (*legromlottabb köztársaságban van a legtöbb törvény*) – tanítja a római joggyakorlat. Sok a jogalkotásra hiába elpazarolt idő, kevés idő maradt a joggyakorlatra. Talán nem is maradt...

Nem lehet elégszer ismételni: egy kisebbségvédelmi jogszabályt akkor kell meghozni, amikor az betöltheti közösségszervező ha-

tását, s nem késve meghozni, mert ez politikai bűn, amiért, igaz, nem kell a bíróságon felelni azoknak, akiknek ez a kötelességük, de létezik felelősség a történelem előtt is. A szerb kisebbségvédelmi jogalkotás telis-tele van huzavonával, azért, hogy ne lehessen jogi alapra hivatkozni, hanem megértőnek kell lenni az *objektív nehézségekkel* iránt; azt kell kárhoztatni, ami mindenkitől távol áll, és nem ébreszt kételyt a szerb jó szándékban.

A szerb nemzeti program bűne, hogy a politikai intézményeket, a politikai közvéleményt, a politikai közéletet (beleértve a sajtót és más hírközlő eszközöket, a könyvkiadást, az értelmiséget) őszintén nem is érdekli, hogy milyen a kisebbségvédelem és milyenek a következményei a kisebbségi közösségi életre nézve. Fejleszt? Megtart? Értékteremtő vagy értékromboló? Az érdekli őket, hogyan lehetne sikeresebben asszimilálni a kisebbséget, hogyan lehetne nemzetközi és anyaországi kapcsolatait semlegesíteni. A szerb *skupština* valóban szűkkeblűen szerb, amikor a kisebbségvédelmet kizárólag a végrehajtó hatalom és a velejéig korrumpált közigazgatás *felelősségtudatára* bízza, azéra, akinél minden kérdés az íróasztalfiók aljára kerül. A szerb politikai elit színvak, ha e kérdés fontosságát nem látja a szerb állam fennmaradásának szempontjából is. Pilátus módjára mossa kezeit eredménytelenségei miatt. A felelősséget az elmarasztalás hallatán magukra a kisebbségekre hárítja. Ott, ahol „népi nacionalista" köztudat uralkodik, mindig lehet kibúvót találni a felelősség alól. A választópolgár manipulálható, politikai kultúrája csekély és egysíkú, a progresszív világ nem érdekli. A szerb média nem lát át a szerb hátsó udvar kerítésén túlra. Ehelyett beidegződött közhelyeket és szólamokat pufogtat anélkül, hogy a reális helyzet érdekelné. Ettől a görcstől képtelen szabadulni. Csak az létezik, ami a jogi aktusokban és politikai szólamokban létezik. Más valóság nincs számára.

Szóvá tette-e akár egyetlenegy szerb közéleti személyiség, író, költő, tudós, politikus is az eredménytelen magyar kisebbségvédelmet a tájékoztatási eszközökben? A kisebbségvédelem eredménytelenségéért még egyetlenegy köztársasági vagy községi testületet, szervet sem bíráltak meg és nem vontak felelősségre. Hogy a magyar politikusok sajtótájékoztatóján jelen vannak

a szerb média képviselői is, az nem elég a közéleti felelősség megállapításához, az állami intézmények, testületek, szervek, politikai vezetők felelősségre vonásához. A szerb újságírók gyakran (titkosított) utasításokhoz igazodnak. A felelősség megállapításának követelése magyar politikai részről is leggyakrabban erőtlen, szégyenlős, meggyőződésében bizonytalan; keresi a biztos fedezéket, ami megvédi. Kerüli a személyre szóló bírálatot.

Összegezve: mindkét fél finomkodása, gentlemani kiegyezése a politika peremvidékén tartja a magyar kisebbségvédelmet. A magyar kisebbségi közösség így gyenge marad, nem politikai tényező… Amikor ugyanis politikai harcban áll a többség és a kisebbség, akkor ahhoz, hogy a szembenállás mindig a politikai eszközök használatának szintjén maradjon, s ne forduljon át gyűlöletbe (mint ahogy megtörtént az albánok és a szerbek esetében), nagyon fontos az őszinte beszéd, a felelős intézmények, testületek és szervek tevékenységének a bírálata, s ugyanannyira a személyes felelősségre való rámutatás is. (A tiltakozás erejét Arany János *A wales-i bárdok* c. balladájában nagyon jól érzékelteti.) Enélkül egészen biztos, hogy fércmű jellegű kisebbségvédelmi jogszabályok születnek, tartalmatlanná válik az intézmények, testületek és szerveik tevékenysége. Ami pedig tartalmatlanná válik, az megérett a felszámolásra is. A kiürült politikai szervezeti formák egy ideig túlélik önmagukat, de a szerbeknél előbb-utóbb megjelennek majd olyan követelések is, hogy ezeket is szüntessék meg: „drága a kisebbségvédelem”, és nincs is rá szükség, hiszen már mindenki tud szerbül. A szerb nemzeti program nem tűri, hogy kisebbségi részről bírálat érje. Igaz, az állambiztonsági szervek figyelemmel kísérik a magyar kisebbségi politikai közélet minden megnyilatkozását, minden közigazgatási szinten. Ez azonban nem lehet oka a megalázkodó magatartásnak. Nem lehet elhallgatni, hogy a Szerb Képviselőház szűken méri a jogokat, a végrehajtó hatalom tovább szűkíti, a közigazgatási szervek, köz- és magánvállalatok pedig szabotálják őket. A pénztelenségtől kezdve a rendőrhiányig számos kifogást találnak. Mire a jogvédelem előkerül, a falusi kocsmában ezt mondják: nem is kell több jogot adni nekik, már ez is túl sok. Ha valamivel elégedetlenek, nyúljanak a saját zsebükbe. (Csak arról nem esik szó, hogy a magyarok Szerbia adófizető polgárai, s aránytalanul keveset kapnak vissza közja-

vaik működtetésére.) S ott, a falusi kocsmában kimondják a szerb nemzeti program igazi céljait a kisebbségvédelem területén, minden köntörfalazás nélkül. A magyar és szerb közéleti személyiségek közül kevesen cáfolták meg a kocsmában kimondott „szerb igazságot". Minden állambiztonsági titoktartás ellenére „a szerb igazság" kiderül. Eszerint meg lehetünk elégedve, hogy „csak" egy-két magyart gyilkoltak le, mert *magyarkodott,* „csak" szórványosan történt fosztogatás és rablás, „mértéktartók" voltak a magyarok (különben tömeges) elbocsátásában stb. Nyilvánvaló, hogy a megfélemlítés rejtett módszereivel találjuk magunkat szemben. Ezáltal a kisebbségvédelem a szerb hatalom kiszolgálójává süllyed. A legerősebb pártunk vezetői a kisebbségvédelem keretében szívesebben beszélnek Vajdaság kirablásáról, tisztviselői teendőikről, személyes aggályaikról, a mezőgazdaság helyzetéről… Belgrádban sikeresen lesöprik az ilyen követeléseket az asztalról, azzal, hogy Szerbia szuverén ország, s úgy gyakorolja a hatalmat saját területén, ahogy akarja; olyan gazdasági rendszert működtet, olyan intézkedéseket foganatosít szuverén területén, amilyeneket szükségesnek lát minden polgára életszínvonalának megvédése és emelése érdekében.

Belgrádban azonban sokkal óvatosabbak, ha valaki az Európai Unióban azt mondja, hogy a szerb nemzeti program nem jól áll hozzá a kisebbségvédelemhez; hogy az elfogadott jogszabályok sokasága ellenére a valóság cáfolja az öndicséretet e téren. Nehéz védekezni az ellen a bírálat ellen, hogy a jogszabályok hatósugara rövid. A kisebbségvédelem csak néhány területre terjed ki korlátozottan. Például a magántulajdoni szférára vonatkozik-e a kisebbségvédelem; vagy a tulajdonosnak szent és sérthetetlen, kizárólagos jogai vannak? Ha úgy lenne, ahogy mondják, az USA-ban a négerek még mindig rabszolgák lennének. A tulajdonosnak csak ott és akkor vannak kizárólagos tulajdonjogai, ha a politikai rendszerben nincs hatalommegosztás. A kisebbségvédelmet az újgazdagok is figyelembe kell hogy vegyék; a szerb nacionálkommunistáknak sem tetszett, mégis tessék-lássék megoldásokra kényszerültek a rendszer érdeke védelmében.

A római birodalomban szállóige volt a következő: *Aki 12 hónap alatt képes meggazdagodni, azt 12 hónappal korábban fel kellett*

volna akasztani. Szerbiában egyik napról a másikra gazdagodtak meg a hatalmi pozícióban levő nacionál-kommunisták. Máris el akarják felejteni még a tessék-lássék megoldásokat is a kisebbségvédelem területén! Szerbiában ennek a gazdasági maffiának van állama, amelyre biztosan támaszkodhat, amelyben megbízhat, és ezért tiltakozik nagy hangerővel a kisebbségvédelem ellen.

A szerb politikai és gazdasági-pénzügyi elit szinte egy céhbe szövetkezett. Hívhatjuk ezt maffiának is, mert családi és baráti kapcsolataik révén sikeresen kereszteződnek. A kisebbségvédelmi jogok hatósugarát tovább szűkítenék, ha lehetne. Ebben csak a nemzetközi közvélemény akadályozza meg őket, amelyet „ők" képmutatónak, szerbellenesnek és kettős mércét alkalmazónak tartanak. Ők, akik a kisebbségi jogokról szóló jogszabályokban a jogokat „átválogatták" úgy, hogy egy demokráciát szimuláló országban bizonytalan, melyik fog érvényesülni, és milyen megtartó ereje lesz.

Egyes pozícióban lévő kisebbségi jogászainktól azt halljuk, hogy mi magyarok tulajdonképpen nem élünk jogainkkal. A kisebbségi jogszabályok hiába nyugszanak alkotmányos alapon, ha nem kíséri, nem támogatja őket a politikai kezdeményezések összehangolt hálózati rendszere és a közigazgatási szervek sokoldalú, naprakész munkája. A jogszabály nem képes Szerbiában érvényesülni, mert a helyi önkényt, önhatalmaskodást, öntörvénykezést csakis a hatalommegosztáson nyugvó politikai kezdeményezés és igazságszolgáltatás képes megfékezni, hatáskörében tartani. A végrehajtó és a közigazgatási szervek nem viselkedhetnek úgy mint képviseleti testületek a kisebbségi jogalkotásban és kisebbségvédelemben. (Az utóbbi tágabb fogalom az előzőnél!) A Magyar Nemzeti Tanács nem lehet a magyar kisebbségvédelem egyedüli tényezője. A jogszabályok megvannak, de a szerbek politikai jóakarata, kezdeményezése és főleg szigora nélkül a végrehajtó, a közjogi és a magánjogi szubjektumokra a Magyar Nemzeti Tanács nem tud hatni. A jogrendszer formális jellege érintetlen marad, mi pedig időtlen időkig szembesülni fogunk a szándékos mulasztások, halogatások és időhúzás valóságával. Ahelyett, hogy igazán rámutatnánk a bajok forrására, és szóki-

mondóak lennénk, egymásba fogunk marni még ezerszer, mintha mi lennénk a bajok forrása.

(Politikusnak lenni, sőt politizálni a forradalmak idején mindig életveszélyes. A forradalmak elmúlásával sem teljesen veszélytelen. Még akkor is bizonyos veszélyekkel jár, amikor a társadalom már bekerül a békés, építő fejlődési szakaszába. A politika a bátor emberek megbízatása a közjó érdekében. Minden más e téren karrierista próbálkozás, és személyes önzésből ered.)

Eddig még nincs kellő készség a szerb állam részéről, hogy betekintsen abba a teljes káoszba, amely általában a jogszabályok, így a kisebbségi jogok alkalmazása területén is létezik. Sok konkrét jogi aktus meghozatalára van még szükség. A céltudatosan engedélyezett és megjátszott tehetetlenség mindenütt jelen van, és ez keveredik a politikai kultúra hiányával. Arra hivatkoznak, hogy „nincs rá idő", hogy az állam állandóan a saját köldökét bámulja. Amíg ilyen a hozzáállás, nem lehet tudni, hogy a kisebbségvédelem területén meddig kell elnézni és megtűrni a rossz igazságszolgáltatást, a bírósági és bírói gyakorlatot; a gyalázatos rendőrségi magatartást; a köztörvényes bűnüldöző, nyomozó- és bizonyítószervek színlelt nemtudom-magatartását. Az igazságügyi testületek és szervek munkájában tág teret kapott a szerb nacionalista ideológia. A rendőrök, nyomozók, államügyészek és bírók „átprogramozására", átnevelésére lesz szükség. Igen bátor szerb embernek kell lennie annak, aki ezt elkezdi, és *rendet tesz*, azaz belelát mindenki fejébe, szándékaiba, motiváltságába és őszinte érzelmeibe, és annak megfelelően cselekszik. Halogatják, pedig egyszer el kell kezdeni. A jogszabályok nem maradhatnak örökké papíron; ezt számon fogják kérni a szerb államon. A kisebbségek elnyomásával, kifosztásával nem lehet vég nélkül javítani a szerbek gazdasági helyzetén. Ez az anyagi forrás kimerülőben van. Nem lehet vég nélkül utólag beismerni az elkövetett törvényes és törvénytelen mulasztásokat, tévedéseket. (A nyugati polgári demokráciákban azonnal keresik a tévedések, mulasztások okait a megfelelő ellenintézkedésekkel együtt.) Vég nélkül nem maradhat az alkotmány üres proklamáció, nem maradhatnak a jogszabályok hatás nélküliek, mert időközben eltűnnek a kisebbségek. S

ne tápláljanak illúziót: amikor a szerb nemzetiség egyedül marad, közvetlen veszélybe kerül fennmaradása, mert a gazdasági és népességi folyamatok törvényszerűségei kérlelhetetlenek. Mielőtt bárki is hozzányúlna, homokvár módjára omlik össze maga a védőburkot nyújtó állam is.

A kisebbségi kérdés elvhű megoldására az a történelmi tény és törvényszerűség kötelez, hogy mindig léteztek, vannak és lesznek kisebbségek. Nem lehet nem velük élni, lehetetlenség megszabadulni tőlük. Aki meg akarja semmisíteni őket, az önmagát semmisíti meg. Elpazarolja a társadalom építésére és gazdasági fejlődésére szükséges időt. (Kristálytisztán látható ez a cigánykérdés megoldatlanságában és a halogatás következményeiben.) A kisebbségvédelmet nem lehet szimulálni, mert progresszióellenes problémává válik nemcsak az új kisebbség megjelenése, hanem a régi eltűnése is. Ennélfogva az igazi kisebbségvédelmet nem előzheti meg, és nem helyettesítheti az alkudozás/megegyezés egy szerb és egy magyar politikus között. Ez eredménytelen, mert az autoritárius rendszerek természetéből ered. Az alku szimulálja a kisebbségvédelmet, mert sikeres kisebbségvédelem csakis az alkotmányos testületek és szervek történelmi szükségszerűséget felismerő népképviseletéből és politikai akaratából eredhet. (Mi időről időre alkudozásnak vagyunk szemtanúi „legfelsőbb szinten", nem pedig komoly érdeklődésnek a képviselőházban, a községi képviselő-testületekben, intézményekben stb. a kisebbségvédelem területén.) A pártelnökök közötti „kölcsönös tájékoztatás" megmosolyogni való finomkodó alkudozás. Az érdektelenség tragikus Szerbia politikai és értelmiségi potenciáljában.

Az alkudozás a pártokkal politikája még arra sem elég, hogy előkészítse a jogi aktusok meghozatalát a politikai intézményrendszerben. Azt a látszatot kelti, hogy ők (ketten) képviselik a népakaratot, a politikai akaratot. Rejtett szándékok gyakorlatát vagy annak veszélyét rejti magában, amelyeknek a végső eredménye a kisebbségvédelem korlátozása. A kisebbségvédelem nem lehet a többpárti rendszerben a legerősebb szerb kormányzópárt és a legerősebb magyar párt közötti egyezség terméke. Utólag bebizonyosodik, hogy éppen a szerb nemzeti programnak felel meg. Az

ilyen egyezkedés ugyan figyelembe veszi a szerb többpárti rendszerben létező többi ellenzéki párt véleményét, amikor azonban javaslatként bekerül a jogalkotási vagy joggyakorlati rendszerbe, elveszti erejét. A többségben cinikus magatartást kiváltó, a kisebbségben viszályszító tényezővé válik.

A modern demokráciában, amely a hatalom megosztásán alapul a kormány és az ellenzéki pártok között, nem lehet a kisebbségvédelem sem a legerősebb szerb, sem a legerősebb magyar párt ügye. A többségi szerb és a kisebbségi magyar oldalon is nélkülözhetetlen az erős konszenzus a legerősebb párt és az ellenzék között. Senki sem hivatkozhat az őt támogató választópolgár, ill. szavazóbázis akaratára, mert az ilyen rendszer csak látszólag erős politikai akaratú, s a döntések meghozatalában és végrehajtásában elkötelezett. A modern demokráciában lehetetlenség az ellenzéket és a kis pártokat kiiktatni, kijátszani, félretenni. Igaz, hogy (a legerősebb) pártnak egy kicsit nagyobb a hatásköre a saját érdekcsoportja favorizálásában, mint az ellenzékinek. Egyiket is, másikat is erős gazdasági érdekcsoportok támogatják, amelyek ugyan szemben állnak egymással, de nem lehetnek meg egymás nélkül. Nincs ez másként a magyar kisebbségi közösség esetében sem. Ezért értelmetlen egypárti nemzeti tanácsot létrehozni, vagy a többi párttal állandóan szemben állni.

Szerbia olyan ország, ahol a privatizált állam és a különféle jellegű bűnszövetkezetek szimbiózisban vannak. A törvénytelenség és felelőtlenség kifejezett minden közigazgatási szinten. Az országban kaotikus állapotok, politikai, gazdasági és köztörvényes bűnözéssel áthatott jelenségek tapasztalhatók. A kisebbségvédelem ellenséges hangulatot vált ki. A tekintélyuralom vezetői a globalizáció következményeire és a világgazdasági folyamatoknak az országra nehezedő súlyára, káros hatására hivatkoznak, amikor számon kérik tőlük a kisebbségvédelmet, meg a jól „kodifikált" törvényes megoldásokra hivatkoznak (mintha a formális jog önmagában elegendő lenne). Nincs, aki ellenőrizné ezeknek a kijelentéseknek a hitelességét. Nincs, aki felelősségre vonná azokat, akik felelőtlen kijelentéseket tesznek és fogadnak el a magyar kisebbség nevében.

A szerb nemzeti program (s a neki alárendelt kisebbségvédelem) megfogalmazásáról már régen nem a politikai rendszer intézményeiben (a Képviselőházban és az alsóbb szintű községi képviselő-testületekben) döntenek, hanem a gazdasági hatalom nem formális központjaiban. Azok döntenek, akik egy személyben mágnások, magántulajdonosok, nagy gazdasági vállalatok igazgatói, közvállalatok igazgatóbizottságainak elnökei, sőt még miniszterek és pártvezetőségi tagok is egy személyben. E nem formális jogi alapon létrejött hatalmi központok adják a jogi és törvényalkotó utasításokat a politikai és közigazgatási rendszer törvények és jogszabályok mentén létrejött formális képviselő-testületeinek és szerveinek. Ezek képesek megakadályozni bármilyen, az akaratuktól függetlenül elfogadott törvény vagy kísérő jogszabály alkalmazását. Ezért senki sem fogja őket felelősségre vonni. Ők határozzák meg a magyar kisebbségvédelem döntő vonatkozásait (többek között a munkához való jogot is). Ilyen nem formális politikai-gazdasági hatalmi központok léteznek a nyugati demokráciákban is. Ott azonban az erős politikai és jogi rendszer *fogva tartja* őket. A törvényes és felelős hatalmi testületek egyeztetnek velük, és nem fordítva. A politikai akarat megmarad törvényes kereteiben. A kimondottan zárt jellegű csoport- és önző magánérdekeket sikeresen kiszűrik, ha ütköznek az egész munkáltató/vállalkozó osztály érdekeivel. Szerbiában ez nem így van. A közérdek és a magánérdek közötti határok elmosódtak. Hatalmi zűrzavarnak vagyunk a szenvedő alanyai.

A szerb jogászok mesterei a pontatlan, kétértelmű, befejezetlenül hagyott és tartalmatlan jogalkotásnak. De nem ez a legnagyobb bűnük. Bűnük voltaképpen politikai jellegű. A jogszabályt a kisebbségi jogalkotás területén általában akkor hozzák meg, akkor lép hatályba, amikor már nem tölthet be szervező-teremtő szerepet, amikor igazából már nem hatékony, mert egy másik vagy sok másik végrehajtó hatalmi szerv időközben meghozott rendelete eredménytelenné teszi a normatív erejét. (Az ilyen rendeletekről a közvélemény általában keveset vagy semmit sem tud.) Szinte minden, a kisebbségi jogalkotás területén megszületett jogszabályt több évtizeddel később hoztak meg, mint meghozhattak volna, vagy meg kellett volna hozniuk, ahhoz, hogy igazán közösségteremtő, közösségszervező ereje legyen, és hogy azt tiszteljék a

többségi szerb nemzet tagjai. A szerb állam felelőssége a kisebbségvédelem területén e jogszabályok vonatkozásában egyenlő a nullával, mert nem állapít meg és nem vállal ellenőrzést, és nem biztosít anyagi alapot még a szűkre szabott jogok érvényesítésére sem. Ezáltal gyakorlatilag semmissé teszi az alkotmányban általánosan juttatott kisebbségi jogokat.

Az ilyen jogalkotás senkit sem rettent el a törvénytelen cselekedetektől. A kisebbségvédelem területén minden jogot relativizáltak, kivéve a szerb nemzeti programban a kisebbségekkel szemben mindig hangoztatott területi jellegű érdekeket. Leplezetlenül teszik a kisebbségvédelmet a szerb nacionalista politikai akarat eszközévé. Ez a politikai akarat nem ismeri el a konszenzuális hatalommegosztást a kisebbségekkel (akárcsak az ellenzékben levő politikai kisebbséggel sem). Minden hatalmat magának akar. A megbízott autokrata utasítása így válik útmutatóvá.

Az autokrata útmutatást ad a Képviselőháznak, a miniszteri tanácsnak, a községi polgármestereknek, az igazgatóknak, a bíróknak stb. Világos, hogy még a kisebbségi jogalkalmazás területén is az ő utasítása az útmutató, és nem a kisebbségi törvényé. Mivel legfelsőbb szinten van egy autokrata, az egész területi közigazgatásban (vagyis minden községben) is kell hogy legyen egy megbízott „kis" autokrata. A „kis" autokrata, amikor szükségesnek ítéli, tovább korlátozhatja a nagyon szűkre szabott törvényes kisebbségi jogokat. A törvényes jogoknak erőseknek kellene lenniük. Mégis Szerbiában bármikor adomány-, illetve alamizsnajoggá változhatnak. Ezek szerint a Magyar Nemzeti Tanács is – jó esetben – a Szerb Képviselőház, illetve – rossz esetben – az autokrata kisebbségi miniszter szervize/kiszolgálója lehet; törvény ide vagy oda. Nos, ezért nincs a szerb hatalom és „nép" szemében tekintélye a kisebbségi jogszabályoknak; azokat bármikor helyettesíthetik nemcsak rendeletekkel, hanem utasításokkal is. Ez a helyzet hasonlít a kommunista rendszerre. A hatalmat gyakorló „becsületes" kommunistát legalább korlátozta a pártfegyelem, a maga forradalmi erkölcse, a „tiszta eszmeisége", s a demokratikus centralizmus. Az autokratát viszont semmi nem korlátozza, őt csak a hatalom megragadása érdekli. A nem formális hatalmi köz-

pontok segítői, kiszolgálói nem ütköztetik követeléseiket a szerb nemzeti programmal.

A kisebbségvédelmet Szerbiában legtöbbször közvetlen politikai megfontolások alapján irányítják, s nem a törvényesen megállapított hatáskörök alapján. Mivel a hatáskörök között nem látható világosan a határ, vég nélküli vita tárgyává teszik a kisebbségvédelmet a közigazgatás különböző megbízott szervei között. Amikor az autokrata utasítás elérte a célját, akkor általában (következmények nélkül) megállapítják róla, hogy sajnos törvénytelen volt, de „szükség törvényt bont". Az állítólagos „szükséggel" nem számolnak el, így az igazi okok ismeretlenek maradnak a kisebbség előtt.

Az eddigi általános elemzésből következően állapítsuk meg az alábbiakat: a szerb államberendezés politikai rendszerében, formális demokráciájában (amelyet alkotmány és törvények rendeznek) továbbra is megvannak és hatékonyak az autokrata-autoriter (önkényuralmi-egyeduralkodói) kommunikációs csatornák lehetőségei a hatalom gyakorlásában. Ennek megvan a vetülete a kisebbségvédelemben is. Bármilyen őszintének és jóakaratúnak igyekszik feltüntetni magát a szerb „modern" demokrácia, az intézményein kívül történik a jogok érvényesítése. A kommunista rendszerre emlékeztet mindez, visszfénye annak. Ott is, ahol formális, igen szűkre szabott jogokat ígérnek (az általános és részben a középfokú oktatás, a kultúra és tájékoztatás területén), beépítették a rendszerbe a jogfosztó tényezőket: a pénzelési kötelezettségvállalás lehetőségeinek megkerülését. A másik lehetőség a jogok szabotálása a közigazgatásban, a hatósági szervek részéről. A hivatalos kisebbségi nyelvhasználatból gyakran komédiát űznek: néha „egy kicsit" előreviszik, hogy azután ismét az évtizedekkel korábbi szintre szorítsák vissza. A magyar sajtónak és az elektromos tájékoztató eszközöknek a pénzelési kötelezettségét úgy oldották meg, hogy kihagyták belőle az oknyomozó-tényfeltáró újságírást, nehogy közösségépítő, -szervező legyen.

A demagógiának, a népámításnak nyitottak tág teret. A szerb nemzeti programnak az felel meg, ha a magyarok nem látnak bele saját kisebbségi közösségük igazi problémáiba, ha nem is tudnak

róluk. A szerb nemzeti programnak megfelel az a csendes, naponta megismétlődő, melankolikus, tipikus lamentáció, amit a magyar nyelvű műsorok produkálnak, például a mezőgazdaság nehéz helyzetéről (úgyis mindenki tudja, milyen a helyzete világszerte; tehát nincs veszélyt tartalmazó jelentősége a szerb biztonsági politika számára; csak jajveszékeljenek, mi is azt csináljuk; közösen csináljuk, közösen érezzük a nehézségeket). Ez ugyan korántsem igaz, mert nem véletlenül jöttek létre 50 000—100 000 hektáros latifundiumok kizárólag szerb vállalkozói, tulajdonosi kezekben; de erről éppen ebben a vonatkozásában nem ajánlatos írni; aki ezt teszi, annak a nevét „valahol" jól megjegyzik, és aktába teszik.

Sokáig engedélyezték a magyar nyelvű tömegtájékoztatási eszközökben a Vajdaság kirablásáról, gazdasági kizsákmányolásáról szóló eszmefuttatásokat a magyar politikusok és képviselők részéről. (A vajdasági, valamikori határőrvidéki előjogokhoz szokott szerbeket vagy elszigetelték, vagy egyszerűen lefizették, megvesztegették egy jó *sine curá*-val, és általában, egy-két esetet kivéve, az ilyen *mesét* abba is hagyták a képviselő-testületekben, értekezleteken, nagygyűléseken és az újságírásban is.) Ezzel szemben szinte minden magyar politikus ennek a vajdasági kizsákmányolásnak a tényén építette fel a karrierjét. Miért? A szerbek jól tudják, hogy a magyar fülnek jobban hangzik Vajdaság, mint Szerbia, s hogy a Nagy-Jugoszlávia még ennél a Vajdaság iránt érzettnél is nagyobb büszkeséggel töltötte el az idekényszerült, idekényszerített magyart.

A közéleti személyiségek, elsősorban a politikusok néha bizony vétkeznek „gondolatban, szóban, cselekedetben és mulasztásban". Ezért a modern demokráciában óriási szerep jut az oknyomozó, tényfeltáró újságírásnak, a politika által alakított közvélemény deformációi felfedésének; a nyilvánvaló hazudozás és népámítás megcáfolásának. Nyilvánvaló tehát, hogy a „politikum" és az ilyen újságírás szemben állnak egymással. Bármennyire is tagadják, a „politikum" kezében vannak az ellenőrzés összes törvényes és önkényes lehetőségei, eszközei, a teljes eszköztár, a megfélemlítéstől kezdve a megtévesztésig; de ha kell, elmennek akár a megélhetési lehetőségek megtagadásáig, bárminemű további érvényesülés megvonásáig.

Nélkülözhetetlen a szabad sajtó, hírközlés, tájékoztatás, gyülekezés, elektronikus műsorszórás, internet, közvetlen újságíró- és író-olvasótalálkozó, kulturális rendezvény, tudományos előadás. Nélküle nincs társadalmi progresszió. Ráébredt erre a szerb modern demokrácia, és engedményeket tesz a mindenható „politikum" is. Önös érdekei érvényesítésének csak így adhat teret. (Ismét szembesülünk a hatalommegosztás oly fontos elvével.)

A szabad sajtó, az oknyomozó és tényfeltáró magyar újságírás a mindennapi élet szintjén nagyon sokat jelent az egyszerű munkavállaló, munkanélküli magyar ember, háziasszony, az írni-olvasni tudó (vagy nem tudó, de nézni tudó) magyar ember számára, mert a nélkülözést sokáig el lehet viselni, de nem lehet sokáig elviselni az igazságtalanságot, az igazsághoz való jog megvonását. Ilyenkor bekövetkezik a közösséghez való szellemi ragaszkodás megingása, az egyre erősödő kishitűség, reménytelenség érzése; végül meggyengül a közösség önszervező ereje. Jól kitapasztalták már a szerbek a kisebbségeken az ilyen agymosó közhangulat-, közérzet-, közgondolkodás-manipuláló módszerek alkalmazását. Ezért nem engedik a kisebbség közösségi tudatának ébrentartását; az éber köztudat tevékeny politikai tudattá változik (ami ellentétben áll a szerb nemzeti program céljaival).

A szabad sajtó és szabad újságírás képes észrevenni az államhatalmi szervek manipulációit, a politikusok hanyagságát és nemtörődömségét, a hazudozást, félrevezetést, mellébeszélést, a köztörvényes múltú gazdasági vállalkozók újabb szélhámosságait, a tisztségviselők korrumpáltságát, a munkavállalók kifosztását és kizsigerelését, az emberi jogok semmibe vételét, az ember fizikai léte és élete veszélyeztetését a másik ember vagy intézmény részéről. Hogy ne soroljam tovább, mert világűri távolságokig terjedhetne a szabad sajtó és szabad újságírás lehetősége még a magyar kisebbségi nyelven is. Ezt azonban nem engedélyezi az államhatalom, és nem engedi meg a nem akarás bomlasztó mechanizmusába való belelátást sem.

Szabad közéleti tájékoztatás és véleménynyilvánítás nélkül a magyar kisebbségi közösség élettelenné válik. A modern demokrácia

áldásaitól elsőként fosztja meg a szerb állam, mert veszélyes politikai tényezőt lát benne; jelenlétével, puszta fizikai létével korlátozza a határokat nem ismerő szerb hatalmi érdekeket ott, ahol még magyarok élnek. Szabad sajtó, közéleti tájékoztatás és közéleti véleménycsere nélkül még virtuális kapcsolatok sem alakulhatnak ki a kisebbségi közösségben; a virtuális kapcsolatok nem alakulhatnak át valóságosakká. A hatalom megragadásának az intézményeit, testületeit, szerveit lehetetlenség tömegesen ellenőrizni nélküle, még a modern demokráciákban sem; erre nincs más tömeges eszköztár; nem lehet ésszerűen és tömegesen védekezni a „politikum" társadalomellenes merényletei és fondorlatai ellen. Nem lehet tömegesen védekezni a „politikum" által kezdeményezett fosztogatás, rablás ellen. Nem lehet felismerni a korrupciót és korrumpált személyeket, az államhatalom által megtűrt gazdasági bűnözést, az aranyborjú módjára tisztelt, szentségként érinthetetlen monopóliumokat.

Szabad sajtó és szabad újságírás nélkül – különösen a kisebbségi közösségben – mindenki tömeges áldozattá válik. A szabad sajtó, hiteles hírközlés, tájékoztatás, újságírás, a véleménycsere lehetősége a modern demokrácia minőségét adja. A manipulált tájékoztatás és újságírás a hatalomtartóknak, az önkényuralomnak a közlönye. Nem véd, hanem letámad, megadásra késztet. A célja az, hogy ne gondolkodjunk, hanem eleve behódoljunk. Ha nem ezt tesszük, tévelygejünk, szenvedjük meg önfejűsködésünket a hatalommal szemben. Észrevehetjük, hogy a szerb államhatalom megbízott emberei miért is igyekeznek olyan különös gonddal és alapossággal ellenőrizni a magyar nyelvű sajtót, tájékoztatást és újságírást. Amikor és ahol csak tehetik, megakadályozzák a közéleti kérdésekben történő együttes gondolkodást és eszmecserét másokkal. Ahol és amikor csak tehetik, meg is találják a magyar közösség soraiból azokat, akikkel a szerb hatalom közvetve sikeresen formálhatja, befolyásolhatja a magyar közvéleményt; védik a beépített embereiket; véleményük tabu. Ezeknek a „véleménye" (milyen „véleménye", hiszen nincs is sajátjuk!) csöpög naponta az agyunkba. Csurog tőlük a nyomdafesték, villog a televízió képernyője. Általánosságokban beszélnek a kisebbségi jogokról. Ez ad bármikor kibúvót a téves értelmezés esetén. Már 90 éve mindig

ugyanazt mondják a magyar kisebbségvédelemről, amit a szájukba rágtak. Ők maguk a Hivatalos Lap. Ennek ellenére sem szerb, sem magyar nem hiszi el róluk, hogy hitelesek.

Ne higgye senki, hogy nem képesek bármikor bármelyik szerkesztőséget tönkretenni, akár szélnek ereszteni. A hatalom fogaskerekeinek egybekapcsolódása és áttétele útján az ilyen események lassan elhúzódva, de módszeresen előkészítve, láthatatlan kezek segítségével történnek. Szinte senki sem veszi észre, hogy mi készül, s egyszer csak nem úgy ír többé az újságíró, mint azelőtt; váratlanul elnézőbb, ,,megértőbb" a nehézségekkel szemben, a főszerkesztő sem ugyanaz többé, hanem egy „jobb szervező"; az a „tehetségtelen" elment, s végre felvehettek helyette egy „tehetséges" fiatalt. Nagyon sok módszer alkalmazható; sokkal több, mint amennyit említek.

A szerbek mélyen belenyúlnak a magyar–magyar kapcsolatokba és a kisebbségi közösség közvéleményének alakításába; a belső viszályszítás mesterei. Jugoszlávia szétesése óta még jobban megnyilvánul ez a gyakorlatuk. Igyekeznek minél nagyobb eszmei zűrzavart vinni a közvéleménybe, ha nem akarják vagy elfelejtik olvasni, nézni „a személyre szabott" hivatalos lapot. Ennek is megvannak a megbízott emberei. (Dr. Szántó Gábor él és élni fog a magyar kisebbségi közösségben, amíg a szerbek úgy akarják.) A simulékony „jó fiúk" a magyar politikai közéletben mindig mániásan szövetségest keresnek, vagy már látnak is valamilyen erős szerb pártban. Anélkül állítólag nem lehet elérni semmit a kisebbségi jogok érvényesítésében. A zavaró tényező csak az, hogy sokáig kell várni a szerb szövetséges pártra. A szerbeknek az a fontos, hogy lassan, átszűrő technikák alkalmazásával, eszmei zűrzavarkeltéssel és a politikai értékek relativizálásával visszatereljék a kisebbségi közvéleményt a „jó (vajdasági)" és „rossz magyar" kerékvágásába. Állítólag az előbbiek azok a magyarok, akik okosan és az eredeti elvért, a kisebbségi joghasználatért harcolnak.

Nem mi állítjuk saját magunknak a csapdát. Akik ezt hiszik, tévednek. Az igazság talán az, hogy eszmetörténetünk az eszmei zűrzavarkeltés következtében bővelkedik értékvesztett időszа-

kokban. Így képes a Magyar Nemzeti Tanács leváltani például a magyar nyelvű napilap főszerkesztőjét. Látszólag az övé volt a döntő szó; a ,,vajdasági magyarok'' és „magyarok" közös döntése alapján történt mindez. (A vajdasági „magyar nyelvű" közszolgálati televíziónál például még sokkal „éberebbek" az eszmei tisztaság őrzői. Jól tudják, a televízió ma a legbefolyásosabb, leghatékonyabb közvéleményalakító tényező. Ilyen helyen nincs „lazítás".)

A helyzet azért katasztrofális, mert ellopják a fiatalok erkölcsi tartását, kezdeményezőkészségét, kíváncsiságát, tettrekészségét, az igazság melletti elkötelezettségét. A Magyar Szó főszerkesztőjének leváltását alaposan meg sem indokolták, ezért évtizedekre kihatással lesz. Az eszmei zűrzavarkeltés és megosztás ismert módszerei miatt nem mindenki érti, hogy kik is váltották őt le: a szerbek vagy a magyarok? Miért is váltották le: a szerbek szerint „magyarkodott" nagyon, vagy éppen ellenkezőleg, a szerbek embere volt a magyarok megítélése szerint? A sajtó- és eszmetörténet majd foglakozik ezzel. Fontosabb azonban most az, hogy sok értelmiségi sietve alkalmazkodni fog az új helyzethez, s nemcsak az újságíró, hanem a tanár is, a művész is. Óvatosabb lesz a saját kisebbségi közösségében.

Szerbiában lealacsonyították az újságírói hivatást. Megalázták mind az újságírót, mind az olvasót. Ezt érzi a tanár, a művész, az értelmiségi. Dramatikus apátia uralkodik a magyar kisebbség soraiban (is). Közelednek az új választások. Ki fogja felrázni a választópolgárt szendergéséből, ha nem azok, akik ezt már úgyis tudják? Meg kell találni a „szerbek között" az igazi, szervezett szövetséges erőt és támogatást.

A modern polgári demokrácia problémáiról értekezve mondhatom, hogy a szabad sajtó, újságírás és tájékoztatás jelenti a modern demokrácia minőségét. Nem leszünk döntőbírók, de kérjük, hogy ne vegyék el tőlünk az ismerttől és ismeretlentől való félelem jogát. Sok mindent megtapasztaltunk, ezért jobban ragaszkodunk a gyakorlati megtapasztalás jogához, mint a szavakból alkotott rendszerekhez. A kisebbségvédelem területén mindkettő tragikus állapotú: hol a mennyiséghez, hol a minőséghez való jogot veszik

el, mert tudják, hogy egyik a másik nélkül nem létezik. A szerb nemzeti program nem lát a magyar kisebbségben biztonság-politikai tényezőt. Mivel még csak nem is érzékelik annak előszelét, hogy új világ van kialakulóban, amelyben, a polgárok szabadabban fognak átjárni a határokon, szabadabban fogják vinni a vagyonukat oda, ahova akarják, szabadabban fognak vállalkozni ott, ahol akarnak, sok mindenben szabadabban fognak cselekedni, mint egy nemzetállami bezárkózottságban) – maradnak a „szerb területen" folytatott sanyargatás politikájánál. Miért kellene az ilyen politikát magyar kisebbségi részről is bárkinek kiszolgálnia?

1) A többpárti rendszer lenézése, semmibevétele akár szerb favorizáló részről, akár magyar kisebbségi részről, látszólag csak a mennyiséghez való jogát tagadja. Lehet ennek azonban anómiás következménye is (ami már minőségi tényező).

2) A szerb nemzeti program úgy tette hatékonnyá minden szinten a nacionalizmust, hogy a köztársasági, tartományi és községi képviselő-testületek tagjait, valamennyi végrehajtó szerv tagjait, az egységes közigazgatás alkalmazottjait három évtizeden keresztül (1980-tól) eszerint rostálta (mennyiségi tényező, amely már minőségi értékbe csap át). A pártok sokasodását is azért szorgalmazták, hogy ebből a mennyiségből megkapják az egyértelmű minőséget: az egész politikai elit meggyőződéses nacionalizmusát.

3) Ha a legerősebb kisebbségi magyar párt csak önmagával működik együtt, az minőségi tényező. Semmi köze a modern polgári demokráciához, mert nem korlátozza önmagát a politikai életben; akkor korlátozná, ha szorosan együttműködne az ellenzéki pártjával (hiányzik a mennyiségi tényező figyelembevétele). A mennyiségi tényező figyelmen kívül hagyása megbosszulja magát: a magyar kisebbségben is van leplezetlen nepotizmus, privilégium, *sógor, koma, jó barát* gyakorlat, *én neked, te nekem* elvárás.

Aki azt mondja, hogy *ez mindig is volt és mindig is lesz*, az nem ismeri a modern polgári demokrácia értékeit. Arról van szó, hogyan lehet az ilyen hozzáállást megszüntetni. Hogyan közelíthetünk jobban a társadalmi igazsághoz? Ez lehetetlen, mondják sokan. Mi meg azt mondjuk, hogy a konszenzuális demokráciában lehet-

séges. A pártok kompromisszumában nem következik be feltétlenül a *kéz kezet mos* gyakorlat. Ha a hatalom és a hatáskörök megosztását betartják, ha az oknyomozó-tényfeltáró újságírás naponta becsülettel végzi a munkáját, kisebb lesz a korrupció. Ne tanuljuk el a rosszat a szerbektől a kisebbségi életben. Tartsuk életben a XIX. századi szabadelvű, keresztény szubszidiaritású, baloldali szolidaritású magyar hagyományainkat. Nem azáltal kerülünk egyre távolabb a magyar kisebbségvédelemtől, hogy nem használjuk a szerbek által odavetett jogokat, hanem azzal, hogy elhanyagoljuk haladóelvű hagyományainkat. Ha a Magyar Nemzeti Tanács egyes vezetői azzal kérkednek, hogy „kiharcolták" a kisebbségi jogokat, akkor megcáfolhatom ezt a túlzást: a titoista formális jogrendszerben is nagyjából már megvoltak ezek a jogok. Időközben a szerb nemzeti program felfüggesztette alkalmazásukat, utána meg (nemzetközi nyomásra és a szalonképesség végett) ismét szükségesnek találta helyreállítani őket. (Túlnyomórészt tehát korábban szerzett jogokról van szó.)

A hatalmat ugyanazok akár sokáig is birtokolhatják, mégis elveszhet a kisebbségvédelem ügye. A kisebbségvédelem lényege tehát nem a szerzett vagy a kikényszerített jogszabályokban van, hanem a védtelenül maradt kisebbségvédelemben. A kisebbségvédelem tényének jelen kell lennie a magántulajdoni és köztulajdoni viszonyok hálózatában és politikai képviseletében.

Mutassanak akár egy szerb képviselőt is a szerb parlamentben, vagy akár a szabadkai képviselő-testületben, aki valaha is a tágabb értelemben vett kisebbségvédelemről beszélt; a magyarok között volt, de ő is leszűkítve beszélt főleg a jogszabályozás szükségéről és az oktatás vagy hivatalos nyelvhasználat területén elkövetett jogsértésről.

És a szerb sajtó, a tájékoztatás és újságírás tiltakozott-e valaha is a kisebbségvédelem nyílt tagadása és semmibevétele ellen? Hozzájárult-e a magyarok ellen elkövetett súlyos bűncselekmények felderítéséhez? Sajnos, a mai napig sem tiltakozik. Leggyakrabban elhallgatták ezeket, még hírt sem közöltek róluk. S ők kellett volna, hogy legyenek a demokrácia minősége Szerbiában is.

Arra kellett volna rámutatni, hogy a kisebbségvédelem területén korántsem elég a felsőbb rendű (országos) és alsóbb (községi) jogszabályok összeegyeztetése. (Az előző, kommunista rendszerben volt ilyen joggyakorlat, mégsem működött a kisebbségvédelem érdekében.) Legalább ennyire fontos az intézményekben történő jogszabályalkotás, munkatervezetek, munkaprogramok, útmutatások, szabályzatok, ügyrendek rengetegének az összehangolása a felsőbb és alsórendű jogszabályokkal. Itt kezdődik az oknyomozás és tényfeltárás. Itt történik ugyanis a kisebbségvédelem félremagyarázása, átértelmezése, tartalmatlanná tétele, pénzelésének szűkítése, szervezetlenné tétele stb. A politikai ellenőrzés, a személyi felelősség megállapítása a testületekben, végrehajtó szervekben és a közigazgatásban ennek ugyancsak legalább ennyire a része. Az ellenőrzőket is mindig valakinek ellenőrizni kell. Mindez késhet, elmaradhat. A mulasztásokra azonban a modern demokráciában igen gyorsan reagál az oknyomozó, tényfeltáró újságírás, s végül a tájékoztatás sem marad el arról, hogy történt-e változás, megtörtént-e a mulasztások kiigazítása. Ilyen mélyre kell leszállni a tényfeltárás és oknyomozás érdekében, mert a legtöbb titkosított, rossz szándékú kezdeményezés, szóbeli bátorítás, ajánlás, üzenet, utasítás a végrehajtókhoz szól. Itt érvényesül a törvényesített, valamint a törvényeket és minden jogszabályt megkerülő politikai akarat. Most még ilyen a politikai erők erőviszonya; a nacionalista maffiózóknak van kire támaszkodniuk az államban. Hiszem, hogy nem tart örökké. Rengeteg törvényes alapot nélkülöző és törvényességet megkerülő jogi aktus (határozat, döntés, végzés, rendelet, szabályzat) van. A rossz szándékú akarat sikeresen rejtőzködik, elfedi igazi arcát. A törvényes hatáskörök megszegése, összemosása a vezetők és beosztottjaik részéről bevett gyakorlat. Ennek ellenére gyakran néma marad a közvélemény.

Következtetés

1. Függetlenül attól, hogy a magyar kisebbségi közösségnek (is) csupán (korlátozott) kulturális autonómiát nyújt, Szerbia alkotmányos deklarációi összhangban vannak a modern polgári demokrácia mércéivel.

2. A (korlátozott) kisebbségi jogok az ide vonatkozó törvényekben csaknem ugyanolyan általánosak, mint magában az alkotmányban, s noha összhangban vannak vele, befejezetlenek. Elsősorban azok a rendelkezések befejezetlenek, magyarázat és utasítás nélküliek, pontatlanok, amelyek anyagi-pénzelési alappal látják el a kisebbségi jogok érvényesítését.
3. Az alsóbb fokú képviselő-testületek, végrehajtó szervek, közigazgatási titkárságok, közvállalatok, igazgatóbizottságok, intézményi igazgatóbizottságok, polgármesterek, igazgatók és beosztottjaik ügyrendje, döntéseik, végzéseik, utasításaik, hatásköreik és felelősségük meghatározása kaotikus állapotot, mulasztásokat, pontatlanságot, ellenőrizhetetlenséget tükröz; a felelősség megállapítására nincs lehetőség. A törvénytelenség gyakorlatának lehetőségei állandóan jelen vannak.
4. A magántulajdonon alapuló vállalatokra és intézményekre nem vonatkozik a kisebbségi jogszabályozás és kisebbségvédelmi kötelezettség, ami ellentétben áll a modern polgári demokrácia alapelveivel és mércéivel.
5. Törvénytelenségekre és mulasztásokra vonatkozó szerb és magyar nyelvű oknyomozó és tényfeltáró újságírás a kisebbségi joggyakorlat területén nem létezik, pedig a modern polgári demokrácia minőségét hivatott igazolni.
6. A kisebbségi jogalkotásnál és joggyakorlatnál bővebb fogalom a kisebbségvédelem. A kisebbségvédelem felöleli: a) a politikai gyakorlatot; b) a közvélemény formálását intézményes és nem intézményesített csatornákon keresztül; c) a jóakarat és jó szándék kialakításának összes tényezőjét a kisebbségekkel szemben.
7. Kerüljön akár sokba is, a modern polgári demokrácia értékesebb az egyeduralom minden alamizsnájánál.
8. Magyarságkutatás nélkül nem vagyunk saját sorsunk alakítói, megismerői, krónikusai. Csillagtalan éjszakában bolyongó, életcélt nem ismerő, közösségi összetartást többé már nem érző, egymást gázoló tömeg lennénk nélküle.
9. A szerbekhez szóló üzenetünk: *Ius est ars boni et aequi.*
10. Ebben várjuk a segítségüket!

Az MNT szerb nyelvi középiskolai felzárkóztató programjának közpolitikai elemzése

PAP TIBOR

1. A nemzeti tanácsok közpolitikai szerepe Szerbiában

A nemzeti tanácsok a közpolitika-alkotás (: policy making) intézményeiként csak a közelmúltban (2003 táján) jöttek létre. Így egy-egy adott szakpolitikai programjuk elemzése előtt célszerű az adott közigazgatási kontextusba elhelyezni magát az intézményrendszert, s kitérni társadalmi szerepére. Szerbia és Montenegró (SZMN), miután 2000. október 5-én megbukott a Milošević elnök nevével fémjelzett illiberális uralom, a térségből utolsóként maga is a választási demokráciák sorába lépett. Majd a konszolidáció első lépéseit megtéve igyekezett választ keresni a belső heterogenitásából adódó társadalmi kihívásokra, ezek között is elsősorban az etnikai sokszínűségből adódó társadalmi egyenlőtlenségekre.

1/1. A korrekciós intézmény kialakulása

Az aszimmetrikus államszövetség (SZMN) megfelelő szervei 2003 során ratifikálták „*Az emberi és kisebbségi jogok, valamint az állampolgári jogok alapokmányá*”-t[1]. Új alkotmány megalkotására nem volt mód. Így ebben az akkori körülmények között (Kosovo már pár éve nemzetközi protektorátus alatt állt, és Montenegróban is napirenden volt egy, a kiválásról döntő esetleges népszavazás) meghozható legmagasabb rendű jogi aktusban rögzítet-

[1] Lásd: Szerbia és Montenegró Hivatalos Lapja, 6/2003. szám, ill. http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/alapokmany.pdf, letöltés dátuma (a továbbiakban: l. d.): 2010. 06. 22., 1–16. o.

ték a kisebbségek alapjogait, s mutattak irányt azok szakpolitikai intézményrendszereinek a kidolgozásához. Itt került rögzítésre a kisebbségeknek és anyaországaiknak a jelen elemzés szempontjából sarkalatos fontosságú együttműködési joga (54. szakasz)[2], valamint a kisebbségi helyzetből adódó társadalmi hátrányoknak az állam által támogatandó korrekciója[3]. A megfelelő képviselőként pedig itt neveztettek meg a nemzeti tanácsok:
A kollektív jogok azt jelentik, hogy a nemzeti kisebbséghez tartozók közvetlenül vagy választott képviselőik útján részt vesznek a döntéshozatalban, és a törvénnyel összhangban döntenek a kultúrájukkal, oktatásukkal, tájékoztatásukkal és nyelvhasználatukkal kapcsolatos kérdésekről. Önkormányzati joguknak a művelődés, oktatás, tájékoztatás és hivatalos nyelvhasználat terén való érvényesítése érdekében a nemzeti kisebbséghez tartozók a törvénnyel összhangban nemzeti tanácsot (kiemelés: PT) *választhatnak.* (U.o.: 47. szakasz, 13. o.)

A forma meghatározásán kívül a jogosultságok felsorolása között a majdani kisebbségi szakpolitikák kontúrja is kivehetővé vált ugyanezen jogi aktus 52. szakaszában (A sajátságok megőrzéséhez való jog):
A nemzeti kisebbséghez tartozóknak joguk van arra, hogy:
- nemzeti, etnikai, kulturális és vallási sajátságaikat kifejezzék, őrizzék, ápolják, fejlesszék és nyilvánosan kinyilvánítsák;
- szimbólumaikat nyilvános helyen használják;
- szabadon használják nyelvüket és írásmódjukat;
- ahol nagyobb számban élnek, az állami szervek az ő nyelvükön is folytassák az eljárást;
- saját nyelvükön tanuljanak az állami intézményekben;
- oktatási magánintézményeket alapítsanak minden szinten;
- vezeték- és utónevüket saját nyelvükön használják;

[2] *„A nemzeti kisebbséghez tartozóknak joguk van arra, hogy a Szerbia és Montenegró államközösségének a területén kívül élő nemzettársaikkal zavartalan kapcsolatot tartsanak fenn és együttműködjenek velük.”*. Uo., 54. szakasz/15. o.
[3] *„A tagállamok kötelesek megfelelő intézkedéseket tenni a nemzeti kisebbséghez tartozók és a többségiek teljes és effektív egyenjogúságának a kialakítására mindenütt* (kiemelések: PT)*, ahol erre szükség mutatkozik, éspedig a gazdasági, szociális, politikai és művelődési élet minden területén.”* Uo.: 55. szakasz, 15. o.

- ahol nagyobb számban élnek, a hagyományos helyi elnevezések, az utcák és települések neve, továbbá a topográfiai jelzések az ő nyelvükön is fel legyenek tüntetve;
- a közvetlen képviselés elveiből kiindulva, a tagállamok törvényeivel összhangban bizonyos számú mandátumuk legyen a tagállamok képviselőházában, továbbá Szerbia és Montenegró Képviselőházában;
- megfelelően képviselve legyenek a közszolgálatokban, az államhatalmi és a helyi önkormányzati szervekben;
- teljes és pártatlan tájékoztatást kapjanak saját nyelvükön, beleértve a hírek és eszmék kifejezésének, kapásának, küldésének és cseréjének a jogát is;
- saját tömegtájékoztatási eszközöket alapítsanak.
E jogok érvényesítési módját törvény szabályozza.
(Uo.: 52. szakasz, 14–15. o)

A fentebb olvasható jogok ,,érvényesítési módját megszabó törvény" azonban éveken át, az évtized végéig váratott magára. (Az új törvény alapján először 2010. június 6-án választhattak maguknak nemzeti tanácsokat az időközben [2006] felbomlott államszövetség szerbiai kisebbségi közösségei.)

1/2. Az eddigi tapasztalatok

A nemzeti tanácsok azonban, alacsonyabb szintű jogi szabályozás mellett, már korábban is elkezdhették a munkát. Ám ezeket „elektoriális módon" (kisebbségi társadalmi szervezetek jelölésével és szavazataival) választották, amely körülmény az intézmény eddigi működése kapcsán végig napirenden tartotta e tanácsok legitimitásának a kérdéskörét. (Mivel ez az elemzés a kisebbségpolitika fenti dimenzióinak tárgyalásába nem kíván most belebocsátkozni, ez csak azért kerül említésre, hogy később majd könnyebben értelmezhető legyen a Magyar Nemzeti Tanács munkáját összegző elnöki beszámolóban szereplő események közt a szimbolikus aktusok túlsúlya: az intézmény tevékenységét és megítélését végig erre a legitimációs deficitre visszavezethető kontextus határozta meg.)

A nemzeti tanácsok proto-képviseleti jellege ,,át-, illetve tovább politizálja" – a szakpolitikák allokációja mellett – a kisebbségi közösségeket. A releváns, de nem homogén kisebbségek esetében – amilyen a vajdasági magyarság – a politikai akaratképzés konfrontatív, ideologikus vetülete rátelepül a kisebbségi szakpolitikák elosztó funkciójára. A szűkösen rendelkezésre álló többségi, anyaországi és nemzetközi/majdani előcsatlakozási (EU-s) források felhasználása könnyen válik a kisebbségi elitek harcának martalékává, mivel azok nem képesek felülemelkedni saját belső érdek- és értékellentéteiken.

1/3. Az intézmény értékelése[4]

A nemzeti tanácsok intézménye nem más, mint a többségi képviselet strukturális anomáliájára adható egyik lehetséges, feszültségcsökkentő alternatíva. Szerbiai formájában ez ún. *proto-képiviselet*. Ez a forma a kisebbségek számarányához igazított képviseleti fórumával – a magyarok esetében ez 35 fő – deliberatív politikai teret adhat a kisebbségek identitását megjeleníteni hivatott szakpolitikák alakítására[5]. Főleg forrásallokációs szerepe van, mivel csak a felsőbb – többségi képviseleti szervek (tartomány, köztársaság) által előirányzott összegek szétterítéséről áll módjában dönteni. Illetve az anyaország határon túli szakpolitikáinak alakítására tehet javaslatokat. Döntéseiknek törvényi és rendeleti keretet szintén a többségi társadalom által ellenőrzött közigazgatás nyújt. Funkcionálisan (kompetenciáiban) leginkább egy dekoncentrált államigazgatási szervhez hasonlítható. Azaz saját prioritásait figyelembe véve intézkedéseket hozhat az általa – a többségi jóváhagyás mellett kiharcolt – intézmények: kultúrházak, színházak, oktatási intézmények, kutatási központok és az anyanyelvi média működtetésére. Ezek az intézmények meghatá-

[4] Az intézmény értékelését Sarnyai Csaba Mátéval közösen eddig három konferencián (Bilbao, 2010. február; Temesvár, 2010. május, Kolozsvár, 2010 június) volt alkalmunk szakmai grémium elé vinni. Eddig egy angol szakcikkben olvasható a részletesebben kifejtett álláspontunk. (Az I/3 fejezet ennek a kivonata.)

[5] A nemzeti tanácsokról szóló törvény többek között (a 2010. január 31.-i állapot szerint) magyarul a http://www.puma.vojvodina.sr.gov.yu/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/Statut_APV_hu.pdf, angolul a http://www.puma.vojvodina.sr.gov.yu/dokumenti/Engleski/pravni_akti/Statut_APV_en.pdf linken érhető el.

rozó fontosságúak a kisebbségi életvilág mint társadalmi különvilág (:Sondernwelt) fenntartásához.

Mindennek ellenére ezek a különvilágok a nemzeti tanácsok által még nem lesznek önfenntartóak, azaz a nemzeti tanács még nem maga a megtestesült perszonális autonómia, de egy határozott és pozitív lépés az autonómia felé.

A tét a jelen pillanatban az, hogy ezek – az immár a szerbiai magyarság többsége szerint is legitim[6] (általános és nem elektori) választás útján felálló – testületek mennyire lesznek képesek konszenzusos útra terelni a saját külön- és életviláguk fenntartására fordítható erőforrások odaítélését. Illetve: mennyire engednek az egyes kisebbségeken belüli domináns politikai erők a hatalom démonának, s a kisebbségi politikának ezen a sajátos terrénumán is a többségi uralom logikája mentén hozzák-e majd meg a saját közösségeik egészét érintő szakpolitikai döntéseket. Ez utóbbira, a Vajdasági Magyar Szövetség domináns helyzetéből kifolyólag, nagyobb esély látszik, s a politikai kultúra sem kedvez sem a korporációs, sem a konszocionális megoldásoknak.

A külső társadalom- és politikaelméleti analíziseknek, kommentároknak s egy majdani értékelő funkciót ellátó intézmény felállításának ebből a szempontból is nagy szerepe lehet. Rámutathat a nemzeti tanácsok intézményében rejlő, a kisebbségi politizálás napi gyakorlatának perspektívájából kellően át nem látható lehetőségekre. Ahogy az intézmény korrekciós jellegéből fakadó korlátokra is. Tágíthatja a kisebbségek cselekvési terét, és lehűtheti a megalapozatlan elvárásokat, nehogy a nemzeti tanácsok megítélése – kellő sikerek híján – kontraproduktívvá váljon. Ez ugyanis azt jelenthetné, hogy a sikertelenség megélése a kisebbségi kérdések intézményes kezelésének továbbfejlődését is gátolná.

[6] A nemzeti tanácsok közvetlen választását lehetővé tevő kisebbségi névjegyzékre 138 660 szerbiai magyar választópolgár iratkozott fel. Ez bőven meghaladta a felnőtt populáció 50%-át, a 20% fogyással (természetes fogyás, asszimiláció és elvándorlás) számolt 117 000-es küszöböt pedig már a feliratkozás kezdetén sikerült teljesíteni, s ilymódon a nemzeti tanács választásának legitimitásáról szóló diskurzust a politikai csatározások szimbolikus régióiba (párt-stratégiai cselekvés) helyezni.

2. A Magyar Nemzeti Tanács

A továbbiakban a szabadkai székhelyű Magyar Nemzeti Tanács (MNT) közpolitikai tevékenységével foglalkozik ez az írás. Előbb igyekszik felmutatni annak a többdimenziós és a nemzetállami intézményrendszereken túlmutató közpolitikai együttműködésben elfoglalt strukturális szerepét, majd egy konkrét közpolitikai program részletes elemzésével próbál rámutatni az MNT-ben rejlő – eddig jórészt kihasználatlan – lehetőségekre.

2/1. Szakpolitika-alkotás, vagyis szimbolikus politizálás

Az MNT első, időben kicsit hosszúra nyúlt ciklusának tárgyalásakor a tényleges működésről igen kevés szó esett eleddig. A megnyilatkozások eleinte sokkal inkább foglalkoztak az intézmény, illetve annak proto-képviseleti szerve első megválasztási módjából fakadó legitimitási kérdésekkel. Később az új nemzeti tanácsokról rendelkező törvény vélt és/vagy valódi hiányosságairól folyt a vita. Így nem maradt kellő energia a szerbiai/vajdasági magyarságnak a képviseleti elvű uralom politikai mélystruktúrájából (is) fakadó, kollektíven elszenvedett társadalmi egyenlőtlenségére, annak mérséklésére. Az MNT első időszakában (a választás kialakulatlanságára való tekintettel inkább kellene nulladik vagy demó verziónak nevezni ezt a szakaszt) ezek a témák csak érintőlegesen kerültek napirendre[7]. A megoldatlan „sorskérdések” is csak mint az ab ovo alkalmatlannak feltüntetett intézmény bírálatának és diszkurzív ellehetetlenítésének az eszközei kerültek megfogalmazásra, anélkül, hogy az egyes konkrét témák alapos elemzésére kitértek volna. Azaz az MNT eddigi munkájáról folyó vita sokkal inkább a vajdasági magyar pártrendszer aktuális kihívásait képezi le, semmint hogy a kisebbségi közpolitika-alkotás tényleges lehetőségeire, esetleg egy-egy szakpolitikai téma értelmesen is megvitatható körülményeire koncentrálna. A *politics* és nem a *policy* dimenziójában zajlott eddig a diskurzus.

[7] Napirendről és nem megoldásról van szó. Egy alapos közpolitikai elemzés a korszak minden felvetődött témájának sorsát végig kellene hogy kövesse, már csak azért is, hogy a kudarcok, illetve a félsikerek átbeszélésével növelje a jövőbeni kérdések megoldási esélyeit.

Az MNT elnöki beszámolóját[8] vizsgálva ugyanakkor az is feltűnő, hogy az intézmény maga is sokkal több energiát fordított önmaga társadalmi elfogadtatására (kapcsolatépítésre, ismeretterjesztésre), mint *a közpolitika-alkotás* (Hajnal, 2008), esetleg az ún. *governance* (Gajdusek, 2009.) aktuális intézményes lehetőségeit felmérve saját hatékonyságának explicit feljavítására. Pedig a társadalmi és főleg a politikai intézményekbe vetett bizalom jelenlegi általános helyzete közepette ez is legalább olyan kisebbségstratégiai jelentőségű feladat, mint az új képviseleti forma hazai, anyaországi és nemzetközi propagálása. Az előbbiek fontosságát nem vitatva, konstatálni kell az utóbbiak elmaradását.

2/2. Egy kiragadott program 2008-ból

Az említett elnöki beszámolóból kiindulva az intézményben rejlő cselekvési potenciál után kutatva tűnt fel jelen sorok írójának egy relatíve rövid bekezdés a fentebb már említett jelentésből:

Intézőbizottságunk május folyamán fogadta el a felzárkóztató szerb nyelvi képzésre vonatkozó koncepciót, amit talán az MNT egyik legfontosabb projektumaként tarthatunk számon. Nemcsak a tapasztalati tények, hanem az MNT által lebonyolított kérdőíves adatgyűjtés is igazolta, hogy komoly gond van az Észak-Bácskában és Észak-Bánátban élő, és ebben a térségben tanuló magyar középiskolások szerb nyelvtudásával. Nem lehet vita afelől, hogy ez a helyzet hátrányosan érinti a magyar gyerekek esélyeit mind az egyetemi továbbtanulás, mind a munkaerőpiaci érvényesülés tekintetében. Nem elégedhettünk meg azzal, hogy az MNT korábban legalább 3 ízben kezdeményezte az oktatási hatóságoknál egy hatékonyabb, modernebb szerbnyelv-oktatási program elkészítését és bevezetését, erre azonban nem került sor. Nem volt lehetőség tovább halogatni a dolgot, alternatív megoldás után kellett nézni. Az IB által elfogadott koncepció alapján, egy idegennyelvi iskola bevonásával indult be a projektum, amelynek lényege egy, a diákok számára is fizetési kötelezettséggel járó, ugyanakkor közpénzből is támogatott intenzív kurzussorozatban

[8] *Elnöki beszámoló a Magyar Nemzeti Tanács tevékenységéről a 2008. és 2009. évben*. http://www.mnt.org.rs

van, amely tudásszintekbe sorolva, új arculatú nyelvtanulási program és erre a célra készített tankönyv segítségével foglalkozik a célcsoport érdekelt tagjaival. A kiemelkedő tanulói és szülői érdeklődés mellett indított tanfolyam az első évben sok szép eredményt, és kevesebb, talán természetesnek is mondható lemorzsolódást is hozott. A második – tehát a 2009/2010-es tanév – tapasztalata azonban már nem kedvező: a kezdeményezés sikere visszasüppedt a – szomorú, de ki kell mondani – egyéni érdektelenség felé. Közoktatási bizottságunknak kell elemeznie, hogy mivel növelhető a tanulók személyes motivációja, valamint azt is, hogy az MNT szervező és háttárbeli gesztor-szerepét, amely az első évben szinte erőn felül valósult meg, hogyan kell majd a harmadik évfolyam sikerének szolgálatába állítani. Itt kell köszönetet mondanunk az EBESZ Szerbiai Missziójának, kiemelten Hans Ola Urstad nagykövet úrnak, a Misszió akkori vezetőjének, Hannelore Valier asszonynak, a Demokratizálódási Osztály akkori vezetőjének és összes munkatársuknak a tanfolyamon használt könyvek kiadásának támogatásáért. Azonos mértékben illeti köszönet a Miniszterelnöki Hivatalt és Gémesi Ferenc szakállamtitkár urat a tanfolyam költségeinek hatékony résztámogatásáért. (Uo.: 2. o.)

Ebből a bekezdésből indult ki a jelen írás tárgyát képező azon elemzés, amely az ún. közpolitikai ciklusnak az MNT tevékenységében is kimutathatóan jelenlevő, de kevésbé transzparens szakaszait részletesen tárgyalva próbálja meg felkelteni az igényt egy, a kurrens közpolitikai gondolkodások (új közmenedzsment, governance) elemeinek a vajdasági magyar kisebbségpolitikába való beillesztésére. Hiszen azzal az intézmény és a közösség egyaránt nyerhetne.

A *„középiskolások felzárkóztató szerb nyelvi képzése”* mint szakpolitikai program ilyetén nemcsak egy ad hoc bemutatandó része az MNT eddigi tevékenységének, hanem ama bizonyos állatorvosi ló, melyen a következőkben be lehet (és kell[ene]) mutatni a kisebbségi közpolitika-alkotásnak a tényleges működését és lehetőségeit.

Nem könnyű feladat ez, hisz az MNT a szóban forgó program esetében is csak mint hálózati csomópont, az eseményeket kézben

tartó, koordináló szereplő vett részt – a forrásbevonás tekintetében országhatáron túlra is kiterjedő[9], s így a közpolitikai cselekvés különféle hagyományait megjelenítő programnak, a közmenedzsmenti tudatosság eltérő szintjén működő „együttmozgás"-nak az egyik úttörőjeként. (Az elnöki beszámolóban ez a szerep a „háttérbeli szervező és gesztor" fogalmakban jelenik meg.) Ám hogy tényleges szinergia jöhessen létre a jó szándékú közreműködők egy irányba tartó cselekvései nyomán, abban a tudatosság és az átláthatóság jövőbeni növelése csak segíthet.

2/3. A szerb nyelvi felzárkóztató képzés

A továbbiakban az MNT eddigi tevékenységéből kiemelt fenti közpolitikai program szakmai elemzésével foglalkozom. Ugyanakkor nem árt kiemelni, hogy ez az elemezés inkább tekinthető a program lebonyolítását feltáró rekonstrukciós kísérletnek, semmint egy hagyományos értelemben vett elemzésnek, mivel az MNT dokumentációs tevékenysége eddig nem terjedt ki a közpolitikai ciklus minden egyes stációjára (V. ö.: Hajnal–Gajdusek, 2002, 19. o.).

2/4. A probléma társadalmi háttere

A vajdasági magyar közösség egyik sajátos paradoxona a belső tömbösödés folyamata. A jelenség maga az 1920-as évek elején lezajlott kisebbséggé válás óta folyamatosan jelen van, aggasztó méreteket azonban csak a JSZSZK-ban a 60-as években tetőző iparosodási hullám során öltött.

„A magyarok belső vándormozgalma nem terjedt ki egész Jugoszláviára (kivételek a nagyvárosok), hanem Vajdaságra korlátozódott, ezért jellemezzük őket koncentrált etnikai közösségnek a

[9] A program kidolgozásában, az MNT-n, az oktatási profilú vajdasági magyar civilszervezeteken és a nyelviskolákon, a szerb(iai) oktatási hatóságokon kívül még biztosan részt vett a magyar állam Miniszterelnöki Hivatalának (MeH) kisebbségügyi szakállamtitkársága (Gémesi Ferenc), ill. egy nemzetközi szervezet, az EBESZ szerbiai képviselete (Hannelore Valier), amely révén sikerült anyagi forrást találni az oktatási segédanyagra.

balkáni régióban. A magyarok 51%-a (az 1991. évi népszámlálás szerint) nem változtatott lakóhelyet, szülőhelyén maradt. Ők ismertek a Vajdaságon belüli migrációjukról, hiszen legtöbben saját nyelvterületükön maradtak (a magyarok koncentrációja Észak-Bácskában és a Tisza mentén ma is kb. 220 000 lélekszám). Lakóhelyüket illetően a magyarok nagy része (több mint egynegyede) kisvárosban él, majd a nagy falvakban, kisebb részük nagyvárosban. A lakóhely-változtatásnak komplex okai vannak, gyakran együtt hatnak családi, gazdasági és egyéb társadalmi tényezők." (Gábrity Molnár, 2001, 3. o.)

A migrációszociológiai ténymegállapításnak vannak bizonyos konzekvenciái a kisebbségi társadalomszerkezet tekintetében. A megfigyelt jelenség bizonyos szempontból előnyös a kisebbségi magyarság számára. A tömb ellenállóbb: sikeresebben képes felvenni a küzdelmet az asszimilációs törekvésekkel, és – normál (: nem háborús) – körülmények között kevésbé van kitéve belső migrációs nyomásnak. A megmaradáson kívül a tömbösödésnek[10], vannak azonban a közösség egészét hátrányosan érintő következményei is, amelyek a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésében az ún. másodlagos szocializáció (: az iskoláztatás) során jelennek meg.

A kisebbségi közösségek oktatási helyzetével kapcsolatban könyvek és tanulmányok sora jelent meg. Itt most elég csak a fentebb már említett Gábrity Molnár Irén szociológus asszony egyik vonatkozó munkájából egy hosszabb, rendszerező jellegű részletet idézni:

---

[10] Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a fenti folyamattal párhuzamosan ellentétes tendencia zajlik a szórványban. Amit nyernek a réven, részben elveszítik a vámon:
„[...] A demográfiai torzulás megfigyelhető a lakosság vitalitása és termékenysége csökkenésében, továbbá abban, hogy kevesebb a házasságkötés, születés, több a válás és az elhalálozás. Az asszimilálódás felgyorsult, különösen Bánságban a szórványmagyarság körében, de már Újvidék körül is. A szülők nagy része nem tartja ésszerűnek, hogy gyermeke magyar osztályba járjon, különösen, ha távol van a magyar iskola. A magyar lakosság szerkezetében nemcsak elöregedést, hanem gazdasági vitalitása szempontjából más jelentős változást is megfigyelhetünk." (Uo.: 4–5. o.)

3. A vajdasági magyar tannyelvű oktatás gyakorlatának tanulsága

1. Az európai tendenciáknak megfelelően Vajdaságban/Szerbiában is tapasztalható az iskolarendszer reformjának köszönhető expanzió, de ez még nem csökkentette jelentősen a kisebbségek esélyegyenlőtlenségét (kiemelések: P. T.). *A magyar anyanyelvű iskolahálózat nem autonóm, hanem része a szerb iskolarendszernek (programok, tankönyvek fordítása, nincs önálló tanári testület stb.).*
2. Különbségek vannak Vajdaság keretein belül is egyes kistérségek vagy városok és falusi környezet között is az iskolai végzettség és a továbbtanulás terén, ami a magyarok esetében megkülönböztetést jelent, aszerint, hogy valaki a tömbben él vagy a szórványban.
3. A vajdasági magyarok viszonylagos lemaradása az iskolai végzettségben (főleg az érettségit nyújtó középiskolai és az egyetemi végzettség terén) nem a gyengébb képességeik miatt van, de esélyegyenlőtlenségük növekszik az államnyelv ismeretének hiánya és az anyanyelvű iskolai tagozatok vagy a minőségi tanári káder, tankönyvek nélkülözése miatt.
4. A vajdasági magyar oktatás javításához fontos: a befektetések növelése és az életminőség javítása, a munkahelyi/vállalkozási lehetőségek megteremtése; a közoktatásba beiratkozók anyanyelven tanulásának serkentése (megfelelő közoktatási hálózat, jól képzett oktatók, fejlett infrastruktúra és szakkönyvellátottság, szakkollégiumi rendszer, utaztatási lehetőség – iskolabuszok); magyar nyelvű tanítói-tanári kézikönyvek és tankönyvek; a színvonalas munka motiválása fizetés-kiegészítéssel;
5. Növelni kell a magyarság képzettségi szintjét és az oktatás minőségét minden szinten – továbbtanulási hajlandóság motiválása új ösztöndíj-támogatásokkal, tehetséggondozó programokkal, munkahelyi kilátásokkal; Ez elérhető többek között színvonalas magyar nyelvű középiskolai központok megszervezésével (Szabadka, Zenta), a szórvány oktatási program kidolgozásával (rendszeres anyanyelvápolás), magyar szakkollégiumi központok építésével (Újvidéken és Nagybecskereken); A nyelvtudás és munkaerő-piaci kapcsolatok fontosak a régióban. A fiatalok zöme Szabadkán folytatná tanulmányait, olyan tanintézményeket vá-

lasztana, ahol teljes anyanyelvű vagy részben anyanyelvű oktatás folyik. (Gábrity Molnár, 2008, 77–78. o.)
A társadalmi helyzet mind a szakértelmiség, mind az oktatási kérdésekben érintett magyar civilszervezetek részéről ismert volt, csak az amúgy e téren aktív kisebbségpolitikai érdekérvényesítés nem rendelkezett korábban megfelelő eszközökkel és releváns fellépésre alkalmas intézményi jogosultságokkal a kérdéskör kezelhetőségét illetően.

3/1. A napirendrekerülés folyamata

A kisebbségpolitikai mozgástér belső, a lényegi kérdésekben is megosztott vajdasági magyar pártrendszer aktuális érdekartikulációs mezőjében konstituálódó viszonyai a szakpolitikai kérdések tekintetében a 2008-as választási év során (amúgy 2000 óta Szerbiában részben a több szintű politikai rendszerből [helyi, tartományi, köztársasági és 2006-ig szövetségi képviselet], részben a kevéssé konszolidálódott többségi [!] intézményrendszerből kifolyólag, szinte minden év „választási" volt) kerültek az együtt cselekvés számára kedvező(bb) külső (szerbiai) körülmények közé. Ez főként a köztársasági választási rendszer reformjának, az ún. etnikai küszöbmentesség bevezetésének volt köszönhető. A Montenegró 2006-os kiválását követően immár országossá váló köztársasági választások (a Szerb Képviselőház 250 fős testületének megválasztása) „helyzetbe hozta" az etnikai pártokat: a szerb elsődleges többségnek a Pro-Európa és Pro-Kosovo (amúgy álkérdések [szimbolikus politika]) tematika melletti elkötelezettsége a kisebbségi szavazatok felértékelődéséhez, s azok mandátumra válthatóságának megkönnyítéséhez vezetett.

A kisebbségek részéről azonban ennek az volt az alapfeltétele, hogy releváns pártjaik közös listát[11] legyenek képesek állítani a választásokra.

[11] Szerbiában a közös lista állításával még a nem etnikai pártok számára sem nő meg a bekerülési küszöb. Az etnikai listák számára pedig el is töröltetett, így azok a megszerzett szavazataik arányában nyertek mandátumot. A magyar pártok (Magyar Koalíció) történetesen négyet, ám azok betöltése az előzetes egyesség alapján a domináns magyar párt, a VMSZ hatáskörében maradt.

A Magyar Koalíció ilymódon kívülről is stimulált létrejöttekor megfogalmazást nyert egy közös (hárompárti [VMDK/VMDP/VMSZ]) autonómiakoncepció, amely az oktatás kérdéskörét is napirendre tűzte:

a) Oktatás

Intézményalapítás, alapítói jogok gyakorlása, intézményirányítás – A Magyar Koalíció síkraszáll a kizárólag magyar tannyelvű oktatást folytató oktatási-nevelési intézmények számának jelentős növeléséért, a magyar iskolahálózat megteremtéséért.

A Magyar Nemzeti Tanács oktatási-nevelési intézményeket (óvodákat, általános és középiskolákat), diákotthonokat, valamint felsőoktatási intézményeket alapít.

Az alapító (állam, tartomány és helyi önkormányzat) döntése alapján a Magyar Nemzeti Tanács alapítói, illetve az alapítóval kötött megállapodás alapján intézményfenntartói jogokat gyakorol a kizárólag magyar tannyelvű oktatást folytató intézmények felett.

A Magyar Nemzeti Tanácsot a nem általa alapított, illetve fenntartott, de többségében magyar nyelvű oktatást folytató és a Tanács által a magyarság számára kiemelt jelentőségűvé nyilvánított oktatási-nevelési intézmények igazgatási szervei esetében javaslattételi, illetve egyetértési jog illeti meg. A magyar nyelvű oktatást is folytató egyéb oktatási-nevelési intézmények esetében a Tanács véleményezési jogot gyakorol.

A Magyar Nemzeti Tanács a magyar nyelvet hivatalos használatba bevezető helyi önkormányzatok területén működő diákotthonok igazgatási szerveinek kinevezése során javaslattételi, illetve véleményezési jogkörrel rendelkezik.

Az óvodapedagógusok és osztálytanítók magyar nyelvű oktatását, továbbá a magyar nyelv és irodalom tanárainak képzését folytató felsőoktatási intézmények igazgatási szervei, tanszékei és más szervezeti egységei vezetőinek kinevezése során a Magyar Nemzeti Tanácsot véleményezési jog illeti meg.

b) Tantervek és tankönyvek

A Magyar Nemzeti Tanács dolgozza ki az alapfokú és középfokú oktatás tantárgyainak szerb alapprogramba nem tartozó részeit, különös tekintettel a történelemnek, a földrajznak, a zenének és képzőművészetnek, valamint más tárgyaknak a magyar közösség

sajátosságait kifejező elemeire, továbbá a magyar nyelv és irodalom tantervére.

A Magyar Nemzeti Tanács a magyar tannyelvű oktatásban használt tankönyvek jóváhagyási eljárása során egyetértési jogot gyakorol, az anyaországi tankönyvek használatára irányuló engedélyezési eljárásban javaslattételi jog illeti meg.

c) Egyéb hatáskörök

A Magyar Nemzeti Tanács:

- meghatározza a magyarság számára kiemelt jelentőségű oktatási intézményeket és diákotthonokat,

- javaslatot tesz a Nemzeti Oktatási Tanács egy tagjára vonatkozóan,

- véleményezési jog illeti meg a magyar nyelvet hivatalos használatba bevezető helyi önkormányzatok területén működő óvodák, általános és középiskolák, valamint diákotthonok hálózata egészének meghatározása során,

- a magyar iskolahálózat mielőbbi létrehozatala érdekében javaslattételi jog illeti meg a kihelyezett iskolai tagozatok önállósulására irányuló eljárásban,

- dönt a magyar tannyelvű oktatást folytató intézmények támogatására a köztársasági és tartományi költségvetésből pályázati rendszerben kiosztásra kerülő eszközök odaítéléséről,

- egyetértési jogot gyakorol a magyar tannyelvű középiskolai szakok megszüntetésére irányuló eljárásban és javasolja új szakok beindítását,

- indítványozási és véleményezési jog illeti meg a 15-nél kisebb tanulói létszámú osztályok megnyitására irányuló jóváhagyási eljárás során, ösztöndíjalapot hoz létre és működtet.

(A Magyar Koalíció autonómiakoncepciója, 2008.)

Ám ebben még külön „tétel”-ként nem jelent meg a magyar anyanyelvű középiskolások nyelvi felzárkóztatásával kapcsolatos szakpolitika. Ennek oka vélhetőleg az, hogy a szerb nyelv oktatásának, így az időközben visszaszoruló és jelentős presztízsveszteségen átment „a szerb mint környezetnyelv” oktatásának szabályozása a többségi nemzet és a szerb állam szakosodott közigazgatásainak hatáskörébe tartozott továbbra is (őket meg akkoriban hiába

próbálták e kérdéssel megkeresni, ahogy azt az elnöki beszámoló idézett részében már olvashattuk).

3/2. A célok megfogalmazása

Ahogy igaz ez az egész magyar gyakorlatra, s talán igaz a Kelet-Közép-Európa/Nyugat-Balkán-szerte ma még kevésbé érzékeny társadalmak direktebb módon (közmeghallgatás, fogadóórák, sajtófigyelés, egyéb informális csatornák) érkező problémafelvetésekre (Hajnal–Gajdusek, 2002, 20. o.), úgy az MNT kapcsán is elmondható, hogy nem igazán követhető nyomon, miként került sor arra, hogy az itt tárgyalt kérdéskör a célmegfogalmazások közé kerüljön. Az intézmény strukturális felállásából (lásd az ábrát: Az MNT intézményének rajza[12]) és a szakpolitika elindulásakor tett sajtónyilatkozatokból (Tápai, 2008. 07. 23.) arra lehet következtetni, hogy a program kidolgozásában jelentős szerepet játszottak az olyan társadalmi háttérszervezetek, mint a Vajdasági Módszertani Központ, illetve az MNT végrehajtói munkájába (Intézőbizottság [IB], szakmai bizottságok[13] [SZB]) bevont érintett szakemberek.

A szakmai szervezetek (oktatáskutatók), a civil kezdeményezések (VMK) és az MNT IB és KSZB személyi állományának összetételéből, illetve az általuk adott nyilatkozatokból arra lehet következtetni, hogy valahol a hosszabban idézett Gábrity Molnár-tanulmányok és az elnöki beszámoló itt felhasznált részlete közötti, dokumentumokkal kellően alá nem támasztható hiátusban fogalmazódott meg az immár intézményesen is kezelhető cél: a tömbben élő vajdasági magyar középiskolások (és a felsőoktatás alsóbb évfolyamainak részvevői) szerb nyelvtudásának fejlesztése, hogy ezáltal ők a továbbtanulásuk, illetve a szakmai előmenetelük végett részben vagy egészében kiküszöbölhessék azt az állapotbeli hátrányt, amit a tömbmagyarságon belüli másodlagos

---

[12] A szöveg végén a dokumentumok között PDF-mellékletben.

[13] A közoktatási szakmai bizottság (KSZB) névsora: Soós Edit – elnök, Csíkos Sándor, Erdély Lenke, Gajda Attila, Hallai Zoltán, Jasztrebinác János, Jeges Zoltán, Jenei Erzsébet, Nagy Tibor, Pataki Tibor, Sárosi Gabriella, Szőke Anna, Varga Anikó. Forrás: www.mnt.org.rs.

szocializációjuk során a szerbnek mint környezet-/többségi nyelvnek az elsajátításakor elszenvedtek.

3/3. A döntéselőkészítés szakaszai

A (szűkebben vett) közpolitika-elemzés a közpolitikai ciklusnak azon meghatározó szakasza, amelyben a szakapparátus hathatós részvételével megteremtődhet az igények és a lehetőségek közötti összhang (Hajnal–Gajdusek, 2002, 25.). A közpolitikai kör ide sorolható stációi (a célok és lehetőségek mérlegelése, az alternatívák kidolgozása és értékelése) a nyugati országok közigazgatási és politikaalkotási gyakorlatában többnyire már formálisan is előírt, de implicit módon mindenképpen megkövetelt eljárásai a közügyek intézésének. Térségünkben ez ugyan még korántsem mondható bevett és meggyökeresedett gyakorlatnak, de hatékonysága nem vitatható.

3/3.1. Igényfelmérés

Az igényfelmérés aktusára az elnöki beszámoló is utal[14], a kérdőíves adatgyűjtés kapcsán eddig nem sikerült konkrétabb információhoz s a gyűjtés kimenetelét rögzítő kutatási jelentéshez hozzájutni. Soós Editnek, az MNT KSZB elnökének a Magyar Szó 2008. július 23-ai számában tett nyilatkozatából azt tudhattuk meg, hogy 21 iskolából 1281 kérdőív érkezett vissza (hogy ez milyen százalékos sikerességet takar, az nem derül ki ebből a szövegből[15], ahogy az sem, hogy ki végezte a felmérést[16]). A válaszolók közül 879-en tartották fontosnak a program beindulását. Azaz a szakmai grémiumok részéről megállapított probléma az éppen érintett

---

[14] L.: „*Nemcsak a tapasztalati tények, hanem az MNT által lebonyolított kérdőíves adatgyűjtés is igazolta, hogy komoly gond van az Észak-Bácskában és Észak-Bánátban élő, és ebben a térségben tanuló magyar középiskolások szerb nyelvtudásával"* = Elnöki beszámoló.

[15] Egy másik cikkből az derült ki, hogy 1800 kérdőívet küldtek ki, és 90%-os a visszaérkezés (Mihályi Katalin, 2008. június 24.), ami 1620 feldolgozható válaszsort jelent (a 400 kérdőívnyi különbséggel kapcsolatban nincs információ).

[16] Azt sejteni lehet, hogy az MNT-IB 2008. május 19.-én tartott ülése (ahol a program napirend került) és a nyilatkozattétel (2008. július 22.) között kerülhetett rá sor.

társadalmi csoport (a tömbben élő magyar középiskolai tanulók és szüleik) részéről meggyőző mértékű megerősítést nyert.

3/3.2. Alternatívák kidolgozása

A lehetséges alternatívák körét jelentősen szűkítette, hogy a közigazgatásilag érintett társszervek (a szerb nyelvi képzés megszervezéséért felelős tartományi és köztársasági oktatási szervek) részéről nem mutatkozott készség a probléma megoldása, illetve egy majdani programban való részvétel iránt[17]. Az így beszűkült cselekvési tér a magánoktatás felé tolta el a megoldás keresését.[18]

Az IB által elfogadott koncepció alapján, egy idegennyelvi iskola bevonásával indult be a projektum, amelynek lényege egy, a diákok számára is fizetési kötelezettséggel járó, ugyanakkor közpénzből is támogatott intenzív kurzussorozatban van, amely tudásszintekbe sorolva, új arculatú nyelvtanulási program és erre a célra készített tankönyv segítségével foglalkozik a célcsoport érdekelt tagjaival – áll a már többször idézett elnöki beszámolóban.

A fentiek alapján itt három alternatíva jöhetett szóba:
• Az MNT közvetítésével szervezendő, de önköltséges képzés.
• Vegyes finanszírozású (köz- és önköltségen alapuló) képzés.
• Teljes mértékben közköltségi alapon szervezendő képzés.

Mivel azt nem tudni, hogy a felmérésben szerepeltek-e olyan kérdések, amelyek a potenciális részvevők anyagi ráfordításait is megszondázták, így itt csak az állapítható meg, hogy az első verzióban nem feltétlenül tudott volna részt venni minden érintett. A harmadikba pedig a kevésbé motivált, potyautas részvevők is

---

[17] *„Nem elégedhettünk meg azzal, hogy az MNT korábban legalább 3 ízben kezdeményezte az oktatási hatóságoknál egy hatékonyabb, modernebb szerbnyelv-oktatási program elkészítését és bevezetését, erre azonban nem került sor. Nem volt lehetőség tovább halogatni a dolgot, alternatív megoldás után kellett nézni."* = Elnöki beszámoló

[18] A még szóba jövő, a középiskolai képzésen belüli felzárkóztatás, vélhetőleg, az elzárkózáson futott zátonyra.

bekapcsolódhattak volna nagyobb számban. Emiatt a második verzió nevezhető optimálisnak, azzal a megszorítással, hogy az önköltség okán kimaradók számára a továbbiakban esetleg lehetne alternatív erőforrásokat is bevonni a rászorultság és/vagy a motiváltság mentén.

3/3.3. Az alternatívák értékelése

Mivel ténylegesen is lehetséges alternatívák a kívánt cél elérésére a projekt 2008-as fázisában még nem igazán merültek fel, így ez a stációja a közpolitika-elemzésnek jogosan elmaradhatott. Más kérdés, hogy a 2009/2010-es tanévben felmerült ellenérzések ennek az elemnek a ciklus korábbi szintjéhez való visszacsatolását is felvetik (L.: H.L.-L.J.: Nem kell felzárkóztatás, *Magyar Szó*, 2009. 09. 11.).

3/4. Döntés

A rendelkezésre álló dokumentumokból nem egyértelmű, hogy az IB 2008. május 19.-ei ülése már a program végleges formájáról vagy csak a ciklus első fázisának (a döntés-előkészítési stációnak) a beindításáról hozott-e határozatot[19]. Az bizonyos, hogy 2008. szeptember 10-éig mindenképpen le kellett zárulnia ennek a szakasznak, hiszen ezen a napon kötötték meg a megvalósítást lehetővé tevő szerződést három szabadkai magánnyelviskolával.

3/5. Megvalósítás

A megvalósítás kapcsán maga az imént említett szerződés az irányadó[20]. Az ebben szereplő adatok szerint a 2008/2009. tanévben 48 csoportban 751 fő vett részt a programban (ami átlagosan 16 fős csoportlétszámot jelent). A sajtóból az is megtudható, hogy 21 középiskolában szervezték meg a képzést, haladó és

[19] Az IB napirendje olvasható csak az MNT honlapján. Ott a program a III. pont alatt szerepelt. A hozott határozatról nem sikerült dokumentumot találni.
[20] L.: *Együttműködési szerződés a szerb nyelvi felzárkóztató képzés megszervezéséről és lebonyolításáról.* Szabadka, 2008. 09. 10.

kezdő csoportokba sorolva a részvevőket. A hallgatóknak óránként 100 dinárral kellett a programhoz hozzájárulniuk. (A 75 órás teljes kurzussal számolva ez hallgatónként 7500 dináros (akkor az megközelítőleg 22 500 forint volt) önköltséget és ugyanekkora közköltséget jelentett. A közköltség végösszege legfeljebb 5 632 500 dinár lehetett volna[21]. Az MNT 2008-as költségvetési tételei között nem találni erre vonatkoztatható közvetlen tételt. Az MNT éves kiadása 2008-ban 35 millió dinár körül volt, azaz ez az egy szakpolitika igen jelentős tételt képviselhetett a kiadások között. A programban részt vevő nyelviskolák a fentiek alapján 11 millió 265 ezer dinár (azaz csaknem 33 millió forint) bevételre tettek szert[22].

3/6. Értékelés

A program sikerességet azonban nem a kifizetett közpénz és a lebonyolítók bevétele mutatja. (Kétségtelen, hogy ezek is jelentős elemei az inputnak, de a vajdasági magyar közösség szempontjából nem ezek a meghatározó mutatók.) A projekt nóvuma abban ragadható meg, hogy az ún. *új közmenedzsment*-szemlélet szellemének megfelelően bátran fordult elképzeléseivel a magánszféra felé, amikor törekvései a közszolgáltatások bevett csatornáin keresztül háromszor is zátonyra futottak.

A ciklus maga a helyzetértékelés és a cél kijelölése tekintetében is sikeresnek mondható. Habár a jelen gyakorlat mellett a társadalmi egyeztetés mechanizmusai inkább latensek, semmint nyomon követhetőek, az egyes társadalmi csoportok partikuláris érdekeinek a közösség egésze szempontjából való becsatornázása a civil szervezetek és a szakmai grémiumok megnyilatkozásaiból kitapintható egyeztetés nyomán történt. Maga a folyamat még nem eléggé kiforrott, egyes lépései nem váltak még mintaadó eljárássá sem, nemhogy betartandó normává, de az intézményesülés kezdeti buktatóival vívódó MNT első (nulladik, demó) ciklusában ezek a hiányosságok még elfogadhatók.

---

[21] Mivel az a szerződés szerint havi bontásban került csak kifizetésre, az előző havi teljesítésigazolások alapján, az összeget csak becsülni lehet.

[22] Ennek alapján már érthető, hogy egy évvel később miért ítélték magukat immár alkalmasnak egyes középiskolák tantestületei a feladat ellátására.

A program távlati sikeressége attól függ, hogy mennyiben tudják majd beépíteni a gyakorlatba az időközben felszínre kerülő társadalmi változásokat. (Egyik ilyen első elmozdulásnak tekinthető az a jelenség, amelynek során az egyes középiskolák „bejelentkeztek" a program megvalósításába. A közszolgáltatások tortája ezzel a fejleménnyel, a szeletek számának növekedése ellenére is, még jobban hasznosulhat, ha sikerül beépíteni a rendszerbe a teljesítményértékelés[23] szempontjait is.)

3/7. Társadalmi hasznosulás

A program társadalmi hasznosulásának (outcome) a megítélése ilyen rövid időtávlatból már sokkal kevésbé lehetséges. Ennek egyik mutatója a szerbiai felsőoktatásban részt vevő magyar hallgatók teljesítményének (arányszám/eredmény/presztízs-szakok szerinti megoszlás) a javulása lehet. A másik szegmens, amelyben a potenciális javulás prognosztizálható, a munkavállalás: nagyobb presztízsű és jobb jövedelmű pályák nagyobb arányú megnyílása a vajdasági magyar fiatalok előtt. Ez azonban tényleg majd csak évek múlva lesz érzékelhető.

IRODALOM

1. Gábrity Molnár Irén: *A vajdasági magyarok migrációjának hatása a magyarság társadalmi szerkezetére.* = Kisebbségkutató, Budapest, 2001/ 3. (eredeti megjelenés), http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmanyok/Vajdasagtarsadalmiszerkezete2001.pdf, 2010. 06. 21. http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmanyok/MigracioVajdasagban2001.pdf , l.d.: 2010. 06. 21.

[23] Ha egy-egy magát immár kompetensnek és képesnek érző középiskola részt kíván venni a programban, annak illene megadni a lehetőséget, azzal a megszorítással, hogy az ottani és a magániskolai eredményességet egyaránt szoros kontroll alatt kell tartani, mert igazi versenyt a közszolgáltatásokban csak egy-egy ilyen típusú vetélkedés eredményezhet. A kihívást itt az jelenti, hogy a megvalósításban érdekelt aspiránsok egyenlő feltételekkel szálljanak versenybe a szerb nyelvi felzárkóztatás terén. Azokkal a középiskolákkal, amelyek a megvalósításba is be kívánnak kapcsolódni, bizonyára nem lesz könnyű elfogadtatni a versengés gondolatát, ahogy a már a programon dolgozó nyelviskolák sem szívesen mondanának le a biztos bevételről.

2. Gábrity Molnár Irén: Oktatásunk látlelete, Forum Könyvkiadó, Újvidék, és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2008. 77–78. (eredeti megjelenés), Forrás: http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmanyok/Oktatasunklatlelete2008.pdf, l.: 2010. 06. 21.
3. Gábrity Molnár Irén: *Vitalne karakteristike, obrazovna struktura i perspektiva vojvođanskih Mađara* (Vital Characteristics, Educational Structure and Perspektive of the Hungarians in Vojvodina) (UDK 378 (=511.141)(497.113) originalan naučni rad. In: Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 121, Novi Sad, 2006, str. 359–367. http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmanyok/obrazovnestruktureMadjara.pdf, l.: 2010. 06. 21.
4. Gábrityné dr. Molnár Irén: *Mit kell tennünk a magyar nyelvű oktatásért?* = Uő. (szerk.): *Anyanyelvű oktatásunk*. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1996, 9–12. (eredeti megjelenés), http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/01_Anyanyelvu_Oktatasunk.pdf, l.: 2010. 06. 22.
5. Dr. Gábrity Molnár Irén: *Tehetséges tanár a tehetséggondozás szolgálatában,* előadás a tehetség napja 2009. alkalmából A tehetségek szolgálatában címmel megrendezésre kerülő I. Nemzetközi Tehetséggondozó Konferencián. Magyarkanizsa, 2009. március 23. In: *A tehetségek szolgálatában,* I. nemzetközi tehetséggondozó konferencia, III. tehetségnap/III dan talenata, Kiadó: Bolyai Farkas Alapítvány a Magyarul Tanuló Tehetségekért, Zenta, 2009. pp. 52–60. http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmanyok/Tehetseggondozas2009Magyarkanizsa.pdf 2010. 06. 22.
6. Gajduschek György: GOVERNANCE, POLICY NETWORKS – INFORMALIS POLITIKAI SZEREPLŐK A DONTESHOZATALBAN = Politikatudományi Szemle, 2009/2. 58–88. http://poltudszemle.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=296&Itemid=51, l.: 2010. 05. 27.
7. Göncz Lajos: A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2004. (eredeti megjelenés). Forrás: http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/08_A_Vajdasagi_Magyarsag_Ke.pdf, l.: 2010. 06. 21.
8. Hajnal György: *Adalékok a magyarországi közpolitika kudarcaihoz.* KSZK-ROP, Budapest, 2008.
9. Hajnal György–Gajdusek György: *Hivatali határok – társadalmi hatások. Bevezetés a hatékony közigazgatásba.* MKI, Budapest, 2002 (eredeti megjelenés) http://www.allamreform.hu/letoltheto/kozigazgatas/hazai/Hajnal_Gyorgy-Gajdusek_Gyorgy_Bevezetes_a_hatekony_kozigazga.pdf, l.: 2010. 5. 18.

10. Mikes Melánia: A magyar környezetnyelv elsajátításának célja és feladata. In: Bálizs Jutka, Mikes Melánia: *Játsszunk és énekeljünk magyarul! Magyar nyelvű tevékenységek szerb ajkú gyermekek részére, Kézikönyv pedagógusoknak,* Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2004. Forrás: http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/JatszunkEnekeljunkMagyarul.pdf, l.: 2010. 06. 21.
10. Takács Zoltán: *Nemzeti-kisebbségi kérdések. Alkotmány, autonómia, kisebbség „vajdasági viszonylatban"* = PTE – Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Forrás: http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmanyok/TakacsNemezetikisebbsegekVajdasagban2007.pdf, 2010. 06. 21.

SAJTÓCIKKEK

1. (hege:) Felzárkóztató szerb nyelvi képzés indul. = VajdaságMa., 2008. szeptember 8., http://www.vajdasagma.info/cikk.php?ar=vajdasag&id=7367 , l.: 2010. 06. 21.
2. (hege:) *MNT: Felzárkóztató szerb nyelvi képzés indul*. = VajdaságMa., 2008. augusztus 11. http://www.vajdasagma.info/cikk.php?ar=vajdasag&id=7223 , l.: 2010. 06. 21.
3. H.E., L.J: *Nem kell a felzárkóztatás?!* . = Magyar Szó, 2009. szeptember 11., http://www.magyarszo.com/fex.page:2009-09-11_Nem_kell_a_felzarkoztatas.xhtml, l.d.: 2010. 06. 21.
4. L.J.: *Sikeres honosítási program.* = Magyar Szó, 2008. augusztus 08. http://www.magyarszo.com/fex.page:2008-08-09_Sikeres_honositasi_program.xhtml, l.: 2010. 06. 21.
5. Mihályi Katalin: *Akarnak szerbül tanulni. A 21 középiskolából visszaérkezett kérdőíveket most dolgozzák fel az MNT-ben.* = Magyar Szó, 2008. június 24., kedd, http://www.magyarszo.com/fex.page:2008-06-24_Akarnak_szerbul_tanulni.xhtml, l.d.: 2010. 06. 21.
6. Szabó Anikó: *Miért tartják fontosnak a tanfolyamon való részvételt? Megkérdeztük a felzárkóztató szerb nyelvi képzés iránt érdeklődőket*. = Magyar Szó, 2009. szeptember 30., szerda, Forrás: http://www.magyarszo.com/fex.page:2009-09-30_Miert_tartjak_fontosnak_a_tanfolyamon_valo.xhtml,'10. 6. 21.
7. Szabó Anikó: *Szükségük van a felzárkóztatásra. A jelek szerint októberben Topolya községben is szerb nyelvi tanfolyamok indulnak az Oxford Nyelviskola szervezésében.* = Magyar Szó, 2009. szeptember 25., péntek, http://www.magyarszo.com/fex.page:2009-09-25_Szukseguk_van_a_felzarkoztatasra.xhtml, l.: 2010. 06. 21.

8. Tápai Renáta: *Az ötödikeseknek is. Folytatódik a szerb nyelvi felzárkóztató képzés – Idén a magyar ajkú ötödik osztályosokat is bekapcsolják*. = Magyar Szó, 2009. szeptember 3., csütörtök. Forrás: http://www.magyarszo.com/fex.page:2009-09-03_Az_otodikeseknek_is.settoxhtml, l.: 2010. 06. 21.
9. *Tényleg megtanulni szerbül! A vajdasági magyar középiskolásoknak felzárkóztató képzést szervez az MNT*. = Magyar Szó, 2008. május 30. http://archiv.magyarszo.com/arhiva/2008/05/30/main.php?l=b1.htm, l.: 2010. 06. 21.

TÖRVÉNYEK, JOGSZABÁLYOK, DOKUMENTUMOK

1. A MAGYAR KOALÍCIÓ AUTONÓMIAKONCEPCIÓJA = (VMDK/VMDP/VMSZ),
2. http://www.vajdasagma.info/autonom/MK_autonomiakoncepcio_2008_03_17.pdf, l.: 2010. 5. 18.
3. *Az MNT alapszabálya*./2002. számú MNT-határozat egységes szerkezetbe foglalva a 4/2006. számú és 3/2009. számú MNT határozattal, http://www.mnt.org.rs/ l.d.: 2010. 06. 21.
4. *A Magyar Nemzeti Tanács Intéző Bizottsága 2008. május 19-én, Szabadkán megtartott harmincharmadik ülésének napirendje*. http://www.mnt.org.rs/ l.: 2010. 06. 21.
5. *Az MNT ügyrendje.* 3/2002. számú MNT http://www.mnt.org.rs/upload/Ugyrend.pdf, l.: 2010. 06. 21.
6. *Elnöki beszámoló a Magyar Nemzeti Tanács tevékenységéről a 2008. és 2009. évben*. Forrás: http://www.mnt.org.rs/ l.d.: 2010. 06. 21.
7. *Együttműködési szerződés szerb nyelvi felzárkóztató képzés megszervezéséről és lebonyolításáról*. (Kézirat, forrás: MNT – PDF-másolatban mellékelve.)
8. H A T Á R O Z A T AZ EMBERI ÉS KISEBBSÉGI JOGOK, TOVÁBBÁ AZ ÁLLAMPOLGÁRI SZABADSÁGJOGOK ALAPOKMÁNYÁNAK A KIHIRDETÉSÉRŐL = Szerbia és Montenegró Hivatalos Lapja, 6/2003. szám (eredeti megjelenés), Forrás: http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/alapokmany.pdf, l.: 2010. 06. 22.
9. Törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól http://www.vajdasagma.info/docs/torveny_nemzeti_kisebbsegek_n_t.pdf, l.: 2010. 05. 18.

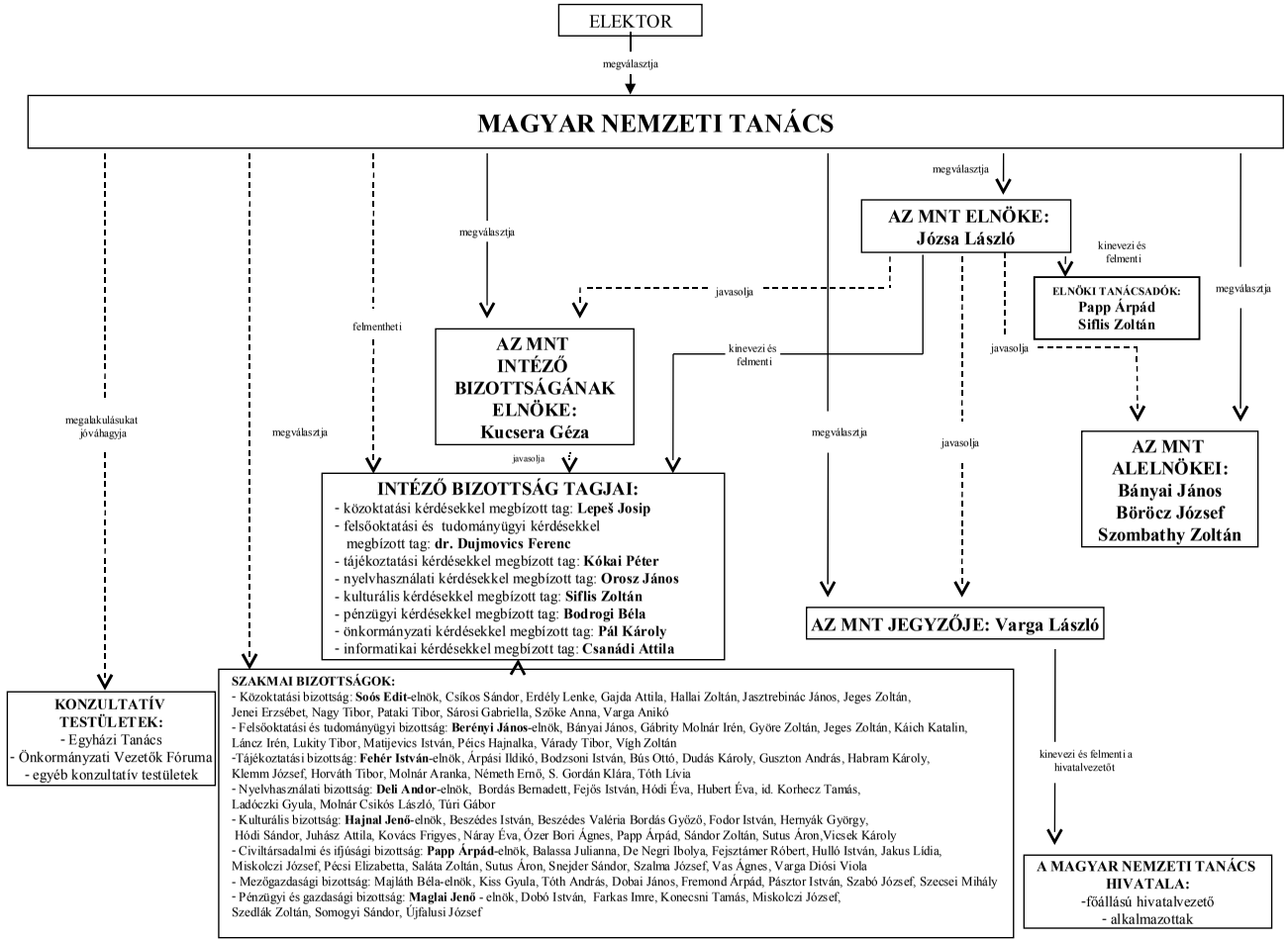
ELEKTOR
megválasztja
MAGYAR NEMZETI TANÁCS
megválasztja
AZ MNT ELNÖKE:
Józsa László
kinevezi és felmenti
ELNÖKI TANÁCSADÓK:
Papp Árpád
Siflis Zoltán
javasolja
megválasztja
megválasztja
felmentheti
AZ MNT INTÉZŐ BIZOTTSÁGÁNAK ELNÖKE:
Kucsera Géza
kinevezi és felmenti
javasolja
megalakulásukat jóváhagyja
megválasztja
javasolja
megválasztja
javasolja
AZ MNT ALELNÖKEI:
Bányai János
Böröcz József
Szombathy Zoltán
INTÉZŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:
- közoktatási kérdésekkel megbízott tag: Lepeš Josip
- felsőoktatási és tudományügyi kérdésekkel megbízott tag: dr. Dujmovics Ferenc
- tájékoztatási kérdésekkel megbízott tag: Kókai Péter
- nyelvhasználati kérdésekkel megbízott tag: Orosz János
- kulturális kérdésekkel megbízott tag: Siflis Zoltán
- pénzügyi kérdésekkel megbízott tag: Bodrogi Béla
- önkormányzati kérdésekkel megbízott tag: Pál Károly
- informatikai kérdésekkel megbízott tag: Csanádi Attila
AZ MNT JEGYZŐJE: Varga László
KONZULTATÍV TESTÜLETEK:
- Egyházi Tanács
- Önkormányzati Vezetők Fóruma
- egyéb konzultatív testületek
SZAKMAI BIZOTTSÁGOK:
- Közoktatási bizottság: Soós Edit-elnök, Csíkos Sándor, Erdély Lenke, Gajda Attila, Hallai Zoltán, Jasztrebinác János, Jeges Zoltán, Jenei Erzsébet, Nagy Tibor, Pataki Tibor, Sárosi Gabriella, Szőke Anna, Varga Anikó
- Felsőoktatási és tudományügyi bizottság: Berényi János-elnök, Bányai János, Gábrity Molnár Irén, Györe Zoltán, Jeges Zoltán, Káich Katalin, Láncz Irén, Lukity Tibor, Matijevics István, Péics Hajnalka, Várady Tibor, Vígh Zoltán
-Tájékoztatási bizottság: Fehér István-elnök, Árpási Ildikó, Bodzsoni István, Bús Ottó, Dudás Károly, Guszton András, Habram Károly, Klemm József, Horváth Tibor, Molnár Aranka, Németh Ernő, S. Gordán Klára, Tóth Lívia
- Nyelvhasználati bizottság: Deli Andor-elnök, Bordás Bernadett, Fejős István, Hódi Éva, Hubert Éva, id. Korhecz Tamás, Ladóczki Gyula, Molnár Csikós László, Türi Gábor
- Kulturális bizottság: Hajnal Jenő-elnök, Beszédes István, Beszédes Valéria Bordás Győző, Fodor István, Hernyák György, Hódi Sándor, Juhász Attila, Kovács Frigyes, Náray Éva, Özer Bori Ágnes, Papp Árpád, Sándor Zoltán, Sutus Áron,Vicsek Károly
- Civiltársadalmi és ifjúsági bizottság: Papp Árpád-elnök, Balassa Julianna, De Negri Ibolya, Fejsztámer Róbert, Hulló István, Jakus Lídia, Miskolczi József, Pécsi Elizabetta, Saláta Zoltán, Sutus Áron, Snejder Sándor, Szalma József, Vas Ágnes, Varga Diósi Viola
- Mezőgazdasági bizottság: Majláth Béla-elnök, Kiss Gyula, Tóth András, Dobai János, Fremond Árpád, Pásztor István, Szabó József, Szecsei Mihály
- Pénzügyi és gazdasági bizottság: Maglai Jenő - elnök, Dobó István, Farkas Imre, Konecsni Tamás, Miskolczi József, Szedlák Zoltán, Somogyi Sándor, Újfalusi József
kinevezi és felmenti a hivatalvezetőt
A MAGYAR NEMZETI TANÁCS HIVATALA:
-főállású hivatalvezető
- alkalmazottak

Vajdaság a magyar kormányok tükrében

MÁTYUS ÁKOS

Bevezetés

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján lezajló rendszerváltások Magyarország, illetve Jugoszlávia viszonylatában szinte teljesen ellentétes irányúak voltak. Miközben az előbbi esetében egy békés konjunkturális időszak köszöntött be, ezzel párhuzamosan az addig sok tekintetben előtte járó, ámde társadalmilag heterogén szomszédját szinte felemésztette a nacionalizmus.

A két ország azonban 621 kilométeres közös határszakaszán kívül temérdek kérdésben volt egyaránt érintett az elmúlt bő húsz esztendőben és érintett még ma is. Ezek közül, úgy vélem, az ott élő kb. 300 000 főt számláló vajdasági magyar közösség helyzete a legfontosabb – jelen tanulmány is e probléma-együttes köré rendeződik. Az anyaországi kormányok tükrében igyekeztem az őket közvetve vagy közvetlenül érintő legrelevánsabb kérdéseket megragadni, amelyek sok helyütt Kárpát-medencei összehasonlítást is nyernek. Megközelítésemben a történeti folyamatok feltárása közben nagy hangsúlyt helyeztem a politológiai mozzanatok megragadására és a különféle kapcsolatrendszerek alakulására. Társadalomfejlődésükre és a „szabadságjogokban eltöltött" rövid történetükre rányomta bélyegét a háború borzalma és annak utóhatása, melyhez optimális társadalmi, politikai és gazdasági feltételek között is legalább még egy generációnak fel kell nőnie, hogy kedvező irányba haladjanak a dolgok.

Előzmények

A végéhez közeledő XX. század a két nagy világégés után is tartogatott még meglepetéseket az emberiség számára. Utolsó évtizedének kezdetén világtörténelmi összehasonlításban is egyedülálló hatalmi változásoknak lehettünk tanúi. A Földnek csaknem a felét uraló kommunista rendszerek egy, a kérdés súlyához képest rendkívül gyors, ám nemzetközileg erőszakmentesnek mondható folyamat betetőződéseként totális változáson mentek át. Régiónk országai a nyugati társadalmak gazdasági és politikai hagyományait követve hozzákezdtek a demokratikus államszervezet és a liberális piacgazdaság kialakításához. A szabadságjogok érvényre juttatásával párhuzamosan azonban az emberek szociális biztonsága is szertefoszlott.

A tömb csaknem fél évszázadon keresztül élt olyan hangzatos címszavak szellemében, mint népek szabadsága, egyenlősége, barátsága és a kis népek támogatása, ám nem tudta elkerülni, hogy a változások felkavarják szőnyeg alá söpört problémáikat. Több mint egy évszázaddal a nemzeti öntudatra ébredések kora után mintha ismételte volna magát a történelem. Sok helyen csak most tudtak igazán napirendre kerülni a 19. századot jellemző nemzetté válás koncepciói.

Ennek lehettünk tanúi az egyik legegyedülállóbb szocialista országban, Jugoszláviában is. A hatvanas évektől lényegében egy „rendszeren kívüli" vagy inkább egy afelett álló elem, Josip Borz Tito személye tudta csak integrálni a heterogén köztársasági érdekeket.[1] Tito 1980. május 4-i halála után az új, immár kollektív vezetőség nem volt képes megfékezni a nemzeti ellentéteket. Ezzel kirajzolódott az átmenet dezintegrációs jellege, mely a későbbiekben is példátlan maradt a tágabb régióban. Legmeghatározóbbnak azok a szerb nacionalista törekvések bizonyultak, amelyek egy tartományok nélküli Szerbiát célul kitűzve látták rögzíthetőnek Belgrád vezető szerepét a szövetségi államban. A „bürokratikus forradalom" jelszava alatt 1988 októberétől felszámolták többek

[1] Németh István (2006): 20. századi egyetemes történet I., Európa, Budapest, Osiris Kiadó, 437. o.

között Vajdaság autonóm státusát, majd egy új alaptörvénnyel 1990. augusztus 8-án ezt névlegessé is tették. Megszüntették továbbá a kisebbségek közösségként való elismerését, így ellensúlyozva az albán és a muzulmán népességrobbanás következtében elszenvedett relatív többségi helyzetük elvesztését.[2]

Ezzel párhuzamosan a délvidéki magyarságnak is egyre romló helyzettel kellett szembenéznie, amely időszak alatt – mondhatnánk, épp a legjobbkor – anyaországunkban is felerősödtek a pozitív nemzeti folyamatok. Ennek egyik első markáns megnyilvánulását Szokai Imre és Tabajdi Csaba 1988-as *Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés* című tanulmánya jelentette, amely méltán vált a rendszerváltás egyik legmeghatározóbb elméleti alapjává. A tanulmány arra a kérdésre keresett választ, a történelmi tényállásnak megfelelően akkor még szocialista keretek között gondolkodva, hogy az ország miként tudna nemzeti úton tovább haladni. Egy modern, európai szemléletű, a nemzeti értékeket szem előtt tartó, humanista programot szerettek volna állampolitikai szintre emelni.[3] Mindez azonban nem jelentett már nagy meglepetést, hiszen az ottani politikai életben is gyökeres kisebbségpolitikai fordulat történt, s összhangban állt a társadalom lélektani változásaival, aminek jeles bizonyítéka az 1988. június 27-én az erdélyi magyarságért szervezett óriási budapesti tüntetés, az 1989. március 15-i első szabad megemlékezés, vagy az 1956-os forradalom mártírjainak június 16-i nyilvános temetése.

A magyar rendszerváltástól a délszláv háborúig

A folyamatnak már csak a megkoronázása volt, hogy 1989. október 23-án, az új alkotmány kikiáltásával a III. Magyar Köztársaság, legfelsőbb jogforrásában – 6. cikkelyének 3. bekezdésében – vállalt kötelezettséget határon túli nemzettársai iránt: *„A Magyar Köz-*

[2] Szarka László (2008): Útkeresés, önszerveződé a rendszerváltás éveiben. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 325-326. o.

[3] Erdélyi Magyar Adatbank (2011): VIII. Magyarország határon túli magyarságpolitikája, http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=165, 2011. 03.12. 15:18

társaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.".[4] Habár program jellegű jogszabályról van szó, ennek ellenére a napi politika szintjén is egyre többet kezdtek foglalkozni a kérdéssel. Megjelent a pártok célkitűzéseiben, közülük is leghangsúlyosabban az MDF külpolitikai és kisebbségvédelmi programjában: *„Az MDF külpolitikája az európai egység eszméje jegyében nemzeti érdekeink érvényesítésére törekszik. A 'nemzeti érdek' fogalma természetszerűen a határainkon túl élő magyarság egészének érdekeit is jelenti."*[5] Egy másik fejezetben azonban leszögezik a hazai kisebbségekhez való viszonyulásukat, mintegy utalva arra, hogy kölcsönös módon hasonló jogok érvényesülését szeretnék tapasztalni a szomszédos országokban élő nemzettársaik vonatkozásában is: *„A határainkon túl élő magyarság ügyénél semmivel sem kisebb súlyú saját kisebbségpolitikánk elve. Nem tagadunk meg semmilyen olyan jogot hazai kisebbségeinktől, amelyet a kisebbségi magyarságnak követelünk."*[6]

Így jutunk el az első szabad, titkos, egyenlő választójogon alapuló és független államszervezet által lebonyolított országgyűlési képviselő-választásokig, melyek eredményeként az 1990. május 2-án összeülő Országgyűlésben az MDF – 164 mandátumával – a szavazatok 43%-át szerezte meg. Relatív többségével tehát ő lett a választások „győztese", és Antall József vezetésével az MDF, az FKGP és a KDNP alakíthatott koalíciós kormányt.[7] Kormányprogramjukban, a *Nemzeti megújhodás programjában* kiemelt helyet kapott a környező országok magyar kisebbsége, amelyet az alábbi részlet is híven tükröz: *„Kisebbségi politikánk fő célja az emberi jogok, s ezeken belül a kisebbségek jogainak érvényre juttatása*

[4] Öllős László (2008): Az egyetértés konfliktusa: a Magyar Köztársaság Alkotmánya és a határon túli magyarok, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008,
[5] Erdélyi Magyar Adatbank (2011): VIII. Magyarország határon túli magyarságpolitikája, http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=165, 2011. 03. 12. 15:18
[6] Erdélyi Magyar Adatbank (2011): VIII. Magyarország határon túli magyarságpolitikája, http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=165, 2011. 03. 12. 15:18
[7] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 549–551. o.

határainkon kívül és határainkon belül egyaránt."[8] A kormány ezen elkötelezettségét demonstrálva már hivatalba lépésének napján a Miniszterelnöki Hivatal keretében létrehozta a Határon Túli Magyarok Titkárságát. Így 1990. május 22-én intézményes formát tudott ölteni az új politikai irányvonal, mely megtestesítette Magyarország nyílt, kormányzati szintű szerepvállalását a külhoni magyarság vonatkozásában.[9] Mivel azonban több szaktárcánál is megfogalmazódtak külhoni magyarsággal kapcsolatos feladatok, különösképp az Oktatási és Művelődési Minisztériumnál, melynek keretében egy külön főosztály is tevékenykedett e tekintetben, szükségszerűnek látszott egy átfogóbb szerv létrehozása. Erre adott válaszként született meg két évvel később 1992. június 1-jén a Határon Túli Magyarok Hivatala. Egy rendelettel módosítva a korábbi Titkárság jogállását, önálló, országos hatáskörű intézménnyé bővült, mely nemzetközi diplomáciai tevékenységre is jogosultan, a magyar államot képviselve, konstruktív partnerséget kínált a szomszédos államonak felé kisebbségi problémáik megoldásában.[10]

A rendszerváltást követően kialakult és nyíltan felvállalt hárompilléres külpolitikai irányvonal megfelelő súlyozása – az euroatlanti integráció, a szomszédságpolitika és a határon túli magyarsággal kapcsolatos célkitűzések által – jelentős nehézségekbe ütközött.[11] Különösen igaz volt ez Jugoszlávia esetében, ahol a délszláv háború a délvidéki magyar közösségek fizikai létét veszélyeztette. Ez már jelentősen túlmutatott a fentiekben említett Hivatal hatáskörén, így a délvidéki magyarság tekintetében megalakítása után sem tudott olyan hathatós tevékenységet kifejteni, mint a többi Kárpát-medencei ország viszonylatában.

---

[8] Erdélyi Magyar Adatbank (2011): VIII. Magyarország határon túli magyarságpolitikája, http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=165, 2011. 03. 12. 15:18

[9] Bárdi Nándor (2008): A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 325–326. o.

[10] C. Tóth János (2010): Oldott kéve, Pécs, Kairosz Kiadó, 219–222. o.

[11] Szabó Máté (2006): Szakpolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon, Budapest, Rejtjel Kiadó, 288–289. o.

Kezdetben még a miloševići centralizációs törekvések[12] ellenére is biztatónak tűnt, hogy a magyar és délszláv ellenzéki pártok 1989 folyamán kapcsolatra léptek egymással. Ez elsősorban a társadalmi-gazdasági átmenetről való tapasztalatcserét szolgálta, melynek során a szlovén és a horvát partnerekkel különösen jó kapcsolat alakult ki. Esetükben Magyarországhoz hasonlóan elvesztette vezető hatalmát a kommunista párt, Szerbiában viszont a nacionalizmusa révén megerősödött. A két ország közti felemás viszonyt szemlélteti Jeszenszky Géza külügyminiszternek a Külügyi Bizottság előtti bemutatkozó beszédében elhangzott nem túl szerencsés felszólalása is, amikor kijelentette: Horvátország és Szlovénia esetében „baráti", Szerbiával „korrekt" kapcsolat kialakítására törekednek.[13] Majd ezt követte Antall József miniszterelnök 1990. június 2-án elhangzott és méltán elhíresült mondata: „Lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni."[14] Eszerint magyarnak tekintette a Magyarországon élő nemzetiségeket, a határon túli magyarságot és a szűkebb értelemben vett magyar származásúakat is. Habár jól hangzó szemlélet, számos párt a mai napig sem vállalta fel a magyar politikai palettán. Az adott viszonyok közt azonban csak újabb adag olajat öntött az egyébként is lángoló szerb nacionalizmus magyarellenességének tüzére.

Eközben végre sor került a vajdasági magyarság 1989. december 18. óta húzódó követelésének a megvalósítására, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének a megalakulására, 1990. március 31-én. Az anyaország örömmel nyugtázta az eseményt. A kialakult körülményekre választ kellett adni, tehát egyrészt kisebbségi érdekszervezetként szervezni és ösztönözni a közösség belső életét, másrészt politikai aktorként képviselni az ott élő magyarság kül- és belpolitikai érdekeit.[15]

[12] Németh István (2006): 20. századi egyetemes történet I., Európa, Budapest, Osiris Kiadó, 438. o.

[13] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 261. o.

[14] Debreczeni József (1998): A miniszterelnök: Antall József és a rendszerváltozás, Osiris Kiadó, Budapest, 1998

15 Vékás János (2008): Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 354–359. o.

Többek közt emiatt és az egyre feszülő viszony oldására látogatott június 21-én Jeszenszky Géza külügyminiszter Vajdaságba, Belgrádba, majd Zágrábba. A látogatást Ante Marković szövetségi elnök még abban az évben viszonozta Antall meghívására. 1991 elején, azonban egy minden addiginál nagyobb kül- és belpolitikai vihart kavaró incidens történt. A jugoszláv televízió a titkosszolgálat által készített filmet közölt, melyen Magyarországról fegyverek érkeznek Horvátországba. Hosszas magyarázkodás, diplomáciai zavarok és parlamenti viták sora után végül a külügyminisztérium elismerte, hogy a fegyverügylet engedélyének kiadásakor valóban történt mulasztás, de végső soron üzleti indíttatású esemény volt, és minden politikai hátteret nélkülözött.[16]

1991 tavaszától már erősen körvonalazódni látszott, hogy Jugoszláviában fegyveres összecsapások törhetnek ki etnikai alapon. Slobodan Milošević szerb elnök a kialakuló helyzetben kimondatlanul mintegy túszként használta fel a vajdasági magyarságot anyaországi kormányával szemben. Habár az első szerbiai többpárti választásokon 1990. december 21-én a VMDK jelentős sikereket ért el, a 250 tagú Köztársasági Képviselőházban 8 mandátumot szerezve meg nem tudta megakadályozni a kisebbségek ellen irányuló törvényalkotást.[17] Hiába rokonszenveztek a a kisebbségek a szlovén és a horvát tagköztársaságok demokratikus törekvéseivel, tudták, hogy a felbomlással helyzetük csak romlani fog. A szövetségi szint megszűntével egyedül maradnak az albánokkal a nacionalista és antidemokratikus irányultságú szerb vezetéssel szemben.

A magyar kormány ezt a gordiuszi csomót – melyben egyszerre szimpatizált a horvát és a szlovén törekvésekkel, valamint az 1990. augusztus 8.[18] óta közjogi értelemben „egységes“ Szerbiában élő többszázezres magyar közösséggel – úgy igyekezett

[16] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után, In: Magyar Külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 262–264. o.

[17] Vékás János (2008): Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 354–359. o

[18] Szarka László (2008): Útkeresés, önszerveződé a rendszerváltás éveiben, In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 325–326. o.

feloldani, hogy az adott helyzetekben döntései összhangban legyenek a fontosabb nemzetközi szervezetek és a nyugat-európai országok álláspontjaival.

Magyar nemzetpolitika a háború kitörése után

Az 1990/91-es jugoszláv köztársaságközi tárgyalások zátonyra futottak, jórészt a magát katonai és számbeli fölényben érző szerb vezetés miatt. Az érdekegyeztetési próbálkozás kudarca után először 1991. június 25-én Szlovénia és Horvátország – majd a későbbiekben a többi tagköztársaság is – kikiáltotta függetlenségét. A kezdeti eseményeket azonban nem lehetett szó nélkül hagyni. A júniusi proklamációk másnapján a hadsereg támadást indított a szlovéniai határállomások birtokba vételéért. Tíz nap múlva azonban, az Európai Közösség közvetítésével, a brioni egyezmény értelmében tűzszünetre került sor, és három hónapos moratórium alá vették a függetlenségi határozatokat.[19]

A Mura vidéki és horvátországi magyarok a fegyverek eldördülésétől kezdve úgy vélték, az anyaországnak hathatósabban kellene fellépnie tagköztársaságuk függetlenségének nemzetközi elismertetése érdekében. Ez azonban, mint már említettük, szöges ellentétben állt a jóval nagyobb létszámú vajdasági magyarság érdekeivel, valamint túlmutatott azokon a nyugati álláspontokon, melyekhez a magyar kormány is igazodni igyekezett. Június 27-én még csak egy bátortalan nyilatkozatot tett közzé a kormány ennek tükrében, majd két nappal később, egy aktív diplomáciai lépésre szánta el magát. Antall telefonon beszélt Ante Marković szövetségi kormányfővel, majd levelet intézett az EK soros elnökéhez, valamint az amerikai és szovjet elnökhöz, kifejtve benne országa álláspontját. Eszerint Magyarország Jugoszlávia egységében érdekelt, már csak azért is, mert ott nagyszámban élnek magyarok. Rövidesen azonban, a rájuk nehezedő nemzetközi nyomás következtében, némileg változtatniuk kellett külpolitikájukon. Július 3-án a kormányfő már határozottan a tagköztársaságok önrendelkezése és szuverenitása, valamint Vajdaság és Ko-

[19] Németh István (2006): 20. századi egyetemes történet I., Európa, Budapest, Osiris Kiadó, 442–443. o.

sovo kérdésének rendezése mellett szállt síkra, utalva arra, hogy a trianoni békeszerződés nem Szerbiának juttatta Vajdaságot, hanem egy annál sokkal nagyobb államalakulatnak. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet szeptemberi gyűlésén ennek fényében elhangzott, hogy a vajdasági magyarok, valamint és a kosovói albánok is kapjanak képviseletet az előirányzott békekonferencián. Ezt követően csaknem húsz alakalommal sértették meg jugoszláv harci gépek a magyar légteret. Bizonyítottá vált tehát, hogy ellenőrizhetetlen folyamatok indultak el azzal, hogy a szövetségi kormány elvesztette hatalmát az országban. Jeszenszky az ENSZ beavatkozását látta célszerűnek, és sürgette azt. Ekkoriban azonban még magának a jugoszláv helyzetnek a megítélése sem volt tisztázva a nemzetközi színtéren, nem hogy csapatok küldését fontolgatták volna.[20]

Magyarországot már akkoriban számos ponton kényesen érintette a harcok súlyosbodása, nem beszélve az óriási gazdasági károkról, amelyeket a szomszédságában dúló háború következtében közvetve elszenvedett. A horvátországi magyarokat atrocitások sora érte, a szemben álló felek néhol szó szerint ostrom alá vették a falvaikat.[21] Számos esetben megsértették az ország határait és légterét, s az üldöztetés elől 1992-ig több mint 40 000 ember menekült Magyarországra. Antall határozott álláspontra helyezkedett a helyzet megítélésében, s ebben lengyel kollégája hivatalos támogatását is élvezte: a szerb hadsereg agresszióját nemzetközi bűncselekménynek minősítették, és békefenntartó erők küldését láttak szükségesnek a térségbe, jól látták, hogy a katonai akciók a polgári lakosság különféle népcsoportjainak megfélemlítésére, a népcsoportok összetételének megváltoztatására irányultak.[22]

A brioni szerződés Horvátországra is vonatkozott, ott viszont a tűzszünet korántsem érvényesült, sőt nyílt háborúvá vált a konf-

[20] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. In: Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 266–268. o.
[21] Szarka László (2008): Útkeresés, önszerveződés a rendszerváltás éveiben, In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 326. o.
[22] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. In: Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 268–371. o.

liktus. 1991. december 19-én kikiáltják a független Krajinai Szerb Köztársaságot, s ez többször nyíltan hangoztatta az össz-szerb államhoz való csatlakozási szándékát. Szerbia és Montenegró ennek fényében a folyamatokba bekapcsolódva a következő év április 27-én megalakította a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot, az úgynevezett „kis Jugoszláviá"-t.[23]

A fel-fellángoló harcok ellenére a vajdasági magyarság igyekezett kihasználni a demokratizálódás légkörét, és számos területen ekkor kezd csak igazán kibontakozni a közösségi élet. 1991. szeptember 16-án megalakul a Magyarságkutató Tudományos Társaság,[24] majd ezt követően 1992. augusztus 7-én hivatalosan is bejegyzik a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetséget. Fennmaradásukhoz azonban szükség volt – tekintetbe véve az ország akkori gazdasági és politikai körülményeit – az anyaország erkölcsi és pénzügyi támogatására. Idehaza az állami és művelődési szervek részéről teljes ignoráckót tapasztaltak az ügyben tevékenykedők, ami lényegében még napjainkban is érezhető. Ezzel szemben Magyarországon a támogatók széles skálája sorakozott fel érdekükben, köztük a Művelődési és Közoktatási – később Nemzeti Kulturális Örökség – Minisztériuma, a Határon Túli Magyarok Hivatala, Magyar Művelődési Intézet, Magyarok Világszövetsége, Ilyés Közalapítvány, Teleki László Alapítvány, József Attila Alapítvány és sorolhatnám még tovább a nagylelkű támogatókat. Ezek híján nagy valószínűséggel az első évfordulóját sem érte volna meg a Szövetség, nemhogy későbbi csaknem háromszorosára való növekedését.[25] A fenti folyamatokat hivatott kiegészíteni az 1938-ban életre hívott Magyarok Világszövetségének elnöki tisztégét 1991-től betöltő Csoóri Sándor javaslata. Ennek nyomán indult el egy óriási intézményi projekt, a Duna Televízió. Az Antall-kormány 1992. október 7-i határozatával életre hívta a Hungária Televíziós Alapítványt, majd 1992 karácsonyán

[23] Németh István (2006): 20. századi egyetemes történet I., Európa, Budapest, Osiris Kiadó, 442–443. o.

[24] Vékás János (2008): Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 354–359. o.

[25] Dr. Szöllősy Vágó László (2002): Tíz év krónikája: Hazai és anyaországi legitimizálódásunk 13–15. o.

megkezdte a sugárzást. Első elnöke, ötletadója Csoóri lett.[26] A projekt megvalósítása és fenntartása a határon túli támogatásoknak csaknem az egynegyedét teszi, megelőzve az oktatásra szánt kiadások nagyságát.[27] Programját kezdettől fogva műholdon keresztül sugározták, hogy ezzel a szomszédos országok legtávolabbi magyar közösségei számára is lehetővé tegyék a magyar anyanyelvű kultúrához való hozzáférést.[28]

A magyar külügy eközben újabb lehetőségeket keresett békés szomszédságpolitikájának bizonyítására, melyek közül az úgynevezett alapszerződések lettek a korszakban legmeghatározóbbak és egyben legvitatottabbak. A minta az úgynevezett 1963-as Elysée-szerződés volt, melyben Európa két „régi haragosa", a francia és a német nép talált megbékélésre. Az Antall-kormány ezzel egyrészt a „szovjet típusú" kétoldali barátsági szerződések felülvizsgálatát kísérelte meg, másrészt igyekezett átültetni a nemzetközi kisebbségvédelem korszerű vívmányait a szomszédos országok joggyakorlatába. Nyugat-Európa irányába pedig mindez úgy jelent meg – ami egyébként nem mellékes cél is volt –, mint az ország integrációs „érettségének" demonstrálása, valamint békés, racionális kül- és biztonságpolitikájának bizonyítéka.[29] Tekintettel arra a történelmi helyzetre, hogy a Szovjetunió napjai meg voltak számlálva, nem meglepő, hogy az ukrán szomszédban sikerült elsőként partnerre találni, az új diplomáciai irányvonal kapcsán. 1991. december 6-án Kijevben került megkötésre a *Magyar–Ukrán Alapszerződés*, mely súlyos viták gerjesztője lett a magyar parlamentben. A legfőbb kifogás a 2. cikkely második bekezdését érte, melyben a két fél kijelentette: tiszteletben tartja egymás területi épségét, és nem támaszt egymással szemben semmilyen

[26] Szarka László (2008): Útkeresés, önszerveződés a rendszerváltás éveiben. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 329. o.
[27] Bárdi Nándor (2008): A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 375. o.
[28] Németh István (2006): 20. századi egyetemes történet I., Európa, Budapest, Osiris Kiadó, 569. o.
[29] Szabó Máté (2006): Szakpolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon, Budapest, Rejtjel Kiadó, 312–320. o.

területi követelést. A magyar társadalom jelentős része ezt a trianoni diktátum önkéntes megerősítéseként értelmezte. Lemondásként a békés határmódosítás lehetőségéről, holott ez utóbbit az 1975-ös *Helsinki Egyezmény* sem zárta ki. Ami pedig csak tetézte a dolgot: tette ezt a történelem azon szakaszában, melyben sorra tűntek el a Párizs környéki békeszerződések által kreált utódállamok.[30] Ezt követően bekövetkezett az, amitől a magyar jobboldal tartott. Precedens értékűnek bizonyult az ukrán megállapodás. A délszláv régióban 1992. december 1-jén Szlovéniával, majd 16-án Horvátországgal is sor került a szerződések aláírására. A két legnagyobb határon túli közösség esetében viszont már korántsem volt ilyen zökkenőmentes ennek a keresztülvitele.[31]

Antall 1993. december 12-i halála után a Boross-kormány folytatta az MDF céljainak megvalósítását egészen a ciklus végéig. A választásokhoz közeledve azonban egyre erősebb kritika érte a kormányt és vele együtt a Határon Túli Magyarok Hivatalát. A Magyar Szocialista Párt elnöke egyenesen azt ígérte, hogy kormányra kerülése esetén megszünteti a Hivatalt. Ilyen körülmények között jutunk el az 1994-es áprilisi választásokig. Baljós jelnek mutatkozott, hogy Horn Gyula a választások estéjén kijelentette, ő Antallal szemben csak tíz és fél millió magyar állampolgár miniszterelnöke kíván lenni.[32] Ebbe beleértette tehát a Magyar Köztársaság területén élő nemzetiségeket, viszont érzelmileg kizárta a határon túl élő magyarság egészét, amellyel tanúságot tett jogi-politikai nemzetfelfogásáról. Megközelítésében a legfontosabb összekötő elem – mint ahogy a példából is következik – az állampolgárság. Ezzel tipikusan a francia gondolkodás áll rokonságban.

Az MDF veresége május 29-én a második fordulóval végleg megpecsételődött. Az MSZP előző ciklusbeli 34 fős képviselőgárdája 204 személyre növekedett, amellyel egyedüli kormányala-

[30] Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. 03. 12. 16:23

[31] C. Tóth János (2010): Oldott kéve, Pécs, Kairosz Kiadó, 216–218. o.

[32] Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. 03. 12. 16:23

kításra is lehetősége lett volna, de nem ezt az utat választotta. Az SZDSZ-szel koalícióra lépve megszerezte a ma oly népszerű köztémaként forgó kétharmados többséget, és Horn Gyula alakíthatott kormányt.[33]

Hónapokon keresztül folyt a vita az új külpolitikai irányvonal kialakításáról, s végül a korábbi hárompilléres antalli modellre, az európai integrációra és a NATO-tagságra helyeződött át a hangsúly. Ez új alapokra kényszerítette a szomszédos országokban élő magyarsághoz való viszonyulást is, ám a Határon Túli Magyarok Hivatala nem szűnt meg. Tabajdi Csaba vette át a Hivatal vezetését, s az általa már a választások előtt vázolt elveket igyekezett követni. Ezekből kiemelendő, hogy a határon túli magyarság ügye nem lehet fontosabb Magyarországnak a rendszerváltást követő égető belügyeinél, valamint hogy az ország a szomszédos államokkal való viszonyát az ott élő magyar kisebbségek kérdésére szűkítette le, holott gazdasági kapcsolatok is kiépíthetők lettek volna. Tehát az érzelmi politizálás helyett a gazdasági vállalkozásokra és a polgárosodás támogatására kívántak nagyobb hangsúlyt helyezni.[34] Kovács László, a magyar diplomáciai stratégia legfőbb szószólója külön hangsúlyt helyezett a szomszédos országokkal való, bizalmon alapuló kapcsolatok teljesebb kiépítésére. Ez azonban kizárólag a határon túli kérdés prioritásának a rovására történhetett, ami a gyakorlatban a korábbi évek pozitív tendenciájához képest a kérdés szomszédságpolitikának való alárendelését jelentette.[35]

A külpolitikai eszköztárban ismét megjelent a kétoldalú alapszerződések lehetősége, melyeket a kormány szinte bármi áron ki kívánt használni. Így lényegében több legyet üthetett volna egy csapásra a magyar vezetőség. A határon túli kérdés mellett – tekintettel arra, hogy az EU-ba államközi feszültségeket és megoldatlan problémákat nem lehet exportálni – az európai integráció és a

[33] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 554–555. o.

[34] Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. 03. 12. 16:23

[35] Szabó Máté (2006): Szakpolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon, Budapest, Rejtjel Kiadó, 314–319. o.

NATO-csatlakozás feltételét is magában rejtette ez a problematika.

E törekvés egyik leghangzatosabb kritikáját a Párizsban élő Méray Tibor fogalmazta meg. Állítása szerint Magyarország képe Nyugat-Európában nagyszerű volt akkoriban – gondolva itt arra is, hogy Németország részben Magyarországnak köszönheti újbóli egyesülését –, és kizártnak tartotta, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás hátráltatója lenne e szerződések meglétének hiánya. A határon túli kérdés elsősorban a szomszédos államok rendezetlen belső viszonyaiban létezik, nem pedig Magyarország és szomszédjai viszonylatában. Így tehát Szlovákiának és Romániának sokkal égetőbb szüksége volt a szerződés megkötésére, hiszen ezzel a világ szeme láttára – Magyarország bevonásával – reprezentálták zavaros kisebbségi jogállásuk rendezését, elhárítva a saját uniós csatlakozásuk elől az akadályt. A szerződésnek már csak egy folyamat betetőződéseként lett volna szabad megszületnie. Ezek alapján akkor lett volna időszerű a kérdés, ha a két ország demokratizálta volna saját társadalmát.[36]

A határon túli politikai szereplők is megszólaltak a kérdésben. A legnagyobb visszhangot talán Tőkés László választások előtti, a magyarországi pártokhoz intézett nyílt levele keltette. Felhívta benne a figyelmet arra, hogy a szerződésben róluk döntenek megkérdezésük nélkül – ami egyébként szöges ellentétben állt a 90-es évek elején kialakult Antall-doktrínával[37] –, s hogy egy felelős magyar párt nem hagyhatja figyelmen kívül a Trianon óta húzódó jogi viszonyok többoldalú rendezését. Mindezek ellenére az új kormány megalakulása után szinte azonnal megkezdődtek az előkészítő és szakértői tárgyalások a szlovák és a román féllel. Habár Budapest látványos eredményt szeretett volna elérni, a cél az volt, hogy ne történjen visszalépés a korábban már elfogadott nemzetközi normákhoz, egyezményekhez képest. Standardnak az Európa Tanács 1201-es ajánlását és a kisebbségek jogairól

[36] Gecse Géza (1996): Interjú Méray Tiborral, http://www.gecse.eu/13.html, 2010. március 13., 20:48

[37] Szarka László (2008): Útkeresés, önszerveződés a rendszerváltás éveiben. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 328. o.

szóló keretegyezményt tekintették, amelyhez a határon túli pártok is erősen ragaszkodtak.[38]

A magyar–szlovák kapcsolatok Szlovákia államiságának elnyerése óta szinte folyamatosan mélyponton voltak. Ilyen hangulatban került sor 1995. december 16-án[39] Párizsban az európai biztonsági konferencia keretében a *Magyar–Szlovák Alapszerződés* aláírására. A szerződés kimondta a területi integritást, de szerepelt benne az Európa Tanács 1993-ban elfogadott 1201-es ajánlása is, mely a szlovák jogban hivatkozási alapot jelentett a kisebbségek számára egy lehetséges autonómiaformációra.

A románokkal kötendő szerződés keresztülvitele sem volt felhőtlen. 1996. szeptember 3-án rendkívüli vitanapra került sor az Országgyűlésben az alapszerződés szövegével kapcsolatban, ezen az RMDSZ is képviseltette magát. Felszólalásra azonban még az elnöke, Markó Béla sem kapott lehetőséget. Ez jelentette a rendszerváltás óta az addigi legdurvább kirekesztő gesztust az anyaország részéről. Végül 1996. szeptember 16-án, Temesváron, a két ország kormányfője aláírta a *Magyar–Román Alapszerződést*.[40]

A dokumentum mind formailag, mind tartalmilag sokkal gyengébbre sikeredett, mint szlovák megfelelője. Egyrészt meg sem említette az erdélyi magyarság hagyományos sérelmeit, mint például a közösségi javak visszaszármaztatásának akadályozását, másrészt, habár belekerült az Európa Tanács 1201. számú ajánlása, egy sorsdöntő lábjegyzetben hozzáfűzték: ez nem értelmezhető a kollektív jogokra vonatkoztatva, így nem biztosíthat hivatkozási alapot az etnikai alapú területi autonómia speciális státusára sem.[41]

---

[38] Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. 03. 12. 16:23

[39] C. Tóth János (2010): Oldott kéve, Pécs, Kairosz Kiadó, 216–218. o.

[40] Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. 03. 12. 16:23

[41] C. Tóth János (2010): Oldott kéve, Pécs, Kairosz Kiadó, 216–218. o.

Egyedül Jugoszlávia esetében nem került sor alapszerződés megkötésére, aminek az egyik fő oka az 1995-ig elhúzódó háború volt. A szerb kormány továbbra is elsősorban a kisebbségi jogok korlátozásában volt érdekelve, azok biztosítása és bővítése helyett. A délszláv konfliktust lezáró daytoni szerződés aláírásával egy békésebb időszak következett, amely lehetővé tette a magyar–szerb diplomáciai kapcsolatok javulását.[42] A Horn-kormány igyekezett fenntartani ezt a tendenciát, így a folyamatos autonómia-koncepcióival fellépő VMDK már nemcsak a szerb államvezetés szemében volt zavaró tényező, hanem Budapest is háttérbe kívánta szorítani. A két kormánynak együttesen megvolt rá az eszköze, így megvonták tőle az anyagi támogatásokat, majd ezt követően a működéséhez szükséges adminisztratív feltételeit. A szervezetben jelen levő széthúzó erők ezzel felerősödtek, és a nyomás alatt lényegében felmorzsolódott az egységes érdekképviselet. A későbbiekben hat utódpárt vette át a szerepét[43], de ezek nem tudták megismételni a történelmi VMDK választási eredményeit.

Út az euro-atlanti integrációig

Az egységes közösségi érdekképviselet, mint tudjuk, ekkortájt kezdett teljesen dezintegrálódni, ám az oktatás területén jelentős előrelépés történt a vajdasági magyar közösség tekintetében. 1997-ben nyitotta meg a lehetőséget a budapesti kormány, hogy a vajdasági fiatalok Magyarországon is folytathassák felsőoktatási tanulmányaikat. Az ezredfordulót követően a tartományban élő magyar főiskolai és egyetemi hallgatóknak több mint 35%-a élt is ezzel a lehetőséggel, s ennek következtében tanulmányaik befejeztével, a diplomahonosítási nehézségek és egyéb okok miatt évente hozzávetőleg 300 fő választotta a tartós anyaországi letelepedést. Az itthon maradtak azonban elsősorban azokat a karokat részesítik előnyben, amelyeken akár részben is, de folyik

[42] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 554–555. o.

[43] Vékás János (2008): Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 354–359. o

magyar tannyelvű oktatás.[44] A szülőföldön való továbbtanulás lehetőségét kívánta támogatni két magyarországi egyetem kihelyezett tagozata is. A budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kara kertészmérnöki szakot működtet Zentán, a szintén budapesti Gábor Dénes Informatikai Főiskola pedig számítástechnikai ismereteket nyújt Szabadkán 1996 óta.[45]

Eközben a magyarországi belpolitikában is fordulat történt, amely kedvező irányba sodorta a megkopott magyar–vajdasági együttműködést. Az 1998. május 24-én megtartott választások a jobboldali politikai erők győzelmét hozták, ismét jelentős változásokat vonva maguk után a külpolitika tekintetében.[46] Habár az 90-es évek elején még erősen liberális beállítottságú volt a FIDESZ, kormányra kerülése idejére átesett egy nemzeti tekintetben vett pálforduláson, mely után már nem volt kétséges számára, hogy az antalli nyomvonalon halad tovább. Igyekezett összefoglalni, és programjába átültetni minden addigi nemzetpolitikai műhelymunka-eredményt. A legsarkalatosabb pontok a következők voltak számára: a család- és tudásközpontú társadalom, a határon átívelő nemzetegyesítés, valamint a szülőföldön való boldogulás alapfeltételeinek a megteremtése – mint amilyen az autonómia, az oktatási támogatás, magyar egyetemek alapítása, illetve tagozatok kihelyezése. A szándék komolyságát bizonyította, hogy minden tárcánál külön felelőst neveztek ki a témával kapcsolatban, a Határon Túli Magyarok Hivatalának koordinálásával.[47]

A külügyi tárcának azonban akkoriban ennél sokkal súlyosabb gondjai voltak. A NATO-csatlakozást már az előző kormány is kiemelt fontossággal kezelte, de számos váratlan megpróbáltatással kellett

---

[44] Nagy Imre (2007): A Kárpát-medence régiói 7.: Vajdaság, Pécs–Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 435. o.

[45] Gábrity Molnár–Mirnics (2005): Támogatás és hasznosulás, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/10_Tamogatas_Es_Hasznosulas.pdf, 2011. 03. 13. 20:50

[46] Németh István (2006): 20. századi egyetemes történet I., Európa, Budapest, Osiris Kiadó, 555. o.

[47] Bárdi Nándor (2008): A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 375. o.

szembesülnie, melyeket a pozitív megítélés érdekében nem utasíthatott el. Ilyen volt 1996 novemberében Clinton amerikai elnöknek intézett levele Horn Gyula miniszterelnökhöz, melyben reményét fejezte ki, hogy Magyarország részt vesz a határokon átnyúló bűnözés megfékezése ellen indított délkelet-európai együttműködési tevékenységében. Ez nagy kihívás elé állította a magyar külpolitika vezetőit, ez ugyanis Magyarországnak a balkáni régióba való besorolásaként is értelmezhető volt. Az utóbbinak az ellenkezőjéről a későbbiekben Clinton egy újabb levélben biztosította a miniszterelnököt.[48]

A béke azonban még korántsem bizonyult tartósnak a Balkánon. 1998 elején a kosovói felszabadító hadsereg akcióba kezdett a tartomány elszakítására. A belgrádi kormány nem nézte tétlenül az eseményeket, és fegyveres úton kívánta letörni az albán törekvéseket. A konfliktus során a népirtástól sem riadt vissza, amelylyel felkavarta a nemzetközi közvéleményt.[49] A NATO reagálva az eseményekre 1998. október 10-én hivatalos jegyzékben kérte, hogy Magyarország tegye lehetővé légterének korlátozámentes igénybevételét a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ellen irányuló hadműveletekhez. Nyilvánvaló volt, hogy a csatlakozás érdekében nem utasítható vissza az igény, de a kormány hivatkozott sajátos szomszédi viszonyára és a vajdasági magyarok érdekében cselekvésének korlátozottságára. Eközben a belgrádi magyar nagykövet azon fáradozott, hogy ne vezényeljenek magyar katonákat Kosovóba.[50] A kérésre nyilvánvalóan nem vetett jó fényt, hogy Magyarországot 1999. március 12-én felvették a NATO-ba, [51] majd tizenkét nappal később az Észak-atlanti Szövetség gépei, ENSZ-felhatalmazás nélkül megkezdték Jugoszlávia bombázását: 77 napon át folytak a légi hadműveletek, melyeket a vajdasá-

[48] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. In: Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 274–276. o.
[49] Vékás János (2008): Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 354–359. o
[50] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. In: Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 274–276. o.
[51] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 444. o.

gi magyar települések is megszenvedtek. Az igazi gond a menekültek újabb hulláma volt a későbbiekben. Az anyaország annyi segítségnyújtást tudott kieszközölni, hogy a válság idején egyes magyarlakta településeknek áramellátást biztosítson.[52]

Ugyanezen viharos esztendőben került sor – az előző ciklus magyar–magyar csúcs találkozóinak tapasztalataiból okulva – a határon túli magyar pártok és érdekképviseleti szervezetek vezetőivel való szorosabb együttműködés érdekében a Magyar Állandó Értekezletet megalakítására. Így lehetőséget teremtettek a határon túli magyarság számára, hogy szakmai szinten, közvetlenül a budapesti kormánynak fogalmazza meg igényeit, javaslatait. Mák Ferenc szerint ezzel a szomszédságban élő nemzettársaink sorsának kérdése fölé emelkedett a magyarországi pártvita és pártérdekek fölé emelkedett, s a nemzeti konszenzus közelébe került.[53] Mivel azonban az Értekezlet munkájában kizárólag azon a határon túli magyar és magyarországi pártok és érdekképviseleti szervezetek vehettek részt, amelyek parlamenti képviselettel is rendelkeztek, e tekintetben az Értekezlet kvázi a Kárpát-medencei magyarság parlamentjének volt tekinthető. Második ülésén már olyan alkotmányos problémákat tárgyalt, mint a külföldön élő magyar állampolgárok választójoga vagy a határon túli magyarok anyaországi jogállása. Ez utóbbi, a „törvény a szomszédos államokban élő magyarokról" vagy közismertebb nevén „státustörvény" 2001. június 19-én került elfogadásra a magyar Országgyűlésben.[54] 1918 óta először jött létre olyan politikai keret, mely a Magyarország körül élő magyar kisebbség tagjainak jogi helyzetét anyaországukban rendezi. Míg az előző kormányok nemzetközi jogi úton igyekeztek pozitív változást elérni, addig az Orbán-kormány intézkedése az egyes személyek magyar államhoz fűződő intézményes, politikai és közjogi kapcsolatát hivatott szabályozni. Több volt ez, mint egyszerű jogszabály. Szimbolikus mivoltát fe-

[52] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. In: Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 274–276. o.

[53] Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. március. 12. 16:23

[54] Győri Szabó Róbert (2006): Kisebbség, autonómia, regionalizmus, Budapest, Osiris Kiadó, 393–394. o.

jezi ki Martonyi János külügyminiszter nyilatkozata is, melyben a „nemzeti összetartozás törvényé”-nek nevezte ezt. A hatálya alá tartozó személyeket az útlevél formájú zöld dokumentum, a *magyar igazolvány* számos kedvezményre jogosította és jogosítja fel, még ma is.[55] Tehát szimbolikus jelentőségén kívül kézzel fogható anyagi előny is társul hozzá: utazási, kulturális, tudományos, oktatási és egyéb kedvezmények, melyek sokszor valóban megkönnyítik az anyaországgal való kapcsolattartást. Vajdaságban a magyar lakosság akkori 36%-a – 108 ezer fő – igényelte a törvény hatályba lépését követően. Sok helyütt úgy vonult be a határon túli köztudatba, mint a magyar állampolgárság megelőlegezése. Ez utóbbi vélekedés 2011-ben már nyilvánvalóan nem hangzik irreális elképzelésnek, akkoriban azonban épp ezzel a megoldással állt szöges ellentétben. Maga a státustörvény egyébként Magyarország közvetlen környezetében sem egyedi jelenség. Szomszédságában Szlovákia, Horvátország, Szerbia és Románia is megkülönböztetett elbánásban részesíti az etnokulturális értelemben vett nemzetéhez tartozókat. A konkrét magyar igazolványhoz hasonló megoldás azonban csak az Albániában élő görögök esetében ismeretes Európában.[56]

A 2002. április 21-én megtartott választások (mivel addig lényegében parlamenti váltógazdálkodás folyt a jobb- és baloldali pártok között – bár ez csak hosszabb idősíkra kivetítve volna helyes állítás) újabb fordulópontot hoztak a határ menti kisebbség politika tekintetében. A választásokat az MSZP nyerte meg, és az SZDSZ-szel alakíthatott kormányt.[57] Kovács László a külügyi tárca élén lényegében ugyanott folytatta a külkapcsolatok vezetését, mint ahol 1998-ban abbahagyta. Ennek fényében a határon túli magyar politika ismét az integrációs törekvések és a szomszédságpolitika mögé kényszerült. Ami viszont változást jelentett: míg 1994 és 2002 között – Tabajdi Csaba és Németh Zsolt személyében – egyértelmű volt, hogy ki irányítja a kormányok ezen irányvonalát, addig az új baloldali kormányban több

[55] Kántor Zoltán (2002): A státusztörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése?, http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&lapid=18&cikk=m020101.html, 2011. 03.13. 20:50

[56] C. Tóth János (2010): Oldott kéve, Pécs, Kairosz Kiadó, 239–247. o.

[57] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 558–559. o.

intézmény is erős befolyást gyakorolt a kérdésre. Megnövekedett a határon túli politikai vezetők tekintélye, ami később a források otthoni elosztása kapcsán számos visszaélésre adott lehetőséget. [58]

Mivel Jugoszláviában csak 2000. október 6-án vett igazi demokratikus fordulatot a rendszerváltás,[59] a magyar külpolitika kapcsolódási pontot keresett az alapszerződés 90-es években elkezdett diplomáciájának a kiteljesítéséhez. 2002-ben a kormány Szerbiával is szerette volna megkötni e szerződést, ám az ellenzék éles tiltakozása végül is meghiúsította. 2003 őszén csupán egy kisebbségvédelmi szerződés megkötésére került sor, de ez megerősítette a vajdasági magyar közösségnek a kulturális autonómiára vonatkozó jogát.[60]

Ezután egy korántsem felhőtelen időszak következett a 2003. február 4-én Szerbia és Montenegró néven megújult államszövetségben. Az év második felétől egyre gyakoribbá váltak a magyarok elleni atrocitások, s ezek rendkívüli módon hátráltatták az addigi együttműködést. Először Bársony András külügyi államtitkár nyilatkozott erélyesen az ügyben, majd Kovács László külügyminiszter kérte meg Vojislav Koštunica kormányfőt, hogy lépjen fel a vajdasági magyarok védelme érdekében. Többször felhívták továbbá a szerb kabinet figyelmét arra, hogy ez nem csupán Magyarország érdeke, hanem a kisebbségek jogainak biztosítása és a velük való rendezett viszony az Európai Unió, a NATO és az Európa Tanács csatlakozási feltétele is. A sorozatos diplomáciai kudarcok végül a magyar európai parlamenti képviselőket arra késztették, hogy kihasználják az integráció adta nyomásgyakorlási lehetőségeket. A szocialista és a néppárti frakció határozati javaslatot fogadott el az ügyben, majd az EU tagországainak belgrádi nagykövetei, illetve

[58] Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. március. 12. 16:23

[59] Pap–Kiss (2010): Kisebbségi szereplehetőségek a 2000. október 6. utáni Szerbiában. In: A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 63. o.

[60] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 570. o.

az EU „megfigyelő-missziója" jelentést készítettek.[61] A tényfeltáró bizottság kedvezőtlen tényezők összjátékából származó incidenseknek minősítette a történteket, melyek véleménye szerint nem nevezhetők atrocitásnak. Elismerte azonban, hogy a rendőrség és a bíróságok által tanúsított hanyagság közvetve hozzájárulhatott ezek terjedéséhez.[62]

Az unióhoz való csatlakozás befejezését a Medgyessy-kabinet tűzte zászlajára, melynek érdekében minden esetleges akadályt igyekezett elhárítani. A státustörvény európai uniós elvekkel való összehangolása kapcsán bontakozott ki a legélesebb vita a kormánypártok és a jobboldal, valamint a határon túli érdekképviseletek között a Magyar Állandó Értekezleten. Már a választásokat megelőző időszakban is többször áldozatául esett a baloldal „romboló" kampányának a történelmi jelentőségű jogszabály. Végül – megosztva a határon túli konszenzust – a Medgyessy-kabinet keresztülvitte több ízben módosított indítványát, ismét érvényesítve az integráció prioritását, és az EU részéről teljes mértékben elfogadhatóvá tette a törvényt. 2004. május 1-jén az Európai Unió teljes jogú tagállamává vált a Magyar Köztársaság. Ezzel végleg elveszítette hármas külpolitikai célrendszerét és többé nem az EU-hoz való alkalmazkodást kellett szem előtt tartania, hanem annak a lehetséges formálását a jogalkotói és egyéb szerepkörök tükrében.

A december 5-ei népszavazástól a kettős állampolgárságig

2004. október 4-én, a Medgyessy-kabinet lemondásával, Gyurcsány Ferenc alakíthatott új kormányt. Ő már tevékenységének kezdetén újraértelmezte magának a nemzetpolitikának a gondolatát is. A fogalmat új tartalommal igyekezett megtölteni, a magyart

[61] Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. In: Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 282–283. o.
[62] Az EP Külügyi Főigazgatóságának 1/2005 számú 2005. március 31-itájékoztatója, http://forum.index.hu/Article/showResultList?o=&aq_text=&aq_cre=&user_id=446834&topic_id=9123856&forum_id=3&aq_ext=1&t=9123856&na_start=30&na_step=30&aq_target=resl

magyartól elválasztó jövedelemhatárok eltüntetése jelent meg távlati célként. Bár igyekezett kerülni az ilyen jellegű kérdéseket, lényegében kényszerhelyzetben találta magát a Magyarok Világszövetsége által kezdeményezett „kettős állampolgárságról szóló" népszavazás kapcsán.[63] Ez azonban nem csupán számára volt kedvezőtlen, hanem a FIDESZ-t is súlyosan érintette. Az utóbbi, a közhiedelemmel ellentétben, majdnem egészen 2004-ig minden megnyilatkozásában elvetette a kettős állampolgárság lehetőségét:

1999. február 17.: Martonyi János külügyminiszter sajtótájékoztatóján kijelentette: „a kettős állampolgárság automatikus kiterjesztése a határon túli magyar kisebbségre nem megfelelő megoldás sem politikai, sem jogi szempontból.'' *(Világgazdaság)*

1999. február 19.: ,,A kettős állampolgárság ügye egyik szomszédos országban folytatott tárgyalás során sem vetődött fel – hangsúlyozta tegnap reggeli televíziós nyilatkozatában Orbán Viktor kormányfő.'' *(Világgazdaság)*

2001. augusztus 3.: ,,A magyar kormánynak a szándékai között nem szerepel a kettős állampolgárság egyoldalú bevezetése. Pontosan a kettős állampolgárság alternatívájaként született meg a státustörvénnyel kapcsolatos elgondolás" – mondta Németh Zsolt. *(Heti Válasz)*

A kérdés kiváltója lényegében az Európai Unióval előállt új helyzet volt, mely főként a szerbiai és ukrajnai magyarságot érintette kedvezőtlenül.[64] Míg egyik oldalon „leomlottak" a határok, addig a másikon „magasabbra építették" őket. Fritz Tamás politológus mondta ki először, majd a *Magyar Nemzet* is átvette, hogy arról is szó volt, bukik-e a Gyurcsány-kormány, vagy sem. A kérdés ennek fényében végül ténylegesen pártharcok áldozatává vált,

[63] Bárdi–Szarka (2007): A magyar kisebbség- és a nemzetpolitika megújításának lehetőségei, http://adatbank.transindex.ro/regio/kutatoioldalak/htmlk/pdf412.pdf, 2011.03 12. 14:10

[64] Bárdi Nándor (2008): A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után, In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 373. o.

amelyben az MSZP és az SZDSZ gazdasági okokra hivatkozva ellene kampányozott, a FIDESZ és a többi párt viszont mellette érvelt. A népszavazáson – habár épphogy csak átlépte az igenlők aránya az 50%-ot – mégis eredménytelennek minősült az alacsony részvétel miatt. Ezzel taktikai vereséget mért az MSZP a FIDESZ-re, feláldozott viszont egy súlyos, az összmagyarságot érintő érzelmi kérdést. Megmutatkozott a magyar demokrácia egyik legsúlyosabb defektusa, miszerint a pártok jóformán semmilyen nemzet felett álló kérdést nem képesek kiemelni az érdekek rivalizálásából. A mindenkori budapesti kormány tekintélye oly mértékben erodálódott, hogy a határon túli közösségekben már maga a magyar identitástudat is kezdett megkérdőjeleződni, a regionális identitástudatot erősítve. Saját környezetemből tudom, hogy Vajdaságban, abban az időben terjedni kezdett az „én nem vagyok magyar, én vajdasági vagyok" típusú szemlélet, amely az anyaországi magyarságtól való legélesebb elhatárolódást kívánta demonstrálni. Ezzel talán visszafordíthatatlan károk keletkeztek a magyar közösségek önbecsülésében és anyaországhoz való viszonyulásában. Sokan emiatt nem igénylik a magyar állampolgárságot 2011-től, mondván: „Ha akkor nem adták, most már nem kell." A kormány „nemzetietlen" állásfoglalását azonban nem gazdasági érdekek táplálták elsősorban, hanem sokkal inkább politikaiak. Egyrészt a baloldal már hagyományaiból adódóan sem tudta felvenni a versenyt az antalli és általánosságban a jobboldali nemzeti „aktivizmus"-sal, retorikával, így attól tartott, hogy a választójognak a határon túli magyarságra való kiterjesztése korlátozná az ő demokratikus versenyképességüket. Másrészt Gyurcsány Ferenc méltó ellenfélnek bizonyult Orbán Viktor dinamikus személyiségével szemben, így az elhatárolódás helyett inkább egy konfrontációs stratégiát választott, mely összességében eredményesnek bizonyult számára, hiszen megerősítette saját párton belüli pozícióját, és elevezett az ismételt baloldali választási győzelemig.

A 2006-os országgyűlési választások újabb szocialista győzelme tovább növelte a csalódottság érzését a külhoni magyarság körében. Ezzel mintegy megerősítést nyert a külhoniak azon értelmezése, hogy kellő részvétel esetén sem támogatta volna az ország

lakosságának túlnyomó többsége az állampolgárság kiterjesztését. A számukra nem túl jól csengő Gyurcsány név 2006. június 9-én újabb kormányt fémjelzett Budapesten.[65] Az előző ciklushoz hasonlóan most is a miniszterelnök sajátította ki a legfontosabb külpolitikai és nemzetpolitikai döntéseket. Ennek megfelelően még abban az évben átalakult a döntően közalapítványi rendszerben nyújtott határon túli támogatások rendszere, és helyette létrehozták a *Szülőföld alapot,* amely az oktatás, kultúra, média és az önkormányzati együttműködés területén nyújtott támogatást. Az előző rendszer gyengéjéhez hasonlóan, ez szintén jórészt a magyar kormány és a határon túli politikai erők befolyása alatt állt. A közigazgatási reform keretében megszűnt a Határon Túli Magyarok Hivatala és a Miniszterelnöki Hivatal Nemzetpolitikai Főosztálya lépett a helyébe. Mindezt már csak tetézte, hogy majd egy hónappal a választások után kirobbant „őszödi beszéd" néven elhíresült közéleti, erkölcsi válság következtében a kormány népszerűsége folyamatosan zuhant, amit a határon túli magyarok kárörvendően vettek tudomásul. Jóllehet történtek lépések a csorbult megítélés korrigálására, ilyen volt a megújult, több évre előrevetített és kiszámíthatóvá tett támogatási rendszer, amely külön hangsúlyt helyezett az Európai Unión kívüli területekre, mégis édeskevésnek bizonyult az előzményekhez mérve.[66] A FIDESZ 2007 tavaszán ismét a köztudatba emelte a kettős állampolgárság kérdését, hiszen december 21-étől Magyarország csatlakozott a schengeni övezethez, ami a vajdasági és ukrajnai magyarság anyaországtól való elszigetelődésével fenyegetett. Göncz Kinga akkori magyar külügyminiszter a javaslatot nem támogatta, mondván, hogy traumát okozna a kettős állampolgárság![67] A kormány népszerűsége emiatt és a kezdetektől fogva botrányos kijelentései miatt, 2008 tavaszára – a Medián közvélemény-kutató cég szerint – történelmi mélypontjára süllyedt.

---

[65] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 558. o.

[66] Bárdi–Szarka (2007): A magyar kisebbség- és nemzetpolitika megújításának lehetőségei, http://adatbank.transindex.ro/regio/kutatoioldalak/htmlk/pdf412.pdf, 2011. március 12.

[67] *Népszabadság* Online (2007): Módosul a státustörvény, 2007. május 9. http://nol.hu/archivum/archiv-445750, 2011.03.13.

Eközben 2007. december 21-én megtörtént Magyarország schengeni övezethez való csatlakozása, ami újabb megpróbáltatásként érte a vajdasági magyarságot, amely – a változatosság kedvéért – Montenegró függetlenedése után 2006. június 5-étől már a Szerb Köztársasában élt. Többórás sorok kígyóztak a magyar konzulátusok előtt, hóban, fagyban, azért, hogy egy nem kis összegért megvett vízum ellenében saját anyaországukkal tartani tudjuk a kapcsolatot. Habár a „vízumdíj"-at hónapokkal később visszatérítették, ez nem tudta kárpótolni a megalázottság, a hazátlanság érzetét és azt a szégyent, amelyet megtestesített.

Gyurcsány személye az MSZP számára nem volt tovább vállalható, így a párt visszaélt egy tipikusan ellenzéki fegyverrel, a konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal. Ennek lett az eredménye a 2009. április 20-ától 2010. május 29-éig, bő egy éven át kormányon ülő Bajnai-kabinet.[68] Válságkormány-ként definiálta magát, így, mint nevéből is kitűnik, elsősorban a gazdasági világválság következtében elszenvedett gazdasági károkat kívánta felszámolni az országban. Másodsorban pedig az MSZP megítélését hivatott helyrepofozni a vészesen közelgő választásokra való tekintettel. A határon túli magyarok ügyében sokkal jobb szociális érzékkel lépett fel, mint elődje, és hangsúlyozta: „*Szinte minden területen spórolunk, de a külhoni magyarsággal szemben olyan kötelességünk, felelősségünk, lelki értelemben vett adósságunk van, amelyet a nehéz körülmények között is törleszteni kell.*"[69] Ennek megfelelően nem is csökkentek a határon túli magyaroknak szánt támogatások a rövidke, egyéves időszak alatt, Bajnaiék csupán igyekeztek szolidan, konfliktusentesen letölteni hivatali idejüket.

A 2010-es tavaszi választások már a FIDESZ elsöprő győzelmét hozták, majd a kormány május 29-i megalakulása után[70] rövidesen bejelentette, hogy betartja korábbi ígéretét, és első intézkedései között fog szerepelni kettős állampolgárság megadása a határon

[68] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 558. o.

[69] Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (2009): Bajnai: Nem csökken a határon túli magyarok támogatása, http://www.nemzetpolitika.gov.hu/id-1052-bajnai_nem_csokken_hataron_tuli.html, 2011. 03. 13., 19:07

[70] Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 559. o.

túli magyaroknak. Ezzel 2010. május 26-án, a törvény szinte egyhangú megszavazásával, új fejezet nyílt a magyar nemzetpolitika történetében.[71] Kihasználva kétharmados többségét a kormány saját „szájízé"-nek megfelelő, jobboldali alkotmány elkészítését tűzte ki célul, ennek tartalma 2011 tavaszán került napvilágra. A kormánynak hatalma birtokában ügyelnie kell, hogy ne lépje át a többségi demokráciák láthatatlan korlátját, miszerint „nem teszünk meg mindent, amit a többség megtehet!" Eddigi megnyilatkozásaiból annyi már biztosan látszik, hogy az előző ideiglenes alapjogi törvénynél jóval részletesebben kerül majd szabályozásra a határon túli magyarok és immár állampolgárok kérdésköre. 2011. január 1-jétől megkezdődött a külképviseleteken a magyar állampolgárság igénylése.

IRODALOM

1. Bárdi Nándor (2008): A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 368–375. o.
2. Bárdi–Szarka (2007): A magyar kisebbség- és a nemzetpolitika megújításának lehetőségei, http://adatbank.transindex.ro/regio/kutatoioldalak/htmlk/pdf412.pdf, 2011. 03. 12., 14:10
3. C. Tóth János (2010): Oldott kéve, Pécs, Kairosz Kiadó, 213–229. o.
4. Debreczeni József (1998): A miniszterelnök: Antall József és a rendszerváltozás, Osiris Kiadó, Budapest, 1998
5. Dr. Szöllősy Vágó László (2002): Tíz év krónikája: Hazai és anyaországi legitimizálódásunk. 13–15. o.
6. Erdélyi Magyar Adatbank (2011): VIII. Magyarország határon túli magyarságpolitikája, http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=165, 2011. 03. 12. 15:18
7. EP Külügyi Főigazgatóságának 1/2005 számú 2005. március 31-i tájékoztatója, http://forum.index.hu/Article/showResultList?o=&aq_text=&aq_cre=&user_id=446834&topic_id=9123856&forum_id=3&aq_ext=1&t=9123856&na_start=30&na_step=30&aq_target=resl
8. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa szerk. (2005): Támogatás és hasznosulás, Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka, Lásd:

[71] MTI (2010): Megszavazta a kettős állampolgárságot a magyar Országgyűlés, http://www.nyugatijelen.com/kronika/megszavazta_a_kettos_allampolgarsagot_a_magyar_orszaggyules.php, 2011.03.13., 20:25

http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/10_Tamogatas_Es_Hasznosulas.pdf 2011. 03. 13.
9. Gecse Géza (1996): Interjú Méray Tiborral, http://www.gecse.eu/13.html, 2010. március 13., 20:48
10. Győri Szabó Róbert (2006): Kisebbség, autonómia, regionalizmus, Budapest, Osiris Kiadó, 393–394. o.
11. Kántor Zoltán (2002): A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése? http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&lapid=18&cikk=m020101.html, 2011. 03. 13.
12. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (2009): Bajnai: Nem csökken a határon túli magyarok támogatása, http://www.nemzetpolitika.gov.hu/id-1052-bajnai_nem_csokken_hataron_tuli.html, 2011. 03. 13., 19:07
13. Nagy Imre (2007): A Kárpát-medence régiói 7.: Vajdaság, Pécs–Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 435–436. o.
14. Mák Ferenc (2000): Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999), http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000315.html, 2011. 03. 12., 16:23
15. MTI (2010): Megszavazta a kettős állampolgárságot a magyar Országgyűlés, http://www.nyugatijelen.com/kronika/megszavazta_a_kettos_allampolgarsagot_a_magyar_orszaggyules.php, 2011. 03. 13., 20:25
16. Németh István (2006): 20. századi egyetemes történet I., Európa, Budapest, Osiris Kiadó, 434–445. o.
17. *Népszabadság* Online (2007): Módosul a státustörvény, 2007. május 9. http://nol.hu/archivum/archiv-445750, 2011.03.13.
18. Öllős László (2008). Az egyetértés konfliktusa: a Magyar Köztársaság Alkotmánya és a határon túli magyarok, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008
19. Szabó Máté (2006): Szakpolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon, Budapest, Rejtjel Kiadó, 284–345. o.
20. Szarka László (2008): Útkeresés, önszerveződé a rendszerváltás éveiben. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 320–329. o.
21. Szilágyi Imre (2004): Magyar külpolitika a 20. században, Budapest, Zrínyi Kiadó, 261–383. o.
22. Pap–Kiss (2010): Kisebbségi szereplehetőségek a 2000. október 6. utáni Szerbiában. In: A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 63. o.
23. Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 546–571. o.
24. Vékás János (2008): Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után. In: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Budapest, Gondolat Kiadó, 354–359. o.

MELLÉKLETEK

Kisebbségkutatások Vajdaságban – A Magyarságkutató Tudományos Társaság 20 éves tevékenysége

1. Társadalmi előzmények

A szerbiai/vajdasági magyarok kulturális és tudományos életének körülményeit befolyásoló tényezők igen jellegzetesek, hiszen míg a környező országok (az utóbbi két évtizedben)[1] a reálszocializmusból elindultak Európa felé, addig a széthullott Jugoszlávia volt tartománya Szerbiával együtt a diktatúra és a háború felé sodródott. A titói időszakban a vajdaságiak a nyugati támogatásoknak köszönhetően viszonylag jól éltek; a magyarokban kialakult egy jellegzetes regionális tudat, büszkén vallották magukat vajdasági magyarnak. A miloševići időszakban, a háborús, nacionalista eufóriában, Szerbia reformkészsége csökkent, a világutazáshoz szokott, vállalkozó hajlamú vajdasági magyarok (is) elszegényedtek. Különösen sok értelmiségi és szakember vándorolt ki külföldre. A középréteg életszínvonala a létminimumra süllyedt, a kreativitás, a tudományos és művelődési tevékenység alábbhagyott, új utakat követelt magának. A hiányos állami támogatások közepette gombamód szaporodnak a civilszervezetek, mintegy hiánypótlókként, a karitatív, kulturális és tudományos kezdeményezések terén. A magyar nemzeti kisebbség vajdasági érdekképviselete és közösségfejlesztése két társadalmi szervezeti csoport feladataiban és céljaiban jelentik meg. Az egyik az autentikus regionális (magyar) politikum, a másik a (magyar érdekeltségű) civilszféra

[1] E tanulmány egy korábbi cikk kibővített formája. Az eredeti szöveg: Gábrity Molnár Irén: Kisebbség- és oktatáskutatások a Vajdaságban, az MTT 15 éves tevékenységében. In: Délvidék/Vajdaság. Társadalomtudományi tanulmányok. Papp Richárd (szerk.), Kiadó: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2007. 122–151. oldal.

(ezen belül az egyházi, társadalmi és polgári egyesületek, művelődési szervezetek). A kilencvenes években nemcsak a titói időkből megörökölt önigazgatási társadalmi szerveződés vett új irányt, hanem a többpártrendszer és a demokratikusságot mímelő társadalmi szerveződés is lendületre kapott. A vajdasági civilszféra erősödését és a régió magyar nemzeti kisebbségének kulturális, szellemi, szociális és gazdasági önszerveződését a sorsa iránti elkötelezettsége és a balkáni háborús nehézségek tették indokolttá. A magyarokat képviselő pártok politikai magatartása előtérbe került a közösség érdekvédelmében (széthúzásuk ellenére is), hiszen kemény politikai küzdelem folyt, ami közösségfejlesztési erőt ad. A mindennapi életben, lokális szinten, mégis mindinkább a civilszféra jeleníti meg és képviseli a közösségfejlesztés gyakorlati feladatait. A civilszervezetek a polgári reflexiók, a véleményezés, a közvetlen demokrácia fórumai, a kezdeményezés, a közösségi közéletiség demokratikus műhelyei.

A diktatúra után (2000-től) fokozódott az egyéni alkotásvágy, beindult magánkezdeményezés is. Valójában még ma sem valósult meg a vajdasági magyar értelmiség autentikus önszerveződése. Az értelmiség mintha a tudományos intézmények és műhelyek vagy az anyaország támogatására várna, illetve Szerbia lendületesebb reformtörekvéseire. A vajdasági magyarok a megmaradás érdekében saját művelődési és oktatási intézményeik felé fordulnak, talpra szeretnék állítani őket, illetve önállósítani a könyvkiadásukat, a médiahálózatukat, az oktatási rendszerüket. A szerb politikai körök pénztelenségre hivatkoznak, sőt a magyarság igényeit gyakran bezárkózásnak, szeparálódásnak, nacionalizmusnak minősítik. A civil- és nonprofit-szervezetek nehezen vállalják a közösségfejlesztési funkciót, a hatalom képviselői pedig nehezen fogadják el őket partnerként.

A nonprofit-szervezetek működése ki kellene hogy terjedjen az utóbbi időben egyre inkább gyűrűző gazdasági válságok okozta emberi krízisek kezelésére is. A vajdasági magyarság peremre szorulása (elszegényedése) folytonos pozicionálási törekvéssel jár együtt, ami válságos gazdasági helyzetben végtelenül nehéz. Az egyénnek sokkal nehezebb válságkörülmények közepette megtalálni a maga érté-

két, összehasonlítani másokéval, biztonságban érezni magát, mérlegelni, hogy jól választott-e szakmát, vagy váltania kell-e munkát, illetve költöznie kell-e, hogy sikeres legyen, mert a gazdasági helyzet ezt diktálja. 2011-ben, a többéves gazdasági válság közepette és a második válság hullámzásai során az emberek úgy érzik, jobban kellene támaszkodni a családra, az államra vagy azokra az intézményekre, amelyek keretében ezeket a kríziselemeket csökkenteni lehet. A válság a biztonság elvesztését jelenti a társadalmi pozicionálásban, a megélhetésben, a szakmaválasztásban. Ugyanakkor értékrend-változásokat is rákényszerít az emberekre, miközben azok szembenézve a problémákkal, kreativitásukat felhasználva megpróbálják kiépíteni a sikerútjukat. Az érem másik oldala viszont azt mutatja, hogy az emberek elvesztik az önbizalmukat, a kreativitásukat, leblokkolnak, fékeznek másokat, elkezdik önmagukat hibáztatni, majd másokat hibáztatnak, irigykednek, gyűlölködnek stb. Két új típusú civil tevékenység aktivizálódását is fontosnak tartom: a személyiség önbizalomfejlesztését (pszichoterápia, lélekgondozó előadások) és a segély-, illetve szegénységmegoldó szervezetek munkáját.

A civil szerveződés gyakorlatában vannak tehát nehézségek és szükséges újítások is. Akkor tudjuk majd fokozatosan felszámolni a bajokat, ha az állam nem riválisaiként vagy kritikusaiként kezeli ezeket a szervezeteket, hanem tisztában lesz nagy előnyeikkel, amelyek abból következnek, hogy a polgárok önként társulnak bennük, s keretükben megtanulják definiálni és kifejezésre juttatni érdekeiket. Amikor a civilek nyomást gyakorolnak a nemzeti és a helyi hatalomra, azért teszik, hogy biztosítsák például a társadalmi stabilitást, a törvényességet, az egészséges életkörülményeket, az igazságos adóztatást vagy egyszerűen „csak" a jobb minőségű kommunális szolgáltatásokat. Az önkéntesség a harmadik szektorba tartozó szervezetek legfőbb ismérve, hiszen ezeknek a szervezeteknek a működése a tagság és támogatóik energiájától és erőforrásaitól függ, azokétól az emberekétől, akik hisznek egy küldetésben, a szervezet társadalmi szerepében.

Az eddigi felmérések és empirikus kutatások alapján elmondható, hogy a magyar érdekeltségű szervezetek többségében megvan a megoldás-orientáltság, hiszen a társadalmi nonprofit-szervezetek

még mindig pótcselekvéseket végeznek, átmeneti megoldásokat ajánlanak. A vajdasági civilszféra – expanziója ellenére is – eklektikus, szervezetlen, együttműködés híján nem áttekinthető, olyannyira, hogy a közösségfejlesztés civil eszközeit sem definiálja. A civiltársadalom részéről hiányzik az egységes fellépés a közösségfejlesztés területén, hiszen még mindig az alárendeltség és kiszolgáltatottság megszüntetésével küszködik. Felméréseinek és elemzéseink alapján jelen helyzetben a vajdasági (magyar) civilszféra működése legtöbb esetben bizonytalan, tevékenységét részben szervezési, vezetési, működtetési, fejlesztési és fenntartási hiányosság, részben túlvállalás, párhuzamosság, információ- és kompetenciahiány jellemzi, sok esetben egyszerre van jelen a pazarlás és a nincstelenség. Mindezek a tényezők külön-külön is, de együttesen még inkább nagy anyagi és hatalmi függőséget, szakmai és erkölcsi kiszolgáltatottságot okoznak. A vajdasági magyar civilszervezetek, -egyesületek és a közösségfejlesztés egyéb hordozói nem hogy az EU-val kapcsolatos szabályozásokkal nem rendelkeznek, de még a szervezetek életét érintő megfelelő hazai, belföldi szakmai és gyakorlati ismeretbővítő és útmutató jellegű kiadványokkal, dokumentum-sablonokkal, gyakorlatias, egyszerűsített végrehajtási mutatókkal sem.

Megoldásul szisztematikus munkára van szükség a civilszervezetek körében:

1. *Kezelni kell a másságot*, mivel a kulturális szint, a történelmi múlt, a nemzettudat és a regionális tudatkülönbségek miatt más-más országrészek lakossága más-más magatartással fogadja a nemzeti és kulturális különbségeket. A lakosság nagy része elvesztette társadalmi szerepvállalási motiváltságát, ki akar maradni a változások forgatagából. A „balkáni fatalizmus" szindrómája uralja: a tehetetlenség érzése, a passzivitás, az apátia.[2]
2. Az *életminőség és életszínvonal* javításával, az elszegényedés kezelésével, vagy akár a nonprofit-szervezetekben kifejtett hasznos munkával részben legyőzhető a tehetetlenségi és a kisebb-

[2] A lakosság legnagyobb részének elege van a háborúból és az erőszakból – gondolván, hogy majd csak valaki elvégzi a politikai rendszerváltást helyette. A domináló érzések: aggodalom, félelem, tehetetlenség, düh; miközben csak kevesen tettre készek és kevesen hisznek a változásokban.

ségi érzés. Amikor elfogadható szinten élek, általában elégedett vagyok, dolgozom, keresek, akkor nem jelentkezik bennem egy másodlagos és helytelen reakció, hogy minduntalan másokat okolok saját gondjaimért, szegénységemért.
3. A civilszervezeteken keresztül fejleszteni kell a vajdasági lakosság *nemzetközi, regionális kapcsolat*ait úgy, hogy az emberek érezzék: vannak esélyeik az európai felzárkózásra akkor is, ha a szülőföldjükön maradnak.
4. A civil- és az állami szektor közösen kidolgozott társadalmi-gazdasági terveivel, különösen lokális szinten, meg kell állítani a vajdasági őshonos lakosság (magyarság) fogyatkozását, nagyméretű elvándorlását. Ehhez reális és tartalmas *„itthon tartási" stratégiai terv* kell. Például a régióban fel kell mérni a tőkebefektetők mozgásterét és a munkaerő-piaci mobilitást, ami természetszerűen átível az államhatárok fölött.
5. A *civil szerveződést* minőségében és közösségformáló szerepében stabillá kell tenni. A magyar érdekeltségű civil önszerveződés feladataként tűzheti ki például (a magyarlakta önkormányzatok területén) a beruházási lehetőségek növelését, valamint a *vállalkozási hajlam* és a *foglalkoztatás serkentését.* Aktivitást fejthet ki az államosított és elkobzott vagyon, ingatlanok, földek és egyházi *javak visszaszármaztatás*a. Javíthat a vajdaságiak *tájékoztatásának* minőségén[3]; tényked het az önálló regionális és a színvonalas média- és információrendszer kiépítésén. Külön figyelemreméltó a *civil szerveződésben a fiatalok érdekképviselete,* mert szükség van az ifjúság tartalékenergiájának aktivizálására. A fiatalok önkezdeményezése és összefogása elvezethet a magyar lakosság legszélesebb rétegéhez.

2. A kisebbségkutatások eredményeiről

A kisebbségkutatás Vajdaságban sokáig csak a nyelvhasználat területére terjedt ki. A kilencvenes években előtérbe került a nemzeti kisebbségek magatartásvizsgálata is: empirikus szociológiai, jogi és politológiai kutatások indultak a kisebbségek helyzetének,

[3] Tudjuk, hogy nemcsak állami támogatású magyar médiumok működnek Vajdaságban, hanem alapítvány által működtetettek is. (Pl. a szabadkai Pannon RTV szerencsénkre már öt éve sugároz egész napos műsort.)

jogainak vizsgálatára. Anyaországi támogatással sikeres tudományos kutatások folyhattak a következő témakörökben: a magyar nyelvű oktatáshálózat feltérképezése, a demográfiai, migrációs, valamint a szórványkutatás elmélyítése, több ifjúságkutatás és magatartásvizsgálat empirikus elemzése, szociolingvisztikai kutatások. A nevelés- és fejlődéslélektan, valamint a kétnyelvűség pszichológiája, mely a magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata nyomán kutatható, újabban elmélyült empirikus módszerrel folyó kutatás lett.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság 1991-ben azzal a céllal alakult meg, hogy tudományos – szociológiai, pszichológiai, demográfiai, néprajzi, jogtudományi, történelmi és más társadalmi jellegű – kutatásokat folytasson Vajdaságban, szakirodalmat gyűjtsön, szakmunkákat jelentessen meg, külön tanulmánykötetet publikáljon, tanácskozásokat, kiképzéseket és előadásokat szervezzen. Tagjai egyetemi tanárok, tudományos kutatók, értelmiségiek, újságírók, közéleti személyiségek. A Társaság a következő kutatási témákkal foglalkozott: nemzeti és vallási azonosságtudat, kisebbségi életfelfogások, emberjogi és kisebbségjogi kérdések, anyanyelvű oktatás, a vajdasági iskolahálózat feltérképezése, a felsőoktatás elaborálása, a vajdasági magyarság migrációja, demográfiai, történelmi és helytörténeti, szociolingvisztikai, pszicholingvisztikai kutatások, az értelmiség, a szórványban élők és az ifjúság magatartásvizsgálata, cím- és adattárak összeállítása, a vajdasági magyarok és intézményeik számbavétele. A Magyar Tudományos Akadémia a Társaságot 2002-ben Vajdasági Kutatóállomásának nevezte ki. Ettől kezdve a Társaság kutatási témái a következők:

• kisebbségi magatartásvizsgálatok – a magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei, a vajdasági magyarok időszerű állapotvizsgálatai a változó demográfiai, politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette (10 kutatás)
• az anyanyelvű oktatás múltja és jövője, a vajdasági iskolahálózat feltérképezése (10)
• nemzeti, vallási és polgári identitás (5 kutatás)
• ifjúsági kutatások (3)
• a vajdasági magyarok migrációja (2)

• demográfiai és szórványkutatások (3)
• munkaerő-kutatás (3)
• nyelvpszichológiai és szociolingvisztikai projektum (2)
• a civilszervezetek kutatása és egyéb adattárgyűjtés (4)
• gazdaságfejlesztés (2)

A kutatások módszere: főleg empirikus adatgyűjtés (mélyinterjú, kérdőívezés), magatartásvizsgálat, esettanulmány, dokumentum- és statisztikaelemzés.

A tudományos kutatások eredményeit az MTT rendszeresen publikálja, saját kiadványsorozatában (2010-ig 25 kötet jelent meg, ebből 13 az *mtt–könyvtár* sorozatban), valamint több száz tanulmányt is megjelentetett vajdasági és külföldi (főleg anyaországi) szaklapokban. A Társaság publikációi és több tíz tudományos konferenciája két évtizedes munka eredményei. Tevékenységére főleg pályázatok útján szerez támogatást.

2.1. Kiemelkedő kutatáseredmények az anyanyelvű oktatás terén

A magyar iskolások részaránya a diákok összlétszámában a különféle oktatási szinteken évről évre csalódást okozott, az utóbbi időben viszont javuló tendenciát mutat. A korábbi, 2000. évi adatokhoz viszonyítva ma a magyar középiskolások és főiskolások részaránya (egyébként abszolút száma is) 10% fölé emelkedett, ami az új, jobb színvonalat nyújtó középiskolák és tehetséggondozó gimnáziumok megnyitásának eredménye. Érdemes megfigyelni, hogy a korábban preferált hároméves középiskolák helyett a magyar diákok ma már szívesebben iratkoznak érettségit adó iskolába.

A tömbmagyarsághoz tartozó községekben (Észak-Bácska és Észak-Bánát, azaz Szabadka vonzásterülete), ahol magyar nyelvű középiskolai tanítás is folyik, körülbelül 5000 magyar tanuló jár középiskolába, vagyis a magyar középiskolások 76%-a**.** A többi, a szórványhoz tartozó községben összesen másfélezer magyar

középiskolás van (a magyar középiskolásoknak kb. 24%-a). Jellemző, hogy a szórványban kedvezőtlen az általános iskolai és középiskolai hálózat (a magyar tagozatok, szakok nem felelnek meg a piaci igényeknek), s emiatt igen sok magyar tanuló szerb osztályba iratkozott (becslések szerint több mint fele részük).

A 15-28 éves vajdasági magyar fiatalok jelentős többsége (70%-a) folytatni szeretné a tanulmányait, ami a fiatalok nagyfokú továbbtanulási igényére vall. Túlnyomó többségük legszívesebben Szabadkán tanulna tovább. Ez arra a jelenségre mutat rá, hogy a fiatalok olyan tanintézményeket választanak, ahol teljesen vagy részben magyar nyelven tanulhatnak. A válaszadók kisebb része hajlandó Újvidéken vagy Vajdaság más városában folytatni a tanulmányait. A felméréseinkben részt vevőknek több mint 20%-a Magyarországra, illetve más külföldi országba menne.

Konklúzió

1. Motiválni kell a közoktatási intézményekbe beiratkozók *anyanyelven való tanulását,* mégpedig megfelelő magyar közoktatási hálózattal, minőségi káderekkel, fejlett infrastruktúrával, könyvellátottsággal, szakkollégiumi, illetve utaztatási rendszerrel (iskolabuszokkal pl.). Fontos, hogy a magyarul tudó tanítók, tanárok magyar nyelvű tankönyvekből oktassanak, munkájuk minőségét fizetéspótló motivációkkal emelni kell (ösztöndíjazási alapon).
2. Emelni szükséges a magyarság képzettségi szintjét és az oktatás minőségét minden szinten – továbbtanulási szándék motiválása új ösztöndíj-támogatásokkal, tehetséggondozó programokkal, munkahelykilátásokkal.
3. Színvonalas magyar nyelvű *középiskolai központok*at kell létrehozni: Szabadkán, Zentán, továbbá a *szórvány számára is külön iskolaprogram* kidolgozása szükséges. (Minden szórványban élő magyar kisdiák részesüljön legalább rendszeres anyanyelvápolásban; magyar középiskolai/kollégiumi központok kellenek Újvidéken és Nagybecskereken.)

Vajdasági összlakosságában a magyarok aránya fokozatosan csökkent ugyan, de ennek függvényében sem volt soha ki-

elégítő a magyar egyetemi hallgatók részaránya a vajdasági összhallgatóságban. A nyolcvanas években részarányuk még meghaladta a 10%-ot, a háborús helyzet idején, a válságos években azonban drasztikusan csökkent. A politikai rendszerváltás reményében, 2000-ben érezhetően több fiatal maradt itthon a magyar felsőoktatási intézményekben, a legfrissebb adatok azonban továbbra sem kielégítők. A háborús években csökkent a magyar egyetemi hallgatók száma Vajdaságban. Javulást a rendszerváltás után (2002-től kezdve) tapasztalunk, de az egyetemisták összlétszámában a magyarok részaránya ma is alig haladja meg a 6%-ot. Ezért szükség van a Magyar Nemzeti Tanács által foganatosítható intézkedéssorozatra, amellyel ösztönözhetjük a magyar fiatalokat nemcsak a főiskolákon, hanem az egyetemeken való továbbtanulásra is.

A gyengén fejlett magyar tannyelvű felsőoktatás miatt Vajdaságban a magyar hallgatóknak kevés lehetőségük van az állami karokon és főiskolákon anyanyelven tanulni. Mindössze 1/3-uk tanul az anyanyelvén vagy részben az anyanyelvén (főleg a szabadkai karokon), 2/3-uk szerb nyelven tanul. A magyar hallgatók legnagyobb része az Újvidéki Egyetem karait vagy a vajdasági főiskolákat látogatja. Elenyésző részük iratkozik csak a Belgrádi Egyetem karaira, s viszonylag sokan (a magyar hallgatói kontingensnek kb. az ¼-e) tanulnak az anyaországban.

Empirikus kutatásaink tanulságaként állítom, hogy a munkaerőpiacon való érvényesülés a felsőoktatásban szerzett szakmától függ. Éppen ezért érdekelt bennünket, hogy a magyar hallgatók esetében a szakok megválasztásakor a hagyományos természettudományi, mérnöki orientáltság dominál-e, vagy inkább a tannyelv a fő szempont. A legtöbb magyar hallgató a közgazdászi, mérnöki (műszaki) és pedagógiai képzésben vesz részt, de ebben nyilván szerepet játszik a képzések földrajzi közelsége is (Szabadka és részben Újvidék). A pedagógusképzést is (főleg a tanítóképzést) nagyszámban választják a magyar nemzetiségűek; ez a tény azonban mégsem oldotta meg a magyar nyelvű oktatók hiányát. Ennek oka egyrészt, hogy a tanárképző szakokon nem magyar nyelven oktatnak (a természettudományi-matema-

tikai karon pl. 2-3 általános tantárgyat tanítanak csak magyarul), másrészt pedig a hallgatók egyenlőtlenül oszlanak meg az óvodapedagógusi és a középiskolai tanárképzés között. Míg az előbbin kielégítő a pedagógusjelöltek száma, az utóbbin egyes szakok esetében már súlyos hiány tapasztalható. A jogászképzésben, az egyes bölcsészeti szakokon (szociológia, pszichológia, pedagógia, történelem) és a mezőgazdasági képzésben is a magyar hallgatók alulreprezentáltak. A korábbi empirikus kutatások kimutatták, hogy a szakválasztásban a hallgató szakmai érdeklődésén kívül döntő az oktatási intézmény közelsége, sőt tannyelve is.

A szabadkai Tanítóképző Kart a Tartományi Képviselőház döntése alapján 2004-ben jegyezték be, de csak 2006 őszétől indult meg a munkája. Az új Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar otthona lehet a magyar humántudósok és értelmiségiek kinevelésének különféle rugalmas szakirányokkal. Fontos lesz a diák- és oktatói mobilitás az anyaországi és a vajdasági oktatási intézmények között, ennek egy része a rendszeres szakmai egyeztetés. Szorgalmazzuk a kapcsolatot a Szegedi Tudományegyetemmel, és a régió tanárképző karaival közös kutatási és tanítási együttműködést indítványozunk közös szakok, vendégtanárok, tanárcsere formájában.

A vajdasági magyar felsőoktatás intézményfejlesztésének lehetőségei a következőktől függnek: az *állami támogatástól, a határ menti és a határon átívelő kapcsolatoktól, valamint a regionális fejlesztési tervektől*.

A magyar felsőoktatás fejlesztéséhez Szerbiában számos változás szükséges. A magyar kisebbség nem mondhat le arról, hogy európai szintű tudást szerezzen, megőrizve nemzeti identitását, anyanyelvét és kultúráját. Fontosnak találom egy *nemzeti felsőoktatási stratégia kidolgozását* az anyaországi és a határon túli szakemberek közreműködésével az európai tendenciák szellemében. *A magyar nyelvű felsőoktatást a Kárpát-medencében egészében és összefüggésében kellene vizsgálni.*

Lényeges a hallgatók és az oktatók mobilitásának serkentése az anyaországi és a vajdasági intézmények közötti rendszeres szakmai egyeztetések által. Elkerülhetetlen, hogy v*ersenyhelyzet alakuljon*

ki a határ menti egyetemek között, ezért szükségesek a régiókapcsolatok, a szegedi és a pécsi tudományegyetemekkel való kutatási és oktatási együttműködés (közös szakok nyitása, tanárcsere stb.). *Nagy költségeket igénylő szakok* (pl. orvos, főnővér, egyes természettudományok) vagy speciális, nemzetközi standardokra épülő szakok esetében (pl. pszichológia, szociológia, jog, gyógypedagógia) ott, *ahol nincs esély magyar tannyelvű képzés indítására a kisszámú hallgató miatt,* indokolt *szervezett formában a* magyarországi teljes vagy részképzés itthoni szakmai gyakorlatokkal, illetve az Újvidéki Egyetemmel közösen a kettős képzés kialakítása.

Nélkülözhetetlen a magyar intézmények működési bizonytalanságának a megszüntetése középtávú támogatási tervekkel, szponzorálással és a magántőke alternatív forrásainak bevonásával. Az a tapasztalat, hogy az EU-s programokban a támogatásra való pályázáskor a szakmai jellegű kapcsolatoknak nagyobb esélyük van, mint a csak nemzeti jellegűeknek. Stratégiai szinten segíteni kell a nagy egyetemek együttműködését a Kárpát-medencében az intézmények nemzeti, nyelvi hovatartozásától függetlenül. Létrehozható akár egy olyan nagy regionális felsőoktatási tömörülés is, amely megállja helyét az egységes európai felsőoktatási piacon. A felvidéki, kárpátaljai, erdélyi s a formálódó délvidéki magyar felsőoktatás minősége ma a Kárpát-medence magyar közösségeinek fontos kérdése. Ezért szükséges, hogy a magyar nyelvű oktatást teljes egészében lássuk. Ezen belül kell átgondolni a magyar közösségek megmaradásának, értelmiségképzésének a szükségleteit mind szakmai, mind nyelvi szempontból, nem feledkezve meg a munkaerő-piaci lehetőségekről, szükségletekről sem.

MTT-kiadványok (1991—2011)

1. Kisebbségi autonómiák – önkormányzati törekvések (Dokumentumgyűjtemény), Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1992;
2. Dr. Szöllősy Vágó László: ***Petőfi a déli végeken.*** A jugoszláviai Petőfi-kultusz nyomában. Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1992;

3. Dr. Tóth Lajos: ***Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig.*** Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, társkiadó a szabadkai Szabadegyetem, Életjel könyvek 56., 1994;
4. Dr. Szöllősy Vágó László: ***Népünkkel – népünkért*** (A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992). Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1994;
5. Biacsi Antal: ***Kis délvidéki demográfia.*** Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, társkiadó a szabadkai Szabadegyetem, Életjel könyvek 57., 1994;
6. Bálizs Jutka, Mikes Melánia: ***Játszunk, énekeljünk magyarul!*** – pedagógusok kézikönyve. Szerk.: Mirnics Zsuzsa. Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2004;
7. Csehák Kálmán: ***Történelmi múltunk és jelenünk*** – összegyűjtött tanulmányok. Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, társkiadó a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság Újvidék, 2004.
8. Vajda Gábor: ***Remény a megfélemlítettségben – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete*** (1945–1972). Szerk.: Mirnics Zsuzsa. Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2006.
9. Vajda Gábor: ***Az autonómia illúziója***, A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken (1972–1989). Szerk.: Mirnics Zsuzsa. Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2007.
10. Dr. Korhecz Tamás, dr. Gábrity Molnár Irén, Deli Andor: ***Tolerancia-építők – Graditelji tolerancije – Construcors of tolerance*** (Vajdasági tolerancia-program euro regionális és EU-adaptációja). Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság és a Pannónia Alap (Szabadka), Pannon füzetek 1., Szabadka, 2007.
11. A határok kutatója. Szerkesztette: Szónoky Ancsin Gabriella, Pál Viktor, Karancsi Zoltán. Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, társkiadó: Szegedi Tudományegyetem. 2007.

Könyvkiadási támogatás

1. Mirnics Zsuzsanna: ***A személyiség építőkövei*** – Típus-, vonás- és biológiaelméletek – (2006), kiadó a Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest

MTT- könyvsorozat – mtt könyvtár
Szerkesztők: Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa
Tördelés és borítólap: Csernik Előd, Csernik Attila; Nyomda: Verzal, Újvidék

1. Anyanyelvű oktatásunk (Tanulmánykötet és címtár), 1997;
2. Vajdasági útkereső (Tanulmánykötet és címtár), 1998;
3. Vajdasági marasztaló (Millenniumi tanulmánykötet és címtár), 2000;
4. Fészekhagyó vajdaságiak (Tanulmánykötet és statisztikai adattár), 2001;
5. Holnaplátók (Ifjúsági közérzetmérleg), 2002.
6. Térfoglaló (Ifjúsági szerep- és közösségvállalás), 2003.
7. Kisebbségi létjelenségek (Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások), 2003.
8. A vajdasági magyarok kétnyelvűsége (Nyelvpszichológiai vonatkozások), 2004.
9. Mi ilyen nyelvben élünk (A vajdasági magyar nyelvhasználat rétegei, mintái, állományi, változási jellemzői – nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok), 2004.
10. Támogatás és hasznosulás (Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról), 2005.
11. Közérzeti barangoló (Műhely- és előadás–tanulmányok), 2005.
12. Oktatási oknyomozó (Vajdasági oktatástanulmányok), 2006.
13. Regionális erőnlét (A humánerőforrás befolyása Vajdaságban), 2008.

Az MTT partnerintézményei, hazai és külkapcsolatai

Szerbiai intézmények:
1. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka)
2. Magyar Nemzeti Tanács (Szabadka)
3. Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék)
4. Tartományi Oktatási Titkárság (Újvidék)

5. Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (Újvidék)
6. Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (Újvidék)
7. Regionális Tudományi Társaság (Szabadka)
8. Földrajztudomány és turizmológia–hotelmenedzsment Departman, Újvidéki Egyetem (Újvidék)
9. Pannon Alap (Szabadka)
10. Nyitott Távlatok (Szabadka).

Magyarországi intézmények:
11. A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön elnöki bizottsága (műhelytámogatás, közös kutatások, rendezvények szervezése)
12. A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Műhelye, Budapest (ösztöndíj-támogatás, kutatások, Kárpát-medencei tudományos projektumok kidolgozása)
13. Az Oktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Titkársága, Budapest (adatszolgáltatás, kutatások)
14. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának, Nemzeti és Etnikai Ügyek Főosztálya, Nemzeti Kulturális Alapprogram, Budapest (adatszolgáltatás, kutatások)
15. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Anyanyelvi Konferencia, Budapest (adatszolgáltatás, kutatások)
16. Magyar Professzorok Világtanácsa, Budapest (konferencián való részvétel és előadás)
17. Balassi Bálint Intézet (Márton Áron Szakkollégium), Budapest (adatszolgáltatás, kutatások)
18. KÓD Piac-, Vélemény- és Médiakutató Intézet, Budapest (adatszolgáltatás, kutatások)
19. Jelenkor Társadalomkutató Műhely, Budapest (adatszolgáltatás, kutatások)
20. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szociológiai Intézet, Piliscsaba (adatszolgáltatás, közös kutatások, tanulmányírás)
21. JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, Szeged (adatszolgáltatás, kutatások)
22. PAB Kisebbségkutató Munkabizottság – Pécs (kötetkiadás, konferencia-előadások)
23. Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Közművelődési Tanszék (Identitásműhely) (adatszolgáltatás, kutatások)

24. Szegedi Tudományegyetem TTK Gazdasági és Társadalomföldrajz Tanszék (kutatás, kötetkiadás, konferencia-előadás)
25. MTA RKK ATI Békéscsabai Osztálya Magyar–Szerb Területfejlesztési Információs és Dokumentációs Központ – Békéscsaba (adatszolgáltatás, kutatások, közös konferenciaszervezés és előadások)
26. Az MTA Földrajztudományi Intézete (Budapest) – (közös SCOPES tudományos projektumok kidolgozása – 2009–2011)
27. Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary (közös SCOPES tudományos projektumok kidolgozása – 2009–2011)

Más európai intézmények:
28. Department of Geography, University of Bern (Svájc) – (SCOPES projektum, workshop, közös publikációk, 2009–2011)
29. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, Zágráb (Horvátország) (konferencián való részvétel és előadás)
30. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda (Románia) – (adatszolgáltatás, közös kutatások, konferenciaszervezés és előadások, közös publikációk terve)

A Magyarságkutató Tudományos Társaság kutatási projektumai 2000-től 2011-ig kutatási témacsoportok szerint

I. Identitáskutatás

1. Vallási identitáskutatás a vajdasági felnőtt magyar lakosság körében – empirikus kutatásszervezés a KOD (Budapest) koordinálásával, Budapest, 2000.
2. A vajdasági magyarság társadalmi közösségének jövőképe – A regionális és nemzeti tudat konfliktusai, az Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, 2001
3. A vajdasági magyarok esélyei az EU-n kívül és médiakutatás, Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, *2003*
4. KÁRPÁT PANEL – szociológiai kutatás 2007, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének (Budapest) koordinálásával (empirikus adatfeldolgozás, gyorsjelentés és tanulmányírás), 2007-2008.

5. Identitáskutatás – MTT-műhelymunka; MTA HTMT Ösztöndíj-program egyesületi kutatási támogatásából, Budapest, 2007

II. Magatartásvizsgálatok, etnikai önszerveződés, álláspontvizsgálat

6. A vajdasági magyar értelmiség időszerű magatartásformája – az Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, *2000*
7. A vajdasági magyar közösség etnikai önszerveződésének társadalmi feltételei, változó politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette – az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2001
8. Közvélemény-kutatás – a vajdasági választópolgárok álláspontja és magatartásvizsgálata, a Zenith Műhely és a Magyarságkutató Tudományos Társaság koordinálásával, Szabadka, 2002
9. A választópolgárok elégedettségi szintje a reformtörekvések ütemével (Szociológiai-antropológiai és empirikus közvélemény-kutatás); az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2004
10. Hol tartunk jövőnk felmérése/tervezése kapcsán? Empirikus kutatás egy észak-bácskai község polgárai körében – Illyés Közalapítvány által támogatott kutatás, 2004
11. A vajdasági magyarlakta önkormányzatok felnőtt lakosságának magatartásáról és álláspontjairól – vajdasági önkormányzatok által megrendelt empirikus kutatás, kb. 4500 kérdőívezett alany, 2004.
12. Időszerű magatartásvizsgálat a vajdasági magyarok körében – a magyar iskolahálózat átszervezhetőségéről Vajdaságban – demográfiai trendek, politikai és közéleti befogadókészség, foglalkoztatási esélyek, a vajdasági magyarság jelenével foglalkozó társadalomtudományi empirikus (kérdőíves) kutatás; az Illyés Közalapítvány támogatásával, 2005.
13. A vajdasági magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei, magatartásvizsgálat a változó demográfiai, politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette; a Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság támogatásával, 2005.

14. Média 2007 – empirikus kutatás a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács Tájékoztatási Bizottságának megrendelésére (a Tartományi Végrehajtó Tanács támogatásával), a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) szervezésében, 2007.

III. Migrációkutatás

15. A vajdasági magyarok migrációjának hatása társadalmi szerkezetükre, az Illyés Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által támogatott kutatás, 2000-2001.
16. A jugoszlávok/vajdasági magyarok migrációjának okai és következményei a társadalmi-politikai krízis okán, az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2002.
17. Integrating (trans)national migrants in transition states (IMIG) Proposal for a joint research project in the framework of the cooperation programme SCOPES (2010—2013); Submitted to the Swiss National Science Foundation (SNSF) Submitted by Prof. Dr. Doris Wastl-Walter (Department of Geography, University of Bern), Prof. Dr. Károly Kocsis (Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary), Dr. Mónika M. Váradi (Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary, Prof. Dr. Saša Kicošev (Department of Geography, Tourism & Hotel Management, University of Novi Sad, Serbia), Prof. Dr. Irén Gábrity Molnár (Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia). Bern (2010—2013);

IV. Munkaerő-kutatás

18. Munkaerő-kutatás Vajdaságban, az Apáczai Alapítvány megrendelésére a Márton Áron Szakkollégium koordinálásával, Budapest, 2001.
19. A vajdasági fiatal értelmiségiek munkaerő-piaci kilátásai, – az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2003.

V. Ifjúságkutatás

20. Mozaik 2001 Ifjúságkutatás – Vajdaság, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, koordinálásával, 2001-2002.

21. Felmérés a vajdasági magyar fiatalok időszerű politikai nézeteiről és magatartásáról. Az MTT és a VIFO közreműködésével, 2001 tavaszán, támogató a HTMH, Budapest.
22. A fiatalok továbbtanulási szándéka – az oktatási programiroda közreműködésével, 2002. január-február, megrendelő a Határon Túli Magyarok Hivatala, Budapest.
23. Hazaé®sz projekt a Vajdasági Módszertani Központtal (Szabadka), a Szülőföld Alap támogatásával, munkaerő-piaci elhelyezkedést segítő, esélyegyenlőségi programsorozat a hazatérésre invitáló, diplomahonosítás témában, Szabadka, 2008.

VI. Demográfiai kutatások

24. Promene demografskih obeležja vojvođanskih Mađara u multikulturalnoj sredini, *A vajdasági magyarok demográfiai mutatóinak változásai a multikulturális környezetben*; a Tartományi Kisebbségi Titkárság (Újvidék) megrendelésére, 2002.
25. Nemzeti kisebbségből szórványnépesség – vajdasági szórványkutatások, az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2003.
26. A vajdasági magyarság iskolai szintjének elemzése, demográfiai összefüggésekben – statisztikai trendek értelmezése, az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2004.

VII. Oktatáskutatás

27. Namere osnovaca u završnim razredima i njihovih roditelja prilikom upisivanja u srednje škole; *A végzős magyar általános iskolások és szüleik lekérdezése a továbbtanulási szándékaikról Vajdaságban* – a Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) megrendelésére 2002.
28. Az önálló vajdasági magyar felsőoktatási intézmény megvalósíthatósági tanulmánya – a Nemzetközi és Határon Túli Felsőoktatás-fejlesztési Programiroda megrendelésére a HTMH (Budapest) támogatásával, 2001–2003.
29. A kisebbségi magyar tannyelvű oktatási és kulturális intézményrendszer működésével és fejlesztésével kapcsolatos kérdé-

sek vizsgálata – A magyar tanulóifjúság magatartása és a magyar szakemberi és elitképzés felső szinten Vajdaságban – az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2003.

30. Znanje i stepen korišćenja kompjutera od strane profesora i nastavnika u vojvođanskim školama – *A közoktatásban dolgozó pedagógusok számítógép-használatának empirikus kutatása* – a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság (Újvidék) megrendelésére, 2003.

31. Analiza stanja obrazovanja mađarske nacionalne manjine u Vojvodini sa posebnim osvrtom na potrebe u visokom školstvu (A vajdasági magyar nyelvű oktatás helyzete külön tekintettel a felsőoktatásra) – a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság (Újvidék) megrendelésére, *2004.*

32. A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk – A határon túli magyar felsőoktatási és kutatásfejlesztési tevékenység támogatásának vizsgálata – a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 5/150/2001 támogatásával (Budapest), 2001–2004.

33. A tudáshoz anyanyelven – Délvidéki oktatáskutatások: Oktatásunk jövője – A vajdasági magyar felsőoktatási tervek és működtetésének lehetséges intézményrendszere; A vajdasági magyarság anyanyelvű oktatási iskolahálózatát befolyásoló népességcsökkenés; Nemzetiség és anyanyelv szerinti népességcsökkenés; Iskolaválasztás a Vajdaságban; Szabadkai iskolastatisztika – az MTA (Budapest) által támogatott kutatások, 2005.

34. A magyar nyelvű oktatás a többnyelvű Vajdaságban (Anyanyelv, kétnyelvűség és iskola a Vajdaságban. Az iskola szerepe a magyar nyelv megtartásában és a sikeres szocializációban) – a Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság támogatásával, 2005.

35. Felnőttképzési programok európai felzárkóztatása Vajdaságban – Felnőttképzési Háló Terv és a helyszíni intézményi esettanulmány adattára – a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) kutatása a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság támogatásával (Újvidék), 2008.

36. Projekt – external evaluation of the SER 032 project calls *The Inclusion of Roma Pupils in Secondary Schools in a Vojvodina,* Name of the host institution: Roma Education Fund („REF") Baarerstrasse12, CH 6300 ZUG, Switzerland – 2009.

VIII. Szociolingvisztikai kutatás

37. A vajdasági magyar nyelvhasználat rétegei, mintái, állományi, változási jellemzői – szociolingvisztikai kutatás a Szociográfiai Műhely közreműködésével – az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2004-2005.
38. Anyanyelv, kétnyelvűség és iskola a Vajdaságban **–** ***pszicholingvisztikai kutatás*** **– a**z Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2004.

IX. A civilszervezetek kutatása és egyéb adattárgyűjtés

39. Magyar szervezetek a Kárpát-medencében című adatbázis elkészítése az Agora iroda közreműködésével (adatgyűjtés és adatpontosítás), a Márton Áron Szakkollégium (Budapest) megrendelésére, 2001-2002
40. Kelet-közép-európai Interetnikus Tudásmenedzsment Bázisintézet: a Vajdaság területéről adatállományok integrálása településszinten, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete (MTA KI), Budapest, 2002-2003
41. CIVIL ÚT-MUTATÓ kiadványsorozat I–X. multimédiás CD + internetadaptáció elkészítése – az Esély a Stabilitásra Közalapítvány (Szeged) támogatásával, a Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Közművelődési Tanszék közreműködésével, 2006.
42. Culturally Composite Elites, Regime Changes and Social Crises in Multi-Etnic and Multi-Comfessional Eastern Europe. (The Carpathian Basin and the Baltics in Comparison – CC. 1900-1950). Name of the host institution: CEU – Közép-európai Egyetem (Budapest); Name of Principal Investigator: Victor Győző Karady, Proposal short name: ELITES08; Proposal duration in months: 36 (2008–2010).

X. Regionális gazdasági fejlődéskutatás

43. Regionális gazdasági fejlesztésterv kidolgozása, a Regionális Tudományi Társasággal együtt, Szabadka – a Szülőföld Alap (Budapest) támogatásával, 2006.

44. Project of the co-operation programme IPA **–** "*HANDSHAKE – Development of Hungarian and Serbian vocational and adult education systems through competency based training activities"* (*Kézfogás* **–** Magyar és szerb szakképzési és felnőttképzési rendszerek fejlesztése, kompetencia alapú képzési tevékenységek); Probitas Civil Szervezet és a Magyarságkutató Tudományos Társaság együttműködésében (HUSRB/0901/221/099-PROBITAS-05). 2011.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság tagsága (1991—2010)

1. **Dr. Ágoston Mihály** nyugalmazott egyetemi tanár, nyelvész, Újvidék–Budapest
2. **Árpási Ildikó** újságíró-főszerkesztő, Szabadka–Budapest
3. **Balázs Arth Valéria magiszter,** szerkesztő-író, Szabadka–Budapest
4. **Dr. Balla Ferenc** orvos, Bezdán
5. **Dr. Balla István** orvos, Bezdán
6. **Biacsi Antal magiszter**, publicista, szerkesztő, Szabadka
7. **Csorba Béla** tanár, költő, néprajzkutató, Temerin
8. **Dr. Dudás Attila** egyetemi docens, jogász, Szabadka
9. **Ehmann Imre** nyugalmazott plébános, Szabadka
10. **Dr. Gábrity Molnár Irén** egyetemi tanár, közgazdász, szociológus, Szabadka
11. **Gábrity Eszter** PhD-hallgató, angol nyelvész, tanár, Szabadka–Szeged
12. **Dr. Göncz Lajos** egyetemi tanár, pszichológus, Újvidék
13. **Hajnal Virág** kulturális antropológus, Zenta–Budapest
14. **Dr. Harmath Károly** ferences pap, egyházi író, szerkesztő, Újvidék
15. **Dr. Hegedűs Kovácsevics Katalin** nyug. egy. tanár, német nyelvész, Szabadka
16. **Dr. Hódi Éva** könyvtáros, Ada,
17. **Dr. Hódi Sándor** pszichológus, Ada
18. **Hornyik Miklós mgr**. író, szerkesztő, Újvidék–Budapest
19. **Horváth Katalin** nyugalmazott tanítónő, Királyhalma

20. **Dr. Ivanović Josip** egyetemi tanár, szociológus, pedagógus, Szabadka
21. **Józsa László** ügyvéd, Szabadka
22. **Kabai Beáta** műszaki menedzser, honlapszerkesztő, Csantavér–Szabadka
23. **Kasza József** közgazdász, Szabadka
24. **Kern Imre** mérnök, Szabadka
25. **Dr. Kocsis Mihály** nyug. tanár, Szabadka
26. **Dr. Kocsis Ágnes** informatikus, Szabadka
27. **Dr. Korhecz Tamás** nyug. ügyvéd, Szabadka
28. **Ifj. dr. Korhecz Tamás** egyetemi tanár, jogász, Szabadka
29. **Kristály Klára** művelődésszervező, pedagógus, Szivác
30. **Dr. Kunszabó György**, Szabadka
31. **Blaskó Márta** újságíró, szerkesztő, Újvidék–Budapest
32. **Dr. Losonc Alpár** egyetemi tanár, filozófus–gazdaságtudós, Temerin
33. **Dr. Major Gyöngyi** főiskolai tanár, közgazdász, Topolya–Budapest
34. **Dr. Mészáros Zoltán** történész tanár, levéltáros, Szabadka
35. **Mihályi Katalin** újságíró, szerkesztő, Szabadka
36. **Mirnics Károly mgr.** demográfus, szociológus, Szabadka
37. **Mirnics Zsuzsanna** szerkesztő, író, Szabadka
38. **Miskolci József** vállalkozó, Szabadka
39. **Mojzes Antal** nyug. tanító, helytörténetkutató, Bajmok
40. **Molnár Verona mgr**. közgazdász, projektmenedzser, Szabadka
41. **Dr. Nagy Angelika** főiskolai docens, Szeged
42. **Nagy Gábor** tisztviselő, Szeged
43. **Dr. Papp Árpád** antropológus, muzeológus, Szabadka
44. **Dr. Pál Ágnes** egyetemi magántanár, gazdaságföldrajzi szakember, Szeged
45. **Rác Lívia mgr**. közgazdász, Topolya–Budapest
46. **Rehák József** nyugalmazott plébános, Szabadka–Zenta
47. **Ricz András** PhD-hallgató, közgazdász, Palics
48. **Ricz Dencs Tünde** osztálytanító, programmenedzser, Szabadka
49. **Dr. Sági Zoltán** neuropszichiáter, pszichoterapeuta, író, Szabadka

50. **Soltis Lilla** szociális munkás, Budapest–Kelebia
51. **Dr. Somogyi Sándor** emeritus egyetemi tanár, agrármérnök, Szabadka
52. **Szabó Lajos** tisztviselő, Szabadka
53. **Dr. Szalma József** egyetemi tanár, jogász, Újvidék
54. **Szecsei Mihály** közgazdász, Szabadka
55. **Sziveri Rezső** nyug. pedagógus, Szabadka
56. **Dr. Szlávity Ágnes** egyetemi docens, közgazdász, Szabadka
57. **Dr. Szónokyné dr. Ancsin Gabriella** ny. egyetemi tanár, Szeged
58. **Dr. Szöllősy Vágó László** nyug. pszichológus, író, Szabadka
59. **Szügyi Éva** PhD-hallgató, közgazdász, Ada
60. **Takács Zoltán** PhD-hallgató, közgazdász, Magyarkanizsa
61. **Tőkéné dr. Molnár Gizella** főisk. docens, művelődéstörténész, Szeged
62. **Dr. Toth Glemba Klára** politológus, Nagybecskerek
63. **Dr. Tóth Lajos** ny. egyetemi tanár, pedagógus, Szabadka
64. **Dr. Tóth Pál Péter** szociológus, demográfus, Budapest
65. **Dr. Mirnics Zsuzsanna** egyetemi docens, pszichológus, Szabadka–Budapest
66. **Utasi Jenő** plébános, Tótfalu
67. **Varga Diósi Viola** közgazdász, Doroszló–Szabadka
68. **Veréb Miskolczi Zsófia** PhD-hallgató, közgazdász, Szabadka
69. **Valihora István** újságíró, Palics
70. **Dr. Varga Zoltán** egy. tanár, Veszprém
71. **Varjú Ilona** ny. középiskolai magyartanár, Becse

Az MTT elhunyt tagjai

1. **Dr. Bosnyák István** egyetemi tanár, irodalomtudós, Bácsföldvár (+2009)
2. **Dr. Csehák Kálmán** ny. egyetemi tanár, történész, Újvidék (+2003)
3. **Csubela Ferenc** Ómoravica (+1995 végén)
4. **Id. Dévavári Zoltán** író, szerkesztő, Szabadka (+2007)
5. **Dr. Hegedűs Antal** ny. történész, Szabadka (+2010)
6. **Dr. Hock Rudolf** ny. ügyvéd, jogász, Szabadka (+1995)

7. **Dr. Horváth Mátyás** ny. egyetemi tanár, nyelvész, Királyhalom (+2009)
8. **Kalapis Zoltán** közíró, Újvidék (+2005)
9. **Kongó Tivadar** ügyvéd, jogász, Szabadka (+2000)
10. **Dr. Laki László** egyetemi tanár, Szabadka (+2000)
11. **Dr. Mészáros Sándor** egyetemi tanár, történész, Újvidék (+1997)
12. **Dr. Mikes Melánia** egyetemi tanár, nyelvész, Újvidék (+2007)
13. **Palusek Károly** főiskolai tanár, Szabadka (+1996)
14. **Dr. Rehák László** egyetemi tanár, szociológus, Szabadka (+1994)
15. **Rehákné Pósa Rózsa** újságíró, Szabadka (+2004)
16. **Dr. Ribár Béla** akadémikus, vegyész, egyetemi tanár, Újvidék (+2008)
17. **Dr. Sátai Pál** egyetemi tanár, Szabadka (+1997)
18. **Sebestyén Vilmos** mérnök, (+1997)
19. **Szekeres László** régész, Szabadka (+1998)
20. **Soltis Gyula** újságíró, Kelebia (+2003)
21. **Dr. Vajda József** egyetemi tanár (+2000.)
22. **Dr. Vajda Gábor** író, szerkesztő, Szabadka (+2009)
23. **Dr. Zolnai Albert** egyetemi tanár, vegyész, Szabadka (+2006)

Csendes tagság

Képzett kérdezőbiztosi hálózat, az empirikus kutatások munkatársai – 45 egyetemi hallgató.

Az MTT 20 éves munkájának állomásai

A Magyarságkutató Tudományos Társaság elnökségi és bizottsági, valamint egyéb tevékenységének áttekintése az alapítástól (1991-től) kezdve 2011-ig

1. A Szabadkán, 1991. június 19-én megtartott alakuló közgyűlésen fogadtuk el az első alapszabályt (statútumot), amelynek szövegét Sebestyén Árpád terjesztette elő. Ugyanakkor megválasztottuk dr. Rehák Lászlót a Társaság elnökének, aki a kezdeményezőbizottság nevében megindokolta a Társaság működésének fontosságát. A munkaprogram előterjesztése után vita következett a tevékenységről. A társadalmi szervezetek és a polgárok egyesületeiről szóló törvény 11. szakasza alapján (Vajdasági AT 3/84 és 36/87 számú Hivatalos Lapjában) megindult az alapítási jogi eljárás.
2. A hivatalos bejegyzéshez szükséges okiratok kidolgozása során, 1991. június 25-én, 12 személy látta el kézjegyével a kezdeményező dokumentumot. A következők: Rehák László, Gábrity Molnár Irén, Laki László, P. Kovács Žniderščič Ružica, Horváth László, Toth Lajos, Kovács Zsuzsanna, Sebescsén Árpád, Kocsis Mihály, Vajda János, Szekeres László, Szöllősy Vágó László. A Társaság székhelye a Városháza II. emeltén volt, a Létünk szerkesztőségében (Trg slobode 1., Szabadka).
3. A szabadkai belügyi szervek a társadalmi szervezetek regiszterébe 1991. szeptember 16-án jegyezték be a Magyarságkutató Tudományos Társaságot a 377. sorszám alatt, Naučno društvo za hungarološka istraživanja néven. A dokumentumot Gyólai Attila írta alá.
4. 1991 és 1995 között Rehák László elnök szervezésében több nyilvános előadást és vitatribünt tartott a Társaság történelmi, hagyományápoló és politikai témában. A következő kiadvá-

nyokat publikáltuk: Kisebbségi autonómiák – Önkormányzati törekvések (Dokumentumgyűjtemény 1992); Petőfi a déli végeken; Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig (Dr. Tóth Lajos, 1994); Népünkkel népünkért (A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992, Szöllősy Vágó László, 1994); Kis délvidéki demográfia (Biacsi Antal, 1994);

5. 1992 és 2004 között beindult a munka 4-5 kutatási projektumon, megvalósításuk azonban pénzügyi akadályokba ütközött a hiperinfláció miatt. A szponzorok és az alapítványok támogatásának elnyerése nagy erőfeszítést igényelt. Főleg irodaeszközöket kaptunk ajándékba: egy fénymásoló gépet és két írógépet. A Társaság elnöke felvette a kapcsolatot a vajdasági civil- és művelődési szervezetekkel, a VMDK érdeklődő tagjaival és a budapesti Határon Túli Magyarok Hivatalának irodavezetőivel.
6. Dr. Rehák László halála (2004) után, az MTT 1995. december 9-én tartotta a következő közgyűlését, az új városháza tanácstermében. Az ülés elnöklő tagjai: Gábrity Molnár Irén, Hegedűs Antal és Mirnics Károly.
7. Az MTT tisztújító ülése 1995. december 9-én volt az új városháza épületében. Elnökségi tagok: Balla Ferenc, Gábrityné Molnár Irén, Hegedűs Antal, ifj. Korhecz Tamás, Mirnics Károly, Szalma József.
8. A következő elnökségi ülést 1996. február 26-án tartottuk. Témája: az MTT évi kutatási tervének és anyagi helyzetének megbeszélése, valamint irodahelyiség keresése, az iroda bebútorozása és felszerelése.
9. A MTT fénymásolójának és írógépének átvétele Hódi Évától, Adán, 1996. április 1-jén (Gábrityné Molnár Irén és ifj. Korhecz Tamás), majd ezt követően elhelyezésük az Aga Mamužić utca 13. szám alatti, 2. emeleti irodahelyiségében. Komputer és lézernyomtató vásárlása adományból.
10. A 3. elnökségi ülés 1996. június 7-én volt, témája az MTT Aga Mamužić utcai irodahelyiségének a berendezése. Megtörtént a Rehákné Pósa Rózsa által adományozott bútorzat, valamint dr. Rehák László kéziratának leltárba vétele. Az elnökség elfogadta a Társadalmi Könyvviteli Szolgálatnak benyújtott éves

és féléves elszámolást. Beszámoló a Társaság pályázatokon való részvételéről, a folyamatban levő kutatásokról.

11. 4. elnökségi ülés 1996. október 4-én. Napirenden az anyanyelvű oktatás témájára készülő nemzetközi tanácskozás szervező és programbizottságának munkabeszámolója.
12. Az első nemzetközi tudományos tanácskozást *Az anyaországukon kívül élő nemzetiségek anyanyelvű oktatásának kérdései* címmel 1996. november 23-án, a szabadkai Népkörben tartottuk meg. Támogatók: a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Vajdaság Tartomány Kisebbségügyi Titkársága és a szabadkai önkormányzat.
13. Munkabizottsági ülés a fenti tanácskozás zárójavaslatainak elkészítésére, és a tanácskozás sajtóvisszhangjának megvitatása 1996. dec. 6-án, az MTT irodájában. Ugyanekkor 5. elnökségi ülés, melyen elemeztük és elfogadtük az 1996. évi identitáskutatási téma kéziratait és pénzügyi elszámolását, valamint az 1997. évi kutatások, pályázatok tervezését.
14. Pályázatok átnyújtása az Illyés Közalapítványnál (a vajdasági oktatási hálózat feltérképezése), valamint a helyszíni adatkutatás megtervezése (kérdőívek, dokumentumelemzés, interjúk) – 1997 márciusa (Gábrity Molnár Irén).
15. Értelmiségi tanácskozás társszervezője volt az MTT. Szabadkán, a Népkörben *Nemzeti megmaradásunk stratégiája* címmel tartottuk 1997. május 17-én. Részt vett rajta a MTT valamennyi tagja (hozzászólás, a záróokmány kidolgozása stb.).
16. 6. elnökségi ülés 1997. december 9-én, melynek napirendjén a következő évi munkafeladatok és a pénzügyi elszámolás szerepelt. Az elnökség elfogadta az *Anyanyelvű oktatásunk* c. tanulmánygyűjtemény költségvetését. Előkészületek a közgyűlésre.
17. Könyvbemutató a Népkörben 1997. december 9-én: *Anyanyelvű oktatásunk* (Szerkesztette Gábrityné Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa). A kiadvány megjelenését támogatta a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Szabadkai Polgármesteri Hivatal.
18. Az MTT évi közgyűlése 1997. december 20-án a Népkörben, Szabadkán. A jegyzőkönyvek elfogadása, vita az alapszabály-

zatról, beszámoló az 1996-1997. évi tevékenységről, a pénzügyi helyzetről, az új elnökség és a felügyelő bizottság megválasztása, az 1998. évi munkaterv, a tagdíj meghatározása.

19. Elnökségi ülés 1998. február 16-án, az elnökségen belüli tisztségek elosztása: elnök Gábrity Molnár Irén, alelnökök Szalma József és Mirnics Károly, titkár Korhecz Tamás, pénztáros Mihályi Katalin. Az elnökség elfogadta az 1997. évi kutatás tartalmi és pénzügyi lezárását, döntést hozott egy 1998-ban megjelenő könyv kiadásáról, és meghozta új kutatási tervét, illetve meghatározta rendezvényeinek ütemét.
20. Elnökségi ülés 1998. július 24-én, amelyen a tagok elfogadták a pályázatokon véglegesített kutatási és rendezvényprogramokat, kiosztották a kiadvánnyal és egyéb tevékenységgel kapcsolatos feladatokat. Az 1998 őszén megjelenő *Vajdasági útkereső* c. könyv szerkesztője Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, műszaki szerkesztő Csernik Attila, készíti az Újvidéki Verzal Nyomda, támogatja az Illyés Közalapítvány (kutatás és tanulmányok megírása), valamint a Szabadkai Polgármesteri Hivatal (nyomdaköltségek).
21. A vajdasági magyar anyanyelvű oktatás jövője című rendezvény szervezőbizottságának ülése 1998. október 15-én, a Népkörben: előadók, vita, program, meghívottak, terem stb.
22. A vajdasági magyar anyanyelvű oktatás helyzetéről szóló tanácskozás (előadások és vita) megtartása a szabadkai Népkörben, 1998. október 31-én. Ugyanakkor a *Vajdasági útkereső* című kiadványunk bemutatása.
23. A vajdasági magyarok migrációjának vizsgálatára megalakult kutatócsoport munkaülése, a kérdőívek elfogadása és a munka menetének megbeszélése az MTT irodájában, 1998. november 20-án (Mirnics Károly, Papp Árpád, Biacsi Antal, Szalma József, Gábrity Molnár Irén).
24. Részvétel a Magyar Professzorok Világtanácsa Elnökségének alakuló ülésén, 1998. december 10-én, Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia székházában.
25. Az MTT könyvtárának bibliográfiai rendezése, az Aracs könyvadományának feldolgozása a Tanítóképző Akadémia magyar hallgatói részére, mintegy 500 címszóban, kölcsönzési lehetőségei, 1999. február első hete.

26. Kapcsolatfelvétel a szabadkai székhelyű, újonnan megalakuló Hrvatsko akademsko društvo társadalmi szervezettel (Ivanović Josip mgr. elnök betagosítása) 1999. február 19-én az MTT irodájában.
27. Részvétel a HAD évi közgyűlésén a közös kutatási programok és kiadványok megvitatása céljából, 1999. március 13-án, a városházán (Gábrity Molnár Irén és Mirnics Károly).
28. A bejegyzett újvidéki Vajdasági Magyar Tudóstársasággal szervezendő közös fellépések megtervezése dr. Ribár Béla és dr. Szalma József révén.
29. Elnökségi ülés, az 1998. évi elszámolások és zárszámadások, az alapszabályzat, a tagsági díj javaslatának elfogadása, az 1999. évi tevékenység vázolása, valamint a közgyűlés előkészítése – 1999. március 24-én Szabadkán. Az ellenőrző bizottság felhívása a munkára az évi beszámoló és elszámolások kapcsán (dr. Tóth Lajos, dr. Horváth Mátyás és Kocsis Mihály mgr.)
30. A Kárpát-medencei kutatásban való aktív részvétel (kérdőívezés megszervezése Vajdaság-szerte) a Duna Televízió nézettségével kapcsolatban, a KOD Médiakutató Intézettel (Budapest), 1999 márciusában.
31. Részvétel a Magyar Professzorok Világtanácsa európai részlegének megalapításában, Genfben (Gábrity Molnár Irén szekcióvezető), l999 júniusa.
32. Előadások a Hrvatsko akademsko društvo szervezésében megtartott vallástudományi konferencián: Religioznost i ličnost, Szabadkán, Bunjevačko kolo (Hegedűs-Kovácsevics Katalin és Gábrity Molnár Irén), 1999. júl. 31.
33. Pályázás az Illyés Közalapítványnál a migrációkutatás folytatása céljából és a 2000. évi tudományos rendezvények pénzelésére (1999. szeptember).
34. Az MTT elnökségi ülése 1999. nov. 12-én, a kutatási program beindítása és a CEBA Kiadó (Budapest) *Magyarok a világban* című kiadványa számára a vajdasági tanulmányi részanyag begyűjtése. Az évi elszámolások elfogadása. A 2000. millenniumi év munkaprogramjának tervezése.
35. Az Intercultural and Peace Education for Mutual Understanding in Hungary and the Neighboring Countries munkacsoportjában

való többnapos részvétel (Gábrity Molnár Irén) Budapesten, az European Youth Centre szervezésében, 1999. december 2–4.

36. A Magyar tudomány Vajdaságban rendezvényen való részvétel, a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezésében, Újvidék, 1999. dec. 11., a Szerb Tudományos Akadémia újvidéki székháza.
37. Részvétel a Horvát Akadémiai Társaság tudományos tanácskozásán Szabadkán, a Bunjevačko kolo épületében, 1999. 12. 17-18-án. Témája: *Duševno zdravlje*. (G. Molnár Irén, Ivanović Josip).
38. A Hugh Poulton történész fogadása az MTT irodájában Szabadkán. Az angol tudós a Minority Rights Group International londoni képviselőjeként érkezett konzultációs ülésre, 2000. január 28-án (G. Molnár Irén, Mirnics Károly).
39. A Magyar Professzorok Világtanácsának kibővített elnökségi ülése, Budapest, 2000. január 31. (Gábrity Molnár Irén)
40. A *Vajdasági marasztaló* c. millenniumi kiadványunk kéziratainak begyűjtése, szerkesztése, majd nyomdába bocsátása (Mirnics Zsuzsa, G. Molnár Irén), 2000. január–március.
41. *A jugoszláviai magyarok demográfiai és költözködési jellemzői* c. rendezvény előadásainak megtartása, 2000. március 25-én. Szabadka, Népkör.
42. Az Illyés Közalapítvány 2000. évi pályázatára készült anyag adminisztrálása, 2000 márciusa.
43. Rendezvényszervezés 2000. március 22-én, nyilvános előadás és vitaest a Rehák László Alapítvány kollégiumában (Szabadka) a bentlakó diákok és egyetemisták részvételével.
44. Kérdőívezés (kb. 560) szervezése Vajdaság-szerte: *Vallási identitáskutatás a vajdasági felnőtt magyar lakosság körében* – empirikus kutatásszervezés (562 kérdőív Vajdaságban) az Aufbruch nemzetközi vallásszociológiai projekt keretében (vezetők: Tomka Miklós és Gereben Ferenc), a KOD (Budapest) közvetítésével, 2000.
45. Az évi közgyűlés előkészítése az elnökségi tagokkal, új tagok felvétele, 2000. április 22-én, az MTT irodájában, Szabadkán.
46. Aktív részvétel a Vajdasági Ifjúsági Tanács (VIT) alakuló ülésén. Szabadka, Népkör épülete, 2000. május 4.

47. A Vajdasági Magyar Oktatási Tanács ülésén való részvétel. Szabadka, Vajdasági Módszertani Központ, 2000. május 5.
48. Évi közgyűlés 2000. május 5-én Szabadkán, a Népkör épületében. Az elnöki beszámoló és az ellenőrző bizottság vitája után az elnökségi tagokat és az elnököt újraválasztották. Az ellenőrző bizottság tagjai: Kocsis Mihály, Horváth Mátyás és Szecsei Mihály.
49. A millenniumi ünnepi rendezvény szervezése és a Vajdasági marasztaló könyv nyilvános bemutatása, 2000. május 5, Szabadka, Népkör. Előadóvendég: dr. Szarka László történész, a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelyének vezetője.
50. Hivatalos megbeszélés Szarka Lászlóval és Kozma Istvánnal, az MTA Kisebbségkutató Műhelyének képviselőivel az MTT irodájában, 2000. május 6-án (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly).
51. Az MTT részvétele Budapesten a vajdasági magyar tudományosság napjának (2000. június 13.) rendezvényein, a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelyének szervezésében. Sajtóértekezlet, majd találkozás és tárgyalás Glatz Ferenccel, az MTA elnökével. (Ribár Béla, Bosnyák István, Mirnics Károly és G. Molnár Irén részvételével.)
52. Előadás a Domus Hungarica székházában Budapesten (2000. június 13.) a délvidéki népesség és értelmiség magatartásáról (Mirnics Károly és Gábrity Molnár Irén).
53. Előadás a VIFO és VAMADISZ táborban, Horgos (paplak) 2000. július 26-án. Gábrity Molnár Irén témája: *Az ifjúság és az emberi erőforrás esélyei a mai társadalomban.*
54. Részvétel a Ženske studije szervezésében megtartott szemináriumon. Szabadka, Népkör, 2000. április 8. Téma: Ženska ljudska prava. (Gábrity Molnár Irén, Árpási Ildikó)
55. Az Ilyés Közalapítvány támogatásából a Társaság számítógépének felújítása és bővítése (statisztikai programfelvétel az empirikus kutatáshoz), 2000. július 21-én.
56. Aktív részvétel Szegeden, az Európa Kapu jugoszláv–magyar határ menti civiltalálkozón, 2000. július 27-28-án (Gábrity Molnár Irén), a Civil Közösségi Házban.

57. Részvétel a Nyitott Távlatok szervezésében megrendezett szabadkai konferencián: Prvi forum jugoslovenskih manjinskih nevladinih organizacija, 2000. szeptember 08–10. Szabadka, Pátria Szálló.
58. Előadással egybekötött részvétel a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság 2000. november 3–4-én Kaposváron megtartott konferenciáján, amely a *Magyar kisebbségek a Kárpát- medencében II.* címet viselte (Mirnics Károly).
59. Aktív részvétel a Horvát Akadémiai Társaság évi közgyűlésén, 2000. november 25-én, Szabadkán a Városháza épületében (Mirnics Károly).
60. Tárgyalás a JATE társadalomelméleti és kortörténeti gyűjteményének (Szeged) képviselőjével, 2000. december 1-én, Szabadkán, a Magyarságkutató Tudományos Társaság elhunyt tagjai (Rehák László, Szekeres László, Magyar László, Kongó Tivadar stb.) hagyatékának feldolgozása ügyében, Vincze Gábor történésszel.
61. Munkamegbeszélés az együttműködés lehetőségeiről 2000. december 5-én, Szabadkán, a Pakt stabilnosti za jugoistočnu Evropu temesvári képviselőjével, több szabadkai civil szervezet jelenlétében.
62. Részvétel a Forum Társadalomtudományi Intézet szervezésében *Ezredforduló – A tudomány jelene és jövője a kisebbségben elő közösségek életében* címmel megtartott tudományos tanácskozáson. 2000. december 7., Komárom (Szlovákia)
63. Részvétel a MÁÉRT Oktatási Szakértő Bizottságának kutató- és adatgyűjtési programjában, a Márton Áron Szakkollégium (Budapest) szervezésében: A vajdasági tudományos intézmények és civil szervezetek adattára, melyinterjúk és kérdőívezések alapján, 2001 januárja. A projektum címe: *Oktatási és kutatási programfejlesztés*, a vajdasági oktatási tudományos kataszter készítőinek csapatmunkája.
64. Az Apáczai Közalapítvány támogatásával és a Márton Áron Szakkollégium közvetítésével mélyinterjúk (25) szervezése Vajdaság-szerte, és a munkaerő-kutatás tanulmányainak megírása a Jeltárs (Budapest) Jelenkor Társadalomkutató Műhely szervezésében, 2001. január–március. A határon túli magyar munkaerőpiac helyzetképét megjelenítő kutatás,

amely adatokat nyújt az emberi erőforrások helyzetének összehasonlítására a határon túli magyar lakosság körében.

65. Részvétel, vita és előadás a Nyitott Távlatok szervezésében Szabadkán (Pátria Szálló) 2001. február 8. és 11. között megtartott vallásszociológiai tanácskozáson: *A történelmi egyházak helyzete és szerepe Szerbiában a demokratizálódási folyamat kezdetén* (Gábrity Molnár Irén, Hegedűs Kovácsevics Katalin, Mirnics Károly, Tóth Lajos).
66. Lektorálási és szerkesztési munka az MTT migrációkutatása eredményeként megszületett kiadványa kapcsán: *Fészekhagyó vajdaságiak* (Mirnics Zsuzsa, G. Molnár Irén), 2000 szeptemberétől 2001 februárjáig.
67. Kérdőívezés szervezése Vajdaság-szerte a Tartományi Kisebbségügyi Titkárság megrendelésére, a magyar választópolgárok véleményéről egy esetleges Magyar Nemzeti Tanács megválasztásáról. 2001 január–február. Szabadka, MTT-iroda.
68. Előadás szervezése dr. Berényi Dénes akadémikus jövetele alkalmából, Szabadka, 2001. március 26-án. Berényi Dénes előadásának címe: *Kis országok a nemzetközi tudományos versenyben.*
69. Előadás a CEBA kiadó *Magyarok a világban – Kárpát-medence* című kiadványának bemutatásán, a magyar Kultúra Alapítvány szervezésében, 2001. március 27-én, Budapesten (Gábrity Molnár Irén).
70. Az ENAMIKE Kft. (Budapest) felkérésére tanulmányok írása a Médiakönyvbe, 2001. február, publikálva szeptemberben. Témák: a vajdasági magyar média (Mirnics Zsuzsa) és oktatás (Gábrity Molnár Irén) helyzete.
71. Pályázás az Illyés Közalapítványnál a 2001. évi kutatóprojektum témáira.
72. Tárgyalás a Kisebbségkutató Intézet igazgatójával, Szarka Lászlóval, Budapest, 2001. április 25.
73. Ifjúságkutatás a Vajdasági Ifjúsági Tanács közreműködésével, kérdőívezés.
74. Előadás a HTMH és az OM szervezésében a határon túli felsőoktatás helyzetéről tartott tanácskozáson. 2001. május 18-19. (Gábrity Molnár Irén, Bunyik Zoltán, Rábaközi Tamás, Birclin Júlia), Nyíregyháza.

75. Csoportos pályázat az MTA Arany János pályázatára, Szabadka, MTT-iroda.
76. Pályázat a határon túli akadémiai kutatóállomások megnyitására. Könyvbemutató az MTT 10. évfordulója alkalmából: *Fészekhagyó vajdaságiak*. A szabadkai Városháza Kékterme, 2001. május 26. Előadásokat tartottak: G. Molnár Irén, T. Mirnics Zsuzsanna, Surányi Zoltán
77. Konferencia az MTA Kisebbségkutató Intézetének szervezésében, Budapest, 2001. május 30-31. (G. Molnár Irén, Mirnics Károly, Hódi Sándor).
78. A Magyar Professzorok Világtanácsa szabadkai konferenciájának szervezése, 2001. június 8-10.
79. Tárgyalás a Széchenyi-terv kutatóprojektumában való részvétel kapcsán (Berényi Dénes, Egyed Albert, Kulcsár Szabó Ernőné), Budapest, Magyar Nyelvi Intézet, 2001. június 13. (G. Molnár Irén, Major Györgyi)
80. Tanácskozás az *Ifjúságkutatás* 2001 kapcsán Zánkán, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet szervezésében, 2001. június 24-25.
81. Tanulmányok írása a Szlavisztikai Intézet számára: régióismertetés, magyar identitástudat alakulása.
82. Vajdasági Ifjúsági Forum (VIFO)-fesztivál, előadás és vitafórum, 2001. július 13-án, Palicson.
83. VIFO-tábor, előadás 2001. július 27-én, Horgoson.
84. Tanácskozás az ifjúságkutatás kutatócsoportjával a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet szervezésében, 2001. augusztus 9-10. (G. Molnár Irén és T. Mirnics Zsuzsanna), Tata, Magyarország.
85. Előadás a Ženske studije keretében. 2001. augusztus 18., Szabadka
86. Találkozó a Civil Alapítvány képviselőivel a kárpátaljai tanácskozáson való részvételről. 2001. szeptember 1.
87. Tanácskozás Szarka Lászlóval, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének igazgatójával, 2001. szeptember 21-én. Városháza, Szabadka.
88. Az anyaországi támogatások hasznosultságának kutatási módszere – workshop, Balassi Intézet, Budapest, 2001. szeptember 24-én.

89. Xerox-könyvbemutató: *Magyarok a világban – magyarok a Kárpát medencében*, társszervező: Agora Iroda, Szabadka, 2001. október. 5.
90. A Századvég egri politikai iskola tanárainak és egyetemistáinak fogadása, előadások; Szabadka, Városháza, 2001. október 18.
91. Interjúk és műsorszervezés: Kossuth Rádió – Erdélyi István műsora a vajdasági magyarságkutatásról, 2001. október 22.
92. Részvétel a 2001. október 26-28-i nagydobronyi, *Közösség és szórvány* címet viselő nemzetközi konferencián, előadással (Varjú Ilona). Kárpátalja.
93. Előadás és részvétel a szabadkai Nyitott Távlatok polgárok egyesülete által szervezett, *Az 56-os magyar forradalom és szabadságharc délvidéki vonatkozásai – '56 és a huszonegyedik század magyar nemzetstratégia összefüggései* című nemzetközi tudományos tanácskozáson (Mirnics Károly, Molnár Verona), 2001. november 3., szabadkai Városi Könyvtár.
94. A Magyar Tudományos Akadémia vajdasági kutatóállomásainak megnyitására vonatkozó megbeszélések, Budapest, MTA, 2001. november 12.
95. A Magyar Kultúra Háza, Budapest: bemutatkozás, előadások (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly, Mirnics Zsuzsa), 2001. november 12.
96. A Széchenyi-terv projektumának módszertani kidolgozása, munkacsoport, Magyar Nyelvi Intézet, Budapest, 2001. november 26.
97. Nyilvános tévészereplés: a vajdasági magyar oktatás kérdéseinek taglalása – stúdióbeszélgetés, Újvidék, 2001. december. 13.
98. Együttműködési megbeszélés az MTT irodájában a Zenith Műhely, az Észak-bácskai Pedagógusszövetség és a Vajdasági Módszertani Központ képviselőivel: közös projektum kidolgozása. Szabadka, 2002. január 15.
99. A nemzeti kisebbségeket tömörítő civilszervezetek első regionális konferenciáján való részvétel, előadás, moderátor (Gábrity Molnár Irén, Molnár Verona), szervező Nyitott Távlatok, Pátria Hotel, Szabadka, 2002. január 19-20.

100. A Magyarságkutató Tudományos Társaság kiadványainak nyilvános bemutatása, Topolya, Művelődési Ház, 2002. február 9.
101. Az MTT számítógépének a felújítása a Mikromédiában, Szabadka, 2002. március 1.
102. Az Arany János Alapítvány által a vajdasági kutatóállomás felszerelésére szánt támogatás realizálása: (1) a szabadkai iroda felszerelésének megtervezése és (2) támogatás átnyújtása Ribár Bélának a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság számára, Újvidéken; 2002. március 7.
103. Részvétel a Nyitott Távlatok ünnepi rendezvényén és könyvbemutatóján; szabadkai Városi Könyvtár, 2002. március 14.
104. A Magyar Tudományos Akadémia által meghirdetett pályázatokra kidolgozott kutatások részelszámolásai, a kutatóállomás 1/4 évi és a csoportkutatás félévi elszámolása.
105. A Mozaik 2001 ifjúságkutatás gyorsjelentésének nemzetközi prezentálása, előadás, sajtóértekezlet; a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet és Ifjúsági Minisztérium szervezésében, Budapest, 2002. március 23. (Gábrity Molnár Irén és T. Mirnics Zsuzsanna).
106. Konzultáció Horváth Tamással, a Határon Túli Felsőoktatási Programiroda vezetőjével a tanulmányok eredményeiről. Budapest, 2002. március 23.
107. A határon túli támogatások hasznosultságának módszertani bemutatása, Budapest, Balassi Bálint Intézet, 2002. március 25. (Gábrity Molnár Irén, Ribár Béla, T. Mirnics Zsuzsanna).
108. Pályázat az Illyés Közalapítványnál: rendezvény tervezése (A vajdasági magyar ifjúság jövőképe és értékrendje).
109. A vajdasági magyarok vállalkozási hajlama, előadás a Most–Híd irodájában, Szabadka, 2002. április 15. (Gábrity Molnár Irén).
110. Konzultációs megbeszélések a vajdasági magyar felsőoktatás fejlesztéséről Horváth Tamással és Cigler Mónikával Szabadkán, 2002. április 17-én. (Gábrity Molnár Irén)
111. Könyvespolc és számítógépasztal elhelyezése a Magyarságkutató Tudományos Társaság irodájában, Nušić utca 2., Szabadka, 2002. április 22.

112. A Magyarságkutató Tudományos Társaság – Akadémiai Kutatóállomás honlapjának kidolgozása, Tipp-topp sistem, Szabadka, 2002. május 6–20.
113. Civilszervezetek nemzetközi tanácskozása – a Híd szervezésében, Palics, 2002. május 16–18.
114. Részvétel előadásokkal az MTA Kisebbségkutató Intézetének nemzetközi tanácskozásán, Budapest, 2002. május 30-31. (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly, Bagi Ferenc, T. Mirnics Zsuzsanna, Tóth Glemba Klára, Vajda Gábor).
115. A MOZAIK 2001 ifjúságkutatás eredményeinek bemutatása Csíkszeredán (T. Mirnics Zsuzsanna), 2002. június 27 – július 1., Románia.
116. Szeged–Szabadka testvérvárosok találkozója (a civilek és az állami-önkormányzati szervek együttműködési lehetőségei), Szabadka, Városháza, tanácsterem, 2002. július 1.
117. Előadás a kishegyesi VIFO táborban. Nyári Akadémia, 2002. július 7.
118. Konzultációk: magyar publikációk, szemináriumok és tanulmányok a Magyarságkutató Tudományos Iroda rendszeres konzultációs órái egyetemisták, abszolvensek és doktoranduszok részére; 2002. augusztus–szeptember, Szabadka.
119. Részvétel és előadás a szegedi civilszervezetek nyári akadémiáján, 2002. július 29.–augusztus 3., Szeged.
120. Megbeszélésen való részvétel az Európai Tanács képviselőivel, a szabadkai Városházán, 2002. szeptember 18. Együttműködés a művelődési és civilszervezetekkel.
121. Részvétel a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programnak a határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk kutatóprojektumában, Balassi Bálint Intézet, 2002. szeptember 23., Budapest.
122. Megbeszélések az MTA Kisebbségkutató Intézetének igazgatójával. Budapest, 2002. szeptember 24.
123. Tárgyalás a budapesti Oktatási Minisztérium Felsőoktatási Fejlesztési Programiroda (HTOF) képviselőjével, P. Cigler Mónikával, 2002. október 5., Szabadka.
124. Az MTT elnökségi ülése és évi közgyűlése, Szabadka, 2002. október 18.

125. Az MTA szabadkai kutatóállomásának hivatalos megnyitása (Szarka László és Tarnóczy Mariann), nemzetközi tanácskozás, előadások és vita két szekcióban (demográfiai és szociolingvisztikai), Szabadka, Városháza, 2002. október 24.
126. Szabadka–Szeged testvérvárosi találkozó; civilek kapcsolattartási bemutatkozása a szegedi városházán, 2002. október 29.
127. Részvétel és előadás a Magyar Professzorok Világtanácsának nemzetközi konferenciáján, Miskolc, 2002. november 8-9.
128. Részvétel az I. Vajdasági Magyar Tudományos Diákkonferencián, Szabadka, 2002. november 15-16.
129. Nemzetközi tanácskozás és könyvbemutató: *Holnaplátók*, Ifjúsági közérzetmérleg; Szabadka, Városháza, 2002. november 23.
130. Részvétel a *Magyar Szó* által megrendelt projektumban – olvasóinak kérdőíves lekérdezésében és az adatfeldolgozásban, 2002. november, december
131. Konzultáció a Magyar Oktatási Minisztériumban a Határon Túli Felsőoktatási Tanács munkájáról, Budapest, 2002. december 6.
132. A Forum-ház támogatásával a Magyar Szó olvasóinak kérdőívezése és a véleménylekérdezés elemzése; 2002. október–december.
133. A Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk kutatóprojektuma empirikus részmunkájának levezetése Vajdaságban: kérdőívezés (Domus ösztöndíjasok, doktoranduszok, kihelyezett tagozatos hallgatók) és interjúvolás (mélyinterjú szakemberekkel); 2002. október–2003. január.
134. Tárgyalások a Határon Túli Magyarok Hivatalának képviselőivel, Varga Imre úrral és Pósa Krisztiánnal, Szabadka, MTT–iroda, 2003. január 23.
135. A Márton Áron Szakkollégium által koordinált adatgyűjtés Vajdaság-szerte a civil- és művelődési szervezetek kérdőívezése, 2003. január
136. A középiskolába iratkozási szándék empirikus kutatása Vajdaságban, a tehetséggondozó gimnáziumok igénye; a to-

lerancia többnemzetiségű környezetben – kutatási munkacsoport ülésezése, adatbemutatás, 2003. január

137. Tárgyalás a Jeltárs és a MÁSZ képviselőjével (Fábry István és Kádár Ildikó) a vajdasági munkaerőpiac témájú tanulmány megírásáról és a nemzetközi tanácskozáson való részvételről; Szabadka, 2003. február 12.

138. Előadás és részvétel a Pedagoški savet és a Panonija civil szervezet szervezésében az Oktatás a nemzeti kisebbségek körében témában, Újvidék, Spens, 2003. február 15.

139. Találkozó a HTMH képviselőjével, Bálint-Pataki úrral, a felsőoktatási háttértanulmányok átadása, Szabadka, 2003. február 18.

140. Tárgyalás az MTA Kisebbségkutató Intézetében a további kutatóműhelyi együttműködésről, Kárpát-medencei számítógépes adatbázis felállítása, Budapest, 2003. március 3.

141. Műhelymunka – részvétel a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk kutatóprojektumának bemutatásában, Budapest, 2003. március 17.

142. A vajdasági magyar felsőoktatás jelene és jövője – előadás a pedagógustalálkozón, az Itthon 2000 projektum keretében, a Vajdasági Magyar Módszertani Központ szervezésében, Szabadka, Népkör, 2003. február. 28.

143. A vajdasági magyarok elhelyezkedési lehetőségei – Előadás A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében témájú konferencián; az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának közös konferenciája, az MTA székháza, Kisterem, Budapest, 2003. március 26.

144. A vajdasági magyar oktatás esélyei – Előadás A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében konferencián; az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának közös konferenciája, az MTA székháza, Kisterem, Budapest, 2003. március 26.

145. Szerbia felsőoktatási rendszere és a vajdasági magyar felsőoktatás – előadás *A határon túli magyar felsőoktatás az EU-csatlakozás tükrében* című nemzetközi konferencián, az Oktatáskutató Intézet és a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda szervezésében, Budapest, Professzorok Háza, 2003. 03. 27.
146. Előadások és vita: *A délvidéki magyarok fogyatkozása*, a VMDP fiókszervezete, Szeged, 2003. május 20. (Mirnics Károly, G. Molnár Irén)
147. MTT-konferencia, ifjúsági vitatribün és könyvbemutató, Térfoglaló, Városháza, Kékterem, Szabadka, 2003. június 5.
148. Kutatási munkacsoport: *A vajdasági magyar fiatalok munkalehetőségei* – kérdőívezés és adatfeldolgozás, Szlávity Ágnes témavezetővel, 2003. május–július, Szabadka.
149. Megbeszélések a Zenith Műhely munkacsoportjával: A vajdasági tanárok számítógép-kultúrája, kérdőíves lekérdezés és adatfeldolgozás a tartományi Oktatási Titkárság megbízásából, Zenith Műhely, 2003. április–augusztus, Szabadka.
150. Budućnost obrazovanja Mađara u Vojvodini u duhu stručnosti i tolerancije, a Tartományi Oktatási Titkárság, a Oktatásügyi Tanács és a Panonija civil szervezet szervezésében, *Az oktatás a nemzeti kisebbségek nyelvén Vajdaságban* témában, Újvidék, 2003. febr. 15.
151. Előadás: A szociológiai és szociográfiai kutatások közeledése Vajdaságban, Szociográfiai Műhely, Kanizsa, 2003.
152. Kutatói műhelymunka: A középiskolába iratkozási szándék empirikus kutatása a Vajdaságban, a tehetséggondozó gimnáziumok iránti igény; a tolerancia többnemzetiségű környezetben – előadás a kutatócsoportnak – adatbemutatás. Szabadlka, 2003 januárja.
153. Kutatói munkacsoport: a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program a *Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk* kutatóprojektumának nyitott tanácskozáson való bemutatásán vajdasági kutatásieredmény-beszámoló, Budapest, 2003. márc. 17.
154. A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében konferencián; az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron

Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának közös konferenciája. Az MTA székháza (G. Molnár Irén). A vajdasági magyarok elhelyezkedési lehetőségei, előadás, Kisterem, Budapest, 2003. márc. 26.

155. A vajdasági magyar oktatás esélyei – előadás *A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében* c. konferencián, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának közös tanácskozása, Budapest, az MTA székháza, 2003. márc. 26.

156. A határon túli magyar felsőoktatás az EU-csatlakozás tükrében c. nemzetközi konferencia, *Szerbia felsőoktatási rendszere és a vajdasági magyar felsőoktatás* (G. Molnár Irén) – előadás az Oktatáskutató Intézet és a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda szervezésében, Budapest, 2003. márc. 27.

157. A VMDP fiókszervezetének rendezvénye – előadás: *A délvidéki magyarok fogyatkozása* (G. Molnár Irén és Mirnics Károly), Szeged, 2003. május 20.

158. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Egyesület, nemzetközi tanácskozás: *Vándorlásaink* – előadás: *Vándorlások a Vajdaságban és a Vajdaságból* (G. Molnár Irén) Akadémiai Napok, Palics, 2003. máj. 25–31.

159. MTT-konferencia, Ifjúsági közérzetmérleg – Értékrend, identitástudat, tolerancia – előadás az Ifjúsági szerep- és közösségvállalás című vitatribünön, valamint könyvbemutató, Szabadka, Városháza, 2003. jún. 5.

160. Sorkérdéseink – teendők a vajdasági magyarok jövője érdekében. Előadás a VMSZ körzeti szervezetének évi díszülésén: Kanizsa, Városháza, 2003. június 20.

161. A falusi fiatalok – előadás a Zenith szervezésében: Nyári civiltábor, Szabadka, Diákotthon, 2003. június. 27.

162. Régiónk munkaerőpiacának és emberi erőforrásának jellemzői – előadás (G. Molnár Irén) a Híd szervezésében a vállalkozói tanfolyamon, Szabadka, Diákkollégium, 2003. június 28.

163. Előadás a Szociográfiai Műhely szervezésében: A vajdasági magyarok gazdasági esélyei a globalizációs folyamatok köze-

pette (G. Molnár Irén), Kanizsa – Írótábor, 2003. szeptember 5.

164. Az oktatás szerepe az identitás kialakulásában – a Régiók Találkozása, Kárpát-medencei mozaik: előadás (G. Molnár Irén) *Ifjúság – Magyarságtudat – Identitás* címmel a Magyar Kultúra Alapítvány és a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet tanácskozásán, Budapest, 2003. szeptember 12.

165. A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Előadás: Kisebbségi magyar közösségek – szomszédországi kutatási eredmények – Az MTT mint vajdasági kutatóállomás publikációjának bemutatása (Kisebbségi létjelenségek). Budapest, 2003. november 5.

166. A vajdasági magyar felsőoktatási konferencia – előadás: *Az anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban* (G. Molnár Irén), 2003. november 21-22. Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka.

167. Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete által szervezett nemzetközi műhelykonferencia: *A Kárpát-medencei szórványkutatás diszciplináris háttere és aktuális irányai a XXI. század első évtizedében* – előadás: Egyházak és szórványmegtartás, egyházi szórványgondozás (G. Molnár Irén), Budapest, 2003. dec. 12.

168. Előadás: Univerzitet u Subotici – zamisli i mogućnosti, sekretar Inicijativnog odbora Skupštine u Subotici (G. Molnár Irén), Városháza, 2004. február 10.

169. A testvérvárosi kapcsolatok programsorozatban, a Szegedi Közéleti Kávéház estje – előadás: *Kisebbségi létezés a Vajdaságban* (G. Molnár Irén), 2004. február 17.

170. Az MTA Külső Tagok Fóruma – Magyar felsőoktatás a környező országokban – előadás: *A vajdasági magyar felsőoktatás törekvéseiről* (G. Molnár Irén), 2004. május 3-án, elnöki tanácsterem – MTA, Budapest

171. Előadás a *Megmaradás, korszerű felsőoktatás, tannyelvválasztás* című nemzetközi tanácskozáson előadás: A magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása a Vajdaságban (G. Molnár Irén); Debreceni Akadémiai Bizottság, Debrecen, 2004. okt. 28–31.

172. Előadás: Tájékozódás/médiafogyasztás (jelenségkutatás), *Holnaplátók-e a magyar fiatalok Vajdaságban?* A szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság rendezvénye, 2004. december 04.

173. Előadás: *A magyar oktatás és szakképzés helyzete a Vajdaságban* (G. Molnár Irén). Értelmiség 2004, Szabadegyetem, Szeged, 2004. dec. 10–12.

174. Előadás a Pax Romana rendezvényén: *A vajdasági magyar felsőoktatás távlatai*, Szabadka, 2004. dec. 19.

175. Részvétel az Európai Parlament Tényfeltáró Bizottságának kérésére (Doris Pack) a szabadkai civilszervezetekkel tartott konzultáción. Prezentáció: *A magyarok a multietnikus Vajdaságban*, 2005. január 29.

176. Előadás az MTA szegedi nemzetközi konferenciáján (Gábrity Molnár Irén: *Vajdasági tudományos eredmények – magyar szempontból*), ISIRR-8, Szeged, A határon túli tudományosság a Tisza–Maros–Kőrös régióban című szekcióban, 2005. április 19–21,

177. Mit értünk szórványmagyarság alatt? – plenáris előadás; Esélyek és lehetőségek a vajdasági magyar szórvány felzárkóztatására; Újvidék, Petőfi Mozaik Alap Szórványkonferencia Tanácskozás, szervezője: Mozaik Alapítvány, helyszíne: Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület, Újvidék. 2005. április 30.

178. Életet a nyelvnek! című MTT-rendezvény, könyvbemutató: *Mi ilyen nyelvben élünk* – Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok – Szabadka, a Városháza Kékterme, 2005. június 10. Előadást tartottak: Gábrity Molnár Irén *Az aktuális szociolingvisztikai kutatások a Kárpát-medencében és Vajdaságban* címmel; Papp György *Korpuszvizsgálatok és a magyar nyelv vajdasági jelenségcsoportjainak feldolgozása*; Silling István *A kupuszinai nyelvjárás fonémaállományának állapotváltozási jellemzői*; Rajsli Ilona *Középiskolásaink kis- és nagyközösségi nyelvhasználati mintái*; Hózsa Éva *A délvidéki/vajdasági írók nyelvhasználata*; Molnár Csikós László *Vajdasági és magyarországi tankönyvek szociolingvisztikai arculata*;

179. A magyarság táji tagolódása és településtípusai Vajdaságban, előadás – Szociográfiai Műhely. Írótábori tudományos tanácskozás, 2005. szeptember 2., Kanizsa
180. A vajdasági értelmiség vallási magatartása; előadás a Keresztény Értelmiségi Kör tribünjén, az előadás helyszíne: Katolikus Kör Szabadka (Fasizmus áldozatainak tere 15.), 2005. október 19.
181. A határon túli magyar tudományos könyvkiadás helyzete című nemzetközi konferencián a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából Szlovákiában plenáris előadás: A tudományos könyvkiadás a Vajdaságban az utóbbi másfél évtizedben – 2005. november 7., Fórum Kisebbségkutató Intézet Komárom, Szlovákia.
182. Közös úton! című MTT-rendezvények. Könyvbemutató: *Támogatás és hasznosulás* – hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról, Szabadka, 2005. okt. 14. Előadást tartottak: Gábrity Molnár Irén: *A felsőoktatási igények és humántudományos kutatások a Vajdaságban*; Egyed Albert: A magyarországi felsőoktatási és K+F támogatáspolitika kvalitatív és kvantitatív elemzése; Tóth Pál Péter: *Az anyaországi felsőoktatási támogatások kutatásának módszerei és eredményeinek áttekintése*; Kulcsár Szabó Enikő: *Várható változások/új lehetőségek a határon túli magyar oktatás támogatásában, vajdasági kitekintés.*
183. A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (Újvidék) és a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) 2005. nov. 18-a és 20-a között rendezte meg Szabadkán, a Közgazdasági Karon a IV. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferenciát. A nagyszabású rendezvényen a vajdasági fiatal tudományos elit mutatkozott be, kialakítva egy olyan műhelyt, amelynek munkájában aktív részvevőkként jelen vannak mentoraik, tanáraik, a vajdasági tudományos élet személyiségei és a Kárpát-medence más régióiból érkező fiatal kutatók is: mintegy 103 egyetemista és majdnem ugyanannyi tanár öt szekcióban munkálkodott.
184. Előadás: Stanje i perspektive stanovništva Vojvodine i susednih regiona – nemzetközi konferencia (G. Molnár Irén: Vital characteristics, educational structure and prospectives

for Vojvodinian Hungarians) – A Matica srpska és a Tartományi Végrehajtó Tanács szervezésében, 2005 novembere, Újvidék.

185. Položaj nacionalnih manjina u Srbiji – nemzetközi konferencia. Szervező: Srpska akademija Nauka i umetnosti, Međuodeljenjski odbor za proučavanje manjina i ljudskih prava – Korhecz Tamás, Várady Tibor, G. Molnár Irén: *Perspektiva vojvođanskih Mađara – vitalne karakteristike i uslovi obrazovanja* – 2005. november 24-26. Belgrád.
186. Részvétel A magyar tudomány napja a Vajdaságban című konferencián, *A közgazdasági és szociológiai tudományok oktatása és a kutatások perspektívája a Vajdaságban (Gábrity Molnár Irén)*; Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2005. december 10., Újvidék
187. MTT-konferencia: *Útkereszteződésben!* – Előadók: Közérzeti barangoló – aktuális magatartás-vizsgálatok Vajdaságban (Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa); Útkereszteződésben? A vajdasági magyar fiatalok állapotvizsgálata (Diósi Viola); Munkahely, megélhetési tervek (Szlávity Ágnes); Az ifjúsági közösségvállalás időszerű kérdései (Fejsztámer Róbert); A fiatalok mentális közérzete (Dencs Tünde); Főszervező: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, Városháza. 2006. február 22.
188. Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön elnöki bizottsága megalakulásának 10. évfordulója alkalmából. Előadás: *Oktatáskutatás a Vajdaságban: a magyar felsőoktatás eredményei* (Gábrity Molnár Irén); az MTA Székháza, Budapest, 2006. május 10.
189. MTT-konferencia: *Oktatási oknyomozó – Felsőoktatásunk jövője*. *Aktuális oktatáskutatásaink* – az MTT könyvsorozatának legújabb, 12. kötete (szerkesztő Mirnics Zsuzsa); *Az iskolaköteles kontingens alakulása* (Mirnics Károly); *Iskolastatisztika – Szabadka község közoktatása* (Sziveri Rezső); *Felsőoktatásunk jövője* (Gábrity Molnár Irén); *A pedagógusképzés jövője a Vajdaságban* (Káich Katalin); Szervező: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, Városháza, Kékterem, 2006. május 24.
190. Régió és oktatás, nemzetközi konferencia a Magyar Tudományos Akadémia nevelésszociológiai albizottsága,

a Doktorandusok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete és a KultúrÁsz Közhasznú Egyesület közreműködésével. Előadás: *A vajdasági magyar felsőoktatás szerveződése* (Gábrity Molnár Irén), az MTA székháza, Budapest, 2006. június 2.

191. Részvétel a Szociográfiai Műhely írótábori tudományos tanácskozásán: Családszociográfia, nyelvtanulás és szocializáció. Előadások: *Generációkapcsolatok – teher vagy szükséglet?* (G. Molnár Irén); *A válás és a család – a modern szenvedélybetegségek elidegenítő hatása a családokra* (Sági Zoltán); *A család szerepe az identifikáció és szocializáció folyamataiban* (Toth Glemba Klára), Magyarkanizsa, 2006. szeptember 8.

192. MTT-konferencia: *Gúzsba kötött irodalom* című tanácskozás – *Remény a megfélemlítettségben*, kötetbemutató. Előadások: *Alkotni lehet kényszerhelyzetben is* (szerkesztő-recenzens Mirnics Zsuzsa); *Korszak-monográfiám első kötetének szempontjai, módszere és célja* (szerző Vajda Gábor); Szervező: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, Városháza, Kékterem, 2006. szeptember 12.

193. Az MTA *Bolognai folyamat a Kárpát-medencében* című VI. Országos Neveléstudományi Konferenciája, a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszéke szervezésében. Előadás: *A „bolognai folyamat" Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján* (G. Molnár Irén), Budapest, az MTA székháza, 2006. október 26-28.

194. Részvétel a Magyar Regionális Tudományi Társaság IV. vándorgyűlésén. Előadás: *Nyugat-Bácska magyarlakta településeinek fejlesztési terve* (Diósi Viola); *Öngyilkosság Szabadkán* (Dencs Tünde); *A szegénységcsökkentő stratégia mint lehetőség és kihívás Szabadka térségében* (Molnár Verona); *Szabadka felsőoktatásának jelene és jövője* (Gábrity Molnár Irén); Szeged, Városháza, 2006. október 26–27.

195. Tájak ás tájegységek, etnikai kisebbségek Közép-Európában c. konferencia a Magyar Szociológiai Társaság Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya szervezésében. Előadás: *Megmaradás, avagy továbbtanulási lehetőségek és szándékok a Vajdaságban* (G. Molnár Irén) – támogató: Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2006. november 24-25.

196. *Határon túli magyarság a 21. században,* konferenciasorozat (2.). Előadás: *Identitás-megőrzés tömbben és szórványban* (Gábrity Molnár Irén), a Köztársasági Elnöki Hivatal szervezésében, Budapest, Sándor-palota, 2006. november 30.

197. Részvétel a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) konferenciáján: *Vajdaság magyarlakta községeinek fejlesztési terve*. Szabadka, Magyar Ház, 2006. december 22.

198. Részvétel a *Régiónk emberi erőforrása* című konferencián, az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet békéscsabai osztálya keretében működő Magyar–Szerb Területfejlesztési Információs és Dokumentációs Központ szervezésében, Békéscsaba, 2007. március 2.

199. Részvétel az *Egyházak és civil szervezetek a regionális stabilitás szolgálatában* c. konferencián. Előadás: Vallásos magatartás a Vajdaságban – kutatási eredmények (G. Molnár Irén). Szervező: Hittudományi Főiskola, Szeged 2007. április 28.

200. Civil Akadémia – *Civilszervezetek szerepvállalása a közösségfejlesztés és a közösségi önszerveződés területén*, Szakmai fórum – Konferencia, Népkör – Szabadka, Az „Esély a stabilitásra" Közalapítvány támogatásával, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Közművelődési Tanszékének, a Magyarságkutató Tudományos Társaságnak és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karnak a szervezésében. Szabadka, 2007. május 24.

201. Részvétel a Civil Akadémia – *Oktatás és képzés – a tudásalapú közösségfejlesztés szolgálatában* elnevezésű szakmai fórumon, az „Esély a stabilitásra" Közalapítvány támogatásával, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Közművelődési Tanszékének, a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaságnak és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karnak a szervezésében. Szabadka, 2007. május 25.

202. Részvétel a Kanizsai Szociográfiai Műhely írótábori tanácskozásán. Téma: *A regionalizmus és provincializmus közösségi kötődései.* Előadók, G. Molnár Irén és Tóth Glemba Klára, Magyarkanizsa, 2007. szeptember 7.

203. Részvétel a Sólyom László elnökkel folytatott kerekasztal-beszélgetésen, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar épületében. Szervező: VMSZ, Szabadka, 2007. szeptember 13.
204. Felszólalás a *Međunacionalna tolerancija u Subotici – juče, danas, sutra* c. kerekasztalon; szervező Agencija/Centar lokalne demokratije, Szabadka, 2007. augusztus 31.
205. Részvétel az író-olvasó találkozón, a *Délvidék/Vajdaság* társadalomtudományi tanulmányok könyvbemutatóján, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok keretében, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület szervezésében. Ada, 2007. október 12.
206. Vajdasági Tolerancia Program euro-regionális és EU-adaptációja, 2005-2006 projektum eredményei – bemutató előadás: *A toleranciaépítés esélyei a vajdasági iskolások körében*, a Pannónia Alap és a Magyarságkutató Tudományos Társaság közös rendezvénye, Magyar Ház, Szabadka, 2007. október 15.
207. Részvétel az EQUAL-REGINET regionális munkahelymegtartó hálózat c. dél-alföldi projekt nemzetközi zárókonferencián, a PannonForrás Kárpát-medencei felnőttképzési és szolgáltatási hálózat kerekasztal-vitájában. Szervező: Békéscsabai Regionális Képzőközpont, Gyula, 2007. október 19.
208. Részvétel a *Történelmi tudat – kulturális emlékezet* témájú nemzetközi konferencián, A délvidéki identitástudat nyomában a 2007. évi kutatáseredmények alapján, előadással. Szervező: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest; Zenta. 2007. nov. 2-3.
209. Részvétel a *Helyünk Európa gazdaságában* c. nemzetközi konferencián. Előadások: *Friss diplomások karrierútja és esélyei a Vajdaságban* (G. Molnár Irén) és *Vajdaság mint régió – regionális folyamatok Szerbiában a munkaerő-kompetencia és az oktatás viszonya szempontjából* (Takács Zoltán). Szervező: TSF Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba. 2007. nov. 8.
210. Részvétel a *Magyar tudomány napja a Délvidéken – 2007 – Tudományosságunk lehetőségei, útvesztői és közös nevezői* című konferencián. Előadás: *Oktatásügyünk és a friss diplomások esélyei a Vajdaságban* (G. Molnár Irén), vitázó Mirnics

Károly; a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezésében. Újvidék, 2007. november 10.

211. Részvétel a *Kárpát-Panel* című szociológiai kutatás bemutatkozó konferenciáján (G. Molnár Irén és Rác Lívia). Szervező: az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest. 2007. november 15.

212. Részvétel a *Vajdasági fejlesztési lehetőségek, mit tegyünk – mit tettünk?* c. konferencián, a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) szervezésében, Magyar Ház, Szabadka. 2007. november 16.

213. Részvétel a *Vallás és etnikum Közép-Európában* c. konferencián. Előadás: *Vallási magatartás a multietnikus Vajdaságban* (G. Molnár Irén), a Magyar Szociológiai Társaság etnikai kisebbségkutató szakosztálya és a Pécsi Akadémiai Bizottság kisebbségkutató munkacsoportja szervezésében, Pécs, 2007. november 23-24.

214. Szakképzési programok európai felzárkóztatása az északvajdasági régióban c. nemzetközi konferencia a Nyitott Távlatok, a Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka és a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógia Kar társszervezőkkel, Szabadka, 2008. febr. 25.

215. Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban, plenáris előadás a *Magyarok a Kárpát-medencében* című tudományos nemzetközi konferencián, a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszékének szervezésében, Szeged, Városháza, 2008. március 6.

216. Az *Esély és esélyegyenlőség* c. kiadvány szerepe, rendeltetése és hasznosulása – Vajdasági Módszertani Központ (Szabadka) Hazaé®sz – *Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban* c. kutatómunkájának és kiadványának bemutatása, konferencia, Népkör, Szabadka, 2008. június 18.

217. Régiónk humán erőforrása – előadás a Szabadkai Kerekasztal – Subotički okrugli sto és a Magyarságkutató Tudományos Társaság szervezésében. *Regionális erőnlét* szakmai konferencia, könyvbemutató, 2008. június 27., Szabadka. Publikálva: Szabadkai Kerekasztal – Subotički okrugli sto, Čikoš štampa, Subotica. pp. 12–23.

218. Ifjúsági magatartás – karrierépítés; előadás a VaMaDiSZ, Vajdasági Magyar Diákszövetség MOST, *Fiatalok erősek, itt és most* konferencián. Középiskolások Diákotthona, 2008. június 19., Szabadka.

219. Regionális erőnlét – előadás (G. Molnár Irén) a VII. Vajdasági Szabadegyetemen, Vajdasági Ifjúsági Fórum, 2008. július 3–7. Kishegyes.

220. A vajdasági magyarság élettere és jövőképe – előadás a Pax Romana jubileumi konferenciáján: *A vajdasági keresztény magyarság jövőképe* c. tanulmányi hétvége, 2008. szeptember 20-án, Szabadka.

221. A *Hazaé®sz* projekt hasznosulása, előadások a magyarkanizsai Művészetek Házában, a Vajdasági Módszertani Központ (Szabadka) szervezésében, 2008. augusztus 28., Magyarkanizsa.

222. Oktatási reformfolyamatok Szerbiában, előadás *A tanítóképzés jövőképe* című nemzetközi konferencián, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar szervezésében, 2008. szeptember 18-19. Szabadka.

223. A szerbiai emigráció fél évszázada, Határtalan határok c. jubileumi nemzetközi földrajzi konferencia (G. Molnár Irén, Takács Zoltán, Ricz András), Dobogókő, 2008. október 26-27., Magyarország

224. Identitástudatunk összetevői, felszólalás a *Bennünk élő múltjaink*, *Történelmi tudat – kulturális emlékezet* c. könyvbemutatón. Moderátor: Papp Richárd, Szarka László. Szervező: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008. november 7.

225. Vajdasági oktatási helyzetkép, előadás a Tízéves a Vajdasági Magyar Óvodapedagógusok Egyesülete c. jubileumi konferencián. Társszervezők: Vajdasági Magyar Óvodapedagógusok Egyesülete és az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kara, Szabadka, 2008. november 8.

226. Az oktatás és felnőttképzés szerepe a Vajdaságban – előadás a *Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás* című tudományos konferencián a Szegedi Tudományegyetem, a JGYPK Felnőttképzési Intézete és az Intézet koordinálásával működő Identitáskutató Műhely szervezésében. Publikálva (CD): *Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás*, konferen-

cia-kiadvány, az SZTE JGYPK Felnőttképzési Intézetében 2008. november 12-13-án tartott konferencia előadásai. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézetének kiadása. Szerkesztők: Szirmai Éva, Újvári Edit, Szeged, 2009

227. Kisebbségi autonómiatörekvések a Vajdaságban (a tartomány új alapokmányának tükrében), publikált előadás. In: *Kisebbségi autonómiatörekvések Közép-Európában* – a múltban és a jelenben c. konferencián, a Magyar Szociológiai Társaság Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya és a Pécsi Akadémiai Bizottság Kisebbségkutató Munkacsoportja szervezésében. Pécs, PTE Bölcsészettudományi Kar. 2008. november 14-15.

228. A Magyarságkutató Tudományos Társaság évi közgyűlése, Szabadka, 2008. november 21.

229. Kulturni identitet mađarske zajednice u Vojvodini, Diskusija na panel konferenciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, *Mađarska zajednica kao most između Srbije i EU* – Drugi panel Kulturni identitet mađarske zajednice u Vojvodini, Hotel Galerija, Subotica, 19. novembar 2008. Publikovano: Uloga mađarske zajednice u Srbiji. Kiadó: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji Beograd, 2009. január. pp. 61–63. http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/madjari.pdf

230. A 7. VMTDK tudományos bizottságának elnöke volt a társadalomtudományi szekció zsűritagja, Újvidék, Technológiai Kar, 2008. nov. 21–23.

231. Evropeizacija Srbije – strateški interes vojvođanskih Mađara, uvodno predavanje na panel konferenciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, *Mađarska zajednica kao most između Srbije i EU* – Uloga mađarske zajednice u promovisanju evropskih vrednosti, Hotel Park, Novi Sad, 12. 12. 2008. Publikálva: *Uloga mađarske zajednice u Srbiji*. Kiadó: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji Beograd, januar, 2009. pp. 80–85. http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/madjari.pdf

232. A fiatalok jövőképe, nyilvános előadás (G. Molnár Irén). Szervező: Magyarkanizsai Önkormányzat, Városháza, Magyarkanizsa, 2009. január 24.

233. A képzetteké a jövő (előadás G. Molnár Irén és Veréb–Miskolci Zsófia), *A Kárpát-medencei regionalizmus útján*…

nemzetközi konferencia; Társszervezők: Magyarságkutató Tudományos Társaság és Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2009. március 6.

234. A vajdasági magyarok médiafogyasztása, közvita a Pannon RTV évfordulója alkalmából, Magyar Ház, Szabadka, 2009. március 10.

235. Képzési lehetőségek kisebbségi létben, előadás és vita a Kanadai Rákóczi Családi Kör délvidéki találkozóján. A kisebbségi lét előnyei és hátrányai – Magyar Ház, Szabadka, 2009. március 20–22.

236. Tehetséges tanár a tehetséggondozás szolgálatában, előadás a Tehetség Napja 2009. alkalmából *A tehetségek szolgálatában* címmel megrendezésre kerülő I. Nemzetközi Tehetséggondozó Konferencián. Magyarkanizsa, 2009. március 23. In: *A tehetségek szolgálatában,* I. nemzetközi tehetséggondozó konferencia, III. tehetségnap/III dan talenata. Kiadó: Bolyai Farkas Alapítvány a Magyarul Tanuló Tehetségekért, Zenta, 2009. pp. 52—60.

237. Magyar közoktatási intézmények részvétele a felnőttoktatásban, előadás az *Esélyt adó felnőttképzés* című konferencián, a Cnesa Oktatási és Művelődési Intézmény szervezésében, Művészetek Háza, Magyarkanizsa, 2009. március 28. Pannon-forrás hálózatépítés Vajdaságban. Publikálva: Grafoprodukt, Szabadka, 2009. pp. 7–19.

238. A Magyarságkutató Tudományos Társaság honlapjának felújítása, Szabadka, 2009. www.mtt.org.rs

239. Talentovan pedagog u službi otkrivanja talenata / A tehetséges tanár a tehetségek felfedezésének szolgálatában – előadás két nyelven a Szervó Mihály Általános Iskola tanárai számára. Muzslya/Nagybecskerek, 2009. április 3.

240. Vajdasági karrierépítés – ifjúságunk oktatása és esélyei, előadás az *Eszményektől a kompetenciák felé, Világkockázati társadalom – ifjúság – ifjúságpolitika – új kihívások* című tudományos konferencián. Szervezők: Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ (EIKKA), a SETUP Alapítvány, a Belvedere Meridionale Alapítvány, a Nemzeti Civil Alapprogram, valamint a SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézete támogatásával, SZTE Tanulmányi és Információs Központ, Szeged, 2009. április 4.

241.A vajdasági magyarok médiafogyasztása – előadás *A magyar nyelvű televíziózás jelene és jövője Magyarországon és a határon túl* című médiakonferencián, a Magyar Nemzeti Tanács és a Sodalitas Alapítvány szervezésében, 2009. május 15*.,* a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar díszterme Szabadka.

242. Új együttműködések az Európai Unió határtérségeiben – Szerbia és a Nyugat-Balkán változásban – előadás az Új együttműködések az Európai Unió határtérségeiben nemzetközi konferencián, az Esély a Stabilitásra Közalapítvány szervezésében, Szegedi Városháza, 2009. június 19.

243. Vita a *Fórum a regionális tudomány jövőjéről a Kárpát-medencében* címmel az MTA Regionális Kutatások Központja megalapításának 25. évfordulóján. A konferencia címe: *Regionális tudomány és településpolitikai gyakorlat a Kárpát-medencében*. 2009. június 25-26, Pécs.

244. DARFT Dél-alföldi Regionális Fejlesztési Tanács (dr. Kozma József elnök) munkacsoport-megbeszélése: Kezdeményezések határokon átívelő innovációs és kulturális klaszterek létrehozására. Helyszín: Szeged, Középfasor 1—3. Időpont: 2009. augusztus 11.

245. Továbbképzési esélyek a kisebbségi létben – a vajdasági magyarok esélyegyenlőségének példáján c. előadás Az esélyegyenlőség és a felzárkóztatás vetületei az oktatásban című nemzetközi tudományos konferencián (az MTT tagsága: előadók és a tudományos programbizottság tagjai, szekcióvezetők), Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2009. szeptember, 17–19.

246.A vajdasági magyarok migrációs motívumai – Gábrity Molnár Irén előadása a *Vándorló kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában – történeti és jelenkori metszetben* c. konferencián, a Magyar Szociológiai Társaság Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya és a Pécsi Akadémiai Bizottság Kisebbségkutató Munkabizottsága szervezésében, Pécs, 2009. november 6-7. Publikálva: *Vándorló kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben*. Szerk.: Kupa László, Kiadó: Pécsi Tudományegyetem és a Bookmaster Kft. Pécs. 2010. pp. 117–126.

247. A 90-es években lezajlott balkáni válság okozta változás a Vajdaság népességének magatartásában. A Magyar Szociológia Társaság 2009. évi konferenciája: *Változás.Válság.Váltás.Hu.* 2009. november 13-14, Debreceni Egyetem, Debrecen. http://www.szociologia.hu/az_eloadasok_absztraktjai/
248. Részvétel a 8. VMTDK tudományos bizottságának munkájában és a társadalomtudományi szekció zsűrijében, Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2009. november 20–22.
249. Tehetségpontok a tehetségeknek Vajdaságban – rejtett tartalékaink, előadás a Tehetségpont alapítóinak tanácskozásán, 2009. december 10-én, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar dísztermében Sólyom László magyar köztársasági elnök jelenlétében, Szabadkán.
250. A Magyarságkutató Tudományos Társaság évi közgyűlése, Szabadka, 2009. december 12.
251. Workshop Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (IMIG) SCOPES Project Meeting (G. Molnár Irén, Gábrity Eszter). In: Budapest, 25-26th of January, 2010. Location: Boardroom, Geographical Research Institute Hungarian Academy of Sciences Address: 1112 Budapest, Budaörsi Rd. 45. 1st floor.
252. A Vajdasági Magyar Diákszövetség (VaMaDiSz) kilencedik, középiskolásoknak szóló, „1 BIZTOS" elnevezésű általános műveltségi vetélkedőjének zsűrizése. 2010. január 28-án. Népkör, Szabadka.
253. Képzés–esélyek–lehetőségek, előadás az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete III. közoktatási konferenciáján. Szabadka, 2010. február 20.
254. A civilszervezetek szerepe a változó politikai légkörben, nyílt kontaktműsor a Szabadkai Rádióban, 2010. március. 2., Szabadka.
255. Az oktatási rendszerek felépítése és a kisebbségi oktatás sajátosságai, egész napos előadássorozat az Identitás Kisebbségkutató Műhely oktatáskutató képzésén, Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium, Zenta, 2010. március 13.
256. A Magyarságkutató Tudományos Társaság újrabejegyzése az Agencija za privredne registre irodában, Szabadka, 2010. április 13.

257. 2nd SCOPES meeting, Workshop Integrating (Trans-) National Migrants in Transition States (IMIG) SCOPES Project Meeting (G. Molnár Irén, Gábrity Eszter, Takács Zoltán) Novi Sad, May 10-12 2010. Újvidék, Temerin.

258. Vallási tudat és magatartás a multietnikus Vajdaságban, előadás a Vajdasági Pax Romana *Keresztény értékek a nevelésben* elnevezésű tematikus tanulmányi napján. Szabadka, 2010. június 19.

259. Szerbia, Vajdaság emberi erőforrása és a fiatalok esélye a térségben, előadás a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium hallgatói előtt, Szabadka, a diákkollégium könyvtára, 2010. október 9.

260. 3nd SCOPES meeting, Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG) SCOPES Project Meeting in Szeged, 8-9th of November, 2010. Location: Building of the Academic Committee in Szeged, 7 Somogyi str.

261. Istraživanje kvaliteta života na severu Vojvodine (G. Molnár Irén, 4. szekció, moderátor), előadás a 4. „Akademik Berislav Beta Berić" c. nemzetközi szimpóziumon: *Održivi regionalno-demografski razvoj*. Szervező: Izvršno Veće Vojvodine, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku i demografiju, Univerzitet Novi Sad, Matica srpska, 2010. november 11–12, Tartományi Képviselőház, nagyterem, Újvidék.

262. Oktatás és ifjúság a régiókapcsolatokban, INNOAXIS projekt, nyitókonferencia: *A határ mint innovációs megújulási tengely* – a Regionális Tudományi Társaság szervezésében. Helyszín: Szabadka, Szakegyesületek és Társulatok Szövetségének székháza, 2010. november 16.

263. Zsűritagság a XI. TUDOK Vajdasági Regionális Konferencián, Zentai Gimnázium épülete, 2010. november 20., Zenta.

264. A 9. VMTDK tudományos bizottságának elnöke és a társadalomtudományi szekció zsűritagja G. Molnár Irén, Újvidék, Technológiai Kar, 2010. XI. 26-28.

265. TÁMOGATÓ SZÁNDÉKNYILATKOZAT aláírása a vajdasági felsőoktatásban tanuló magyar diákok tehetséggondozásának segítésére kötött együttműködési megállapodáshoz. Az OTDK és a VMTDK együttműködése keretében. Debrecen, 2011. február 4.

266. Részvétel a Debreceni Egyetem napja rendezvénysorozat *Környező országok magyar nyelven felsőoktatást végző intézményeinek fóruma* c. szimpóziumon. 2011. február 4-5., Debrecen.

267. Paneldiszkusszió a Kárpát-medencei Megbékélési mozgalom szerb–magyar kerekasztal-beszélgetésen, 2011. február 26., a szabadkai Városháza díszterme. A rendezvény házigazdája és a beszélgetés vezetője Surján László, európai parlamenti képviselő. Részvevők: Filip Turčinović (egyetemi tanár: Banja Luka-i Jogi Egyetem és Belgrádi Egyetem Üzleti Tudományok Kara), Somogyi Sándor (egyetemi tanár: Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar és FABUS Egyetem), Papp Árpád (néprajzkutató: Városi Múzeum, Szabadka), Gábrity Molnár Irén (szociológus: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Magyar Szociológiai Társaság), Kabók Erika (újságíró: Magyar Szó, Duna TV), Larisa Inić (független újságíró, író), Milica Matijević (jogász: Young Lawyers of Serbia), Maurer Oszkár (borász: Maurer Pincészet), Davor Džalto (alelnök, jogász: Keresztény Kulturális Központ, Belgrád).

268. 4. SCOPES Project Meeting (G. Molnár Irén, Gábrity Eszter, Takács Zoltán) Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG) in Budapest, 20-22nd of March, 2011. Location: Building of the GRI HAS Budapest, 45 Budaörsi str.

269. A vajdasági magyarlakta térség társadalmi és gazdasági felzárkózásának az esélye; III. Régiótörténeti kutatások konferencia: *A Vajdaság mint történeti régió sorsa a 19. századi előzményektől napjainkig*. *Szervezők:* az MTA Regionális Tudományi Bizottságának Régiótörténeti Kutatások Albizottsága, Móra Ferenc Múzeum Történeti Osztálya, a SZAB Filozófia és Történeti Szakbizottságának Magyar Történeti Munkabizottsága, Közép-európai Közlemények Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata; Szeged. 2011. május 20.

270. Szórványt mentünk, a tömböt erősítjük – népesedési helyzet a Délvidéken; Előadás az Egyesült Magyar Ifjúság – Egyesült Magyar Ifjúság (EMI) táborban, Magyarkanizsa. 2011. július 8-10.

271. Tehetség – kitörési pontok a Vajdaságban, előadás a *Tehetséggondozás – Tudományos műhelyek* című konferen-

cián, Balassi Intézet, Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 2011. július 11—13.

272. A Magyarságkutató Tudományos Társaság *évi közgyűlés*e, Szabadka, 2011. július 29.

273. A Magyarságkutató Tudományos Társaság *jubileumi rendezvényének és kiadványának a megtervezése*, Szabadka, 2011. augusztus 10.

274. Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG), SCOPES Project Meeting, Résztvevők: Department of Geography, University of Bern, Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary, Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary, Department of Geography, Tourism & Hotel Management, University of Novi Sad, Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia. 2011. október 3-4. Helyszín: Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka.

275. A felnőttoktatás helye a humántőke társadalmi-gazdasági felerősítésében, Szerbiában – Észak Vajdaságban, Régióspecifikus tanulmány bemutatása – Probitas (Kézfogás – Magyar és szerb szakképzési és felnőttképzési rendszerek fejlesztése, kompetencia alapú képzési tevékenységek) Szabadka. 2011. szeptember 30.

276. Részvétel és diszkusszió a Régiótörténeti Kutatások Konferencián. Tematika: *A Vajdaság mint történeti régió sorsa*, 2. forduló, VIKEK, Szeged. 2011. november 11.

*277. A magyar nyelvű (felső)oktatás helyzete és esélyei a Vajdaságban***,** előadás a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa, az Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kara, a Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kara, az MTA Miskolci Akadémiai Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság Kisebbségtudományi Munkabizottsága szervezésében. „Az oktatás a leghatékonyabb eszköz, amivel meg tudod változtatni a világot" – *A nemzetiségi felsőoktatás és kutatás helyzete határokon innen és túl* című konferencián. A konferencia védnökei: Sólyom László és Pálinkás József. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2011. november 16-17.

SADRŽAJ

Uvod 7

Istraživanja – Identitet – Multikulturalni suživot

Dr. Mirnič Žužana, Nača Nela: Identitet vojvođanskih Mađara u svetlu Volkan-teorije 11
Dr. Gabrić Molnar Iren: Ponašanje vojvođanskog stanovništva za vreme rata (90-tih godina) 34
Dr. Dimitrijevič Ana: Multietnički suživot i faktori koji utiču na toleranciju u Vojvodini 88

Institucije, komunikacijske mreže

Dr. Gabrić Molnar Iren, dr. Čanji Eržebet, dr. Takač Marta: Učesnici naučne mreže Mađara u Vojvodini 111
Takač Zoltan: Prekogranične regionalne institucionalne veze visokoškolskih ustanova 128
Ric Andraš: Uticaj prekograničnih evropskih programa na položaj vojvođanskih Mađara 151

Političke analize

Mr. Mirnič Karolj: Neophodnost istraživanja statusa Mađara 173
Pap Tibor: Politička analiza programa Nacionalnog saveta Mađara o obrazovanju srpskog jezika u Vojvodini 199
Maćuš Akoš: Vojvodina u očima Vlade Mađarske 223

Prilozi

Istraživanja manjina u Vojvodini – 20 godina rada Naučnog društva za hungarološka istraživanja 253
Saopštenja Naučnog društva za hungarološka istraživanja 277

CONTENTS

Introduction 7

Our research – Identity – Willingness of multicultural co-habitation

Zsuzsanna, Mirnics PhD, Nella, Nacsa: Hungarian identity in Vojvodina in reflection of Volkan-theory 11
Irén, Gábrity Molnár PhD: The attitudes of the population of Vojvodina as a result of war 34
Anna, Dimitrijevics PhD: Factors influencing the willingness of multination co-habitation and tolerance in Vojvodina 88

Our institutions, network of relationships

Irén, Gábrity Molnár PhD, Erzsébet, Csányi PhD, Márta, Takács PhD: The actors of the Hungarian scientific network in Vojvodina 111
Zoltán, Takács: Higher educational institution network in the region divided by a border 128
András, Ricz: The effect of cross-border European Union programs on the status of Hungarians in Vojvodina 151

Political analyses

Károly, Mirnics: The indispensable Hungarology research 173
Tibor, Pap: Political analysis of the Hungarian National Council's Serbian language teaching program for secondary school Hungarians 199
Ákos, Mátyus: Vojvodina in reflection of Hungarian governments 223

Appendix

Minority Research in Vojvodina – MTT activities in the last 20 years 253
The stations of the MTT's twenty-year activity 277

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

323.1(=511.141) (497.113) (082)

MAGYARSÁGKUTATÁS Vajdaságban / szerkesztette Gábrity Molnár Irén. - Szabadka : Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2011 (Szabadka : Grafoprodukt). - 312 str. : ilustr. ; 24 cm - (MTT könyvtár ; 14)

Bibliografija uz pojedine radove.

ISBN 978-86-85221-12-5

a) Мађари - Војводина - Истраживања - Зборници
COBISS.SR-ID 267740423